

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK-ALMAN EVLİLİKLERİNDE
DİNİ AİDİYETİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulmuttalip BAYCAR

**Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Din Sosyolojisi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ

AĞUSTOS-2013

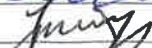
TÜRK-ALMAN EVLİLİKLERİNDE
DİNİ AİDİYETİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulmuttalip BAYCAR

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Din Sosyolojisi

“Bu tez 01/08/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. A. Ferit KILIÇ	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Selim YILMAZ	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdulmuttalip BAYCAR

01.08.2013

ÖNSÖZ

Farklı etnik köken, dini inanca veya kültüre sahip olan kişilerin gerçekleştirdikleri evlilikler olarak tanımlanan karma evlilikler, geçmişten günümüze var olmuş ve modern çağda Sanayi Devrimi, küreselleşme ve göç gibi etkenlerden dolayı hızla artmaya başlamıştır. Bu çalışmamızda ise, Türklerle Almanlar arasında geçen karma evlilikler konu edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’da işgücü açığı ortaya çıkması sebebiyle, Türklerin 1950’lerin sonundan itibaren işçi olarak oraya gitmeleri, tarihten gelen Türk-Alman ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Oraya giden ilk işçiler, misafir olarak görülmüş ama Türklerin oraya yerleşmeye başlaması ve sonrasında aile birleşimi gibi etkenler nedeniyle Türkler orada kalıcı olmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, Türklerin Alman toplumunda daha çok görünür olması ve Almancayı öğrenmeleri, iki toplum arasındaki ilişkileri daha çok pekiştirmiştir. Pekişen bu dostluklar, ilerleyen zamanlarda Türklerle Almanlar arasında karma evlilikler yapılmasına da neden olmuştur.

“Türk-Alman Evliliklerinde Dini Aidiyetin Rolü” konulu çalışmanın ilk bölümünde geçmişten günümüze Türk-Alman ilişkilerini, işçi göçü ve bu bağlamda Türklerin yaşadıkları sorunlar ve Türklerin Alman toplumuna entegre olma durumlarını ele aldık. Ayrıca Avrupa’da ve Almanya’da bulunan Türk ve diğer Müslüman gruplara, Euro-Islam ve İslamofobi gibi kavramlar ile çokkültürlülük bağlamında din, dini aidiyet ve kültürel kimlik konularına değindik. İkinci kısımda aile kavramı, tanımı, türlerine temas ettikten sonra, araştırmanın kapsamında yer alan genelde karma evlilikler, özelde ise Türk – Alman evlilikleri hakkında açıklayıcı teorilere ve tanımlayıcı bilgi ve istatistiklere yer verdik.

Tezin son kısmını oluşturan bulgular kısmında ise, araştırmamıza yer alan katılımcılarla yaptığımız mülakatlara yer verilmiştir. Türk-Alman evlilikleri yapan bu denekler, Türk nüfusunun en yoğun yaşadığı Almanya’nın iki eyaleti olan NRW ve Bavyera Eyaletleri’nden seçilmiştir.

Mülakat boyunca, kişilerin mensup olduğu dini bağlılık düzeylerini, evlilik öncesinde kendilerinin, ailelerinin ve çevrelerinin bu evliliğe, karşı tarafın dini inanç ve etnik kökene bakış açısını ve evlilik sonrası bu bakış açısının değişim yönü ile bu evliliğin

ikili ilişkileri nasıl düzenlediğini tespit etmeye çalıştık. Bunlara ilaveten, çiftlerin evlilikten sonra yaşamaya başladıkları muhit, eşlerin evlilik öncesinde birbirlerine dini ve kültürel anlamda şart koşup koşmadığına, eşlerden birisinin din değiştirmesi ve bu kararın altındaki yatan sebeplere ve eşlerin evlilik boyunca yaşadığı sorunlara değindik. Ayrıca, karma evlilik neticesinde meydana gelen çocukların, dinlerinin nasıl belirlendiği, hangi dini geleneğe göre çocukların büyütüldüğü ve çocukların yetiştirildiği o gelenek bağlamında onlara nasıl bir dini eğitim verildiği konusuna da temas ettik. Son kısımda ise entegrasyon bağlamında karma evlilikleri ele aldık. Burada, çiftlerin Türkiye ziyaretleri, onların Türkiye'deki ve Almanya'daki Türkleri nasıl değerlendirdiğine yer verdik. Bunun yanı sıra Türklerin Almanya'daki entegre olma durumu ve karma evliliklerin iki toplumun birbirini tanımalarına ve Türklerin Alman toplumuna entegre olmasına ne tür katkıları olduğuna; dini emir ve geleneklerin entegrasyona bir etkisi olup olmadığına ve Müslümanların Almanya'daki yaşam tecrübelerine değinmeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması ve yürütülmesinde, gerek konu seçimi gerekse kaynakların temini konusunda desteklerini ve değerli görüşlerini hiçbir zaman benden esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, araştırma konusunu belirlemede ve konuyla ilgili kaynak temininde yardımlarını benden esirgemeyen Sayın Dekanımız Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY'a şükranlarımı sunarım. Bunun yanı sıra, mülakat konuşmalarını bilgisayar ortamına aktarmada bana yardımcı olan İsmail BAYCAR'a, araştırma için Almanya'da bulunduğum süre zarfında bana her türlü destek ve yardımları için İbrahim NAZİK, Tuncer NAZİK, Şerafettin ELALMIŞ, Sakin KAVUN, Behçet KAVUN'a ve çalışmamda yer alan bütün katılımcılara teşekkür ederim. Son olarak, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim başta anne ve babam olmak üzere tüm aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Abdualmuttalip BAYCAR

01.08.2013

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TARİHİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
1.1. Tarihten Günümüze Türk-Alman İlişkileri	12
1.2. Alman Toplumunda Dini Hayat	31
1.2.1. Almanya’da Din- Devlet İlişkileri	31
1.2.2. Almanya’da Din Eğitimi	33
1.2.3. Almanya’da Müslümanlık	36
1.2.4. Almanya’da Türk-Müslüman Dini Gruplar	38
1.3. Avrupa’da İslam	41
1.3.1. İslamofobi	41
1.3.2. Euro-İslam Kavramı	43
1.4. Çokkültürlülük ve Dini Aidiyet	47
BÖLÜM 2: KARMA EVLİLİKLER VE TÜRK-ALMAN EVLİLİKLERİ	51
2.1. Tarihten Günümüze Aile Olgusu	51
2.1.1. Aile Kavramı ve Ailenin Tanımı	51
2.1.2. Evlilik ve Aile	53
2.1.3. Aile Türleri	55
2.2. Karma Evlilikler	58
2.2.1. Karma Evlilik ve Din	61
2.2.2. Eşlerin Din Tercihleri ve Evlilik	63
2.2.3. Kamuoyunda Haber Yapılmış Karma Evliliklerden Örnekler	64
2.3. Türk-Alman Evlilikleri	65

2.3.1. Evlilik Oranları	69
2.3.2. Türk-Alman Evlilikleri ve Vatandaşlık.....	71
2.3.3. Medya ve Basında Türk-Alman Evlilikleri.....	73
2.3.4. Almanya'daki Türklerin, Türklerle Evliliği.....	75
BÖLÜM 3: MÜLAKAT BULGULARI VE YORUMLAR.....	76
3.1. Türk-Alman Evlilikleri ve Kişilerin Dini Geleneklerine Bağlılığı	76
3.2. Eşlerin Birbirlerinin Dinine ve Kültürüne Bakış Açısı	82
3.3. Türk-Alman Evlilikleri ve Aile ile Akrabaların Evliliğe Bakış Açısı	90
3.4. Eşlerin Birbirine Şart Koşması ve Din Değiştirme	113
3.5. Çocukların Yetiştirildiği Dini Gelenek ve Çocukların Din Eğitimi.....	119
3.6. Türk-Alman Evlilikleri ve Yaşanan Sorunlar	132
3.7. Eşlerin Türkiye Ziyaretleri ve Türkiye ile Almanya'daki Türkler Hakkındaki Görüşleri	140
3.8. Karma Evliliklerin Entegrasyona Olan Katkıları.....	145
3.9. Almanya'da İslam (Euro-İslam) ve Entegrasyon.....	163
SONUÇLAR	176
KAYNAKÇA	181
EKLER.....	192
ÖZGEÇMİŞ.....	195

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
ÇSGB	: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Destatis	: Statistisches Bundesamt (Federal İstatistik Dairesi)
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
NRW	: Nordrhein-Westfalen (Kuzey Ren Vestfalya)
TAM	: Türkiye ve Uyum Araştırmalar Merkezi
Vb.	: Ve Benzeri
Vs.	: Ve Seaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türk-Alman Evlilikleri Yapan Toplam 52 Deneğin Sosyo-Demografik Özellikleri, 2012.....	9
Tablo 2: Türk-Alman Evliliği Yapmış Toplam 52 Deneğin Yaş ve Evlilik Değerleri, 2012.....	10
Tablo 3: Federal Almanya'daki Türk Sayısı (2000, 2002, 2011)	22
Tablo 4: Kadın (Göç Evliliği Yapmış) Haklarını Koruma Adına, Almanya'da Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Kuruluşları ve Organizasyonlar	68
Tablo 5: Kişilerin Dini Tutumları ve Dini Geleneklerine Bağlılığı	82
Tablo 6: Evlilik Öncesinde ve Sonrasında Eşlerin Birbirlerinin Dini İnancı ve Etnik Kökenine Bakış Açısı.....	90
Tablo 7: Türk-Alman Evlilikleri ve Aile ile Akrabaların Evliliğe Bakış Açısı	105
Tablo 8: Eşlerin Seçtikleri Komşu ve Arkadaş Çevrelerinin Mensup Oldukları Etnik Köken / Dini İnancı.....	109
Tablo 9: Dini / Kültürel Sebeplerden Ötörü Yaşanılan Çevrenin Değiştirilmesi	112
Tablo 10: Eşlerin Dini / Kültürel Anlamda Birbirine Bir Şart Koşma Durumu	115
Tablo 11: Eşlerin Din Değiştirme Durumu	119
Tablo 12: Çocukların Yaş Aralığı, Sayıları, Dini İnançları ve İsimleri	120
Tablo 13: Çiftlerin Sahip Olduğu Çocuk Sayısı, Çocuklarının Mensup Olduğu Dini İnanç ve Yetiştirildiği Kültür	126
Tablo 14: Çocukların Dini Eğitim Alma Durumu	132
Tablo 15: Evlilik Öncesinde Evlilik ile İlgili Kaygı Duyma Durumu	135
Tablo 16: Evlilik Sonrası Yaşanan Sorunlar	140
Tablo 17: Türkiye'ye Hangi Sıklıkla Gidildiği	142
Tablo 18: Karma Evliliklerin Entegrasyona Etkisi Var mı?	160
Tablo 19: Dini Bayramların Kutlanması.....	163
Tablo 20: İslami Dini Emir ve Geleneklerin Entegrasyona Etkisi.....	172

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Örneklem Katılım Dağılımı.....	6
Şekil 2: Kadın-Erkek Katılım Dağılımı.....	6

Tezin Başlığı: Türk-Alman Evliliklerinde Dini Aidiyetin Rolü	
Tezin Yazarı: Abdulmuttalip BAYCAR	Danışman: Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ
Kabul Tarihi: 01.08.2013	Sayfa Sayısı: vii (Ön Kısım) + 191 (Tez)+3 (Ekler)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: Din Sosyolojisi
Bu çalışmada, Almanya'daki Almanlar ve Türkler arasında yapılan evliliklerin; diyalog, hoşgörü ve entegrasyon kültürünün oluşmasına katkısının olup olmadığı ve varsa ne tür bir etkisi olduğu sosyo-kültürel açıdan ele alınmaya çalışılacaktır. Daha önceki yapılmış çalışmalarda, Türk göçmenlerle ilgili konularda araştırma yapıp; iş, ticaret, eğitim ve vatandaşlık gibi mevzulara değinilmiş fakat Türklerin Almanlarla gerçekleştirdikleri evlilikler sosyo-kültürel açıdan ele alınmamıştır. Yapılacak teorik ve ampirik araştırmalarla, bu tarz aileler din sosyolojisi açısından tahlil edilecektir. Coğrafi keşifler, Sanayi devrimi ve en sonunda da küreselleşmeyle birlikte artık dünya küçük bir köy olarak görülmekte ve farklı dil, din, ırk ve millete sahip insanlar birbirlerini tanıyıp, aynı coğrafyada birlikte yaşamaya başlamışlardır. Birbirinin farklılıklarını hoşgörüyle kabul etmek ve iç içe yaşama arzusunda olmak, ikili ilişkilerin sağlıklı bir şekilde artmasına neden olmuş ve nihayetinde bu farklılıklara sahip insanlar birbirleriyle komşu olmuş, ticaret yapmış, arkadaşlık kurmuş ve evlilik gerçekleştirmişlerdir. Almanya'da genellikle Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bireyler arasında evlilik yaygınlık kazanmaktadır. Türkiye-Avrupa ilişkilerini hızlandıran AB süreci de bu evliliklerin artmasında önemli bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri hem insani hem de ekonomik açıdan büyük miktarda kayıplar vermiştir. Yine bu dönemde Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin sanayileşme sürecine gitmeleri ve bu ülkelerin savaş sırasında birçok vatandaşını kaybetmesi, bir takım ülkelere işçi talebini zaruri hale getirmiştir. Artan bu işgücü açığını telafi etme adına İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Türkiye'den işçi göçü almaya başlamıştır. Türkiye, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)'nin kurulmasına müteakiben planlı ve programlı bir şekilde dışarıya işçi göndermiştir. 1960'lı ve 70'li yıllarda Almanya'da bulunan birinci kuşak Türk göçmenler genelde, para kazanıp ülkesine yatırım yapmayı amaçlamış, 80'li yıllarda ikinci kuşak ise buna yakın bir amaç güderken, 90'lı yılların sonlarından itibaren üçüncü kuşak daha çokkültürel nitelikte diyaloga, farklılığa, hoşgörüye ve çokkültürlülüğe vurgu yapıp, Almanlarla iç içe yaşamaya ve onlarla entegre olup, Alman vatandaşlığı elde etme gayesini taşımışlardır Türklerin 4 kuşaktır orda bulunup Almanlarla iç içe yaşamaya başlaması, AB süreci ve küreselleşme gibi faktörler Türklerin Alman bay ve bayanlarla evlilik yapmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Çalışmanın ilk kısmında 1960'lardan beri ekonomik, eğitimsel vs. nedenlerden ötürü Türkiye'den Almanya'ya yapılan göç hareketinin tarihi arka planı ve Avrupa'da İslam'a, ikinci kısımda aile ve karma evlilikler konusuna değinilecektir. Son kısımda ise, Kuzey-Ren Vestfalya ve Bavyera eyaletlerinde yapacağımız alan araştırmasıyla, bu tarz evliliklerin hem Alman hem de Türklerin dünya görüşü, yaşayış tarzı, farklı kültür ve dinlere sahip olan insanlara bakış açısı ve tutumunda ne gibi farklılıklar yarattığı değerlendirilecektir.	
Anahtar Kelimeler: Göç, Almanya, Euro-İslam, Türk-Alman Evlilikleri, Dini ve Kültürel Etkileşim	

Title of the Thesis: The Role Religious Belonging Among Turks and German Marriages	
Author: Abdulmuttalip BAYCAR	Supervisor: Assoc. Prof. Ahmet Faruk KILIÇ
Date: 01.08.2013	Nu. Of Pages: vii (pre. text) + 191 (main body)+3 (appendix)
Department: Philosophy and Religious Sciences Subfield: Sociology of Religion	
This paper will discuss the marriages between Germans and Turks in Germany. The focus will be on what kind of effect the contribution of dialogue, tolerance and integration has on socio-cultural perspective. Topics concerning Turkish immigrants on the subjects regarding business, trade, education, and citizenship have been studied previously, however; marriages between Turks and Germans have not been approached on a socio-cultural perspective. This type of family will be analyzed in terms of sociology of religion, with the help of theoretical and empirical research will be conducted. The world has been started to seen as a small village after Geographical Discoveries, Industrial Revolution, and finally Globalization and the people who have different tongue, religion, and race started to know each other and live together in the same area. To accept the differences each other with tolerance and to desire living in peace maintained healthy relationships and eventually the people who has these differences has neighbored, traded, made friends and get married with each other. In general, marriages among Christians and Muslims have risen in Germany. EU-Accession-Process which speeds up relations Turkey and Europe has an important point in raising these kinds of marriages. North and West European countries lost in large numbers both humanistic and economical at the end World War II. Again at that time, because these countries went to industrialization and lost a lot of their citizenships, they had to transfer immigrant workers from several countries. They went to get workers from Italy, Spain, North Africa and Turkey to compensate for the growing deficit of labor. Turkey, after foundation DPT (Devlet Planlama Teşkilatı [The State Planning Organization]), sent workers abroad systemically. The first Turkish immigrant generation who had been in Germany between 1960s and 1970s indented to earn money and invest in their country, the second generation who had been at 1980s was sharing almost the same goals with the first one, the third generation, at 1990s, had focused on cultural elements, dialogue, differences, tolerance and multiculturalism. They had wanted to live together with Germans integrating with them, lastly desired to become a German citizen. Furthermore, Impacts of EU-Accession-Process and Globalization trigger on marriage of Turkish immigrants with German males and females. At the first part of the study, it will be mentioned that historical background of the immigrant movement has conducted from Germany to Turkey since 1960s because of economical, educational etc. reasons and the concept of Euro-Islam; at the second part, it will be dealt with sociology of family and intermarriages; and at the thirst and last part, it will be analyzed how these kinds of marriages affect both Germans and Turkish's world-view, life-style, and viewpoint- attitude toward people who has different culture and religion, through search area will be conducted in the State of Nordrhein-Westfalen and Bavaria.	
Key Words: Migration, Germany, Euro-Islam, Turkish-German Marriages, Religious and Cultural Interaction	

GİRİŞ

XI. asırda başlayan Türk-Alman ilişkileri, Türklerin yani Osmanlıların fetih hareketlerini Batı'ya yönlendirip Viyana kapılarına dayanması, Türklerin Almanlar ile diğer Avrupa uluslarıyla daha çok tanışmasına ve yakın münasebetler kurmasına neden olmuştur. O tarihten, XX. yüzyılın ortalarında cereyan İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadarki dönemlerde Türklerle Almanlar arasındaki bazen siyasi, bazen eğitim, bazen kültürel ve bazen de askeri gibi çeşitli alanlarda ikili ilişkilerin yaşandığı görülmüştür. Ama II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanların sanayileşme çabaları içerisine girmesi ve çalışacak nüfusun bir kısmının savaşta ölmesi, diğer kısmının ise statüsü düşük olan işlerde çalışmayı kabul etmemesi, Almanların yabancı işçi alımına başvurmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler de Türk-Alman ilişkilerinin yeni bir form kazanmasına yol açmıştır. Türkler, tarihte ilk kez bu kadar yoğun bir nüfusla Almanya'da bulunmaya başlamıştır.

Türklerin Avrupa'ya ilk kitlesel göçü 1960'larda işçi göçüyle birlikte olmuştur. Göç, hükümetler ve işçi alıcı pozisyonunda olan ülkelerin, bazı alanlardaki işçi eksikliğini gidermek amacıyla başlamış ve bu göç hükümetler ile gönderici ülkeler tarafından tam anlamıyla desteklenmiştir. Her ne kadar hem hükümetler ve hem de işçiler, bunun geçici bir durum olduğunu düşünseler de, daha sonra bu olgu, daimi bir hal aldı ve aile birleşimiyle birlikte bu kalıcılık daha çok pekiştirilmiştir (Lievens, 1999:718).

Aile birleşimi ile birlikte, evli olanlar, Türkiye'deki eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldırma fırsatı bulmuşlardır. Böylelikle Türkler artık Almanya'da daha kalıcı hale gelmiştir. İlk gelen Türklerin Almancayı bilmemesi, kendi ülkelerine karşı özlem duyması ve oraya karşı aidiyet duygularının yüksek olması ve -kimi teorisyenlerin de iddia ettiği üzere- kendi ülkesinden birisiyle evli olması, onların topluma entegre olmakta zorluk yaşamalarına ve neticesinde, hem Almanların hem de kendilerinin bazı eksikliklerinden ötürü, Türklerin bir gettolaşma içerisine girmelerine neden olmuştur.

Her ne kadar da ırkçılık eylemleri ve İslamofobi gibi olgular, iki toplum arasında görünmez duvarların inşa edilmesine neden olsa da, özellikle de 3. ve 4. kuşak Türklerin

sosyal hayat içerisinde daha çok yer alması, Alman okullarında eğitim görmesi, Almancayla ilgili nispeten sorunları kalmaması ve Almanlarla olan ikili ilişkilerini arttırması, iki toplum arasında bir tampon görevi görmüş ve daha sağlıklı ilişkiler oluşmasına katkı sağlamıştır.

Bu yakınlaşmalar beraberinde iki toplumun birbirleriyle evlilik yapmalarının önünü açmış ve bu konuda onları cesaretlendirmiştir. Evlilik sadece iki kişiyi birbirine bağlayan bir unsur değil, ayrıca mikro boyutta eşlerin ailesini-çevresini, makro boyutta ise Türklerle Almanların birbirlerini daha çok tanınmasına vesile olmuştur. Kültürlerin ve toplumların kulaktan dolma bilgiler yerine birbirini tecrübe ederek tanınmasına vesile olan ve birbirleri hakkındaki ön yargıların kırılmasına neden olan bu karma evlilikler, kanaatimizce entegrasyonun önemli mihenk taşlarından bir tanesidir.

Türklerin işçi göçünden itibaren başlayan Batı Avrupa ve Almanya serüvenlerine baktığımızda, gittikleri ülkelerde geçici olarak düşünüldüklerinden dolayı ilk zamanlar “misafir işçi”, daha sonra “göçmen” ve günümüzde ise “azınlık grup” olarak varlığını sürdürdükleri görülmektedir (Nuruan ve diğerleri, 2005:6).

Amaç

Bu araştırmamıza 1960’lardan beri ekonomi, eğitim gibi nedenlerden ötürü Türkiye’den Almanya’ya göç eden Müslüman Türklerin, Hristiyan orijinli Almanlarla yaptıkları evliliklerin panoraması çıkartılmaya çalışılmıştır. Evlilik yapmış olan çiftlerden bir tanesinin Türk, diğerinin ise Alman olan kişilere ulaşılması ve evlilikleri hakkında onlarla görüşmeler yapılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmayla birlikte yukarıda bahsedilen evlilik türünü gerçekleştirmiş kişilerin, evlilik öncesi birbirlerinin dinine ve kültürüne bakışının ne olduğu ve evlilik sonrası fikirsel anlamda nasıl bir değişim olduğu, birbirlerinin farklılıklarının evlilikte kendilerine zorluk çıkarıp çıkarmadığı, çıkardıysa ne tür bir zorluk olduğu ve üstesinden nasıl geldiği öğrenilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, böylesi evliliklerin entegrasyona ve beraber yaşama kültürünün inşa edilmesine bir katkısı olup olmadığına ve bu evliliğin meyvesi olan çocukların, iki farklı kültür üzerinde yetişmesinin onlar üzerindeki etkilerine değinilmesi amaçlanmaktadır.

Önem

2011 yılındaki son verilere göre, Almanya’da Türkiye veya Almanya vatandaşı olan toplam Türk sayısı 2,7. Milyon olarak açıklanmıştır (<http://www.sabah.com.tr>, 01.06.2013). Almanya ve AB’de bulunan Türkler artık içinde yaşadıkları ülkelerde sadece göçmen işçi olarak değil, “oranın vatandaşları, oraların iş verenleri, öğrenciler avukatları, mühendisleri, sanatçıları olduklarını göz önünde bulundurursak, Avrupa’da çok ciddi bir Euro-Türk varlığının” (Şen, 2007:13-14) olması oradaki Türkler hakkında araştırma yapılmasını ve onların her açıdan incelenmesini bir ihtiyaç haline getirmektedir.

Türkler, Almanya’da sadece kendi yaşam alanlarıyla sınırlı kalmamış ayrıca Almanlarla yakın ilişkilerde bulunmuş ve onlarla evlilik yapmışlardır. Zira karma evlilik yüzyıllardan bu yana her türlü toplumda var olmuş ve günümüzde ise her ülkede sıkça rastlanan bir olgu haline gelmiştir. Yabancı nüfusun yoğun olduğu Almanya’da, Almanlarla yapılan karma evliliklerde, Türk vatandaşları ilk sırayı almaktadır (Sağlam, 2006:231). Nuruan ve diğerleri’nin yaptıkları araştırmada Türklerden seçilmiş olan 1525 deneğe “*Kiminle evlisiniz?*” sorusu sorulmuş ve bu deneklerden 60’ı yani % 3,9’u, Alman ile evli olduklarını söylemişlerdir (Nuruan ve diğerleri, 2005:31). Türklerin dört kuşaktır orada bulunup Almanlarla iç içe yaşamaları, Almanlar ile evlenmesi ve bu evliliklerin sayılarının günden güne artması, bunu bir araştırma konusu yapmayı zaruri hale getirmektedir. Bunun yanı sıra bu evliliklerin dini algıyı nasıl etkilediği, çevresel koşulların buna ne derece etki ettiği ve doğan çocukların hangi din üzerine yetiştirilmesine nelerin etki ettiğini incelemek, bu çalışmaya ayrı bir önem atfetmektedir.

Daha önceki çalışmalarda, Almanya’daki Türklerin göç (Abadan-Unat, 2002), eğitim (Worbs, 2003; Yılmaz ve Soran 2003), onlar tarafından kurulan dernek ve vakıflar (Adıgüzel, 2004; Yiğit, 2005) gibi konular hakkında birçok bilimsel araştırılma yapılmış olmasına rağmen, Türklerin Almanlarla yaptıkları evliliklerin dini-kültürel boyutunu ele alan araştırma sayısının yok denilecek kadar az olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar genel itibarıyla evliliklerin teorik değerlendirilmesi veya o evlilikler hakkında istatistiki nitelikte bilgi vermeyle (Kalter ve Schroedter, 2010; Hooghiemstra,

2001; Guličová, 2004; Cavan, 1970) sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte bu evliliklerin dini-kültürel bağlamı üzerine derinlemesine bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmamızla birlikte, Türk-Alman evliliklerinin özellikle dini-kültürel boyutunu ele almak bir önem arz etmektedir. Ayrıca bu evlilikleri yapan kişilerin bizlere aktardığı tecrübeler vasıtasıyla böylesi evlilikler hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak, çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Problem

Bu çalışmamızın hem teorik kısmında hem de uygulama kısmında bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Göç, Türk-Alman ilişkileri ve karma evlilikler gibi konularla ilgili birçok çalışmayla karşılaşılmasına rağmen, Türk – Alman Evlilikleri yapmış olan kişiler hakkında yeterli çalışmanın olmaması, teorik anlamda bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Uygulama kısmında ise, deneklere ulaşma konusunda bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Görüşmeyi teklif ettiğimiz bazı kişilerden olumsuz cevaplar almamızın başlıca sebebinin, kişilerin “özel yaşam alanı” veya “mahrem”i olarak nitelendirebileceğimiz evlilik üzerinde çalışmamız olduğu kanaatindeyiz. İncelediğimiz evlilikler, farklı dini inanç ve etnik kökene sahip kişilerin yaptıkları evlilikler olması ve bazı çiftlerin bu konu yüzünden aileleriyle sorun yaşaması, konunun hassasiyetini arttırmış ve bundan dolayı araştırmamıza denek bulmak daha zor bir hal almıştır.

Almanya’da faal olan Türk menşeli bir takım dini kurum ve kuruluşlar aracılığıyla, araştırmamızın kriterlerine uygun deneklere ulaşmaya çalıştık. Bunun için DİTİB ve ona bağlı cami ve vakıflar ile Milli Görüş Teşkilatı’na bağlı bir camiye müracaat ettik. Ama bu kurumlardan hiçbirinden olumlu geri dönüş alamadık.

Bu tür zorluklardan ötürü, Almanya’da tanıdığımız kişilere başvurup, bize kriterlere uygun denek tavsiye etmelerini onlardan talep ettik. Bu kişiler ve mülakat yaptığımız denekler vasıtasıyla, yani “kartopu örneklem modeli” kullanarak, ulaşabildiğimiz kişilerle araştırmamızı yürüttük.

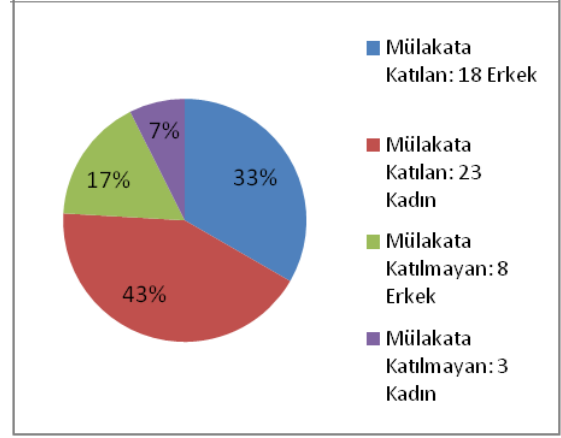
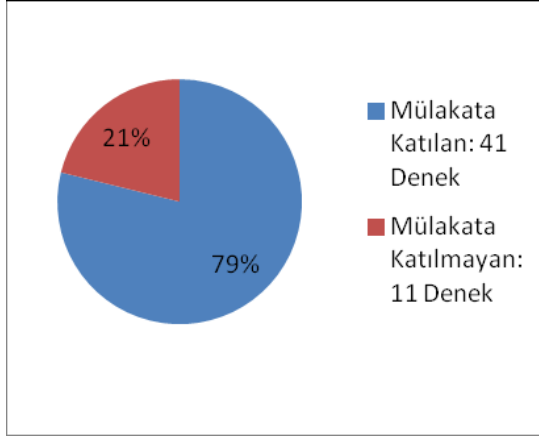

Evren ve Örneklem

Türk – Alman evliliklerini incelediğimiz bu çalışmanın evrenini, Almanya’da yaşayan ve evlenmiş / boşanmış Türk-Alman çiftleri meydana getirmektedir. Örneklemi ise Almanya’da Türk nüfusunun en kalabalık olduğu eyaletlerden olan Almanya’nın batısındaki NRW (Nordrhein-Westfalen) ve doğusundaki Bavyera (Bayern) Eyaletlerinde yaşayan ve Türk – Alman evliliği yapmış ve evliliği süren / boşanan 41 kişi oluşturmaktadır.

Örneklem grubunda yer alan 26 Türk denekten hiçbiri din değiştirmemiş ama 26 Alman deneğin 15’i evliliğin öncesinde / aşamasında veya sonrasında din değiştirip Müslüman olmuştur. Din değiştirip Müslüman olan Almanlar ile Müslüman olan Türkler arasındaki evlilikler, etnik köken farklılığından dolayı, karma evlilikler kategorisinde yer aldığı için, çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bununla birlikte, Almanya’da Türk-Alman evliliği yapmış olup din değiştiren Türklerin var olması da ihtimal dâhilindedir. Bu çalışmamızda, tesadüfî kartopu modeline göre deneklerimiz belirlendiği için, din değiştirip Hristiyan olan ve aynı zamanda Almanla evlilik yapmış bir Türkle karşılaşılma ve dolayısıyla bu tarz bir evlilik araştırmamıza dâhil edilmemiştir.

Çalışmamızda ulaşabildiğimiz her kişi ve onların eşleriyle mülakat yapmayı hedeflemiştik. Bu bağlamda örneklem sayısı 52 olması gerekirken, 11 kişinin eşi çeşitli mazeretlerden dolayı mülakatımıza katılamamış ve bundan dolayı çalışma 41 denekle yürütülmüştür. (Örneklem katılım dağılımı ile kadın-erkek katılım dağılımı için bkz. Şekil 1 ve 2).

Şekil 1: Örneklem Katılım Dağılımı

Şekil 2: Kadın-Erkek Katılım Dağılımı

Bununla birlikte, yaptığımız mülakatlarda evli olmasalar bile, aynı çatı altında 1 yıldan uzun bir süre birlikte yaşamaları, çocuk sahibi olması ve çocuklarını iki kültür altında yetiştirmesi ve ailelerin de bu durumdan haberdar olmasından ötürü, bu özelliklere sahip iki çift de çalışmamıza dâhil edilmiştir. Çünkü bu çiftlerin, birbirlerinin ve ailelerinin kültürel anlamda etkileşim halinde olduğu dikkate alınmış ve aralarında resmi bir nikâh olmasa bile bu kişilerin oluşturduğu birlikteliği, bir aile olarak kabul edip, incelemeye değer olarak görmekteyiz. Nitekim “Aile Sosyolojisi” konulu çalışmalarda, aileye alternatif yaşam biçimleri arasında “birlikte yaşama” da zikredilmekte (Giddens, 2005:190; Canatan ve Yıldırım, 2009:100) ve kavram “evlilik yapmadan ya da başka bir ifadeyle resmi bir nikâh olmaksızın beraber yaşama” şeklinde açıklanmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2009:100). Bunun yanı sıra Avrupa Birliği yasaları, birlikte yaşayan ama evli olmayan kişileri, bekâr kategorisine sokmayarak, onları farklı bir statü altında değerlendirmektedir. Buna göre bu tür bir birlikteliğe sahip olanlar- eğer birlikteliklerini tescil ettirmişlerse- özel mülk, miras ve ayrılık durumunda nafaka hak ve zorunluluklara sahiptirler (European Commission, 03.2013).

Yöntem

“Türk-Alman Evliliklerinde Dini Aidietin Rolü” isimli bu çalışmamızda, teorik ve uygulamalı bir çalışma yürütülmüştür.

Konu tespiti yapıldıktan sonra, bu konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenerek bir kaynak taraması yapılmıştır. Çalışmada göç, Almanya'ya göç, Euro-İslam, evlilik, aile, Türk-Alman evlilikleri ve karma evlilikler hakkında yapılmış olan kaynaklar taranmıştır. Buradan elde ettiğimiz verilerle, araştırmamızın uygulama kısmının temelini oluşturacak şekilde bir teorik çerçeve oluşturulmuştur.

Araştırmamızın ikinci aşaması, yani pratik kısmında nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Zira bu metot araştırmacıya, “seçilmiş olan deneklere veya bazen sadece bir deneği nispeten daha derinlemesine bir inceleme imkânı sunmaktadır. Nicel araştırma metodu ise, tesadüfî seçilmiş daha geniş örneklerle yönelmektedir ve hedef kitle daha yüzeysel bir şekilde incelenmektedir” (Patton, 1990:169):

Türk-Alman evliliklerini incelediğimiz bu çalışmada, bu tür evlilik yapmış kişilerle derinlemesine mülakat yapılması düşünülmüştür. Konuyla ilgili teorik çalışma yapıldıktan sonra, 22 adet mülakat sorusu hazırlanmıştır. Araştırma alanı olarak Almanya düşünüldüğü için, oraya gidilmiş ve tesadüfî kartopu örneklem modeliyle kriterlerimize uygun denekler bulunmaya çalışılmıştır. Kartopu örneklem tekniğinde “araştırmacı çalışmaya, katılım için gerekli kritere sahip birkaç katılımcı belirleyerek başlamakta ve daha sonra araştırmacı deneklerden, araştırmanın kriterlerine uygun tanıdıkları varsa, kendisine tavsiye etmesini o katılımcılardan istemektedir” (Bhattacharjee, 2012:70).

Araştırmamıza katılan deneklere, öncelikle sosyo-demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik istatistikî nitelikte birkaç soru sorulmuştur. Daha sağlıklı verilere ulaşma adına, çalışmamızın ilgili yerlerinde ve analizlerde bir argüman olarak kullanılacağından dolayı, araştırmamıza bazı mazeretlerinden dolayı katılmayan kişilerin sosyo-demografik özellikleri, mülakata iştirak etmiş olan eşlerine sorulmuştur.

Deneklere önceden hazırlanmış sorular dışında, gerek duyulduğu anda başka sorular da sorulmuştur. Bazı avantajlarından dolayı, yarı yapılandırılmış mülakatın çalışmamız için en uygun yöntem olacağı düşünülmüştür. Nitekim “yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğinden biraz daha esnektir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı, görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla

görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir” (Türnüklü, 2000:547).

Verilerin Analizleri

Verilen cevaplar neticesinde, toplamda 52 kişinin sosyo-demografik bilgilerine ulaşılmıştır. Örneklemin cinsiyeti, doğum yeri, uyruğu, vatandaşlığı, dini inancı ve (değiştirmişse) yeni dini inancı, eğitim durumu, medeni durumu, çocuk sayısı gibi bilgiler tespit edilerek yüzdelerle birlikte Tablo 1’de; deneklerin ortalama yaşı ve evlilik sürelerinin minimum, maksimum ve ortalama değerleri ise Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türk-Alman Evlilikleri Yapan Toplam 52 Deneğin Sosyo-Demografik Özellikleri, 2012

	Değişken	Kişi Sayısı	Yüzdelik Dilimi
Cinsiyet	<i>Erkek</i>	26	50
	<i>Kadın</i>	26	50
Doğum Yeri	<i>Türkiye</i>	19	36
	<i>Almanya</i>	28	54
	<i>Diğer</i>	5	10
Uyruk	<i>Türk</i>	26	50
	<i>Alman</i>	22	42
	<i>Diğer</i>	4	8
Vatandaşlık	<i>Türk</i>	12	23
	<i>Alman</i>	36	69
	<i>Türk – Alman</i>	3	6
	<i>Diğer</i>	1	2
Dini İnanç	Orijin Dini İnanç¹		
	<i>Müslüman (Sünni)</i>	23	44
	<i>Müslüman (Alevi)</i>	3	6
	<i>Hristiyan (Katolik)</i>	13	25
	<i>Hristiyan (Protestan)</i>	11	21
	<i>Hristiyan (Ortodoks)</i>	1	2
	<i>Ateist</i>	1	2
	Mevcut Dini İnanç		
	<i>Müslüman (Sünni)</i>	38	73
	<i>Müslüman (Alevi)</i>	3	6
	<i>Hristiyan (Katolik)</i>	4	8
	<i>Hristiyan (Protestan)</i>	6	11
	<i>Hristiyan (Ortodoks)</i>	0	0
	<i>Ateist</i>	1	2
Medeni Durum	<i>Evli</i>	40	77
	<i>Boşanmış</i>	8	15
	<i>Birlikte Yaşayan</i>	2	4
	<i>Ayrılmış</i>	2	4
Eğitim Durumu	<i>İlköğretim</i>	10	19
	<i>Lise</i>	28	54
	<i>Üniversite</i>	13	25
	<i>Master</i>	1	2
Çocuk Sayısı ²	<i>Çocuksuz</i>	3	11
	<i>Tek Çocuk</i>	7	25
	<i>İki Çocuk</i>	8	28
	<i>Üç Çocuk</i>	5	18
	<i>Dört Çocuk</i>	3	11
	<i>Beş Çocuk</i>	2	7

¹Bazı katılımcılar, eşiyile tanışmadan önceki bir dönemde veya evlilik öncesinde/aşamasında /sonrasında din değiştirmişlerdir. Orijin Dini İnanç, din değiştirmeden önceki; Mevcut Dini inanç ise din değiştirdikten sonraki durumu göstermektedir.

² Birey olarak sahip olunan değil, çift olarak sahip olunan çocuk sayısı gösterilmektedir. Bununla birlikte bazı kişiler, incelediğimiz evlilikleri dışında önceden veya sonradan evlilikler yapmışlardır. Çocuk sayısı kısmında o evliliklerden olmuş çocuklar da dâhil edilecektir.

Tablo 2: Türk-Alman Evliliği Yapmış Toplam 52 Deneğin Yaş ve Evlilik Değerleri, 2012

Değişken	Minimum	Maksimum	Ortalama
<i>Yaş</i>	25	70	41,24
<i>Evlilik Süresi (Yıl)</i>	1	35	11,92

Örneklemin % 54'ü Almanya'da, % 36'sı ise Türkiye'de doğmuştur. Örneklemin % 69'u, yani yarısından fazlası, Alman vatandaşı iken, % 23'ü Türk vatandaşı ve % 6'sı çifte vatandaştır. Örneklemin % 50'si Müslüman orijinlidir. Din değiştirenlerle birlikte Müslümanların oranı % 79'a yükselirken, Hristiyanların oranı % 19'a düşmüştür. Örneklemin % 81'i evli / birlikteyken, % 19'i boşanmış / ayrılmış durumdadır. Örneklem grubunun içerisinde, 2 çocuğa sahip olanların oranı % 28 iken ile tek çocuğa sahip olanların oranı % 25'tir. Eğitim durumlarına baktığımızda örneklemin geneli, % 54'ü lise mezunudur. Örneklemin yaş ortalaması 42'dir (ortalama: 41,24). Ortalama evlilik süreleri ise 12'dir (ortalama: 11,92).

Araştırmamızın bulguları değerlendirilirken katılımcıların verdikleri cevaplara yer verilmiş ama bununla birlikte katılımcıların isimleri ve yaşları gibi belirleyici kişisel bilgileri zikredilmemiştir. Bunun yerine mülakatı yaptığımız tarih ve zaman sırasına göre katılımcılara bir sıra numarası verilmiş ve parantez içerisinde deneğin cinsiyeti yazılmıştır [Örneğin: 17. Denek (kadın)]. Ayrıca denek sıra numarasından önce her bir katılımcının etnik köken ve dini inancını belirtilmiştir (Türk / Müslüman gibi). Bunun yanı sıra araştırmamızda yer alan Alman katılımcıların hiç biri İslam orijinli değilken; evliliğin öncesinde, sonrasında veya evlilik aşamasında bir kısmı din değiştirip İslam'a geçtikleri için, o kişilerin etnik köken ve dini inancını belirtmede "Alman / Müslüman" ifadesi kullanılmıştır.

Araştırmamızda yer alan 41 katılımcıdan 39'nun söyleşileri ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış, diğer 2'sinin cevapları ise, onların talebi üzerine ses kaydı yapılmadan, o an yazıya aktarılmıştır. Ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınan bu görüşmeler, daha sonrasında yazıya dökülmüştür. Birbiriyle ilintili olduğunu ve beraber analiz edilmesi gerektiğini düşündüğümüz soruları, birkaç bölüme ayırdık. Nihayetinde 9 ana başlık

altında topladığımız araştırma bulgularını analiz ederken, öncelikle verilen cevaplar neticesinde ortaya çıkan sonuç yazılmış, sonrasında ise bu sonuçlara örnek olabilecek nitelikte olan katılımcıların verdiği cevaplar yazılmış ve sonunda kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Gerek duyulduğunda ise ortaya çıkan sonuçlar, tablolarla gösterilmiştir.

Araştırmamızın son kısmında ise, elde ettiğimiz bulguların genel değerlendirmesi yapılmış ve bu bulgular ışığında Türk-Alman evlilikleri yapmış veya yapacak olan kişilere örnek teşkil edecek nitelikteki evlilik tecrübelerinden yola çıkarak bu evlilikler resmedilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte şunu söylememiz gerekir ki elde ettiğimiz sonuçlardan yola çıkarak Türk – Alman evliliği veya karma evlilik yapan bireylerin, onların aile ve arkadaş çevrelerinin, bu meseleye ve bu bağlamda tartışılan problemlere ilişkin algılarına dair bir genelleme yapmanın isabetli olmayacağı kanaatindeyiz. Bu konuda ancak benzer özellikleri taşıyan bireyler hakkında bir genelleme yapmak mümkün görünmektedir. Nitekim Törnüklü'nün de Schofield'den aktardığı üzere, “görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalarda temel amaç çalışılan örneklemden elde edilen bilginin örneklemin temsil ettiği evrene genellemesi değil, tersine çalışılan kişilere benzer ya da aynı özellik gösteren kişilere genellemesidir” (Törnüklü, 2000:548).

BÖLÜM 1: TARİHİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tarihten Günümüze Türk-Alman İlişkileri

Göç Kavramı

Kavramlar bir ifadeyi, düşünceyi, olguyu açıklamaya çalışan sözcük veya sözcük dizeleridir. Ayrıca kavram, bilimin analitik araçlarıdır. Göç kavramı ise genel olarak, “yer değiştirme, bir yerden başka bir yere intikal etme” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavramı açıklamaya çalışanlar, göçün bazen, fiziksel yönüne, bazen duygusal yönüne bazen de onun doğurduğu yeni durumlar (kültür şoku gibi) üzerine vurgu yapmaktadırlar.

“Göç olgusu, insan topluluklarında çok eski zamanlardan beri ortaya çıkan oldukça karakteristik ve tipik bir toplumsal fenomen olup, toplum yapısı, yaşayışı ve kültürü çok önemli değişim ve dönüşümlere ve bunların beraberinde getirdiği etkileşim ve uyum süreçlerine maruz kalmaktır” (Günay, 2003:25)

“Göç, kırsal alandan kentsel alana doğru yapılan yer değiştirme hareketleridir. İç göç, bir ülkenin kendi topraklarındaki yer değiştirme hareketleriyken, dış göç ise ülkeler arası yaşanan hareketlerdir. Modern toplumda göç, sanayileşmeden kaynaklanan çok yoğun ve derin yaşanan bir olgu haline gelmiştir. İnsanlar, gruplar, aileler ve kitleler iş bulmak, baskılardan kurtulmak ve hayallerine ulaşmak gibi çeşitli nedenlerle göç etmektedirler” (Canatan ve Yıldırım, 2009:158). Bazılarına göre ise göç, “modern zamanların parçalayıcı, insanları yerinden ve yurtlarından edici bir süreç ve olgusudur” (Taşdelen ve diğerleri, 2000:1).

Göç ayrıca “yaşamış olduğu yerden, vatanından bir şekilde kopan ve kopmak zorunda kalan kimselerin başka yerleşim alanlarına yerleşmek üzere gitmesi” olarak tanımlanmaktadır (Kirman, 2004:90). Bir diğer tanımda, göçün “mesafe” kısmına vurgu yapılarak Birleşmiş Milletler’in tanımı üzerine durulmaktadır. Bu tanıma göre “insanların bir il sınırları içinde hareket etmeleri halinde "taşınanlar (movers)", il sınırları dışına çıkmaları durumunda ise "göçmenler (migrants)" denilmektedir. Birleşmiş Milletler ayrıca göçün “süresi” kısmına bir sınırlandırma getirerek “bir yıl ve üzerindeki süreleri” yer değiştirmeleri esas alınmaktadır” (Kurtuluş, 1999:9-10). Bu

sınırlandırmaya göre, kısa süreli iş gezileri, tatiller, sempozyum ve seminer gibi akademik amaçlı yapılan yurtdışı gezileri birer göç olarak kabul edilmemektedir.

Göç kavramının yanında ayrıca “göçmen” kavramı da kullanılmaktadır. Göç eylemini yerine getiren göçmen kavramı “kendi yaşadığı yerinden, yurdundan ve sosyo-kültürel çevresinden ayrılarak sürekli veya uzun süreli olarak başka bir yere, sosyo-kültürel çevreye giden kimseyi anlatmaktadır. Türk göçmenler ise Türkiye’den daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için dışarıya göçen kişiler” şeklinde tanımlanmaktadır (Göksu, 1999:11).

İşçi Göçü’ne Kadar Türk-Alman İlişkileri

Orta Çağ’a kadar, Türkler ve Almanlar arasında coğrafi konumlardan ötürü, pek fazla bir ilişki yaşanmamıştır. Ama özellikle İstanbul’un fethi ve Türklerin Batılılarla karşılaşması, Batılı bir ulus olan Almanlar ile Türkler arasındaki ilişkilerin başlamasına neden olmuştur. İlerleyen dönemlerde iki ulus arasında bazen olumlu gelişmeler yaşanmış, bazı dönemlerde ise siyasi, dini, ekonomik vb. sebeplerden ötürü ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Süslendiği motiflere göre şekillenen ilişkiler, dönem dönem gel-gitler yaşamıştır. Her şeye rağmen, tarihten gelen bu yakınlaşmalar, içerisinde bulunduğumuz yüzyılda daha çok yoğunlaşmış ve adeta bir kader birlikteliğine dönüşmüştür.

XI. Yüzyıla kadar dayanan Türk – Alman ilişkileri, her dönemde farklılık arz etmedir. Bu ilişkileri belirlemede bazen çıkar ilişkisi bazen de dini motifler etkili olmaktadır (Zengin: 2013:48). Türklerle Almanlar arasındaki ilk ilişkiler Haçlı Seferleri ve Niğbolu Savaşı (1396) sırasında gerçekleşmiştir (Dursun, 1989:511). Bununla birlikte ilk resmi ilişkiler, 1532’de Alman elçilerin İstanbul’a gönderilmesiyle birlikte başlamıştır (Perşembe, 2005:57).

İlerleyen dönemlerde Türklerle yapılan savaşlar ve bu savaşlarda alınan yenilgiler, Almanların bölünmelerine neden olmuştur. Bu gelişme dini motiflerle süslenen bir Türk düşmanlığının başlamasına yol açmıştır. Nitekim Protestanlığın kurucusu olarak kabul

edilen Alman Martin Luther, Türklerden “Tanrının gazabı bir millet” olarak söz etmiştir (Dursun, 1989:511).³

Almanlar, 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı başarılı bir savunma yaptıkları o döneme kadar, gerek savaşlarda ve gerekse edebi yazılardan ötürü Türklerle karşı kötü bir imaja sahiplerdi. Ama Osmanlı İmparatorluğu’nda Duraklama Dönemiyle birlikte Almanlarla olan ilişkiler olumlu yönde değişim göstermiştir. Bu değişim iki ulus arasında devlet kademelerinden başlayan yakınlaşmalarla görülmeye başlanmış ve bu dostane ilişkiler, yapılan çeşitli antlaşmalar vesilesiyle XX. yüzyıla kadar taşınmıştır. (Zengin: 2013:48).

XX. yüzyılın başlarında birçok alt yapısı Almanlar tarafından kurulan Osmanlı İmparatorluğu (Perşembe, 2005: 58), dönemin yöneticileri olan İttihat ve Terakki Partisi’nin üç önemli adamı Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa’nın uyguladığı politikalar nedeniyle 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı’na Almanya’nın yanında yer aldı. Bu birliktelik sadece savaşta kalmayıp ayrıca eğitim, kültürel ve ticari alanlara da taşındı. Savaş yıllarında Berlin’de çok sayıda Türk öğrencisinin yanı sıra pek çok ünlü de bu şehri ziyaret etti. (Dursun, 1989:516).

Teşkilat-ı Mahsusa’dan görevli olarak gittiği Almanya’yı ve Alman halkını inceleme fırsatı bulanlardan biri olan Mehmet Akif Ersoy, gözlemlerini Safahatta geçen “Berlin Hatıraları” isimli 698 mısralık bir manzumede toplamıştır. Din sosyolojisi açısından da önemli görülen bu yazıda (Kılıç, 2008:171) Akif, Türk kadınları Alman toplumu ve bazı müessesleriyle kendi toplum ve müesseslerini karşılaştırmıştır.

Mehmet Akif’in Berlin ziyaretinden sonra Türk-Alman toplum yapısı ve yaşantı tarzı hakkında ipucu niteliğinde kaleme aldığı Berlin Hatıraları’nda değindiği noktaları şöyle özetleyebiliriz: Akif, Alman toplumunun şehircilik (trenlerin aksamaması, yolların genişliği, binaların ihtişamı vs.) iş ahlakı, sanayi, edebiyat, sanat, teknoloji, bilim ve fende ileri bir noktada olduğu, ama bizim toplumumuzun ise bu konularda bir

---

³ Luther’in Türkler hakkındaki olumsuz söylemlerinin, Protestanların önemli bir yer işgal ettiği Batı’da, kötü bir Türk imajının uyanmasında etkin rol oynadığını söyleyebiliriz. Haçlı seferleri de bu kötü imajın oluşmasını perçinlemiş ve neticesinde Batı’da bir Türk düşmanlığı meydana gelmiştir. Ayrıca bu yaklaşım, Batı’nın hafızasına kazınmış olan “bütün Müslümanların Türk olduğu veya bütün Türklerin Müslüman olduğu” algısının oluşmasına da neden olmuştur.

emekleme sürecinde ve karanlık bir dönemde olduğunu belirtmektedir. Akif, Batılıların her alanda göstermiş olduğu birlikteliğin, onların savaş yaralarını kolayca sarmalarına yardımcı olduğunu ve farklı karakteristik özelliklere sahip olmalarına rağmen bu birliktelik isteğinin, onları bir arada tuttuğunu ifade etmiştir. Doğu toplumunda ise bu birlikteliği sağlayacak parametrelerin yerli yerinde kullanılmadığını, bunun aksine bunların ayrıştırıcı unsurlar olarak görülmesinden dolayı o günkü Doğu toplumu için bir ahenk ve uyumdan bahsedilemeyeceğini üzülenek belirtmiştir. Ayrıca Mehmet Akif, Türklerin Almanları ezelden beri kendilerine düşman bir toplum olarak gördüğünü ama sanılanın aksine onların da hissiyatlarının ve acıma duygularının geliştiğini ve bu iki toplumun birbirlerini anlamak maksadıyla birbirlerine doğru adım attıklarında ortak bir zeminde buluşabileceklerinin ve dostluk tohumları ekebileceklerinin altını çizmektedir (Ersoy, 2008: 299-325)

Batılıların gözünde kötü bir Türk kadını imajı oluşmasının nedenini, “art niyetli” bir kaç yazara bağlayan Akif, bu sitemini aynı eserinde şu sözlerle beyan etmektedir (Ersoy: 2008:314):

“Ne hisli validelerdir bizim kadınlarımız!

Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.

Yazık ki onları tasvir eder birer umacı,

Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksadcı...”

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk-Alman ilişkilerindeki gelişmeler, eğitim alanında da görülmeye başlanmıştır. Örneğin, Türk üniversitelerinin yapılanmasında birçok Alman profesör önemli rol oynamış, Türk üniversitelerde ders vermeye başlamış ve 1924 yılına gelindiğinde Türkiye’den Almanya’ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır (Perşembe, 2005: 59). Ayrıca Almanya’da Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte, çalıştıkları üniversitelerden ayrılmak zorunda kalan yaklaşık 85 bilim adamı, Türkiye’ye davet edilip, İstanbul Üniversitesi bünyesinde, öğretim üyesi açığını kapatmak üzere, burada istihdam edildiler (Dursun, 1989:517).

1930'lı yılların başında ise, ticari ve ekonomik anlamda Türk-Alman ilişkilerinin yeni bir ivme kazandı. 1934 yılından itibaren Alman firmaları Türkiye'ye kredi açtı ve böylece ticari anlamda iki ülke arasında bir birliktelik yaşanmış oldu. 25 Temmuz 1938'de ise Berlin'de iki ülke arasında ticaret hacmini artırma adına bir antlaşma yapıldı. (Dursun, 1989:517).

II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde, İngiltere Türkiye'yi Almanya'ya karşı savaşa sokmaya çalışmış ama bunu başaramamıştır. Mamafih İngiltere baskısını arttırmış ve neticesinde, 2 Ağustos 1944'te Türkiye Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini askıya almıştır. 23 Şubat 1945'te ise bu gerilim, Türkiye'nin Almanya'ya savaş açmasıyla farklı bir renge bürünmüştür (Dursun, 1989:517). Bu savaşta Hitler Türkiye'yi kendi safına çekmek istemiş, fakat bu arzusu gerçekleşmemiştir. Bütün bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutu tekrar değişerek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olumsuz bir hal almaya başlamasına neden olmuştur (Zengin: 2013:54).

Türkiye ile Almanya arasında 1957 yılında kültürel ilişkileri geliştirecek bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmanın genel çerçevesini, Türkiye'deki arkeoloji kazıları ve yine Türkiye'deki Almanca öğrenimi ve öğretmenlerin ikamet sorunları vb. konular oluşturmaktadır. Zamanla bu kültürel ilişkiler daha sistematik ve planlı hale gelmiştir. Nitekim Almancayı ve Alman kültürünü öğretme adına Türkiye'de Goethe Enstitüleri, Inter Nationes, IFA, DAAD vb. organizasyonlar kurulmuştur. Ama bu yatırımlar tek taraflı olmuş ve Türkler Almanya'da herhangi kültürel bir adım atamamıştır (Şen, 2007:139).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Batı Avrupa, işçi açığını gidermek için misafir işçi programı çerçevesinde dışarıdan işçi almış ve bu program kapsamında Türkler, 1950'li yılların sonlarında özellikle Almanya'ya işçi olarak çalışmak üzere oralara gitmişlerdir. Bu göç olayı farklı kültür, dil ve dine mensup olan Almanlar ve Türkler arasında istenilen düzeyde olmasa da aralarında bir etkileşime neden olmuştur (Perşembe, 2005: 59).

Türkiye'den Almanya'ya Göç

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribat ve neden olduğu insan kaybına ilaveten, bazı Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin sanayileşmeye başlaması ve bu ülkelerin kendi vatandaşlarının düşük statülü işlerde çalışmak istemeyişi, dışarıdan işçi transfer etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu ülkelerden birisi olan Almanya, bazı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Türkiye ile de işgücü antlaşması imzalamıştır. İşçi gönderen bu ülkelerin zaman içerisinde AB'ye girişi ve siyasi-ekonomik anlamda nispeten belli bir refah seviyelerine ermeleri, işçi olarak gittikleri yerlerden anavatanlarına dönüşüne yol açmıştır. Ama Türkiye için aynı şeylerden bahsedemeyeceğimiz için, Türkler halen Almanya'da kalmaya devam etmiştir. Bununla birlikte aile birleşimi, ithal gelin-damat ve yeni Türk bireylerinin doğması; Türkleri işçilikten işverene, misafir işçilikten azınlığa, yabancı statüsünden Alman vatandaşlığına terfi etmesi gibi sonuçlar doğurmuştur.

1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa'ya yönelen Türk dış göç hareketi beş aşamadan oluşmaktadır (Abadan-Unat, 2002:38).

“- 1956'lı yıllar: Bireysel girişimler ve özel araçlar

- 1960'lı yıllar: İkili anlaşmalara dayanılarak devlet eliyle düzenlenen “Artan İşgücü İhracı”

- 1970'li yıllar: Ekonomik kriz, yabancı işçi alımının durdurulması, turist göçmenlere yasal bir statü kazandırılması ve aile birleşimi, çocuk paraları

- 1980'li yıllar: Çocukların eğitim sorunları, getto yaşamı, dernekleşme hareketleri, sığınma isteklerinin artması, vize zorunluluğu, dönüşü özendiren yasalar

- 1990'lı yıllar: Yabancılar yasası, artan yabancı düşmanlığı, etnik işletmelerin yaygınlaşması, etnik ve dinsel faaliyetlerin yaygınlık kazanması, siyasal hakların istenmesi.”

Türkiye ile Avrupa Birliği ilk ilişkiler, Türkiye'nin 1959 yılında o zamanki Adıyla AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu)'ye başvurmasıyla başlamıştır. Ama ekonomik sebeplerden ötürü Türkiye, bu birliğe alınmamıştır. (Şen, 2007:132). AET'ye

alınamayış Türkiye’yi yıldırmmamış ve sonraki dönemlerde Türkler, bu birlik ve onun çeşitli organizasyonlarında yer alma adına çeşitli adımlar atmışlardır. Türklerin yüzünü Batı’ya çevirmeleri ve Şimdiki adıyla AB Birliği’ne üye olma adına yaptığı hamleler, diplomatik, siyasi, ekonomik, ticari, hukuki ve diğer alanlarda AB standartlarını yakalama adına yaptığı reformlar, Türklerin Batı ile olan ilişkilerini zinde tutmuş ve günümüze gelinceye kadar bu ilişkiler artarak devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise, Almanya dâhil Kuzey ve Batı Avrupa lkelerinde başlayan sanayileşme süreci, bu ülkelerin savaşta çok sayıda sivil ve askeri vatandaşını kaybetmesi ve var olan vatandaşlarının dşuk statülü işlerde çalışmak istemeyişi, işi ihtiyaının artmasına neden olmuştur (zben, 1991:2).

Avrupa Ortak Pazar lkeleri, 1956 yılında imzaladıkları ‘‘Roma Antlaşması’’ ile hukuksal bir varlığa ulaşmış ve neticesinde g edilmesi için cazip bir bölge haline gelmiştir. Bu ülkelerden bir tanesi olan Almanya, 1956 yılından önce de g almaya başlamıştır. Ama daha büyük atılımlar peşinde olan Almanya, hedeflerini gerçekleştirme adına yoğun bir Şekilde dışarıdan işi ithal etmeye başlamıştır (Şahin, 2010:33-34).

Alman Federal Cumhuriyeti hızla sanayileşme sebebiyle ortaya çıkan iş gücü açığını kapatmak üzere ilk olarak 1950’li yılların başında yabancı işi alımına başvurmuştur (Dursun, 1989:519). Bu işgücü ihtiyaını öncelikle İtalya’dan karşılamaya alışan Almanya, bu ülkeyle 1955’te işi kabul antlaşması imzaladı. Zamanla işi açığının büyümesi zerine (Bedirhan, 2009:2), Almanya sırasıyla Yunanistan (1960), İşpanya (1960), Türkiye (1961) ve Yugoslavya’dan (1968) yabancı işi almaya başlamıştır (Gonzlez-Ferrer, 2006:173).

Türkiye ise bu dönemde, başta Almanya olmak üzere diğer Kuzey ve Batı Avrupa lkeleri ile yaptığı antlaşmalarla Avrupa lkelerine işi göndermeye başlamıştır. Türkiye, ilk önce 30 Eyll 1961 yılında Batı Almanya’yla, sonrasında ise sırasıyla 15 Mayıs 1964’te Avusturya, 15 Temmuz 1964’te Belçika, 19 Ağustos 1964’te Hollanda, 8 Nisan 1965’te Fransa’yla ve son olarak 10 Mart 1967’de İsveç ile işgücü antlaşmaları imzalamıştır (Şahin, 2010:33-34).

1950'lerin sonu ve 1960'ların başında, genel itibariyle ekonomik nedenlerle Türkiye'den Batı Avrupa'ya geniş çaplı bir işçi göçü her ne kadar başladıysa da, Türk işçilerin resmi olarak Batı Avrupa'ya ilk gidişleri (Küçükcan, 2009:84) dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in 1961 yılında Almanlarla Türk iş gücü göçünü gerçekleştiren Ankara Antlaşmasını imzalamasıyla birlikte olmuştur (Şen, 2007:114). Türkiye'nin yoğun bir şekilde işçi ihraç edebilmesinin önünü açan bir diğer etken ise, Türk vatandaşlarının yurt dışına çıkmasına izin veren 1961 Anayasası'dır (Adıgüzel, 2004:35). Böylelikle bu tarihten itibaren, Türk dünyasının önemli bir parçası olan Batı Avrupa Türklüğü de, oluşmaya başlamıştır. (Bedirhan, 2009:2).

Almanya'ya işçi olarak gidecekler, öncelikle Türkiye'deki İş ve İşçi Bulma Kurumu'na müracaat ediyordu. Daha sonrasında ise, işçiler muayeneden ve buna müteakip birkaç formaliteden geçiyor ve bu süre zarfında "İşçi Davet Mektubu" adlı resmi bir yazının İstanbul'dan gelişini bekliyorlardı. Sonraki aşamada ise işçiler "Alman İrtibat Bürosuna" gidip kendisini tanıtıyordu. Bütün bu süreçleri başarıyla atlatanlar, Almanya'ya gidiş hakkı kazanıyor ve bu kişilerle bir çalışma mukavelesi imzalatılıyordu. En sonunda ise, Sirkeci'den Münih'e kadar trenle gidiliyor ve işçiler oralarda "heim" denilen işçi yurtlarına yerleştirildikten sonra birkaç gün içerisinde iş başı yapıyorlardı (Adıgüzel, 2004:36).

Avrupa'da 25 Kasım 1973 yılında patlak veren petrol krizinden sonra o günkü adıyla AET, birlik dışından işçi alımını durdurdu. Böylelikle Almanya dâhil diğer birlik ülkelerine çalışmak için dışarıdan işçi olarak gelmenin yolu da tılandı. Bu tarihten bir yıl sonra, 1974'te, Almanya aile birleşimi kanunu çıkardı. Bu kanunla birlikte, işçiler eşlerini ve çocuklarını yanlarına aldırabilme fırsatı bulmuş oldu. Bu gelenlere oturum izni ve bir süre sonra da çalışma izni verildi (Şen, 2007:54). Bu kişilerin Almanya'ya girişiyle birlikte, ülkedeki yabancı sayısında da bir artış görülmeye başlandı (Dursun, 1989:519). Ayrıca bu birleşimle birlikte, Türklerin Almanya'daki demografik yapısında değişim olmuş ve "erkeksel yapıdan ailesel yapıya" bir dönüşüm yaşanmıştır (Şen, 2007:54). Orta kuşağın evlilik yaşına ermeleri ve eşlerini Türkiye'den seçmeye başlamalarıyla birlikte 1980 ve 90'larda göç oranı yeni bir yükselişe geçti (Crul ve Vermeulen, 2003:970).

Başka bir deyişle, gayri resmi bir şekilde 1957’de başlayan, 1961’de yapılan Ankara Antlaşmasıyla resmîyet kazanan göç, 1974 yılına kadar hızlı bir şekilde artış göstermiştir (Dursun, 1989:519). O dönemden sonra ise, aile birleşimi dışında göç olmamış ve 1980’lerde ise göç tamamıyla sona ermiştir. Böylelikle gittikleri ülkelerde geçici olarak düşünöldüklerinden dolayı ilk zamanlar “misafir işçi”, daha sonra “göçmen” olarak görölen Türkler ve günümüzde ise “azınlık grup” olarak varlığını sürdürmektedirler ermiştir (Nuruan ve diğeri, 2005:6).

Yunanistan’ın 1981’de, İspanya ve Portekiz’in ise 1986 yılında AB’ye girmesi sonucunda, bu ölkelerde ciddi ekonomik ve siyasi gelişmeler yaşanmış ve nihayetinde göçmen işçi olarak Almanya’da bulunan bu ölkeli vatandaşları, kendi ölkelerine geri dönmüşlerdir. Aynı gelişme Türkiye’de cereyan etmediğı için, Türkler kendi vatanlarına kesin dönüş yapmamışlardır (Adıgözel, 2004:38).

Nüfusu dengelemek ve göçü duraklatma adına aile birleşimi kanunu çıkartan Almanya, göçü bir kez daha azaltma adına bu sefer Aralık 1981’de, aile birleşimiyle ilgili bir kısım kısıtlamalara gitmiştir. 1982-1986 yıllarında ise “Geri dönüşü teşvik yasası” çıkarmış (Kolat, t.y.). ve göçmenlerin ölkelerine geri dönmelerini teşvik etmek için, onlara hatırı sayılır bir meblağ vermeye başlamışlardır (Şahin, 2010:52).

1989-1990’da ise iltica başvuruları yoğunlaşmış ve aynı yıllarda Almanlar, yabancılara olumsuz bakmaya başlamıştır. Nitekim 1990-1991’da ırkçı saldırılar bir artış göstermiştir. Ayrıca 1991 yılında Yeni yabancılar yasasının yürürlüğe girmiş ve 1993’te Alman Anayasasında iltica hakkında bir sınırlama getirilmiştir. Ocak 2000’de ise yeni vatandaşlık yasasının yürürlüğe girmiştir (Kolat, t.y.).

Almanya’da artık kalıcı hale gelmeye başlayan Türkler “tüketim, tasarruf ve yatırım alanlarındaki alışkanlıklarını değıştirmeye başlamış” ve buna paralel olarak oralarda mülk edinmeye çalışmışlardır. Sözelimi Türkiye Araştırmalar Vakfı’nın yaptığı araştırmaya göre 2000 yılında 145 bin Türk kökenli konut sahibi bulunurken, 2006 yılında bu sayının 255 bin olduğı görölmüştür (Şen, 2007:47). Ayrıca Türklerin neredeyse yarısına yakını, kendi satın aldığı evde oturmaktadır (Şahin, 2010:121).

Bu yerleşme ve kalıcılık Türlerin Almanya’da daha çok varlık göstermesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra artık kendi ülkesine geri dönmeyi düşünmeyen Türkler, buldukları muhitte kendi içerisine kapanarak⁴, geldikleri yerin kültürü ve gelenekleri ekseninde Almanya’da kurumsallaşmaya başlamışlardır (Şen, 2007:133).

Avrupa’daki bulunan tüm göçmen gruplar arasında 4 milyon ile en fazla sayıyı teşkil eden Türkler Avrupa’da yoğun olarak İsveç, Almanya, Hollanda, Belçika, Fransa ve Avusturya’da yoğunlaşmışlardır. Batı’daki bu Türklerin sosyo-ekonomik yapılarına göz atıldığında nerdeyse hepsinin birbirine benzer bir backgroundu olduğu görülebilir. Farklı ülkelere dağılmalarına rağmen aynı sosyo-ekonomik zeminde buluşmalarının altında yatan temel sebeplerden en önemlisinin neredeyse hepsinin aynı topraklardan hatta bazılarının aynı köyden Batı’ya göçmeleri gösterilmektedir (Crul ve Vermeulen, 2003:968-969).

Dünya geneline baktığımızda dışarıya en çok göç veren ülkelerin sırasıyla Çin, Hindistan, İsrail ve son olarak Türkiye olduğu görülmektedir (Şen, 2007:11). Ülke dışında bulunan Türk vatandaşların sayısı, son verilere göre 3.765.175’tir. Bunların 3.052.133’ü Avrupa ülkelerinde, 70.734’ü Türk Cumhuriyetleri ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde, 162.631’i Ortadoğu ülkelerinde, 25.899’u Afrika ülkelerinde, 71.000’i Avustralya’da, 292.512’si Amerika’da, 90.266’sı Rusya Federasyonu ve diğer ülkelerde bulunmaktadır. Yukarıdaki sayıya, yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçmiş olanlar dâhil değildir (ÇSGB, 2011:51).

Federal Almanya İstatistik Dairesi’nden yapılan açıklamaya göre 31.12.2000 tarihi itibariyle Almanya’da toplam 7.296.817 yabancı uyruklu kişi yaşamaktadır. Bunlardan % 27,4’ü, yani 1.998.536’sı Türk’tür. Bu sayıya ek olarak, Alman vatandaşlığına geçen tahmini 470.000 Türk kökenlilerle birlikte, Almanya’daki Türkiye kökenli nüfus 2,5 milyona ulaşmıştır (Adıgüzel, 2004:38).

---

⁴ Göç eden kişiler yani göçmenlerin, farklı coğrafya ve yaşam kalıpları ile karşılaşmalarından ötürü bir kültür şokuyla baş başa kalmaları “izolasyon tezi”yle izah edilmeye çalışılmaktadır. Bu teoriye göre, “Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde bir kültür şoku geçirirler ve bu şok, onları kendi kültür ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlanmalarına ve içine kapanmalarına yol açar. Başka bir ifadeyle göçmenler yeni toplumda değişmeye ayak direrler ve bu da onların uyumunu geciktirir” (Canatan, 2005:76).

2002 yılında ise toplam nüfusu 82.536.592 olan Almanya'nın 7.335.592'sini yabancılardan oluşmaktadır. Yabancılar içerisinde yer alan Türk vatandaşlarının sayısı 1.912.169 (1.032.296 erkek / 879.873'ü kadın)'dır. Alman vatandaşlığına geçen Türk sayısı ise tahminen 600 bindir. Yani o dönemde Almanya'da, 2.500.000 üzeri Türk yaşamaktadır (Nuruan ve diğerleri, 2005:13).

31.12.2004 yılında Almanya'da Türk pasaportuna sahip toplamda 1.764.318 (943.663 erkek / 820.655 kadın) kişi var iken (Destatis, 2012a:29-30), Alman vatandaşı olan Türk sayısı 44.465 kişi iken bu sayı 2007'de 28.103'e kadar düşmüştür (Destatis, 2012b:18-39).

Almanya Federal İstatistik Ofisi'nin 2011 verilerine göre, Almanya'nın toplam nüfus 81.830.839 kişidir (Destatis: 2012a:29-30). Aynı yıl Almanya'daki Türk pasaportlu kişi sayısı ise, 2004'teki sayıya nazaran 157.157 kişilik bir düşüşle, 1.607.161 (838.985 erkek / 768.176 kadın) olarak görülmektedir (Willand, 2013:22). 2011 yılında Alman vatandaşlığına geçen Türk sayısı ise 28.103 olarak açıklanmaktadır (Destatis, 2012:39). Aynı yıl içerisinde açıklanan verilere göre Almanya'da toplamda 2,7 milyon Türk bulunmaktadır (<http://www.sabah.com.tr>, 01.06.2013).

Tablo 3: Federal Almanya'daki Türk Sayısı (2000, 2002, 2011)

Yıl	Türk Vatandaşı	Toplam Türk Sayısı (Yaklaşık Olarak)
2000	1.998.536	2,5 Milyon
2002	1.912.169	2,6 Milyon
2011	1.607.161	2,7 Milyon

Tablo 3'te görüleceği üzere son yıllarda Almanya'daki Türk nüfusunda büyük bir artış görülmemektedir. Genel olarak Avrupa'daki Türk nüfusunun sayısında gözle görülür bir artış olmayışına değinen Şen, bunu özellikle genç neslin erken evlenmek istemeyişi veya evlendikten sonra sadece tek çocuk yapması ve Türk kadının iş hayatında daha görülür olmasına bağlamaktadır. Buna ilaveten, AB'de evlilik ve nüfus artışından dolayı

Türklerin sayısı ortalama her yıl 150-180 bin arasında artmakta ama bununla birlikte ölümler de çoğalmaktadır. AB’de yer alan Türk nüfusunun gelecekte ne kadar olacağına dair bir öngöründe bulunan Şen, olağanüstü bir gelişme yaşanmadıkça, Türklerin 2023 yılına kadar nüfusunun 10 milyon sınırına varacağını düşünmektedir (Şen, 2007:171).

Almanya’nın Göçmen Politikaları

Vatandaşlık Politikası

Göçün ilk yıllarında Türklerin Almanya’da geçici olarak görülmelerinde ötürü, Alman Hükümeti ne onların varlığının yeni problemleri doğuracağını düşünmüş ne de onların Alman toplumuna başarılı bir uyum sağlaması yönünde adımlar atmışlardır. Türklerin toplumun değişik katmanlarında görünür hale gelmesiyle birlikte, onların varlığı hissedilmiş ve konjonktürel bir takım gelişmeler neticesinde, entegratif karakterli bir çifte vatandaşlığın yolu açılmıştır. Alman Hükümeti, bu kararı almasından 10 yıl sonra, geri adım atmış ve çifte vatandaşlıkla ilgili bazı sınırlamalar getirmiştir. Nihayetinde, içerisinde Türklerin de bulunduğu bazı göçmen uluslara çifte vatandaşlığın yolu kapanmıştır. Bunun ötesinde, Almanya’ya aile birleşimi veya başka amaçlarla gelip oturma izni almak isteyenler ise dil sınavına tabi tutulmuştur. Ayrıca, bazı kriterleri yerine getirenlerin, eğer Alman vatandaşlığına geçmek istiyorlarsa, belirlenen kurumlarda Alman kültürü ve toplumu hakkında soruların sorulduğu 33 soruluk bir test sınavına girmeleri gerektiği tarzında bir yasa çıkmıştır.

Türklerin Almanya’da 1960’lı yıllarda kurdukları dernek ve organizasyonlar, onların Almanya’da kalıcı olduklarının ilk belirtileriydi. 1974 ile başlayan ve 1990 yıllarda tırmanan bu kalıcılık, Türklerin kendi ülkelerine dönmelerinin aksine, ailelerini buldukları ülkelere getirmeye başlamasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Alman Hükümeti Türkleri ilk başlarda geçici olarak görmüş ama ilerleyen dönemlerde Türklerin Almanya’da kalıcı olduğunu anlamaya başlamasıyla birlikte, onların Alman toplumuna entegre olması adına, bir takım düzenlemelere gitmeye başlamış ve sözcümleri onlara Alman vatandaşı olabilme hakkı vermişlerdir. (Şahin, 2010:38).

1990’lı yıllara gelindiğinde tüm dünyada entegrasyon ve sosyal bütünleşme temalı rüzgarlar esmeye başlamıştır. Bu bağlamda Almanya entegrasyon politikaları gereği

vatandaşlık koşullarını hafifletmiş ve bazı koşullarla çifte vatandaşlığın önünü açmıştır.⁵ Bu uygulama pek fazla sürmemiş ve sonraki yıllarda öncelikle Hollanda sonra da Almanya'da kaldırılmıştır. Bunun yerine aile birleşimini ve Alman vatandaşlığını zorlaştırıcı yasalar çıkartılmıştır (Şahin, 2010:53).

2000 tarihli Vatandaşlıkla ilgili Alman Reform Kanunu, ilgili önceki kanunun verdiği haklarda bir takım sınırlamalar getirdi. Önceki kanunda, bir kişi eğer Almanya'da oturma iznine sahip ve Alman vatandaşıysa, aynı zamanda eğer başka bir ülkenin vatandaşlığına da sahipse, her iki vatandaşlığı da koruma hakkına sahipti (Işıl ve Tütüncübaşı 2008:600). Ama 2000 tarihli Vatandaşlıkla ilgili Alman Reform Kanunu'na göre, Almanya'da doğan yabancı anne-babanın çocukları, 23 yaşına kadar Alman vatandaşı olma hakkını kazanır. 23 yaşından sonra ise, ya Alman vatandaşlığında kalmak ya da anne-babasının geldiği ülkenin vatandaşlığını seçmek zorundadır. İki vatandaşlıktan birisini seçme zorunluluğu, sadece AB üyesi ülkelerin vatandaşı olmayan ailelerin çocuklar için geçerlidir (Conrad ve Akpınar, 06.06.2013).

Alman Federal Anayasa Mahkemesi, 8.12.2007 tarihinde aldığı bir kararla, Alman vatandaşı olan birisi, eğer 2000 yılından önce kendi iradesiyle başka bir vatandaşlığı seçme talebinde bulunursa ve bu talebi 2000 yılından sonra kabul edilirse, o kişinin Alman vatandaşlığı kendiliğinden düşer (Işıl ve Tütüncübaşı 2008:600). Bunun yanı sıra "2007 yılı yeni Alman Göç Yasası"na göre, Almanya'daki bir Türk çalışanın eşi eğer Almanya'ya giriş yapmak istiyorsa, Almandayı bilmek zorundadır. Bu zorunluluk, vize almak isteyen aynı durumdaki birçok diğer ülke vatandaşları için geçerli değildir (Işıl ve Tütüncübaşı 2008:600).

Kanımızca Almanlar, ülkelerinde yaşayan yoğun Türk nüfusunu, Alman kültürünün pratik hayatta yaşatılmasını sekteye uğratacak ve bu dokuyu bozacak bir tehlike olarak görmekte ve bundan dolayı, Türklerin Almanya'ya girişlerine bir sınırlama getirmek istemektedir. Türklerin yabancı oluşuna ek olarak onların Müslüman olması da, bu sınırlamaların daha da şiddetlenmesine yönünde Almanları motive etmektedir.

---

⁵ Almanya'da Türklerde 1. kuşaktan 3. kuşağa doğru gidildikçe Türk vatandaşlık oranının azaldığı ve Alman vatandaşlığı ile çifte vatandaşlık oranının arttığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında, Almanya'da doğan yabancı çocukların, "reşit" olana dek çifte vatandaşlığa sahip olmaları gösterilmektedir (Şahin, 2010:154).

Entegrasyon ve Asimilasyon Politikaları

Çokkültürlü toplumlardan, içerisinde barındırdıkları göçmenleri veya yabancıları topluma sağlıklı bir şekilde adapte etmeleri beklenmektedir. Bununla birlikte bu yapıdaki bazı ülkeler, barındırdıkları farklı toplumları öncelikle kolay yol olan asimilasyon ile topluma adapte etmeye çalışmaktadır. Sonrasında ise göçmenlerin bu durumdan rahatsız oluşu ve bir şekilde tepkisini belli etmesiyle birlikte, hükümetler yeni adaptasyon politikaları arayışına girmektedir. Eğer başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilirse, farklı toplumu bir arada yaşatmanın en isabetli yolunun entegrasyon olduğu görülmektedir.

İlk dönemlerde, göçmenler ve yerli halk arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırma, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da, “asimilasyon” ile yapıldı. Göçmenlerden, yeni “ev sahibi” topluma tam olarak uyum göstermeleri beklenirdi. Ama son 30 yılı aşkın sürede, bu katı “asimilasyon” yerine, “entegrasyon” konuşulmaya başlandı. Entegrasyonla birlikte, göçmenlere kendi kültürel miraslarını özgürce ve göreceli bir şekilde daha az kısıtlamalarla ifade edecekleri çokkültürlü bir alan verildi (Lanz, 2009:10).

Asimilasyon ile entegrasyon politikaları arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz: “Asimilasyon politikası, kişilerin kayıtsız şartsız bir şekilde gittikleri ülkelerin sosyo-kültürel yaşam şartlarına uyum göstermelerini istemektedir. Entegrasyon politikası ise, göçmenlerin kendi kültürel, sosyal, dini ve etnik kimliğini ifade etme konusunda onlara daha çok tolerans hakkı tanımaktadır. Asimilasyon, çoğunluk toplumun değerlerine tam bir şekilde boyun eğmeyi talep ederken; entegrasyon, azınlık grupların kendi değerlerini ifade edebilmelerini olanaklı hale getirmektedir” (Lanz, 2009:10).

Şahin’in Esser’den aktardığına göre, “sosyal entegrasyonun sosyo-ekonomik konum, kültürleşme, etkileşim ve kimlik olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır. Sosyal entegrasyon bu dört boyuta ve dört boyut arasındaki girift ilişkiye bağlıdır. Kısaca sosyal ekonomik konum, topluma yeni katılan bireylerin sosyal, ekonomik ve politik konumu ve haklarını; kültürleşme, gelenekler ve dil gibi çeşitli konularda yeni toplumun kültürü ile orijinal kültürün etkileşimini bize anlatmaktadır. Etkileşim ise topluma yeni katılan üyelerin kendi toplumu ve yeni toplumun üyeleri arasındaki etkileşimi; son olarak kimlik de kişinin toplumsal yaşam içerisinde kendisini nereye ait hissettiğini

ifade etmektedir. Esser bu boyutların gerçekleşme şekline göre entegrasyonun dört farklı biçimde gerçekleşeceğini belirtmektedir. Bu dört alanda her iki kültüre de uyumu ifade eden “çoklu entegrasyon”, orijinal kültüre uyumun baskın olduğu “segrasyon”, ağırlıklı olarak yeni kültüre uyumu içeren “asimilasyon” ve her iki kültürü de reddetmeyi ifade eden “marjinalleşmedir.” Görülen entegrasyonların çoğu Esser’e göre ya segrasyon ya da asimilasyondur. Ancak Şahin bunun daha çok çoklu entegrasyonla ifade edilebileceğini düşünmektedir (Şahin, 2010:29).

Entegrasyonun en temel koşulu, bir grup veya toplumun kendi özelliklerini koruyarak çokkültürlü bir toplumda, diğer kültürlerle birlikte o yapının işleyişine katılmasıdır. Bu bağlamda çokkültürlü yapılarda başarılı bir entegrasyon, o yapıya farklı etnik, dini veya kültürel özelliğiyle katılan her grubun, kendi özelliklerini koruyarak o toplumun işleyişine işlevsel bir biçimde katılmasıyla olmaktadır (Perşembe, 2005: 46).

Şahin, Almanya’daki Türklerin dil, iletişim, gelenekler ve kimlik açısından Alman toplumuna bazen uyum sağlayabildiğini dile getirmektedir. Önceleri asimilasyondan entegrasyona geçiş yapan Alman politikasının, tekrardan asimilasyonist bir karaktere dönüşmesi veya bunun böyle algılanmasına neden olan politikalar, Almanya’daki Türkleri tedirgin etmekte ve Almanlara olan güvenlerinin sarsılmasına yol açmaktadır (Şahin, 2010:256). Batılı Avrupa toplumlarında uygulanan entegrasyon politikalarının, bir yönü eksik veya arzulanmayan seviyede olmamasından ötürü, başarılı bir entegrasyondan bahsetmek zor görülmektedir (Avcı, 2006:67).

Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, 2012 yılında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda yaptığı konuşmada, yurtdışında sahipsiz kalan 4 bin Türk çocuğunun gençlik daireleri aracılığıyla Hristiyan ailelere verildiğine de dikkat çekerek, *"Bu çocuklar adeta Hristiyanlaştırılıyor. Büyük bir dramla büyük bir asimilasyonla karşı karşıyayız"* dedi. Bu konuda bilincin artırılması ve duyarlılığın oluşturulması için Ankara'da bir çalıştay gerçekleştirildiğini anlatan Bozdağ, *"Bu çocukları öncelikle Türk ailelerin alması için teşvik ediyoruz. Eğer bu mümkün olmazsa çocuğun, istediği bir aileye verilmesi için uğraşyoruz. Bu yavrularımızı kurtarmak için neler yapabiliriz diye detaylı çalışmalar yapıyoruz"* diye konuştu (YTB, 06.11.2012).

Ayrıca Bozdağ, Türkiye olarak yurtdışındaki vatandaşların buldukları ülkenin dilini öğrenmelerini istediklerini, bu konuda teşvik edici çalışmalar yaptıklarını belirterek, *"Uyum çalışmaları asimilasyona dönüşmemeli. Uyum sağlarken kendi kimliğimizi kaybetmemelisiniz. Ben Türk vatandaşlarının kendi kimlikleriyle başarılı olacağına yüreğten inanıyorum. Pek çok başarı hikâyesi, bize bu inancı veriyor"* dedi (<http://www.haberler.com>, 30.10.2011).

Almanya'daki Türklerin Yaşadıkları Sorunlar

Kendilerinden farklı kültür, etnik köken, dine sahip olan ve onlarla farklı dili konuşan bir toplumla karşılaşan Türkler, dönemsel olarak değişmekle birlikte bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunların ortaya çıkmasında en büyük pay hem Alman politikacılarına hem de bizzat Türklere aittir.

İşçi olarak çalışmak üzere Batı Avrupa'ya ve Almanya'ya gelen birçok Türkün, ilk zamanlar kalıcı oldukları düşünülmemiş ama daha sonra onların artık bir işçi değil bir göçmen olduğu farkına varılmıştır. Türklerin eğitim, evlilik, aile, vatandaşlık, mal-mülk edinme gibi sosyal hayatın bir çok alanda boy göstermesiyle birlikte, Alman politikacıları Türklerin varlığının farkına varmış ve bu geç algılayışın bir problem yaratacağının bilincine varmışlardır (Subaşı, 2005:47).

Türklerin Almanya'da en çok "işsizlik, yabancı düşmanlığı, aile birleştirmeleri, aile parçalanması, dil sorunları, sosyal güvenlik sorunları, vize işlemleri, çifte vatandaşlık, Almanların ön yargıları, örgütlenme/dayanışma eksikliği, kuşak çatışması, uyuşturucu/alkol kullanımı" gibi sorunlarla mücadele ettikleri görülmektedir. Nuruan ve diğerleri'nin yaptığı araştırma sonuçlarına göre Türklerin en çok şikâyette buldukları konular şu şekilde sıralanmaktadır: İlk sırada % 32,6 ile işsizlik, onun ardından İşsizlik % 13,8 ile dil sorunu, sonrasında % 10,0 ile Almanların önyargıları ve son olarak % 8,0 ile yabancı düşmanlığı gelmektedir (Nuruan ve diğerleri, 2005:46).

Almanya'daki Türkler arasında görülen bir diğer önemli sorun ise kuşaklar arasındaki çatışmadır. Hayata bakış açısı, felsefesi, algısı, tutum ve davranışları, kız-erkek ilişkilerine bakışı farklı olduğu için, 1. kuşakla 2. kuşak arasında nispeten kopukluk, 1. kuşak ile 3. kuşak arasında büyük bir kopukluk bulunabilmektedir. Bazen 1. kuşak

Türkler, 3. kuşaktakileri geleneklere uymamakla suçlamakta ve 3. kuşak Türkler, bazı eylemlerinin ayıp karşılanmasından ötürü bunları gizlilik içerisinde yapmaktadır (Şahin, 2010:252).

Bu sorunlara ek olarak Türklerin yaşadıkları sorunları ana hatlarıyla şu şekilde açıklayabiliriz:

-Uyum Sorunları: Kendilerinden farklı sosyo-kültürel özelliklere ve farklı sosyal ilişkiler ağına sahip bir toplum olan Almanlarla karşılaşan Türkler, bu yeni kültürel ve sosyal dokuya uyum sağlamada ilk başlarda büyük zorluklar yaşamıştır. Ayrıca, hem Türk hem de Alman bürokrasisi, bu uyumsuz etmenleri ortadan kaldıracak ve uyumu kolaylaştıracak yönde atılımlar gerçekleştirmemesi, bu anlamda Türklerin işini biraz daha zorlaştırmıştır (Nuruan ve diğerleri, 2005:51).

Türklerin Alman toplumuna uyum sağlamadığı, her fırsatta çeşitli şekillerde Alman kamuoyunda dile getirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin son yıllarda Türk kaynaklı töre cinayetlerinin ve okuldaki şiddet olaylarının, Alman medyasında çok fazla yer aldığı görülmektedir. Kadın eksenli olarak ele alınan bu bahiste, töre uğruna öldürülen, şiddet gören veya zorla evlendirilen kadınlar örneği genelleştirilerek, tüm Türklere mal edilmekte ve Türklerin uyum sorunu sürekli bir tartışma konusu haline getirilmektedir (Şen, 2006,124).

Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaleti, 1 Ocak 2006 tarihinde bir 'Vicdan Testi'ni yürürlüğe koydu. 30 sorudan oluşan bu test, özellikle Alman vatandaşı olmak isteyen Müslümanları hedef alıyor. Bu testle kişinin Alman kültürüne uyumlu olup olmadığını saptanmaya çalışılıyor. Testte namus cinayeti, eşcinsellik gibi kritik konularda kişinin neler düşündüğü soruluyor. Örnek verecek olursak (Aköz, 16.01.2006) ;

- “Kadın erkeğe itaat etmelidir; eğer etmezse, erkeğin kadını dövmeye hakkı vardır.” Bu cümle hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Kız çocukların ya da eşlerin, “ahlaksız davranışları” nedeniyle, aile şerefini korumak için öldürülmelerine nasıl yaklaşıyorsunuz?

- Reşit oğlunuz eşcinsel olduğunu ve bir erkek ile yaşamak istediğini söylese, tepkiniz ne olur?

- Almanya'da spor ve yüzme dersleri okul eğitiminin bir parçasıdır. Kızınızın bu derslere katılmasını onaylıyor musunuz?”

Bu test sadece “gündelik hayat” ile ilgili soruları ihtiva etmemekte, bunun yanı sıra demokrasi, terörizm, ırkçılık gibi daha genel konuları da içerisinde barındırmaktadır. Bazı kesimler tarafından bu vicdan testi “aşağılayıcı” ve “ayırıcı” olarak nitelendirilmekte ve bu yönüyle eleştirilere maruz olmaktadır (Aköz, 16.01.2006). Bu konuda bir yargıda bulunmamakla birlikte sadece şunu söyleyebiliriz ki Almanlar bu testi yürürlüğe koymakla, Türklere olan bakış açısını ve iki toplum arasındaki sosyo-kültürel uyumsuzluk ve dünya görüşlerindeki farklılıkları vurgulamaya çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle bu test, Türklerin Almanlarla uyumsuz olduklarının yüksek sesle dile getirilmesidir.

Türklerin Alman toplumuna uyum sağlayamama sebepleri arasında “dil” konusu da önemli bir yer işgal etmektedir. Türklerin hem Almanca konuşma ve yazmada hem de Türkçeyi kendi çocuklarına aktarmada yaşadıkları sorunlar (Nurvan ve diğerleri, 2005:58-59), onların hem kendi kültürüne hem de Alman kültürüne uyum sağlamada zorluklar yaşanmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmamızda yer alan Türk katılımcılardan bazılarıyla yaptığımız görüşmede de, kişilerin Türkçe-Almanca karışımı bir dil kullanmasını, yukarıdaki bahsettiğimiz durumun somut bir yansıması olarak gösterebiliriz.

- **Türk Kadınlarının Yaşadığı Sorunlar:** Almanya, Hollanda ve Avusturya gibi Türklerin yoğun yaşadığı Batı Avrupa ülkelerinde, Türklere hakkında aile içi şiddet, zorla evlilikler ve töre cinayetleri temalı çeşitli spekülasyon haberleri yapılmaktadır. Bu olgular, Türk imajını kötü yansıtmakta ve buranın yerli vatandaşlarının Türk kadınlarıyla ilgili yanlış kanılara sahip olmalarına neden olmaktadır. Türk kadınlarının sürekli eşleri tarafından eve hapsedildikleri, dövüldükleri, türban takmalarına mecbur edildikleri, ezildikleri yönünde haberler yapılmakta ve bu haberler Türk kadınlarının geri kalmış, sindirilmiş, cahil kadınlar olarak görülmesine neden olmaktadır. Ayrıca türban takan kadınların, radikal bir İslami anlayışlarının olduğu da düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra Türk kadınlarının, buldukları ülkenin dilini yeterince konuşamadıkları, eğitim seviyelerinin erkeklere göre daha düşük olduğu ve bu yüzden Türk kadınlarının, toplumlar arasındaki uyuma bir engel olduğu izlenimi uyandırılmaktadır (Şen, 2007:55).

- **Eğitim Sorunu:** Alman okullarının yüksek kalitede eğitim vermesine rağmen, Türk çocuklarının Alman ve diğer etnik kökenli ailelerin çocuklarına nazaran daha başarısız oldukları görülmektedir. Bunun sebepleri arasında, bazı Türk ailelerinin, çocuklarını bu okullara göndermekten kaçınmaları gösterilmektedir. Zira bu aileler, çocuklarının Türk kültürünü ve dini değerlerini öğrenemeyeceğini ve aksine bir yozlaşma süreci içerisine gireceğini düşünmektedirler. Ayrıca, eğitim kurumlarında gençlerin her türlü tehlikeye açık olduklarını düşünmekte ve onların uyuşturucu / alkol gibi zararlı maddelerin bağımlısı olacağı ve kendilerinden uzaklaşacağı yönünde endişeleri de bulunmaktadır (Nuruan ve diğerleri, 2005:56).

Aydın, Almanya'daki Türk çocuklarının, Alman ve bazı diğer yabancı kökenli çocuklara kıyasen, başarısız olma nedenleri şu şekilde sıralamaktadır (Aydın, 2003):

“1. Alman eğitim sistemi, mono kültür bir yapıya sahiptir ve bundan dolayı yabancılar bu eğitim sisteminde zorluk yaşamaktadırlar.

2. Alman eğitim sistemi oldukça eleyici bir sistemdir.

3. Alman politikası, toplumu ve kurumları yabancıların burada kalıcı olduğunu ve toplumun bir parçası haline geldiğini kabullenmemektedir

4. Türk çocukların % 30'u dersleri takip edecek yeterli Almanca bilmemektedirler.

5. Velilerin oldukça karışık olan eğitim sistemini yeterince bilmemektedir.

6. Veliler eğitim ve öğretim konusuna yeterli ilgiyi göstermemektedir.

7. Veliler temsil haklarını kullanmamaktadır.

8. Türkiye Cumhuriyeti yetkililerin buranın gerçeklerine uyan, kalıcı bir eğitim programı geliştirmemeleri.”

1.2. Alman Toplumunda Dini Hayat

1.2.1. Almanya'da Din- Devlet İlişkileri

Almanya'da Protestanlık ve Katoliklik olmak üzere iki dini geleneğin çoğunluğu oluşturduğu, İslam'ın ise bunların ardından en fazla mensubu olan 3. dini gelenek olduğu görülmektedir. İlkesel olarak Almanya'da din-devlet ilişkileri arasındaki bir ayırım ilkesi benimsemiş ve hangi dini topluluk olursa olsun bunlara eşit mesafede yaklaşılacağı, anayasal olarak teminat altına alınmıştır. Bununla birlikte, yine anayasal olarak belirlenmiş bazı kriterleri yerine getiren dini topluluklar, özel bir statü elde etmekte ve bazı imtiyazlara sahip olmaktadır.

Almanya'da hâlihazırda iki büyük dini cemaat mevcut olup, bunların biri Roma Katolik Kilisesi diğer ise Protestan kilisesidir. Halkın % 80'i bu iki kiliseye mensuptur (Schreier: 1998, 12). Neredeyse bu iki mezhebin bağlı olanların sayısı birbirine eşit olmakla birlikte çoğunluğu, Protestanlar oluşturmaktadır (Demirci: 1998, 336). Bu iki ana dini gelenek dışında, Almanya'da yaklaşık olarak % 2,8 oranında Müslüman, % 0,06 Musevi ve son olarak % 2 oranında diğer dinlere mensup kişilerin olduğu görülmektedir. Bu sayılanlar dışında kalanlar ise hiçbir dini inanca mensup olmayan kişilerdir (Becker: 1998, 36).

XX. yüzyıl Avrupa'sında kilisenin bazı fonksiyonlarında değişiklik görülmeye başlanması, Hristiyan teolojisinin de entelektüel düzeyde değişmesine neden olmuştur. Sözelimi Hristiyanlık dinsel kurumdan ziyade, artık sosyal bir kurum olarak toplum içerisinde yer almaya başlamıştır. Sekülerleşme akımının etkisiyle İsviçre, Fransa, Amerika ve Kuzey Protestan ülkeleri gibi bazı ülkelerde din ile devlet arasındaki ilişkilerde bir ayırım görülmeye başlanmışsa da Katolik olan İspanya, Portekiz, İtalya ve İrlanda gibi ülkelerde Hristiyanlık, halen devletin resmi devleti olmaya devam etmiştir (Demirci: 1998, 338).

Günümüz Hristiyan Avrupa'sında din, insanların hayatlarında bir anlam kayması yaşamış ve dinin toplum içerisindeki önemi farklı bir şekilde görünür olmuştur. Bu, kiliselerin önemini kaybettiği veya ibadet alanları olarak sadece ibadethanelerin görüldüğü anlamına gelmemektedir. Din sadece görünüm değiştirmiş ve önemini

koruyarak farklı şekillerde insanların hayatlarında yer almaya devam etmiştir (Köktaş, 2005:17).

AB bayrağı altında toplanmış olan ülkeler, ilke olarak din-devlet ayrımını kabul etmektedir. Ama laikliğin nasıl algılanacağı ve uygulanacağı konusunda ülkeden ülkeye göre farklılıklar bulunmaktadır. AB ülkeleri arasında laiklik algılayışı ve uygulanışı üç farklı yapıda tahlil edilebilmektedir: “Birinci model, en azından formel olarak kilise ve devletin birbirine bağımlılığına dayanmaktadır. Anayasal monarşinin korunduğu Protestan ülkelerde, yani İngiltere, Danimarka, kısa süre öncesine kadar İsveç’te (2000’e kadar) ve Ortodoks Yunanistan’da olduğu gibi. İkinci model, Avusturya, İtalya, İspanya, Portekiz ve nüfusunun yarıya yakını Protestan olan Almanya gibi geleneksel olarak Katolik devletlerde geçerli olan modeldir. Buna göre devlet-kilise ilişkileri dostane ayırım olarak nitelendirilebilir. Bu ülkelerde devlet ve kilise ilişki sistemini, Polonya da dahil olmak üzere, konkordato sistemi ile düzenlenmiştir. Devlet, kilise ile ortak olarak veya kilisenin organize ettiği çeşitli inisiyatifleri destekler veya düzenler ve partnerlik esasında ortak çalışır. Devlet kendini bir inanç sistemiyle özdeşleştirmez, onların bağımsızlığını güvenceye alır ve ibadet özgürlüğüne karışmaz. Üçüncü model, devletin dünyeviliğini vurgulamaya dayanır ve Fransa’da geçerlidir. Bu modelde devlet ve kilise arasında katı bir ayırım vardır” (Köktaş, 2005:24).

Almanya’da din-devlet ilişkileri, devlet ve dini topluluklar arasındaki antlaşmaya ve federal düzeyde bağımsız olan eyaletlerde geçerli olan yasalara uygun bir şekilde belirlenmiştir. Anayasayada, devletin her türlü dini topluluğa eşit düzeyde yaklaşacağı, onlara karşı toleranslı ve tarafsız olacağı belirtilmiştir. Alman Anayasasının giriş kısmında Tanrı’dan bahsedilmesi, Almanya’nın laiklik anlayışının yukarıda sayılan diğer iki kategoride yer alan ülke topluluklarından farklı olduğunun bir başka göstergesidir. “Anayasaya göre ayrıca dini topluluklar, kamu hukuku tüzel kişiliği veya dini cemaat statüsü alabilirler.” Almanya’da kamu hukuk tüzel kişiliğine sahip olan Katolik, Protestan, Ortodoks Kiliseleri ve Yahudi cemaati, birçok imtiyaza sahip dini topluluklardır ve bu yönüyle diğer dini cemaatlerden ayrılmaktadırlar. Diğer bütün dini topluluklar da, anayasal olarak belirlenmiş kriterleri yerine getirdiklerinde, kamu hukuk tüzel kişilik statüsü alabilme hakkına sahip olabilmektedirler (Köktaş, 2005:27). İslam’ın bu özel statüye sahip olmamasından ötürü, devlet indinde sözgelimi

Protestanlıkla aynı konuma sahip olmadığı gerçeğinin, devletin her türlü dini topluluğa eşit düzeyde yaklaştığı ve aynı hakları kendilerine verdiği ilkesiyle bağdaşmadığı kanaatindeyiz.

Almanya’da devlet, kiliselerin gelirlerini finanse etmede, kilise (kamu hukuku tüzel kişiliğe sahip topluluk) ile halk arasında banka gibi para aktarım aracı rolü üstlenmiştir. Yani vatandaşın ödediği gelirlerin bir kısmı, bireyin önceden seçtiği kiliseye devlet kanalıyla aktarılmaktadır. Birey, ilgili mercilere başvuru yaptığı takdirde, ödediği verginin bir kısmının kilise giderlerinin karşılanmasında kullanımına son verebilir ve böylece kiliseye vergi ödemekten de muaf tutulmaktadır (Köktaş, 2005:30).

1.2.2. Almanya’da Din Eğitimi

Göçün ilk yıllarında, diğer konularda olduğu gibi, dini eğitim alma konusunda da göçmen aileler ve dolayısıyla onların çocukları bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunun çözülmesi yolunda ilk adımı NRW Eyaleti atmış ve Müslüman çocuklarına yönelik bir dini eğitim programını uygulamaya koymuştur. Neticesinde bu program başarı ile sonuçlanmış ve ön görülen hedefler doğrultusunda her iki tarafı da memnun edecek bir sonuç alınmıştır. Daha sonraki yıllarda ise, diğer eyaletler de kendilerine bağlı bulunan okullarda bir dini eğitim programı başlatmıştır.

Bütün Alman okullarında, “dinle ilgisi olmadığını belirten okullar dışında”, resmi ve zorunlu bir ders olan din dersinin verilmesini sağlamak ve dersin işleyişini takip etmek, devletin sorumluluğunda bulunmaktadır. Bu derste görev alacak öğretmenler ise devlet üniversite ve yüksek okullarında eğitilmekte (Becker: 1998, 38-39) ve bu kişilerin maaşları devlet tarafından ödenmektedir (Köktaş, 2005:27).

Alman Anayasa’sının 7. Maddesinin 3. Fıkrası’nda din dersi ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Din dersi herhangi bir dini cemaate ait olmayan okulların dışında, kamu okullarında alınması gereken bir öğretim branşıdır. Devletin denetim hakkı zedelenmeksizin din dersi dini cemaatlerin ilkeleriyle uyum içinde verilir” (Schreier: 1998, 12).

Bu madde ayrıca, geleneksel kiliseler dâhil bütün dini cemaatlerin kendi sistemlerine uygun bir şekilde, isteyen öğrencilere din dersi verme hakkını kendilerine vermektedir.

Almanya’da din dersinin verilmesi hem devlet hem de o kilise/dini cemaatin görev alanına tahsis edilmiş ve her iki yapıya da bu anlamda bir sorumluluk yüklenmiştir. Devlet okullarının genel eğitim politikalarına ve okulların genel işleyişine aykırı olmama koşuluyla, kiliseler ve dini cemaatler kendi ilkelerine uygun bir şekilde bu dersin müfredatını hazırlayabilme hakkına sahiptirler (Becker: 1998, 39).

Aynı maddeye göre, çocuğun din dersi alıp almamasına, anne-baba veya öğrenci velisi karar verir. Ama eğer çocuk 14 yaşına girdiyse, bu dersi seçimi ile ilgili kararı bizatihi kendisi alır. Bunun yanı sıra eğer bir öğrenci din dersine katılmak istemiyorsa, o dersin yerine etik (ahlak) dersine girebilir (Becker: 1998, 39).

Almanya’da Müslüman çocuklarının dini eğitim alma konusunda bir problemle ilk defa 1973’te aile birleşimi sonrasında karşılaşıldı. Zira Türk erkek işçilerin eşlerinin ve çocuklarının Almanya’ya gelmesi, Almanya’daki Türk varlığının demografik yapısında bir değişim yaşanmasıyla sonuçlandı. Bu yeni durumun yaratacağı sorunlara Almanya hazır olmadığı için, Türk çocukları din eğitim alma konusunda bazı sorunlar karşılaştı (Yiğit, 2005:107).

O dönemler, hali hazırda Hristiyanlar ve diğer azınlıkların çocukları, Almanya’da yerleşik oldukları için, istedikleri din dersini seçiyorlardı. Ama Federal Almanya Cumhuriyeti’nin, azınlık Müslüman çocuklarına yönelik hazırladığı bir dini eğitim programı bulunmuyordu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin de bu konuda pasif bir tutum sergilemesi, bu alanda bir eksikliğin ve bir boşluğun oluşmasına neden oluyordu (Yiğit, 2005: 108).

16 eyaletten teşekkül olan Federal Almanya Cumhuriyeti’nin tek bir eğitim anayasasının olmadığı gibi, tek bir eğitim sistemi de bulunmamaktadır. Her eyaletin kendisine ait bir eğitim bakanı bulunmaktadır (Yılmaz ve Soran, 2003:152). Kuzey Ren Vestfalya (NRW) Eyaleti, diğer eyaletlerden farklı olarak, Müslüman azınlığın varlığını dikkate alarak, 1980 ile 1986 yılları arasında ilkokul düzeyindeki öğrenciler için, 1982 yılında adı “İslam inancındaki öğrencilere din eğitimi” şeklinde değişen, bir program hazırladı. Bu programın bölümleri, geliştirme aşamasına ilkokulda denendi. Bu programın hedeflerinin ve içeriğinin belirlenmesi esnasında, birçok Müslüman menşeli bilim adamı ve üniversitelerle görüşüldü. Bu bağlamda, programın hazırlanma ve

denenme sürecinde, 1980-1986 yıllarında, Marmara, İstanbul, Ankara, Konya gibi Türk üniversitelerindeki bazı İslam din bilimcileriyle ve Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'nin Almanca eğitim veren bölümün temsilcileriyle istişare edildi (Gebauer: 1998, 47).

1986 yılında hazırlanan ilkökul öğretim programında din bilgisi dersinin görevleri şunlar olduğu açıklanmıştır (Gebauer: 1998, 49):

“- Özellikle Almanya'da doğmuş Müslüman kuşakta, tarih, ahlak ve dinlerindeki İslam geleneklerinin bilincini uyandırmak ve gençleri söz konusu gelenekler yardımıyla yönlendirmek,

- Müslüman olmayan bir çevrede Müslüman benliğinin gelişmesine yardımcı olmak,

- Müslümanlarla Hristiyanların, özellikle de Türklerle Almanların, eşit haklar, barış ve karşılıklı anlayış içerisinde, bir arada yaşamalarına yardımcı olmaktır.”

Hedeflendiği gibi ilkökul düzeyinde uygulamaya konulan bu programa katılan öğrenciler; hem program kurucularını, hem okul yönetimini, hem de velileri memnun edecek bir başarı elde etti. Sözelimi, dördüncü sınıfa giden bir çocuk, sistematik bir eğitim aldığı için, kendi anne babasından daha çok dini bilgiye sahip oldu. Ayrıca yine bu öğrenciler, Müslüman olmayan kişileri de İslam hakkında bilgilendirecek düzeye ulaştılar (Gebauer: 1998, 52). Konusunda uzman ve hümanist bir dünya algısına sahip din adamları tarafından verilecek dini eğitim neticesinde, bu derse katılacak olan çoğunluk veya azınlık pozisyonundaki ailelerin çocuklarının, entelektüel düzeyde bir dini bilgiye sahip olacakları ve daha barışçıl, birleştirici, hurafelerden ve radikalizmden uzak, akılcı bir dini algıya sahip olacakları kanaatindeyiz.

NRW Eyaletinin bu adımı, diğer eyaletler için bir ön ayak olmuş ve Anayasanın yine yedinci maddesinin üçüncü fıkrasına göre, DİTİB Hessen ve Ahmediye Cemaati ile işbirliğine giden Essen Eyaleti Eğitim Bakanlığı, bu iki kurumun desteği ve onayı sonucu, Nurgül Altıntaş ile birlikte Hessen eyaletinin ilkökulları için İslami bir din dersi müfredatı hazırladı. Bunun bir program değil de din dersi olarak okullarda verilecek olması hasebiyle bir ilk olması, büyük önem taşımakta ve diğer eyaletlere de örnek olacağı düşünülmektedir. Bu din dersi 2013 eğitim yılında toplam 25 okulda

başlatılacak. Dersin verilebilmesi için de sekiz öğrencinin bu ders için kayıt yaptırması gerekiyor. Bu dersi verecek olan din dersi öğretmenlerinin, Müslüman olmaları ve devlet öğretmenlik yeterlilik sınavını (Staatsexamen) tamamlamış olmaları gibi şartlar aranmaktadır (Akdeniz, 14.05.2013)

1.2.3. Almanya’da Müslümanlık

Federal Almanya’da İslam ikinci büyük din olarak dikkat çekmektedir. Kimi Alman politikacı ve din adamının İslam hakkında olumlu demeçlerde ve bazen de aktiviteler içerisinde bulunmasına rağmen, İslam’ın halen resmi din olarak kabul edilmemesi ve Müslümanların kurumsallaşması için gerekli adımların atılmaması, Müslümanların o coğrafyada kendilerini ifade etmede bir zorluk yaşamalarına neden olmaktadır.

Günümüz Almanya’ında Alman kökenli olmayan ortalama 7,5 milyon kişinin % 42’si Müslüman’dır. Katolik ve Protestan Kiliselerine mensup olanlardan sonra 3 milyonu aşkın kişiyle Almanya’da en çok inananı bulunan din İslam’dır (Yiğit, 2005:104-105). Bu yönüyle Almanya’nın Hristiyan bir toplum mu yoksa çok dinli bir toplum mu olup olmadığı tartışma konusudur (Becker: 1998, 37).

Almanya’da bulunan Müslüman toplumun geldikleri ülkelere göre dağılımlarına göz attığımızda, bunların yaklaşık % 76’sının Türk kökenli, % 4’ünün İran, % 3’ünün Fas, %2’sinin Lübnan, % 1’inin Pakistan ve geri kalan % 8,5’inin eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Mısır, Cezayir, Suriye, Ürdün, Afganistan, Endonezya, Hindistan, Yunanistan, ABD, BBT, vb. ülkelerden geldiğini görmekteyiz (Yiğit, 2005:104-105).

Almanya’da bu Müslüman kesimin dışında ise yaklaşık 50.000 civarında Alman asıllı Müslüman bulunmaktadır. Bu nedenle, Yiğit’e göre Federal Almanya’da İslam’la ilgili yapılan tartışmalar sadece yabancıları değil, bu Müslüman olan Almanları da ilgilendirmektedir (Yiğit, 2005: 105).

Almanya’da ve diğer Batı-Avrupa’ya göç eden Müslümanlar, “dini yaşamlarındaki sürekliliği” sağlama adına cami etrafında şekillenen dernek, vakıf vs. organizasyonlarla kurumsallaşmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Müslümanlar mabet, helal kesim yapan kasap, yayın kuruluşları, siyasal partiler, mezarlıklar, okullar, hastaneler kurarak bu

kurumsallaşmayı başarılı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır (Rath ve diğerleri, 2005:79).

AB ve Hristiyan toplulukta söz sahibi olan kimi din adamları ve politikacılar, İslam hakkında zaman zaman olumlu açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu demeçlerin “birleştirici” ve müspet mahiyette olması, toplum genelinde pozitif bir havanın yaratılmasına neden olmuştur. Örneğin Alman kökenli Papa XVI. Benedikt, İslam’la iç içe yaşama temalı bir konuşma yapmıştır. Ayrıca Alman Hükümeti de bu yönde somut adımlar atmıştır. Sözgelimi, Almanya İçişleri Bakanı Wolfgang Stoiber, 2006 Ramazan ayı içerisinde bir İslam zirvesi oluşturmuştur. (Şen, 2007:117).

Bunun yanı sıra 2010-2012 yılları arasında görev yapmış olan eski Alman Cumhurbaşkanı Christian Wulff, “İslam, Almanya'nın bir parçasıdır...” demiştir. Bunu destekler mahiyette, Alman Bakan Friedrich şunları belirtmiştir: “*Burada yaşayan Müslümanların, bu ülkeye ait hemşerilerimiz olduklarına inanıyorum. Ancak İslam'ın Almanya'ya ait olduğu, tarihî belgelerle kanıtlanamayacak bir olgudur*” (<http://www.haber5.com>, 07.04.2011). Başbakan Merkel ise, Almanya’daki Müslümanları şiddet yanlısı olarak görmenin yanlış olduğunu belirtmiş ve devamında şunları söylemiştir: “...Bizim bu durumda daha hoşgörülü olmamız gerek. İslam bizim bir parçamızdır... Açık olmamız gerekir ve demeliyiz ki, evet İslam bizim bir parçamız...” (<http://zaman-online.de>, 28.09. 2012).

Avrupa’da kimi muhafazakâr çevreler, İslam’a yönelik olumsuz bir tavır sergilerken, kimi çevreler ise, İslam’la iç içe yaşama adına formüller üretmekte ve diyalogu arttırıcı aktiviteler içerisinde yer almaktadırlar. Son verilere göre tüm Avrupa’da ortalama 16 milyon Müslüman yaşamakta, ama bununla birlikte İslam sadece Avusturya’da resmi din olarak kabul görmektedir. 3,5 milyon Müslüman’ın yaşadığı ve 2400 üzerinde caminin bulunduğu Almanya’da yaşayan Müslümanlar da İslam’ın resmi din olarak kabul edilmesini talep etmektedirler (Şen, 2007:154).

Yapılan bir çalışmayı aktaran Şen, Almanya’da yaşayan Türklerin % 76’sının kendisini dindar veya çok dindar olarak tanımladığını ve bu yönüyle Almanya’daki Müslüman göçmenlerin dindarlaşma eğiliminde olduklarını dile getirmektedir. Dindarlaşma oranının çok yüksek olmasına rağmen, bu kişilerin radikalleşme ve dini karakterli

yapılanmalara ve radikal akımlara katılım oranının düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni açıklamaya çalışan Şen'e göre, Türkiye'deki sekülerleşmiş İslam anlayışını Almanya'ya taşıyan ve bunu oranın değerlerine adapte eden Türkler, laik ve demokratik bir yaklaşım sergilemektedirler. Türk İslam'ı, Almanya'da hâkim dini gelenek olan Hristiyanlıkla barış içerisinde yaşamasına rağmen, İslam Almanya'da kurumsallaşmamaktadır. Bunun nedenleri arasında, Almanya'da Hristiyanlıktan sonra gelen ikinci büyük din olan Müslümanlığın resmi din olarak tanınması gösterilmektedir (Şen, 2007:153).

1.2.4. Almanya'da Türk-Müslüman Dini Gruplar

Türkler göçün ilk yıllarında, işçi yurtlarında kendi talepleri doğrultusunda kendilerine ayrılan ufak gözlerde dini ibadetlerini yerine getirmişlerdir. Alman ve Türk yetkililerin bu konuda ilgisiz kalmaları, Türkiye'de faaliyet alanları dar olan bir kısım dini grup ve cemaatlerin, Almanya'da Türklerin dini hizmet ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çalışmalar yapmasına neden olmuştur. Sonraki yıllarda, Almanya'daki Türklerin dini hizmetlerini tek bir noktadan yürütme ve Türkiye İslam'ı anlayışına uygun bir İslam'ı Almanya'da tesis etme adına, devlet eliyle DİTİB kurulmuştur. Bununla birlikte Türk-İslam menşeli hangi dini cemaat, vakıf, derneğe ait olursa olsun, günümüz Almanya ve Avrupa'daki camiler, Türkiye'deki camilere göre daha çok fonksiyon icra eder olmuş ve oradaki Türkler için dini ve kültürel anlamda önemli bir figür haline gelmiştir.

Türk göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, Anadolu'nun kırsal kesimlerinden gelen vasıfsız nitelikteki işçilerdi. Kırsal kesimden kente gelmenin yarattığı bu şok etkisine ilaveten, kendi ülkeleri dışında yeni bir ülkede bulunmaları ve orada yeni bir toplum, kültür, etnik köken ve dini inanca sahip kişilerle karşılaşmaları, onların çifte şok yaşamalarına neden oldu. Kendi dini / kültürel kimliklerini koruma telaşesi içerisine giren göçmenler, bunu gerçekleştirme adına içinde buldukları topluma karşı mesafeli yaklaştılar ve neticesinde toplumdan soyutlanma sürecine girdiler. Göçün ilerleyen yıllarında ortaya çıkan İslami örgüt ve yapılanmalar, onların aidiyet ve kimlik duygusunu zinde tutmada ve anavatanlarıyla manen de olsa ilişkilerini koparmamada bir aracı unsur teşkil etti (Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu, 2004:30).

İstatistiklere göre, Almanya'daki Türklerin % 92.9'si Müslüman'dır. Bu oranının % 53.2'sini Sünni, % 9.7'si Alevi, % 3.8'i Şii teşkil ederken, geriye kalan % 26.2'si hangi mezhebe ait olduğunu belirtmemiştir (Gostomski, 2008:33).

Avrupa'da yer alan Müslüman grupları Sünni ve Alevi diye ikiye ayırmak gerekirse; Sünni gruplar, "Türkiye'de "Resmi İslam'ın" dışında başka bir arayış içerisine girme ihtiyacı hissetmemiş, ama sonraki yıllarda açık bir örgütlenme içerisine girmişlerdir (Canatan, 2005:71). Almanya'da ise Türk ve Müslümanların buraya göç etmesiyle birlikte, yani 1960'lı yıllarda, Türklerin dini örgütlenme yoluna gittikleri görülmüştür (Yiğit, 2005: 107). Sünni olmayan grupların başında gelen Aleviler, örgütlenme faaliyetlerini Sünnilerden çok sonraki dönemlerde gerçekleştirmişlerdir. Göçün ilk yıllarında Aleviler dâhil bazı İslami grup ve örgütler, 1980'li yıllarda görünür hale gelip kendilerini ifade etmeye başlamışlardır (Canatan, 2005:71).

Avrupa'da ve Almanya'da Türklerin örgütlenme adına kurdukları dini ve milli karakterli dernek ve vakıfları şu şekilde sıralayabiliriz: İslam Kültür Merkezleri Birliği (İKMB), İslam Toplumu Milli Görüş (İGMG), Avrupa Türk İslam Kültür Dernekleri Birliği (ATIB), İslam Cemaatleri ve Cemiyetleri Birliği (İCCB), Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF), Avrupa Nizam-ı Âlem Federasyonu (AFN), Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği (DİTİB) ve Cem Vakfı... (Abadan-Unat, 2002:232-243).

Göçle ilk gelenler "heim" denilen işçi yurtlarında kalıyorlardı. Buldukları yerin yurt amirlerine veya yurdun sahiplerine namaz kılmak için özel bir alan talebinde bulunuyor ve bu talep, yetkililer tarafından çoğunlukla kabul ediliyordu. Günümüz Almanya'daki İslami grupların çekirdeğini, bu yurtlar meydana getiriyordu (Yiğit, 2005: 107).

1970'lerin ortalarında yabancı işçi alımının durdurulmasından sonra, bu işçileri barındıran Avrupa ülkeleri, uluslararası hukuk gereğince, aile birleşimi yoluyla yeni yabancıların ülkeye girişini kabul etmek zorunda kalmışlardır (González-Ferrer, 2006:171). Almanya'da 1973 aile birleşiminden sonra eşlerini ve çocukların yanlarını aldıkları Türk göçmenler artık yurtlardan taşınıp, yerleşim bölgelerinde ev kiralamaya başlamışlardır. Dolayısıyla dini örgütlenme yapısında da bir değişiklik görülmüştür. Artık bir araya gelme ve bazı dini ibadet yapma ihtiyaçlarını, kurdukları "cami dernekleri" karşılar hale gelmişti. Bu cami dernekleri ilk başlarda merkezi sistemden

uzak, mahalli nitelikte bir yapı arz etmekteydi. Müslümanlar buralarda ibadetlerini yapar, diğer dindaşlarıyla buluşur ve İslam'a uygun olan yiyecek ve içecek ihtiyacını buralardan temin ederlerdi (Yiğit, 2005: 107).

Almanya'da bulunan cami derneklerinin yerel nitelikte olması ve diğer derneklerle ilişkilerinin kısıtlı olmasına ilaveten, deneyimli yönetici kadrolarına sahip olmaması, bu derneklerin sistematik bir şekilde örgütlenmesinin önünü tıkamıştır. Hem Türk hem de Alman yetkililerin bu sorunu çözme yönünde somut adımlar atmaması, Türk kökenli İslami politik grupları harekete geçirmiştir. Bu gruplar arasında yer alan Süleymancılara, yetmişli yılların başında gerçekleştirdiği girişimler sonucunda, Almanya'da ilk organize ve sistematik bir İslami yapılanma ortaya çıkmıştır (Yiğit, 2005: 109).

Süleymancılar, Almanya'daki bu dernekleri organize etme adına Türkiye'den deneyimli kadrolar göndermiştir. Bu yöneticiler önderliğinde Almanya'daki Süleymancılara özellikle Kuran kurslarında hızlı bir şekilde örgütlenmesi ve geniş bir tabana yayılması sonucunda, 1975 yılında İslam Kültür Merkezleri Birliği'ni (IKMB) kuruldu. Süleymancılara verilerine göre, yetmişli yılların sonunda Almanya'da yaklaşık 1500 adet Kuran Kursu ve bu kurslarda 5000'e yakın öğrenci bulunmaktaydı. Böylece aile birleşimiyle birlikte, dini hizmet alma ve dini ibadet yapma gibi sorunların ardından, gün yüzüne çıkan çocukların dini eğitim alma ihtiyacı, Süleymancılara Kuran kursları açmasıyla bir nebze olsun giderilmiş oldu (Yiğit, 2005: 108-109).

Bu atılımlar, diğer Türk kökenli İslami örgütleri de harekete geçirmiş ve Süleymancılara ardından Milli Selamet Partisi (MSP) de Almanya'da faaliyetlerine başlamıştır. Kısa zamanda tabana yayılan bu grup, 1975 yılında Avrupa Milli Görüş Teşkilatları'nı (AMGT) kurmuştur (Yiğit, 2005: 109).

Bu gelişmelerin ardından 1980'li yılların başlarında, Almanya'daki İslam'ı, Türkiye'deki laik İslam anlayışına uygun bir hale sokma ve onu kontrol etme amacıyla Türkiye, 1982-1985 tarihleri arasında kısaltılışı DİTİB olan Diyanet İşleri Türk Birliği'ni kurmuştur. DİTİB'in kurulmasıyla birlikte, Almanya'da faaliyet gösteren diğer Türk kökenli İslami grupların gelişiminde ve faaliyetlerinde bir duraksama yaşandığı görülmüştür (Yiğit, 2005: 110).

Bu İslami kuruluşların kendi aralarındaki mücadele ve bazen de iç çekişmeleri, başka diğer Türk kökenli dini grupların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, DİTİB, İKMB ve AMGT, Almanya'da öne çıkan üç büyük Türk menşeli İslami organizasyon oldukları görülmektedir. Kendi verilerine göre, Federal Almanya'da DİTİB'in 750, İKMB ve AMGT'nin ise 250'şer şubesi bulunmaktadır. Almanya'da ortalama 1500 civarı kuruluş olduğu düşünülürse, bunların 1250'si bu üç organizasyona aittir (Yiğit, 2005: 110).

Hangi dini grup ve organizasyona ait olursa olsun, günümüz Almanya'sında Türkler arasında cami önemli bir figür olarak varlığını devam ettirmektedir. Buna ek olarak caminin fonksiyonlarında bir genişleme görülmekte ve artık cami sadece ibadet yeri değil aynı zamanda sosyal ve kültürel aktivitelerin düzenlendiği bir mekân olarak hizmet vermektedir. Sözelimi, cami etrafında toplanan Almanya'daki Türkler, cami merkezlerinde konferanslar ve çocukların okul derslerine yardımcı olmak için etütler düzenlemekte, cami bünyesinde Ramazan ayında iftar verilmekte ve ayrıca Cuma namazları sonrası ve tatil günlerinde Türklerin buluşma noktası haline gelmektedir (Şahin, 2010:178). Ayrıca kasap ve manav gibi reyonların yer aldığı bazı camilerde, Almanya'daki Türkler sebze, meyve ve helal kesim et ihtiyacını buradan temin etmektedirler (Şahin, 2010:180). Bunun yanında cami, Hac organizasyonlarının koordine edildiği ve Almanların verdiği Yılbaşı partilerine alternatif olarak bil husus o günlerde ve başka özel günlerde organizasyonların düzenlendiği bir merkez haline geldiği görülmektedir. Sonuç itibariyle birçok fonksiyonu icra eden cami, Almanya'daki Türklerin neredeyse tüm dini, sosyal ve kültürel aktivitelerinin gerçekleştiği ve hem Müslüman hem Türklerin aidiyet duygularının ve dini kimliklerinin canlı tutulduğu bir mekân olarak hizmet vermekte ve kültürel sürekliliğin sağlandığı en önemli araçlardan birisi olduğu görülmektedir.

1.3. Avrupa'da İslam

1.3.1. İslamofobi

İstanbul'un Fethi, Haçlı Seferleri gibi etkenlerin yanında, Luther'in Türkler ve dolayısıyla Müslümanlar ile ilgili "nefret" dolu söylemleri, geçmişten beri Batılıların Müslümanlar hakkında olumsuz düşüncelere kapılmasına neden olmuştur. Yakın

geçmişte 11 Eylül saldırıları ve bunun akabinde Batı toplumunda beliren İslamofobi, İslam hakkında ön yargıların daha sesli bir şekilde dile getirilmesine yol açmıştır.

Başta Fransa, Avusturya, Hollanda ve Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde İslam'a karşı olan ön yargıların (Şen, 2007:18) her geçen gün şiddetini daha fazla arttırdığı görülmektedir. Almanya genelinde konuşacak olursak, Alman politikacıların Federal parlamentoda İslam aleyhine yaptıkları konuşmalar ve sergiledikleri tutum, halk tabanına yayılmakta ve bu da İslamofobiyi daha çok yaygınlaştırmaktadır (Şen, 2007:167).

Batı Avrupa'da bazı akademik çevreler, fundemantalist grupların İslam adına yaptıkları bir takım eylemlere vurgu yapmakta ve İslam'ın Batı uygarlığı ile onun ulusal kültürlerine karşı bir tehdit unsuru olduğunu ve bu yönüyle Batı uygarlığını dejenere edecek bir yapı arz ettiğini düşünmektedirler. Bu kesimler, İslam'ın sosyal hayattan uzaklaştırılması veya İslami eylemlerin kontrol altına alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar (Rath ve diğerleri, 2005:80). Batılılar, İslami bir takım fundemantalist akımların eylemlerinden yola çıkarak, İslam hakkında daha ihtiyatlı davranılması gerektiği düşünmektedirler (Tibi, 1998:27). İslam'a karşı duyulan korku ve nefretin yansımalarını, Fransa ve Belçika gibi ülkelerdeki başörtülü kadınlara karşı sergilenen tutum, açıkça göstermektedir. İslam hakkında fikir beyan edenlerin çok az bir kısmı, İslam konusunda daha anlayışlı olunması ve onun sosyal hayatta varlığını sürdürmesinin, herhangi bir sakıncasının olmadığını düşünmektedirler (Rath ve diğerleri, 2005:80).

Avrupa coğrafyasında, Müslümanlar yıllardır varlıklarını devam ettirme ve o topraklara uyum sağlamaya çalışırken, 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi, Müslümanların yabancı topraklarda var oluş sürecini daha da zorlaştırmıştır. Kamuoyunda İslam'ın sık sık terör ve fundamentalizmle anılır olmaya başlanması ve Müslümanların bu yönde anti-tez geliştirecek kadar fikirsel anlamda hazır olmamaları, kendilerini dünya kamuoyuna tanıtmaya sorununu ortaya çıkarmıştır. Bütün bu sorunlara ek olarak, 11 Eylül saldırılarından sonra İslamofobinin artması, Müslümanların durumunu daha çok zorlaştırmıştır. Viyana merkezli "İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığını Avrupa Düzeyinde Gözetleme Merkezi (EUMC)"nin 2002'de yayınladığı bir rapora göre, 11 Eylül

saldırılarından sonra, birçok Batı Avrupa ülkesinde İslamofobi artmaya başlamıştır (Köktaş, 2005:33).

Şen, Batı ülkelerinde yayılan İslamofobi düşüncesinin yersiz olduğunu düşünür. Çünkü ona göre Müslümanlar içerisine yaşadıkları toplumun değerlerine saygı duyup, bunu kendi değerleriyle birleştirir. Ayrıca Müslümanlar, laikliği ve demokrasiyi benimsemiş, buldukları toplumun anayasasına bağlı ve şeriat istemeyen bir topluluktur (Şen, 2007:19). Bu perspektiften yola çıkarak şunu diyebiliriz ki esasında Müslümanlar, Avrupa'da yaşadıkları ülkelerde bir tehdit veya desentegrasyon unsuru değil, aksine kültürel zenginlik oluşturma ve farklı desenlerin bir arada yaşaması adına demokrasinin kök saldıği Batı dünyası için bir fırsattır.

Batılıların Müslümanlara yönelttiği suçlamalar ve onlara karşı duyduğu ön yargı, zamanla Müslümanların da Batılılara karşı dışlayıcı ve ötekileştirici tavırlar sergilemesine yol açmıştır. Karşılıklı olan bu gerilimler, iki toplumun birbirinden uzaklaşmasına ve ayrışmasına neden olmuştur. İki toplumun hafızasına kazanmış tarihte kökleri yatan bir takım kötü deneyimler, bu ayrılıkçı ve ötekileştirici yaklaşımlar için bir zemin oluşturmaktadır (Subaşı, 2005:45).

1.3.2. Euro-İslam Kavramı

“AB'nin çoğunluğunu Hristiyanlar oluşturmasına rağmen, bazı Hristiyan Demokrat politikacıların öngördüğü gibi, AB bir Hristiyan değerler topluluğu olmaktan çıkmıştır.” (Şen, 2007:118). Avrupa'da yaklaşık 20-25 milyon arasında Müslüman yaşamakta ve bu sayısının 15-17 milyon kadarını göçmenler oluşturmaktadır (Köktaş, 2005:32).

Müslüman dağılımlarına baktığımızda en büyük grubu 5 milyon 200 bin kişiyle Türkler ve ikinci büyük grubu ise Mağrip ülkelerinden gelen Cezayirli, Faslı, Tunuslulardan oluşan ve çoğunluğu Fransa'da yaşayan Müslümanlar oluşturmaktadırlar (Şen, 2007:19). Çoğu Avrupa ülkesinde, vatandaşların mensup oldukları dinlere göre kayıt yapan merkezi bir kayıt sistemi bulunmadığından ötürü, Avrupa'da ne kadar Müslüman olduğu konusunda tutarlı olmayan bazı rakamlarla karşılaşılmaktadır. Elde edilen sayılar ise, Müslümanların geldikleri ülkelerden alınan verilerdir (Rath ve diğerleri, 2005:77).

Avrupa’da 20-25 milyon kadar Müslüman yaşamasına rağmen, onların bilim, sanat ve edebiyat alanında üretken ve söz sahibi olmadıkları görülmektedir (Köktaş, 2005:35). Örneğin Osmanlı döneminde Almanya, Türkler için bir bilim merkeziyken, günümüzde artık işçi olarak çalışılıp para kazanılan bir yer haline gelmiştir (Zengin: 2013:55) Köktaş’a göre “bir ülkenin entelektüel hayatında veya önemli kitapçılarının raflarında ve fikir hayatında, eğer yoksanız, orada ancak sayısal olarak dikkate alınırsınız” (Köktaş, 2005:35). Bununla birlikte Tibi, Müslümanların dünya ölçeğindeki pozisyonundan bahseder ve Müslümanların dünya düzenindeki konumunun Batı ve onun medeniyet standartları tarafından domine edildiğini ifade etmektedir (Tibi, 1998:43).

Türkiye’nin Hristiyanlıkla 2000 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, Avrupa’da İslam daha emekleme dönemindedir. Avrupa’da iki toplumun yoğun şekilde karşılaşmasının dönüm noktasını işçi göçü oluşturmaktadır (Yılmaz, 2010:184). Müslümanların Avrupa’ya göçü ve Avrupalılarla olan etkileşimleri, Avrupa’nın yenilenmesine ve niteliğinin değişmesine neden olmuştur (Göle, 2009:40). Huntington ise ünlü eseri Medeniyetler Çatışması’nda, Batı ile İslam arasındaki etkileşiminin bir medeniyet çatışması olarak gözüktüğünü dile getirmiştir (Huntington: 1995:32). Nitekim Almanya’da yapılan araştırmaya göre, Alman toplumunun % 40’ı, Hungtinton’un ön gördüğü gibi bir medeniyetler çatışması yaşanacağını düşünmekte ve halkın %20’si İslam’ı terörle sembolize etmektedir (Şen, 2007:167).

“Avrupa’nın Müslümanlarla ve İslam’la tanışması üç aşamada izah edilmiştir. İlk safhada, Müslümanlarla çatışma, münazara ve münakaşa üzerine kurulu bir iletişim sürecidir. İkinci safhada ise artık Avrupa, Müslümanları tanımaya istekli ve bu aşamada oryantalist bir havayla epistemolojik zeminde İslamı çözümlenmeye aşamasıdır. Üçüncü ve son safhada ise ontolojik bir yaklaşımla Müslümanları kültürel, antropolojik, sosyolojik zeminde araştırma ve onları daha yakından tanıma şeklindedir” (Yılmaz, 2010:181).

Farklı değerlere, dini inanca ve bu inanç ekseninde şekillenen kültüre sahip iki medeniyet olan İslam ve Hristiyanlığın Avrupa zemininde buluşmasının, beraberinde bir takım sorunlar doğuracağı düşünülmekte ve bundan dolayı bu çatışmanın önüne geçilip,

iki toplumun uyum içerisinde yaşamalarının yolları aranmaktadır. Bundan dolayı Avrupa'daki İslamı, diğer Müslüman coğrafyalarında hayat bulan İslam'dan ayırarak, yeni bir İslam formülü bulunmaya çalışılmış ve nihayetinde "Euro-İslam" şeklinde bir kavram ortaya atılmıştır.

Birbirinden farklı sosyo-politik beklentisi olan ve Avrupa şemsiyesi altında toplanmaya çalışan Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar, onların toplum içerisindeki konumu ve sorunları, Euro-İslam kavramının içerisinde doldurmaktadır (Subaşı, 2005:41). Bu kavram Müslümanların, içerisinde yaşadıkları topluma uyum sağlaması ve o toplumun bir parçası haline gelmesi arzulanmaktadır (Perşembe, 2005: 179). Küçükcan, Türk toplumunun, Euro-İslam kavramının ortaya çıkmasında etkili olan parçalardan bir tanesi olduğunu söylemektedir (Küçükcan, 2009:82).

Euro-Islam tabiri, ilk kez 1992 yılında Bassam Tibi tarafından kendi deyimiyile "İslam ve Avrupa arasında bir köprü oluşturma amacıyla" ortaya atılmıştır. Tibi bu kavram ile İslam düşüncesi ve Avrupa'nın demokrasi, sekülerlik, sivil toplum, çoğulculuk, seküler, tolerans ve bireysel insan hakları değerlerini birbirine harmanlanmaya ve İslam düşüncesi ile Avrupalılığı tek bir potada eritmeye çalışmıştır (Tibi, 2008:157).

Tibi, İslam'ın Avrupa'da salt kendi kültür ve geleneğiyle kökleşmeye çalışması konusunda menfi bir tutum sergileyerek, İslam'ın Avrupa'da yayılmasının, başka bir ifadeyle Avrupa'nın İslam tarafından kuşatılmasının, hem Müslümanlar hem de Avrupalı vatandaşlar için zararlı olduğunu düşünmektedir (Tibi, 2001:206). Bu yönüyle Tibi, İslam ile Avrupa geleneğinin yan yana duruşlar sergilemesi yerine, iç içe geçmesinin daha uygun bir yaklaşım olduğu kanaatindedir.

"Avrupa İslamı", Avrupa kimliği ekseninde tasarlanan bir projedir. Birlik üyesi ülkelere göç ya da başka yollarla gelen Müslüman toplulukların Avrupa Birliği ekseninde, referans ve aidiyet düzeyindeki önceliklerinin gözden geçirilmesine vurgu yapan, bu çerçevedeki arayışlarla özdeşleşen oldukça çeşitlenmiş farklı eğilim ve stratejileri içerir. Müslümanların Batılı bir dünya algısı tasavvuru içerisinde nasıl bir biçim almaları gerektiği konusundaki entelektüel, akademik ve politik tartışmaları simgelemektedir" (Subaşı, 2005:38).

“Avrupa İslamı” kavramı, “Alman”, “Fransız” ya da “İngiliz İslamı” gibi projelerin bir bütün olarak ifade edilmiştir. Bu kavramla, Avrupa’da varlığını sürdüren İslami yapılanmaların, Batılı bir forma bürünmesi kastedilmektedir. (Subaşı, 2005:38).

Tibi, Avrupa ile İslam geleneklerinin iç içe geçmesinin veya geçirmeye çalışmanın yeni bir olgu olmadığını ve geçmişte bunun yaşandığını belirtmektedir. Ona göre, Euro-İslam ile Ortaçağ İslami rasyonalizmin doğuşuna neden olan 9. ve 12. yüzyılları arasındaki İslam’ın Helenleşmesi, aynı özden beslenmektedir. Tibi’ye göre, İslam’ın tekrardan aydınlığa kavuşması ve totaliter politik İslam’ın isteklerine karşı durarak, kendisine daha iyi bir gelecek hazırlaması için, Helen kültürünün geçmişin tozlu sayfalarından tekrardan günümüze taşınması gerekmektedir (Tibi, 2008:157).

Tibi, Batılıların Müslümanları ötekileştirmemesi ve onlara yönelik entegrasyon politikaları geliştirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde Müslümanlar, fundamentalist İslami akımları kendileri için “sığınacak bir liman” olarak görmeye başlayacağını ve devamında, Avrupalılarla Müslümanların bir çatışma içerisine girmelerini kaçınılmaz hale getireceğini düşünmektedir (Tibi, 2001:227).

Müslümanların Avrupa'daki varlıkları yeni bir fenomen olmamasına rağmen, son yıllarda İslami kimlik daha belirgin hale gelmeye başladı ve Müslümanlar da daha görünür hale gelmeye başladılar (Küçükcan, 2009:81). Bununla birlikte, sözgelimi İsveç’ten örnek vermek gerekirse, İsveçliler için İslam yeni bir olgudur ve bundan dolayı oradaki Müslümanlarla İsveçliler arasında bazen uyumsuzluklar bazen de eşitsiz uygulamalar görülmektedir. Oradaki Müslümanlar yasal olarak eşit haklara sahiptirler ama uygulamada farklı bir muameleye maruz kalmaktadırlar. Bu farklı muamelenin kaynağının ne olduğu konusunda bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Bunun sebebi konusunda şu ihtimaller üzerinde durulmaktadır: “(a) onların Müslüman kimliğe sahip olması, (b) bilgi eksikliği, (c), İsveç dilini yeterince kullanamamaları, (d) işsizlik problemi” (Fiedner, 2008:220).

Euro-İslam kavramının kullanımına karşı olan Yılmaz, İslam’ın evrensel bir nitelik taşıdığını belirterek, onun “Euro” kelimesiyle yan yana bir “izafet terkibi” içerisinde kullanılmasının, İslam’ın anlamını sınırlandırdığını düşünmektedir. “Euro-Islam”

kavramının yerine sözgelimi “Alman-Müslümanlar” veya “Avrupalı Müslümanlar” tabirinin kullanılmasının daha isabetli olacağını belirtmektedir (Yılmaz, 2010:181).

1.4. Çokkültürlülük ve Dini Aidiyet

Modern dönemde, sanayileşme ve ulaşım sektöründeki baş döndürücü gelişmeler, göç olgusunu daha görünür hale getirmiştir. Göç alan ülkeler, göçmenlerin dini inançları ile toplumda hâkim olan dini inanç arasında bir barış tesis ederek, bu farklı dinlerin yan yana duruşlar sergilemesi için çözüm üretmektedirler. Çokkültürlülük teorisi veya politikası, başarılı bir şekilde uygulandığında, melez desenler oluşturarak farklılıkları bir potada eriteceğini veya en azından bunların birbirleriyle çatışmadan varlıklarını devam ettireceklerini iddia etmektedir. Genellikle laiklik ilkesini benimsemiş olan bu modern toplumlarda din, entegrasyon adına ilk başlarda bir problem teşkil etmemektedir. Ama laikliğin devlet tarafından uygulanış şekli ya da göçmenlerin dini algılayış biçimi ve bunu ifade etme tarzına göre, dinin bazen entegrasyonu ve çokkültürlülüğü inşa etmenin önünde bir engel oluşturduğu görülmektedir.

Çokkültürlülük, “genellikle göçün bir toplumun etnik kompozisyonunu değiştirmesi sonucunda, ortaya çıkan bir kavram olarak görülmektedir. Bu bağlamda çokkültürlülüğün, yerel çoğunluktaki nüfus ve azınlık durumundaki göçmenlerin arasındaki ilişkileri- tolerans ve karşılıklı kabul temelinde, azınlıkların ve çoğunluğun aynı haklara sahip olduğu çokkültürel bir alan sağlayarak- düzenlediği düşünülmektedir” (Lanz, 2009:9).

Çokkültürlülük, asimilasyon ve entegrasyon gibi birbirleriyle arasında çok yakın ilişkileri olan iki kavramı birleştiren bir kavramdır. Bunun yanı sıra entegrasyon, çokkültürlülük ile daha anlamlı bir hale gelir. Çokkültürlülük, karşılıklı tolerans ve saygı politikasını savunur. Ayrıca çokkültürlülük, bir gruba kendisini diğerlerinden üstün hale getirecek bir vasıf (çoğunluk statüsü, köken, ırk vs.) yüklemekten kaçınır (Lanz, 2009:9). Böylelikle, başarılı uygulanan çoğulculuk politikası fertlerin sahip oldukları dini veya kültürel kimlik⁶ yoluyla, kendilerinden farklı kimliklere sahip olan

---

⁶ “Kimlik, birey olma ve ne tür bir birey olduğumuzun kendisidir. Kimlikler her zaman hem benzerliği hem de farklılığı içerisinde barındırır. Sözgelimi, bir Britanyalı hem diğer Britanyalılar gibidir hem de farklıdır. Aynı zamanda, kimliklerin belirlenmiş veya verilmiş olduğuna dair bir eğilim vardır. Bunun

kişilere karşı bir imtiyaz elde etme ihtimalini ortadan kaldırır ve kişilerin eşit bir şekilde uyum içerisinde yaşamasını mümkün hale getirir.

Günümüz Avrupa'sında yaşayan Müslümanların, orada bulunma sebepleri ya Almanya'daki Türkler gibi iş göçü ya da Fransa'daki Müslümanlar gibi sömürgecilikle açıklanmaktadır. Her iki grubun da kültürel ve dini kimliklerinin ortaya çıkışı zamanla olmuştur (Subaşı, 2005:47). Müslümanlar göçün ilk yıllarında dini kimliklerini ifade etme ve o değerlere bağlılığı sürdürme adına, dini ihtiyaçlarını karşılamının yollarını aramışlardır. Sözgelimi Türk göçmenler, namaz kılacakları uygun ortamları olmadığı için, yurttaki bazı odaları namaz odası yaparak bu eksikliği bir şekilde giderme yoluna gitmişlerdir (Akgönül, 2009:41).

Çokkültürlü toplumlarda din-entegrasyon arasındaki ilişkiye değinen Perşembe, çokkültürlü bir yapı arz eden modern toplumlarda dinin entegrasyonu engelleyici bir işlevi olmadığını düşünmektedir. Çok kültürlü toplumların laikliği benimsemesi ve bundan dolayı din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılıp, din işlerinin din adamlarına tahsis edilmesi, din ile entegrasyon arasında doğabilecek çatışmaları minimize etmektedir. Ama eğer din ve geleneksel unsurlar, içerisinde bulunduğu toplumun benimsediği değerlerle çatışarak görünür hale gelmeye başlarsa, o durumda dinin desentegratif işlevinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Nitekim radikal dini akımlar, modernleşme aleyhine söylemler üretilip, “çokkültürlülüğe, toplumsal bütünleşmeye ve farklı dinlerin bir arada yaşamasına” karşı çıkmaları açısından, dinin desentegratif işlevinin somut bir örneğini teşkil etmektedir (Perşembe, 2005:52). Bunun yanı sıra, ana topluma adapte olmalarını etkileyecek düzeyde, kendi kültürel kimliklerine aşırı bağlılık gösteren göçmenler, buldukları ülkelerde topluma başarılı bir şekilde entegre olmada zorluk yaşamaktadırlar (Perşembe, 2005: 49).

Şen'e göre, Türkiye'deki sekülerleşmiş İslam anlayışını Almanya'ya taşıyan ve bunu oranın değerlerine adapte eden Türkler, laik ve demokratik bir yaklaşım sergilemekte ve Türk İslam'ı, Almanya'da hâkim dini gelenek olan Hristiyanlıkla barış içerisinde yaşamaktadır (Şen, 2007:153). Çokkültürlülük, diyalog, farklılık ve hoşgörü temelli

---

yanı sıra sosyologlar, kimliklerin değişken ve değiştirilebilir olduğuna ve ayrıca yenilerinin edinilebileceğini de ileri sürmektedirler” (Abercrombie ve diğerleri, 2006:190).

söylemler üreten özellikle 90'lı yılların sonlarında üçüncü kuşak Türkler (Kaya, 2004:6), farklı etnik köken ve dini inanca sahip kişilerle karşılaşmayı ve onlarla ikili ilişkiler kurmayı, kendi etnik köken / dini kimlikleri için bir tehdit unsuru olarak görmemektedirler. Başka bir deyişle Türkler, mensup oldukları İslam'a karşı duydukları aidiyet duygusu, onların içerisinde yaşadıkları Alman toplumundan ayrışmasına neden olmamaktadır. Nitekim çalışmamızın sonuçlarına göz atıldığında, dini emir ve geleneklerin Türklerin Alman toplumuna entegre olmada bir engel teşkil etmediği sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Öte yandan Almanlar, çokkültürlü bir toplum yaratmada, tam anlamıyla istenilen başarıyı elde edememişlerdir. Bu bağlamda Lanz, Almanların çokkültürlülük adına yapılan ve yansıtılan şeylerin hayal unsuru bir görüntüden ibaret olduğunu düşünmektedir. Bu durumu kendisi, Türkçeye "muhayyel ekran" olarak tercüme edebileceğimiz "fantasy screen" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre bu ekran, yerli Almanları, göçmen azınlıklardan ayırmaktadır. Yine bu ekran, göçmenlerin gerçek problemlerini gizlemekle birlikte, aynı anda, yerli Almanların tolerans ve açık bir toplum olma adına hangi aşamada olduklarını kendilerine göstermektedir. Lanz Almanların bu yaklaşımını ironik bir dille, "bu çokkültürlü görüntü alanında, yerli Almanlar bir yandan çoğunluğun gücünü kullanmaya devam ederken aynı zamanda kendilerini toleranslı ve açık görüşlü olarak hayal etmeye devam edebilirler" şeklinde ifade etmektedir (Lanz, 2009:26).

Almanların başarılı bir çoğulculuk kültürü inşa edememesi, Türklerin Alman toplumuna entegre olmasını zorlaştıran bir kimlik krizi içine girmelerine neden olmaktadır. Türklerin kendi arasındaki kuşaklar arası yaşanan çatışmaya ilaveten, Alman toplumunda beliren yabancı düşmanlığı da yaşanan kimlik ve kişilik krizini arttırmaktadır (Perşembe, 2005:14).

2010 yılında Hıristiyan Demokratik Birlik CDU'nun gençlik kolu toplantısında konuşan Alman Başbakanı Angela Merkel, Almanya'nın çokkültürlü bir toplum yaratma konusunda başarısız olduğunu ve yaklaşık 16 milyon göçmenin Almanca öğrenmemesi ile entegrasyon adına gerekli bir takım adımları atmamalarının, çokkültürlü bir toplum oluşturmayı zorlaştırdığını belirtti. Merkel devamında, göçmen işçilerin o zamanlar

geçici oldukları düşünöldüğünü şöyle dile getirdi: “60'ların başında ölkemiz yabancı işçileri Almanya'ya çağırđı, şimdi de ölkemizde yaşıyorlar. Bir süre kendi kendimizi kandırmıştık, kalmazlar, giderler diye. Ama durumun böyle olmadığını görüyoruz.” Onun akabinde ise çokkültürlü bir yaşam olanağı sunmadaki başarısızlığı, “*Kuşkusuz, yan yana yaşayacak, çokkültürlü bir toplum inşa etme yaklaşımı başarısız oldu, tek kelimeyle başarısız*” şeklinde belirtti (<http://www.bbc.co.uk>, 17.10.2010).

Dini çoğulculuk ekseninde Merkel, aynı konuşmasında Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff'un İslam'ın, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi Almanya'nın bir parçası olduğı sözlerine de gönderme yaparak, “*Hemen Almanca konuşamayan ya da Almanca öğrenerek yetiştirilmeyenlerin burada istenmediğı şekilde bir görüntü vermemeliyiz*” demişti. Aynı bağlamda Alman Merkez Bankası'nın üst düzey yöneticilerinden Thilo Sarrazin, “*Müslümanlar kadar güçlü biçimde suça ve refah devletinin yardımlarına bağı olan başka hiçbir göçmen grubu yok*” şeklinde bir demeç vermiş ama Alman yetkili, tepkilerin ardından da istifa etmişti (<http://www.bbc.co.uk>, 17.10.2010).

BÖLÜM 2: KARMA EVLİLİKLER VE TÜRK-ALMAN EVLİLİKLERİ

2.1. Tarihten Günümüze Aile Olgusu

2.1.1. Aile Kavramı ve Ailenin Tanımı

Arapçadan dilimize geçmiş olan aile kavramının tanımı yapılırken, kimi zaman kişiler arasındaki kan bağına, kimi zaman evliliğe, kimi zaman kan bağı olmasa da yasal yollarla akraba olmaya ve kimi zaman da ailenin toplumdaki konumuna temas edilmektedir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, aile şu şekilde tanımlanmaktadır: “(a) Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; (b) Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü; (c) Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü; (d) Halk ağzına göre; Eş, karı; (e) Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü; (f) Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya” (TDK).

Bir başka tanıma göre “birbirlerine doğrudan akrabalık bağlarıyla bağlı olan, erişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insan topluluğudur. Akrabalık bağları, bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağı olan akrabaları birbirine bağlayan soy diziler (anne-baba, kardeş, çocuk) yoluyla kurulan bağlardır” (Giddens, 2005:173).

Aile ayrıca, aile, “evlilik, süt veya kan bağı veya evlat edinme gibi diğer yasal yollarla oluşan ve birbirine bağlı olan karı, koca, çocuklar, kardeşler vb. arasındaki ilişkilerin oluşturduğu en küçük birlik” olarak tanımlanmaktadır (Kirman, 2004:90).

Aile, “insanoğlunun, içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. Bu “en küçüklük” niteliğine rağmen toplumların temelini oluşturmada “en büyük” role sahiptir. Çünkü toplum, bu aile denilen en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden teşekkül eden insan topluluğudur” (Yaman, 1999:17).

Dünya tarihinin en eski kurumlarından biri olan aile, modern dünyadaki değişimlerin etkisiyle birlikte form değiştirmiş ve ortaya çıkan yeni trendler toplumların aileye bakış açısını değiştirmiştir. Aile yapılarının ülkeden ülkeye, kültürden kültüre farklılık arz etmesinden ötürü, her ülkenin kabul ettiği aile tanımlamasında da bir farklılık görülmekte ve bundan dolayı evrensel bir aile tanımının yapılması zorlaşmaktadır. Buna ilaveten, dünya genelinde aileye verilen önemin azalması ve aileye alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkışı, her kültürü kapsayan bir aile tanımı yapmayı zorlaştıran ikinci husus olarak dikkat çekmektedir.

20. yüzyılın ortalarından itibaren aile hakkında birçok araştırma yapılmakta ama ailenin evrensel bir tanımı yapılamamaktadır. Aile evrensel bir kurum olmakla birlikte, ailenin işlevi, biçimi veya hangi üyelerden oluştuğu toplumdan topluma göre bir farklılık arz etmektedir. Bu yüzden herhangi bir kültüre veya topluma göre yapılacak bir tanım, diğer kültürlerin aile tanımlarını tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Bazı toplumlarda aile, "anne-baba ve çocuklardan oluşan bir yapı" olarak tanımlanırken, kimilerinde daha çok "çocuk merkezli" bir tanım yapılmakta, kimilerinde ise kan bağı yoluyla birbirine bağlanmış aile büyükleri ve diğer üyeleri de aileden sayılmaktadır (Eşsizoglu, 2012:5).

Canatan ve Yıldırım, ilk örneğini Cohen'den alıntı yaparak ABD'deki resmi kurumların aile tanımını bizlere sunmaktadır. Bu tanıma göre aile, "doğum, evlilik veya evlatlık edinme yoluyla bir ilişkisi olan ve bir hanede birlikte yaşayan iki veya daha fazla kişinin oluşturduğu bir küme"dir. Canatan ve Yıldırım, ikinci örneğini ise Distelbrink'ten naklederek, Hollanda'nın resmi aile tanımlamasını açıklamaktadır. Bu tanıma göre aile, "bir veya birden fazla çocuğun yetiştirildiği her türlü yaşam ünitesi"dir. Çocuk merkezli yapılan bu aile tanımlaması, en az bir çocuğun yetiştirildiği her alanı aile olarak kabul etmektedir. Hollanda kanunlarına göre "birlikte yaşamak" yasal olarak kabul edilmekte ve aileye denk ikinci bir yaşam tarzıdır. Buna göre, dini veya resmi nikâh olmaksızın, birlikte yaşayan çiftler, aile olarak sayılmaktadır. Bunun yanı sıra evlat edinen eş cinsellerin meydana getirdiği birliktelik de yine yasal bir şekilde aile olarak kabul edilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2009:76-77).

Evrensel bir aile tanımlamasının yapılamayışının bir diğer sebebi ise, "tarihsel gelişim içerisinde ailenin, kişilerin aile kavramı konusunda yargıları, yapısı, aileyi oluşturan

kişilerin yapı içerisindeki yerleri, bu kişilerin birbirleriyle iletişimleri ve işlevleri bakımından devamlı bir değişime uğramasıdır." Örneğin, özellikle Batı'da aileye atfedilen önemde bir değer kaybı yaşanmakta ve bundan dolayı o ülkelerde ailenin fonksiyonlarına yüklenen anlam, onu diğer ülkelerin aile anlayışından farklı kılmaktadır (Eşsizoglu, 2012:4).

Aileye yüklenen farklı anlamlar, geleneksel yapıdaki aileye alternatif, yeni aile türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kültürün en önemli ve tarihin en eski kurumların biri olan aile, günümüzde bazıları için eski anlamını ve önemini yitirmiş bulunmaktadır. Dünya Değerler Araştırması'nın yaptığı çalışmaya katılanlara yöneltilmiş olan "Aile, modası geçmiş bir kurumdur" düşüncesine katılanların oranı Fransa'da % 36, Hollanda ve İngiltere'de % 25, Hindistan ve Arjantin'de % 19, Japonya ve Amerika'da % 10, Türkiye'de ise yüzde 6-8 civarındadır (Canatan ve Yıldırım, 2009:77).

2.1.2. Evlilik ve Aile

Her ne kadar da aile tanımı ve aile yapılarında değişimler olsa da günümüzde evlilikler halen, aile kurmanın önemli bir aracı olarak görülmektedir.

Bir tanımına göre evlilik, "iki yetişkin birey arasında toplumsal olarak tanınan ve onaylanan bir cinsel birleşme" şeklinde tanımlanmaktadır. Evlilik sadece kişilerin birleşmesi değil (Giddens, 2005:173) aynı zamanda bir bütün olarak aile ve toplumları birbirine bağlayan bir araç olarak görülmektedir (Hooghiemstra, 2001:603).

Evlilik, akrabalık bağları kuran ve kabileler arası barışı sağlayan en eski yerleşik insan eylemlerinden bir tanesidir. Akrabalık kurma işlevi dışında ayrıca mal-mülk ve kültür değişiminde de rol almaktadır. Bu kültürel değişime olan etkisinden dolayı bütün evlilikler, bulunduğu sosyal çevreye göre ya kültürleşme, ya asimilasyon ya da entegrasyon fonksiyonunu da içerisinde barındırır (Gültekin, 2012:153).

Evlilik, insanlar ve hayvanlar arasındaki var olan farklılıklardan bir tanesidir. Bu farkın açıklanmasında evlilik ve çiftleşme olguları bizlere yardımcı olur. Çiftleşme içgüdüsel, herhangi bir tören ve kural olmandan yapılan bir eylemken; evliliğin meydana gelmesinde sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve hukuksal unsurlar etkilidir. Ama

içgüdüleriyle hareket eden hayvanlardan, bu kurumsallık beklenmemektedir (Canatan ve Yıldırım, 2009:71).

Kültürün unsurlarından biri olan aile oluşumunun ilk adımı olan evlilik merasiminin uygulaması, kültürel değerlere ve toplumsal kabullere göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma kendisini sadece ülkeler arası değil bazen mahalleler arası da göstermektedir. Kiminle evlenilebileceği, kaç kişiyle evlenileceği, hangi merasim törenine göre ve törenin nerde yapılacağı gibi unsurlar, norm ve değerler ekseninde, kültürel formlarla belirlenmektedir. Bunun yanı sıra, evliliğin gerçekleşme öncesinde, hangi süreçlerin tecrübe edileceğini (nişan, kına vs.), yine içerisinde yaşanan hâkim kültür belirlemektedir (Canatan ve Yıldırım, 2009:81-83).

Genel itibarıyla evlenme biçimi, evlenilecek çevre ve eş sayısına göre iki gruba göre ayrılmaktadır. Çevreye göre evlilikler, grup içi (endogami) ve grup dışı (egzogami) evlilikler; eş sayısına göre ise, tek eşle (monogami) ve çok eşle (poligami) evlilikler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Güleç, 2012:65).

Grup İçi Evlilik (Endogami): Evlenilecek kişi akrabalarından, aynı sosyal sınıf, din, kast, millet vb. gruptan seçilmektedir. Bu tür evliliklerle grubun düzenini, prestijinin ve statüsünün korunulduğuna inanılmaktadır. **Grup Dışı Evlilik (Egzogami):** Bu tür evliliklerde, eşler grup dışından seçilmektedir. Egzogami bazen amaçsız bir şekilde yapılırken, bazen de gruplar arasında ittifak yapma, işbirliği oluşturmak veya onlarla barışı tesis etme maksadıyla yapılmaktadır (Güleç, 2012:65).

Grup dışı evlilik, tarihte sıklıkla karşılaşılan evlilik türlerinden bir tanesidir. Zira imparatorluk, krallık veya padişahlık dönemlerinde, ülkeler arası barışı sağlama adına, bazen de bilgi taşıma adına (ajanlık) bu tür evlilikler gerçekleşmiştir. Bazı grup dışı evlilikler ise, herhangi bir kasıt taşımadan iki kişinin anlaşması sonucunda yapılmaktadır. Aileler ve hâkim grup, egzogaminin asimilasyonist etkisi olduğunu göz önünde tutarak veya grup menfaatlerine aykırı olduğunu düşünerek, bu tür evliliklere karşı çıkma eğilimindedirler.

Evlilik sınıflandırmasında göze çarpan bir diğer nokta ise eş sayısına göre sınıflandırmadır. Bu da tek eşlilik (monogami) ve çok eşlilik (poligami) diye ikiye

ayrılmaktadır. Çok eşlilik de çok karılılık (polijini) ve çok kocalılık (poliandri) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bazı Batı ülkelerinde her ne kadar poligamiyle karşılaşılsa bile, Batı'daki kabul edilen evlilik türü monogamidir. Bunun yanı sıra, Batı'da polijini veya poliandri, kanunlara göre yasaktır (Giddens, 2005:173). ABD'de yaşayan Mormonlar'da, bir zamanlar polijini çok sıklıkla karşılaşılan bir olguyken, zamanla bu evlilik türünün yasaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte ABD'de yaşayan Tunus, Fas, Mısır, Kuveyt gibi bazı Müslüman göçmen toplulukları arasında polijinin halen yaygın olduğu müşahede edilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2009: 86).

Monogami, endüstriyel toplumlarla özdeşleşmiş bir evlilik tarzıdır. Bu evlilik türü, bir "ideal" olarak görülüp benimsenmesinin yanı sıra hukuk kuralları ve dini öğretilerle de desteklendiği için kabul görmektedir. Modern toplumlarda uygulanan yasalar, poligamiyi yasaklamış ve böylelikle tekeşlilik bu toplumun bir yaşam formu haline dönüşmüştür. Bu tür toplumlarda evlilik sayısı kıstas alınarak tek eşlilik idealize edilmiş olmakla birlikte, boşanma ve birlikte yaşamamanın sayısında görülen artışlar "çoklu monogami" şeklinde bir yaşam tarzı oluşturmuştur. Kimilerine göre bu tür oluşumlar, aile kurumunu dejenere etmekte; kimilerine göre ise bunlar, yeni aile türlerinin oluşmasına neden olmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2009: 87).

2.1.3. Aile Türleri

Barındırdığı üye sayısına göre aileler, geniş ve çekirdek aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çekirdek aile, "kendi çocuklarıyla ya da evlat edindikleri çocuklarla birlikte bir evde yaşayan iki erişkin insanın oluşturduğu aile" türüdür. Geniş aile ise, "evli çiftler ve çocukları dışında onların büyükanneleri, büyükbabaları, erkek kardeşler ve eşleri, kış kardeşler ve eşleri, halaları, yeğenleri gibi yakın akrabalık bağları olan kişilerle aynı evde yaşayan ailedir". Geniş aile genelde geleneksel toplumlarda görülürken, çekirdek aile ise çoğunlukla modernleşmiş toplumlarda görülmektedir. Örneğin, Asyalı ve siyahî toplumların çoğunluğunda geniş aile tipiyle karşılaşılmaktadır. Bu genel yargının dışında aynı toplumda farklı aile türlerinin de yaşadığı görülmektedir. Sözgelimi, İngiltere'nin dörtte üçünü çekirdek aile oluştururken, geriye kalan dörtte birini geniş aile oluşturmaktadır (Giddens, 2005:173).

Modern toplumlarda artık gelenekselleşmiş kabul edilen geniş ve çekirdek aile tiplerinin yanı sıra ayrıca yeni aile türleri ve aileye alternatif olarak görülen yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Evrimsel bir çizgi içerisinde gösterecek olursak, geniş aile zaman içerisinde bir çözülmeye giderek, çekirdek aileyi oluşturmuş; çekirdek aile de yine zamanla çözülmüş ve aileye alternatif yaşam biçimlerini meydana getirmiştir. Bu yeni aile formları genelde dört başlık altında toplanabilir: tek ebeveynli aile, babasız aile, üvey aileler ve birlikte yaşama tarzında ortaya çıkan yeni aileler (Canatan ve Yıldırım, 2009: 98).

Tek Ebeveynli Aile: Maddi veya manevi açıdan evlilik için hazır olmayan veya evliliğin getirdiği birtakım sorumluluklardan kaçmak isteyen çiftler, birbirinden ayrı yaşamayı tercih ederek tek anneli veya tek babalı bir aile türünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Evlilik dışı gebelik ve doğum yapma oranındaki artışlar da, bu tür aile türlerinin çoğalmasına yol açmaktadır. "Bu tip ailenin önemlice bir kısmında ailede bulunan ebeveyn kadındır. Çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri'nde aileler arasında erkeğin tek ebeveyn olarak bulunduğu ailelerin oranı %5'in altında olduğunu göstermektedir" (Eşsizöğlü, 2012:12).

"Yalnız anne" sayısının geçmişe oranla günümüzde daha çok artış gösterdiği görülmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında ölümlerin yanı sıra boşanmalar ve "tek başına anne" olma oranlarının çoğalması etkili olmaktadır. Böyle bir akım, gelişmiş toplumların çoğunda görülen bir fenomen haline gelmekte ve birçok kişi bu durumu "gayri meşru" olarak değerlendirmemektedir. Bunun yanı sıra, tek başına çocuk büyüten kadınların sayısında da bir artış gözükmemektedir. Parçalanmış birlikteliğin ürünü olan çocuklar, ya yasal yollarla, ya da çiftlerin anlaşması sonucunda, çoğunlukla annenin ebeveynliğine bırakılmaktadır (Goody, 2004: 202-203).

Kanaatimizce Batıda'ki evlilik dışı gebelik ve doğum sayısındaki artış, evlilik öncesi cinsel özgürlük temelinde, üç grup altında açıklanabilir: Birinci grubu, evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşayan ve bu ilişkiden meydana gelebilecek çocuk hakkında kaygı taşımadığından dolayı, cinsel korunma yollarına başvurmayan çiftler oluşturmaktadır. Yani sürecin bilinçsizce, spontane ve plansız bir şekilde ilerlediğini söyleyebiliriz. İkinci grupta ise, evliliğin maddi ve manevi bazı sorumluluklarından (ev hayatı, birlikte

yaşama zorunluluğunun getirdiği bağlayıcılık ve boşanmanın psikoloji yönü ve ekonomik yaptırımları vs.) kaçınmak ve bununla birlikte çocuk sahibi olmak isteyen çiftler yer almaktadır. İkinci grubun ilk gruba göre daha planlı ve bilinçli bir şekilde çocuk yapma eğiliminde olduğu söylenebilir. Üçüncü grupta ise, yasaların kendilerine verdiği haklardan yararlanmak adına, evlilik öncesi çocuk sahibi olmaya çalışan çiftler bulunmaktadır. Alman yasalarına göre, evli olsa da olmasa da çocuk sahibi olan çiftler evliyse boşandığında, birlikte yaşıyorlarsa ayrıldıklarında, çocuğun bakımı için karşı taraftan nafaka alma hakkına sahip olmaktadır. Mahkeme tarafından çocuğun velayeti kendisine verilen partner, eğer kendisine ve çocuğuna bakacak düzeyde ekonomik yetersizliğe sahipse, diğer partner mahkeme tarafından belirlenmiş miktardaki nafakayı, her ay kendisine vermek zorundadır. Çocuğun çoğunlukla annenin velayetine verilmesinden dolayı, nafakayı erkek tarafının vermesini fırsata çevirmek isteyen bazı kızlar, erkek tarafından çocuk edinme çabaları içerisine girip, çocuk sahibi olmaktadır. Böyle bir ilişki türü, onların bir nevi “kazanç kapısı” olarak nitelendirilebilir. Alman ulusal kanallarından RTL II’de evlilik öncesi çocuk sahibi olan ve onunla birlikte yaşayan annelerin yaşam öykülerini konu edinen “Teenie-Mütter (13-19 yaş aralığındaki Anneler)” adlı bir programı her hafta yayınlamaktadır.

Batı ve Alman toplumunda evlilik öncesi birlikte yaşama veya çocuk doğurma, toplum tarafından gayri meşru bir eylem olarak görülmemektedir. Bundan dolayı ilk iki kategorideki sıraladığımız ebeveyn türleri, toplum tarafından menfi bir şekilde karşılanmamaktadır. Ama son kategorideki ebeveyn türü, maddi kazanç elde etmek için çocuk sahibi olmayı istediğinden dolayı, toplum tarafından eleştirilmektedir.

Babasız Aile: İkinci Dünya savaşı sırasında birçok baba, savaşta olmasından dolayı, çocuklarını nadiren görmekteydi. Savaşın ilerleyen dönemlerinde, ailelerin büyük çoğunluğunda kadınlar ücretli olarak bir yerlerde çalışmakta ve evde çocuklarına bakmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde, boşanma oranlarının ve tek ebeveynli evlerin sayısının artması, “babasız aile” kavramının yeni bir anlam kazanmasına neden oldu. Ayrılma ya da boşanma sonucunda, çocuklarıyla seyrek olarak görüşen ya da onlarla ilişkisini tümüyle yitiren babaları belirtir oldu (Giddens, 2005:185).

Üvey Aile: Modern çağda, boşanmanın artışıyla birlikte, eşinden ayrılan kişiler, başka birisiyle tekrardan evlenmeye devam ettiler. Bu şekilde oluşan ailelere “üvey aile” denilmektedir. Bazı araştırmacılar bu aile tipine “çoklu modern çekirdek aile” de demektedirler. Uzmanlar, üvey ailelerde yetişen bu çocukların birçoğunun bir takım sosyo-psikolojik sorunlar yaşadıkları ifade etmektedirler (Eşsizoglu, 2012:12).

Birlikte Yaşama: Batı toplumlarının çoğunluğunda, “evlilik akdi yapmadan, cinsel ilişki içerisinde birlikte yaşama” giderek yaygınlaşmıştır. Önceki dönemlerde, iki kişinin birlikteliği ancak evlilik olarak tanımlanırken, günümüzde bu olgu "birlikte yaşama" ile de açıklanmaya başlanmıştır. Uzun süreli bağlılık ilişkisi yaşayan çiftlerin bir bölümü evlenmemeyi seçmekte ve beraber aynı hanede ikamet edip çocuk yetiştirmeye başlamışlardır (Giddens, 2005:190).

2.2. Karma Evlilikler

Özellikle çokkültürlü toplumlarla anılan karma evlilikler, geçmişten günümüze neredeyse her toplumda var olmuş ve günümüzde artarak var olmaya devam etmektedir. Sebepleri ve sonuçları itibariyle çok girift bir yapı arz eden bu karma evlilikler, kendisine eşlik eden etmenlerle birlikte, bazen entegrasyona bazen de asimilasyona neden olmaktadır. Sosyal bilimciler, karma evliliklerin ev sahibi toplum ile göçmen toplum arasında kurduğu ilişkiler ağını açıklamada üç ana kavram olan kültürleşme, asimilasyon ve entegrasyon üzerinde durmaktadır.

Öncelikle karma evliliklerin tanımını yapmak gerekirse, literatürde karma evlilikler, “kültürel olarak farklı backgrounda sahip gruplarda yer alan üyelerden iki kişinin, kendi kültürel değerlerinden ödün vermeden, gerçekleştirdikleri evlilikler olarak tanımlanmaktadır. Esasında bu farklılıklar, bizzat bireylerden değil, onların mensup olduğu kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır” (Cavan, 1970:311). Ayrıca “farklı milliyete sahip bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan evliliğe” de karma evlilik denilmektedir (Sağlam, 2006: 232). Karma evliliklerde bazen kültür farkına, bazen dini inanç farkına, bazen de etnik köken farkına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda aynı dini inanca sahip olup farklı etnik kökenlere sahip Hristiyan bir İngiliz ile Hristiyan bir Brezilyalının; farklı etnik köken ve dini inanca sahip olan Hristiyan bir Alman ile Müslüman bir Türkün; aynı etnik kökene ve aynı dini inanca mensup olup da farklı

kültürlere sahip olan Türk / Müslüman bir Makedonyalı ile Türk Müslüman bir Bulgaristanlı arasında gerçekleşen evlilikler, karma evlilikler kategorisine girmektedir.

Bilindiği üzere, etnik köken bireyin doğumuyla birlikte kendiliğinden kazanılmış olur ve birey yaşamının ilerleyen dönemlerinde bu kimliği değiştiremez. Bununla birlikte mensup olunan dini inanç da, genel olarak, doğumla birlikte kazanılır ama birey yaşamı boyunca, mensup olduğu dini inancı bir veya bir defadan daha çok değiştirebilir. Bazı karma evlilik yapan kişiler, farklı etnik köken ve dini inanca sahipken; çiftlerden biri mensup olduğu dini inancı değiştirip müstakbel eşinin dinine intisap etse bile, bu iki kişi arasında gerçekleşen / gerçekleşecek olan evlilikler, yine karma evlilikler olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda, araştırmamızın konusu olan Türk-Alman evliliklerinde, Hristiyan orijinli olan bazı Almanların evlilik öncesi veya sonrası din değiştirip Müslüman olsalar bile, etnik köken farklılıkları ortadan kalkmadığı için, gerçekleşen bu evlilikler yine karma evlilikler kategorisine girmektedir. Sonuç olarak, araştırmamız özelinde konuşacak olursak, Türk / Müslüman ile Alman / Hristiyan ve Türk / Müslüman ile Alman / Müslüman arasındaki evlilikler de karma evliliklerdir.

Günümüzde neredeyse her ülkede ve toplumda karşılaşılabilecek bir fenomen olan karma evliliğin, çok eskilere dayanan bir geçmişi bulunmaktadır. Bundan dolayı, karma evliliklerin modern dünyanın bir tezahürü olmasından ziyade, geçmişten gelen bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz (Sağlam, 2006: 232). Bununla birlikte geçmişe nazaran günümüzde, özellikle çokkültürlü toplumlarda karma evliliklerin sayısında her geçen gün bir artış yaşanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte artan göç ve mobilizasyon, kültürlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini hızlandırmış ve karma evliliklerin gerçekleşmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Geleneksel dinler genel itibariyle karma evliliklere kısmen veya tamamen karşı çıkmasına rağmen, sekülerleşmeyle birlikte dinin toplumsal yaşantı üzerinde etkisinde bir azalma olması, dinler arası karma evliliklerin sayısında bir artış yaşanmasına neden olmaktadır. Nitekim Almanya’da özellikle ikinci ve üçüncü kuşak Türkler, kendilerinden farklı dine inanca mensup olan Almanlarla evlenmektedirler (Canatan ve Yıldırım, 2009: 85).

Karma evlilikler ya kültürleşmeyi, ya asimilasyonu ya da entegrasyonu beraberinde getirmektedir. Çünkü farklı etnik köken ve backgrounda sahip kişilerin bulunduğu ve

kültürel etkileşime geçtiği sosyal-coğrafya, bu üç olgu için bir filizlenme ve hayat bulma fırsatı sunmaktadır. Değişik sosyolojik yaklaşımlar, dünya genelindeki toplumlarda farklı sebepler ve oluşumları bu entegrasyon ve asimilasyon konusuyla ilişkilendirmektedirler. Politik ve ideolojik merciler, farklı etnik köken, dini inanç ve kültürel altyapıya sahip olan grupları topluma entegre etmede, karma evliliği bir araç olarak kullanabilirler. Karma evlilikler ayrıca çiftlerin tek-tarafli veya karşılıklı asimile veya birlikte topluma entegre olmasına da yardımcı olabilir (Gültekin, 2012:152).

Karma evlilikler toplumlar arası etkileşimin artmasına neden olmaktadır. Yani bu tür evlilikler, sonraki nesillerin yaşadıkları topluma entegre olmasını daha çok kolaylaştırmaktadır (Pagnini ve Morgan, 1990:406). Bu yaklaşıma göre, yüksek oranda grup içi evlilik yapan göçmen gruplar, yerleştikleri ülkelerde entegrasyon sürecine dahil olamamaktadırlar. Kendi etnik kökeninden bir eş seçmenin yanında, ayrıca kendi memleketinde yaşayan birisini seçmeye meyilli olan göçmen grupların, bir bütün olarak yerleştikleri ülkelere olan bağlılıklarının düşük olduğu görülmektedir (Hooghiemstra, 2001:602).

Sosyal bilimcilerin geneli, Avrupa ülkelerindeki grup içi (aynı etnik kökene sahip) evlilik sayısının yüksek oluşunun, göçmenlerin topluma başarısız bir şekilde entegre oluşuyla bağlantılı olduğunu düşünmektedirler (Guličová, 2004:5). Bunun yanı sıra, kendi etnik kökenine sahip olan gruba yüksek derecede bağlılık gösteren göçmenlerin, dış dünyada bulunan başka birisiyle değil de, kendi grubundan birisiyle evlenmesinin daha muhtemel olduğu söylenmektedir (Hooghiemstra, 2001:603).

Öte yandan, partnerini anavatanından ithal eden göçmenlerin, karma evlilik yapanlara nispeten, asimilasyona maruz kalma ihtimallerinin daha düşük olduğu görülür (González-Ferrer, 2006:172). Bu seçimin asimile olma ihtimalini düşürmesi, göçmenlerin içerisinde yaşadıkları toplumla, entegrasyon seviyesinde daha sağlıklı ilişkiler kuracağı anlamına gelmemelidir. Böyle bir tercihi yapan göçmen, eğer bir yerde konumlandırılması gerekiyorsa, zannımızca toplumdan soyutlanma ile topluma entegre olma arasında bir yerdedir.

Evlenilecek kişinin belirlenmesi konusunda, kimi eş seçim teorileri ağırlıklı olarak sosyal bağlam ve demografik yapının, kimisi yakın sosyal çevrenin (Hooghiemstra,

2001:604), kimisi de sosyo-ekonomik özelliklerin (eğitim, gelir, statü) (Kalter ve Schroedter, 2010:13) belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Hooghiemstra, son zikredilen yaklaşıma değinerek, kişinin karakteristiğiyle eş seçimi arasında bir korelasyon olduğuna temas etmektedir. Bununla birlikte, bu üç farklı görüşün hiç biri birbirini dışlamadığını, tam tersine partner seçiminde ek açıklayıcı kalıplar sunduğunu ifade etmektedir (Hooghiemstra, 2001:604).

Eş seçiminde kişisel özelliklerin ön plana çıktığını iddia eden üçüncü yaklaşım, göçmen grup arasındaki ikinci ve sonraki jenerasyon ile aynı grup içerisindeki nispeten eğitilmiş kişilerin bu tür bir seçim yapmaya ve ayrıca asimilasyona da daha yakın olduklarını işaret etmektedir. Bu kişiler evlenebilme yaşına geldiklerinde, zaten hayatlarının büyük bir kısmını ev sahibi ülkede geçirdiğinden ötürü, oranın yerel dilini öğrenmekte ve o bölgenin eğitim sistemine tabi olmaktadır. Bütün bu veriler, bireylerin yerel halkla sağlıklı kontaklar kurmasına ve böylelikle partnerlerini onların mensup olduğu etnik köken veya dini inançtan ziyade, “bireysel özelliklerine” göre seçmelerine neden olmaktadır (González-Ferrer, 2006:172).

Eğitim ile karma evlilikler bağlamında, altı beyaz Amerikalı dini topluluk (Presbiteryen, Yahudi, Muhafazakâr Hristiyan, Metodist, Lutheran, Katolik) üzerine yapmış olduğu araştırmada McCutcheon, yükseköğrenim eğitimi gören kişilerin, görmeyen kişilere göre daha fazla dini-karma evlilik yaptığı sonucuna varmıştır. McCutcheon bu araştırma sonucunu, yüksek öğrenimin sekülerleştirici olduğu yönündeki hipotezden ziyade, “evlilik pazarı” teorisi ile açıklamıştır. Bu teoriye göre kişiler, eş adaylarını kendileri seçerler. Ayrıca aynı araştırmada, genç olanların yaşlı olanlara göre egzogamiye daha meyilli olduklarına dair bir delile de rastlamamıştır (McCutcheon, 1988:213).

2.2.1. Karma Evlilik ve Din

Dinler oluşturdukları sistemin içerisinde, inananlarını muhafaza etmek ve onlar aracılığıyla sistemi korumak için, mensuplarının başka dinden olan birisiyle evlenmesini ya sınırlamış ya da yasaklamışlardır. Bir yönüyle dinler, toplumun teşekkülünde en hayati kodları içerisinde barındıran aileyi, inanç sistemini korumada bir araç olarak kullanmışlardır. Ayrıca, bu dini sürekliliği koruma adına inananlarından çocuk yapmalarını ve çocuklarını dinin kendi ahlaki yapısına uygun olarak yetiştirmelerini

tavsiye etmiştir. Bu açıdan dinler arası karma evlilikler, dini sürekliliğin sağlanması ve bunun sonraki nesillere aktarılmasında bir tehlike ve yozlaştırıcı bir unsur olarak addedilmiştir.

Din, toplumu ve kültürü şekillendiren en önemli kurumlarından bir tanesidir. Ayrıca din, geleneği de şekillendirmede aktif bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle aile-din-kültür ve gelenek arasında “girift bir ilişki” bulunmaktadır. Günümüzde aile eksenli sosyal hayatta yaşamını sürdüren birçok uygulamanın kaynağını gelenek (Canatan ve Yıldırım, 2009: 223) ve bazen de onu biçimlendiren din oluşturmaktadır

“Dinler kendi değerlerini koruma ve biyolojik, kültürel, sosyal bütünlüğü sağlama adına, kendi iç mekanizmasını geliştirir. Bu mekanizmayı oluşturan araçlardan bir tanesi de eşleşimi rehberi niteliğindeki “evlilik uyumluluk sistemidir”. Bu sistemin en temel özelliği, kişileri endogami veya din içi evlilik yapmaya sevk etmesidir. Endogaminin, genç insanları din içinde muhafaza etmeye veya onların yanlış / kötü inanışlara sapmalarına engel olma gibi kültürel ve dini bir fonksiyonu vardır” (Cavan, 1970:313).

Endogami ayrıca, genç neslin çocuklarını da toplum içerisinde tutmaya ve yaşatmaya çalışmaktadır (Cavan, 1970:313). Bundan dolayı Yahudilik, İslam ve Hristiyanlık, çocukların yetiştiriliş tarzını ciddi anlamda önemsemektedir. Nitekim İslam ve Yahudilik, başka dinden olan kişilerle yapılacak evliliklere bir sınırlama getirmekte, Hristiyanlık ise bu tür evlilikleri yasaklamamakla birlikte, yapılmasını tavsiye etmemektedir (Canatan ve Yıldırım, 2009: 223).

İslam, kadın ve erkeğin kimlerle evleneceğine dair sınırlama getirerek, bir bakıma endogamiyi tavsiye etmektedir. Sözelimi İslam hukukuna göre, Müslüman erkekler, gayri-Müslim olarak sadece Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenebilirken, Müslüman kadınlar sadece Müslüman erkeklerle evlenebilmektedir (Aydın, 1989:199). İslam, her ne kadar Müslüman olmayan kişilerle evlenmeye bir sınırlama getirse de, bu yasak arızı bir durum oluşturmaktadır. Zira karşı taraf Müslüman olduğunda, bu sınırlama da kendiliğinden ortadan kalkmış olmaktadır (Yaman: 1999:48). İslam böyle bir prosedürle, Müslümanları bir arada tutmaya, kendi oluşturduğu aile sistemini ayakta tutmaya (Canatan ve Yıldırım, 2009: 241) ve aile kurumunun stabilizasyonunu arttırmaya çalışmaktadır

Hristiyanlık ise başka dinlerden olan kişilerle evlenme konusunda bir sınırlama getirmese de, Goody'e göre Katoliklik, bu ihtimali bertaraf etme adına zaten boşanmayı yasaklamıştır. Zira boşanan bir Katolığın, Hristiyan olmayan birisiyle evlilik gerçekleştirmesi muhtemel görülmüştür. Ayrıca böyle bir şeyin vuku bulması hem Hristiyan çocukların dini bağlılıklarının, hem de kilise gelirlerinin azalmasına neden olabileceği düşünülmüştür (Goody, 2004: 32).

2.2.2. Eşlerin Din Tercihleri ve Evlilik

Dinin, toplumsal bütünlük sağlayıp inanlarını bir arada tutmada endogamiyi bir araç kullanması demek, bir nevi o kişilerin eş seçimlerini de belirlemesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte kişilerin eş seçimi de din seçimini etkilemektedir. Başka bir deyişle din, kişilerin kiminle evlenileceğini belirlediği gibi, evlilikler de dini seçimleri etkilemekte ve belirlemektedir. (Sherkat ve Wilson, 1995:1000). Bu bağlamda aralarında sıkı bağlar olan kişilerin karma evlilik yapması, kişilerden birisinin din değiştirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Genellikle daha muhafazakar olan partner, eşinin evlilik sonrası din değiştirip kendi mensup olduğu dine geçmesini, kendisinden talep etmektedir (Lazerwitz, 1995:505).

Kendisinden din değiştirmesi talep edilen kişi, mevcut dini inancı ile müstakbel eşi arasında bir tercih yapmak zorunda kalmaktadır. Çoğunlukla da kişiler tercihini eşinden yana kullanmakta ve o kişiyle evlenebilmek için dinini değiştirmektedir. Kişilerin evlilik tecrübeleri (iyi-kötü) ile din değiştirmeden ötürü pişmanlık duymaları arasında bir paralellik bulunmaktadır. Yani evliliği kötü geçenlerin veya boşananların, bu kararı almaktan ötürü bir pişmanlık duymaları daha olası gözükmemektedir.

“Yapılan evlilikler, eşlerin dini tercihlerini belirleyebildiği gibi, o evlilikten meydana gelen çocukların dini tercihlerini de etkileyebilmektedir. Bu durum, hem aynı hem de farklı dini inanca sahip çiftlerin evliliği için geçerli olmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının din tercihlerine ya direkt etki eder ya da onları kilise, cami gibi ibadethanelere götürerek, çocuklarının yetişkin olduğunda inanacağı dinin belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Ebeveynlere olan yakınlık ve samimiyet de kişilerin dini tercihlerini belirlemede etkili olmaktadır “(Sherkat ve Wilson, 1995:1015).

Shearkat'ın dini inanç açısından çocuk ve ebeveynlerin arasındaki ilişkiyi saptama amacıyla yaptığı çalışma sonuçlarına göre; hem ebeveyn çocuğun, hem de çocuk ebeveynin din değiştirmesini etkilemektedir. Bununla birlikte, ebeveynlerin çocuk üzerinde (çocuk geç ergenken) daha çok etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, çocuklar 30'lu yaşları geldiklerinde, ailelerin din seçimi tekrardan çocukları etkilemeye başlamaktadır (Sherkat, 2003:156).

2.2.3. Kamuoyunda Haber Yapılmış Karma Evliliklerden Örnekler

Yukarıdaki belirttiğimiz gibi, karma evliliklerin sayısı günden güne artmakta ve çeşitli toplumlarda bunun örnekleriyle karşılaşmak mümkün hale gelmektedir. Bu başlık altında Türk medyasında haber yapılmış ve kamuoyunun da ilgisini çeken etnik kökenleri sırasıyla Amerikan-Tanzanyalı, Türk-Yunan ve Türk-Alman olan üç farklı karma evlilikten bahsetmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

a) 15-18 Haziran 2000 tarihleri arasında Şanlıurfa (Harran) ve İstanbul da düzenlenen “Uluslararası Hz. İbrahim Sempozyumu”na 15 ayrı ülkeden 44 fikir ve bilim adamı ve üç semavi dinin temsilcileri katılmıştır. (<http://arsiv.zaman.com.tr>, 15.04.2000). Bu sempozyumda ayrıca, biri Teksas’tan Lester Kurtz adlı Teksas Üniversitesi’nde sosyoloji profesörü olarak çalışan, Metodist Protestan bir ailede büyüüp Quaker (tarikat üyesi) olan Amerikalı bir erkek, diğeri ise Darussalem’dan Mariam (Meryem) Kurtz adlı Tanzanyalı Müslüman bir gazeteci kadın da yer almıştır. Bu ikisi Afrika’da katıldıkları bir konferansta tanışıp evlenmeye karar vermişler. Amerika’ya yerleşip resmi nikâhlarını ve bir yıl aradan sonra, adı geçen sempozyum bitiminde, Şanlıurfa’da, dini nikah yapmışlardır (Oruç, 29.04.2000).

b) Bir diğer örnekte ise, ünlü Türk model Tuğçe Kazaz ve eski eşi Yunan Yorgo Seitaridis yer almaktadır. Kazaz bu evlilik için Müslümanlıktan, eşinin dini olan Hristiyanlığa (Ortodoksluğa) geçiş yapmıştı. Atina'nın Orto Germenos bölgesinin Aya Nikola Kilisesi'nde düzenlenen bir törenle evlenen Kazaz'ın düğününe, ailesi ve yakın çevresinden hiç kimse bu düğüne iştirak etmemişti (<http://www.sabah.com.tr>, 25.09.2005).

"*Vatanım Yunanistan, adım Maria*" sözleriyle tepkileri üzerine çeken Kazaz, annesi tarafından evlatlıktan ret edilmişti. Bizatihi evlilik için din değiştiren Kazaz, ilerleyen dönemlerde, kıskançlık veya aldatma gibi dini kaynaklı olmayan sebeplerden ötürü eşinden ayrılmıştır. Kazaz boşanmanın ardından Budizm gibi bir kaç dini inanç sistemine ilgi duymuş ve son olarak Kelime-i Şahadet getirerek, tekrardan eski dini olan İslam'a geçmiştir (<http://www.medyafaresi.com>, 04.02.2009).

c) Bir diğer örneğimizde Müslüman olduktan sonra Elif Nur adını alan Alman Gabriele Schieke ve Türk eşi Mustafa Kemal Bindiren bulunmaktadır. Antalya'nın Manavgat ilçesi Side beldesinde yaşayan Schieke, Türk eşiyle evlendiği dönemde de Ateist olduğunu ama Müslüman olmadan öncesine kadar, Kuran'ı iki kere okuduğunu ifade etmiştir. Kendi isteğiyle Müslüman olan Schieke din değiştirme hikâyesini şu sözlerle anlatmıştır: "*Müslüman olduğum için kendimi bir tüy gibi hafif hissediyorum. Yeni dinimi araştırdım ve bütün benliğimle kabul ettim. Müslüman olmamda İsrâ Suresi'nin 23. ayeti çok etkili oldu. Rabbimin ayette buyurduğu "Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle" okuyunca ayaklarımın bağı çözüldü. İçimi tarifi imkânsız mutluluk kapladı. Eşime Müslüman olacağını söyledi. Ramazanın beşinci günü de Müslüman oldum*" (<http://www.haber365.com>, 18.02.2013).

Dünyanın farklı yerlerinden gelen bu kişilerin yaptığı karma evliliklerde, 2. ve 3. çiftler, evlilik öncesinde veya sonrasında din değiştirmiş, ilk verdiğimiz örnek olan Amerikalı erkeğin ise din değiştirip Müslüman olup olmadığı yönünde spekülasyonlar bulunmaktadır. Verdiğimiz 2. örnekte belirttiğimiz partner, evlilik için din değiştirdiğinden dolayı, boşanmadan sonra tekrar eski dinine geçiş yapmıştır. Örneklerini verdiğimiz bu evlilik tecrübeleri, bazı açılardan, çalışmamızın bulgularıyla paralellik arz etmektedir.

2.3. Türk-Alman Evlilikleri

1990'lı yılların sonlarından itibaren çokkültürlülük, diyalog ve hoşgörü arzusunda olan özellikle üçüncü kuşak Türkler, Almanlarla iç içe yaşayıp onlarla arkadaşlık kurmaya ve ikili ilişkilerini arttırmaya başlamışlardır. Gelişen bu ilişkiler ve diyaloglar, bazen yakın arkadaşlıklara dönüşmüş, bazen de onların evlilik yapımlarıyla sonuçlanmıştır.

Almanya’da göçmenler ve Almanların yaptıkları evliliklerin niteliklerinden bahseden Guličová, 4 tür evlilik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar: “(a) aşk evliliği (Liebesehe), (b) koruyucu evlilik (Schutzehe), (c) zorla evlilik (Zwangsehe), (d) belli bir amaç için yapılan evlilik (Zweckehe)” (Guličová, 2004:3).

Kültürel etkileşim ve entegrasyon bağlamında Türk-Alman evliliklerini incelediğimiz çalışmamızın temelini de, “aşk evliliği” yapmış olan, yukarıda bahsettiğimiz Türkler ve onların Alman eşleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte “Zweckehe” kategorisine giren oturum izni için evlilik yapmak, yine sıklıkla görülen bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

Para kazanmak için Almanya’ya çalışmaya gitmiş olan kişilerden evli olanlar, eşlerini kendi ülkelerinde bırakmak zorunda kalmışlardı. Ama takvimler 1973 yılını gösterdiğinde, işçi alan pozisyonda olan Batı Avrupa ülkeleri, aile birleşiminin önünü açmış ve bununla birlikte işçi alımını durdurmuştu. O tarihten itibaren, AB vatandaşı olmayan ve o ülkelerde yakın akrabaları bulunmayan yabancıların Almanya’ya yasal olarak giriş yapabilmenin neredeyse tek yolu, Almanya’da ikamet eden birisiyle evlilik yapmaktı. Yabancılar; Alman - AB vatandaşı - veya daimi çalışma izni olan birisiyle evlenmesi halinde, geçici olarak Almanya’da ikamet etme ve çalışma iznine sahip olmaktadır (Kalter ve Schroedter, 2010:15).

Tayvanlı kadınların Almanya’ya gelip, yaptıkları evlilikleri ele alan Ruenkaew’nin 1997 yılında yaptığı çalışmayı bize aktaran Guličová, yazarın şu tespitlerine yer vermiştir: “Göçmenlerin evlilik sayesinde çalışma ihtimalinin olması, kadınların Almanya’ya göç etmelerinin en önemli sebeplerindendir” (Guličová, 2004:5).

Özellikle o dönemlerde bazı Türkler ve diğer göçmenler, Almanya’da çalışma ve ikamet iznine sahip olmak için, Almanlarla karma evlilik olarak nitelendirebildiğimiz evlilikler yapmışlardır. Yapılan bu evlilikler kimisi bazı anlaşmazlıklardan dolayı çok kısa sürede sona ermiş, kimisi evlendiği Almanla yaptığı antlaşma (illegal olduğundan dolayı, yazılı olmayan bir antlaşma) gereği, çalışma ve oturum izni alıncaya kadar sürmüştür. Bazıları da yine bu amaçla bir Almanla evlilik yapmış ama evliliğin ilerleyen aşamalarında, kişiler birbirlerini sevmiş ve bu evliliği de sonlandırmamışlardır. Özellikle ilk iki kategorideki evliliği yapan çiftler, evli olsalar bile çoğunlukla aynı evi paylaşmamakta

ve birbirlerini çok nadir görmektedirler. Bir başka ifadeyle resmen evli olsalar bile, bir evlilik hayatı yaşamamaktalar. Bu yüzden bu tür evliliklerde, kültürleşme, entegrasyon veya asimilasyon süreçleri yaşanmamaktadır.

Bu tür evlilikleri “mübadele teorisi” ile açıklayabiliriz. Karı-koca arasındaki ilişkilere odaklanan bu teori, “bireylere yönelik davranışsal psikoloji ve mikro ekonomi kökenli bir kuramdır.” Bunun temelini rasyonel seçim modeli oluşturmaktadır. Bu modele göre kişilerin başkalarıyla olan ilişkisini kar-zarar dengesi belirlemektedir (İçli, 1997:63).

Hangi amaçla yapılmış karma evlilik olursa olsun, her evlilikte olduğu gibi bu evlilik türünde de çiftlerin sorun yaşamaları ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte, kimi zaman kişiler karma evlilik yapmak için, bazen dini inancından bazen ailesinden veya çevresinden feragat etmektedir. Bundan dolayı, bu evlilikte yaşanabilecek bir yıkım diğer evlilik türlerinden daha trajedik sonuçlar doğabilmesine neden olmaktadır

Almanya'da karma ilişki yaşayan ve karma evlilik yapanların haklarını koruma ve savunma adına mesaisini harcayan bir kaç vakıf (Verband Binationaler Familien und Partnerschaften) bulunmaktadır. İster evlilik belgeleri olsun veya olmasın, ister karşıt isterse de aynı cinslerin birliktelikleri olsun, birlikte yaşamaya arzulayan bu çiftlerin en çok karşılaştıkları sorunlar, çiftlerden bir tanesinin yabancı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu problemin etrafını yabancılar kanununun değişik yasaları, bürokrasi kurumları ve sık sık da ırkçılık ihata etmektedir (Guličová, 2004:3). Bunun yanı sıra, Almanya'da göçmenlerin (özellikle de kadınların) göçmen evlilik bağlamında karşılaştıkları sorunlarla ilgilenen bir takım devlet ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır:

Tablo 4: Kadın (Göç Evliliği Yapmış) Haklarını Koruma Adına, Almanya’da Faaliyet Gösteren Bazı Sivil Toplum Kuruluşları ve Organizasyonlar

Kurum Adı (Kuruluş Tarihi)	Faaliyetleri
Terre des Femmes (2002)	Kadın haklarının ihlal edildiği değişik bölgelerde faaliyet yürütmektedir.
IMBRADIVA (1998)	Portekizce konuşan kadınların, entegrasyon süreçleri boyunca onlara yardım etmeyi hedefler.
IAF e.V. (1972)	İki uluslu aile ve çiftlerin tek bir kültür çatışı altında yaşamalarına yardım etmektedir.
Ban Ying (1988)	Kar amacı gütmeyen bu organizasyon, şiddet veya istismar (kadın ticareti vs.) mağduru Taylandlı ve diğer kadınları korumaktadır.
Agisra e.V.(1983)	Kültürsü bir kadın organizasyonu olan bu kuruluş, göçmen kadınların yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirme ve onlara yönelik her türlü şiddet ve ayrımcılığa karşı toplumda bir farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.
Papatya	Bu kurum, Berlin’de yerleşik olan göçmen bir backgrounda sahip olan evden kaçmış kız ve genç kadınlar için bir barınak olarak hizmet vermektedir. Çoğunluğu Türk ve Arap orijinli olan bu kızlar gizli adreslerde yerleştirilmekte ve bu süre zarfında kendileri ile aileleri arasındaki ilişkilerin geleceği için bir çözüm yolu bulmaya çalışılmaktadır. Kızlar genelde 13-21 yaş aralığındadır.
Amnesty for women	Tayland, Filipinler, Latin Amerika, Orta ve Doğu Avrupa olmak üzere, her milliyetten kadınları desteklemektedir.
Bacim (DRK)	Berlin’de örgütlenmiş olan bu organizasyon Türk kızlarına danışma görevi yürütmektedir.
Dona Flor e.V.(1988)	Kültürel ve sosyal aktivitelerle, Brezilyalı kadınların entegre süreçlerine katkıda bulunmak ve Alman-Brezilyalıları arasında kontaklar kurmak
Rosa e. V.	Zorla evlilik veya uygulanan şiddetten dolayı evden kaçan kızlara bir sığınak fonksiyonu icra etmektedir.

Kaynak: Guličová, 2004:11-16

2.3.1. Evlilik Oranları

Türklerin kültürel ve dini dokusunu korumaya çalışan bir millet olması hasebiyle, yarım asrı aşkın bir süredir Almanya'da ve diğer Batı Avrupa ülkelerine bulunmasına rağmen, eş seçimlerini çoğunlukla yine kendi etnik kökenlerine sahip birisinden yana kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, özellikle Almanya'da Almanlarla en çok karma evlilik yapan göçmen grubun, Türkler olduğu görülmektedir.

Lievens, Almanya'daki göçmenlerin, üç farklı tür partnerden birisiyle evlenmesinin muhtemel olduğunu belirterek, bunları şöyle sıralamıştır: (a) Avrupa'da yaşayan (çoğunlukla Almanya'da) göçmen bir partnerle, (b) İthal edilmiş bir partnerle (ithal gelin/damat): kişi eşini orijin ülkesinden birisiyle yapmakta ve genelde o tercih edilen kişinin Almanya'ya gelişi ile evlenme tarihi yıl olarak aynı olmaktadır. (c) Avrupalı bir partnerle (çoğunlukla Almanya'da) (Lievens, 1999:722). Bu seçenekler arasında, Türklerin büyük ölçüde eş seçimini halen Türkiye'den (Şen, 2007:171), yakın akrabalarından (Reniers, 2001:28), tanıdıklarından ve Avrupalı Türklerden yana kullandıklarını görmekteyiz.

Nitekim Almanya'daki Türkiye Araştırmalar Merkezi (Zentrum für Türkeistudien) 2001 yılında, Almanya'daki bulunan Türk göçmenler arasında gerçekleşen evlilikler üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, Almanya'daki Türkler kendisiyle aynı kökenden olan kişilerle evlenmeye daha meyilli ve kendi ülkesinden olan eşleri tercih etmektedirler (Guličová, 2004:5). Bu çalışmanın yanı sıra, Nuruan ve diğerleri'nin yaptıkları araştırmada seçilmiş olan 1525 deneğe "Kiminle evlisiniz?" sorusu sorulmuş ve bu deneklerden 60 tanesi yani % 3,9'u Alman olan bir Alman vatandaşı ile evli olduklarını söylemişlerdir (Nuruan ve diğerleri, 2005:31).

Türkler her ne kadar eş seçimlerini halen bir Türkten yana kullansa da, şu da bir gerçektir ki Türklerin Almanya'da yaşaması, oranın vatandaşı olması veya sınırsız oturma izninin olması, onların kendi milletlerden olmayan başkalarıyla evlenmesi kaçınılmaz hale getirmektedir. Yabancı nüfusun yoğun olduğu Almanya'da, Almanlarla yapılan karma evliliklerde, Türk vatandaşları ilk sırayı almaktadır (Sağlam, 2006:231).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı askerler ile Alman kadınlar arasında çokça karma evlilik yaşandığı görülmüştür. 1960'lı yıllarda ise, Almanya'ya işçi olarak gelmiş olan İtalyan, Yunan ve Türklerle Alman kadınlar arasında evliliklerin olduğunu görülmeye başlanmıştır. O yıllarda Alman bir kadınla evli sayısı sadece 71 iken, 80'li yıllarda bu sayı 3339'a kadar çıkmıştır (Sağlam, 2006: 232).

2004 yılındaki Federal İstatistik Dairesi'nin yaptığı açıklamada, yabancıyla evlenen Alman kadınlarının birinci tercihi Türkler iken, yabancılarla evlenen Alman erkeklerinin tercih ettiği kadınlar sıralamasında Polonyalılar birinci sırada yer aldığı ve Türk kadınlarıyla Alman erkeklerin yaptığı evliliği sayısının sadece 1800 olduğu açıklandı. Bir diğer istatistiksel veriye göre, 2004 yılında Almanya'da 32 bin 800 Alman erkeği ve 23 bin 500 Alman kadını yabancıyla evlendi. 2003 yılında ise toplam evlilik sayısı ise 396 binlerde kalmıştı (<http://www.radikal.com.tr>, 23.11.2005). Bu veriler ışığında, Alman kadın ve erkeklerin yabancı eş seçimlerinde günden güne bir artış olduğu görülmektedir.

İtalyan, İspanyol, Yunan, eski Yugoslavlar ve Türklerin Almanlarla yaptıkları evlilikleri ampirik bir çalışmayla inceleyen Kalter ve Schroedter'in ulaştığı sonuçlara göre, bu beş millet arasında Almanlarla en çok evlilik yapanların ilk sırasında Türkler, ikinci sırada ise eski Yugoslavlar bulunmaktadır (Kalter ve Schroedter, 2010:30).

Federal İstatistik Dairesi'nden yapılan açıklamaya göre, Almanya'da 2010 yılında 18,2 milyon çiftin ortalama 1,2 milyonunu, karma çiftler (Alman-yabancı çiftler) oluşturmuştur. Bu karma çiftler arasında Türk-Alman çiftlerin oranı ise % 14'ü olarak açıklanmıştır (Weinmann, 25.10.2011). Aynı açıklamaya göre, Alman kadınlarının yabancı erkeklerle evliliklerinde ilk sırada % 17 oranıyla Türk erkekleri, İtalyan erkekleri % 12 ile ikinci sırada, Avusturyalı erkeklerin ise % 6 ile üçüncü sırada yer almıştır. Alman erkekleri ise yabancılarla yaptıkları evliliklerde % 11 oranı ile en fazla Türkleri ve sonrasında sırasıyla % 10 ile Polon ve onun ardından % 8 ile Rus kadınlarını tercih etmektedir (Weinmann, 25.10.2011).

Federal İstatistik Dairesi'nin 2008 – 2011 yılları arasındaki yabancı evlilikleriyle ilgili raporuna göre Alman kadınları, 2008 yılında 18.154, 2009 yılında 19.167, 2010 yılında 19.103 ve 2011 yılında 18.708 yabancı erkekle; Alman erkekler ise 2008 yılında 23.288,

2009’da 25.119, 2010’da 24.695 ve 2011 yılında 24.803 yabancı kadınla evlenmiştir (Destatis, t.y.). Alman erkeklerinin, Alman kadınlarına nispeten yabancılarla daha çok evlenmektedir. Bununla birlikte her iki cinsiyette de 2009 ve 2010 yıllarında yapılan evlilik sayılarında artış görülüyorken, 2011 yılında bu artışta bir azalma görülmektedir.

2.3.2. Türk-Alman Evlilikleri ve Vatandaşlık

Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre, biri kadın biri erkek olmak üzere, Türk-Türk, Türk-yabancı uyruklu ve iki yabancı uyruklu kişiler, Türkiye’de evlenebilirler. Bununla birlikte aynı yasalar eş cinsel evliliklere izin vermemektedir. Alman yasalarına göre, eğer kişilerden birisi Alman veya çifte vatandaş ise, bu kişinin hayatını birleştirmek istediği kişiyle evlilikleri, belediyede yapılabilir. Eğer evlenecek kişilerin ikisi de Türk ise, bunların evliliği isteğe bağlı ya belediyelerde ya da Türk konsolosluklarında gerçekleşebilir (Saldıray: 23.06.2008).

Almanya Federal Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'nun resmi web sayfasında Türkiye’de evlenecek Türk ve Almanları (yabancıları) bilgilendirme mahiyetinde şu bilgilere yer verilmiştir: “Almanya’nın Türkiye’deki temsilciliklerinde görevli bir memur huzurunda evlilik yapılması mümkün değildir. Türk medeni hukukuna göre yapılan resmi evlilikler Almanya’da tanınmaktadır. Belediyelere bağlı evlendirme memurluğunda görevli evlendirme memurunun yanı sıra Türkiye’de nüfus idaresi müdürleri de nikâh kıymaya yetkilidirler. Eşlerden birinin yabancı uyruklu olması halinde, 29.04.2006 tarihinden beri, nikâhın muhtarlar tarafından kısılanması mümkün değildir” (Almanya Başkonsolosluğu-İstanbul, t.y.).

“Bir Alman uyruklu ile Türk uyrukunun Türkiye’de evlenmek istemeleri halinde, Türkiye’deki evlendirme memurlukları Alman uyruklu nişanlıdan 05.09.1980 tarihli evlenme ehliyet belgesinin düzenlenmesine ilişkin sözleşmeye göre hazırlanmış uluslararası bir evlenme ehliyet belgesinin ibraz edilmesini talep etmektedirler. Bu evlenme ehliyet belgesi Alman eşin Almanya’daki ikamet yerinde bulunan yetkili Alman nüfus idaresinden temin edilir. Alman eşin Almanya’da ikamet etmemesi durumunda ise Almanya’da en son ikamet ettiği yerdeki nüfus idaresi yetkilidir. Şayet Alman uyruklu eş geçmişte de hiç bir zaman Almanya’da ikamet etmemiş ise uluslararası evlenme ehliyet belgesinin düzenlenmesi konusunda Ruckerstraße 9, 10119

Berlin adresindeki Berlin I no'lu nüfus idaresi yetkilidir” (Almanya Başkonsolosluğu-İstanbul, t.y.).

Alman vatandaşlık hukukuna göre evlilik yoluyla Alman vatandaşlığı ne kazanılır ne de kaybedilir. Türkiye'deki düzenlemeye göre ise, 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesi gereğince; “403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu' nun 5. maddesi aşağıdaki gibidir: „Bir Türk vatandaşı ile evlenme, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahşetmez. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülki idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar.” Dikkat! Alman Vatandaşlık Kanunu'nun 25/1 maddesine göre, başvurmak suretiyle yabancı bir ülke vatandaşlığını, örneğini Türk vatandaşlığını, kazanan bir Alman kendiliğinden Alman vatandaşlığını kaybeder.” (Almanya Başkonsolosluğu-İstanbul, t.y.).

Almanya'da ise aile birleşimi yoluyla ikamet izni hakkına sahip olmak için, konaklama ve gelir durumlarının yeterli olduğuna dair bir kanıt gerekmektedir. Almanya'da “olacak” olan evlilikler için özel bir vize bulunmaktadır. Eğer eşlerden biri "negatif liste"deki ülkelerden birinden geliyorsa, Almanya'ya giriş yapabilmesi için, evlilik amaçlı vizeye başvurması gerekmektedir. Sınırlı bir ikamet izni, evlenme amacıyla olan birisine verilebilir. O kişinin evlilik planları incelenir ve vize ancak eğer evlilikle ilgili bütün belgeler tercüme edilmiş ve düğün seremonisi nikâh dairesinde planlanmışsa verilebilmektedir (Guličová, 2004:8).

01.08.2001 tarihinden itibaren, aynı cinsiyete sahip olanlar, birlikteliklerini onaylatma ve bunlardan birisinin Almanya'da yaşaması şartıyla, "aile birleşimi" amacıyla geçici ikamete/vizeye başvurabilmektedir. Federal Anayasa Mahkemesi'nin kararına göre, bu kişilere izin veya vize verilmesi, yetkililerin inisiyatifindedir (Guličová, 2004:8).

"Eşcinsel Evlilik Yasası” olarak da bilinen bu yasa Almanya'da kalabilme ve oranın vatandaşı olma adına bazılarının “umut kapısı” olmuş durumdadır. 2001 yılında yasanın

yürürlüğe girmesinden sonra Almanya'nın Köln kentinde 10 Türk, eşcinsel evlilik için ilgili yerlere başvuru yapmıştır. Eşcinsellerin avukatı M.F. bunlardan birçoğunun eşcinsel olmadığını, daha önce yasadışı örgüt üyesi olarak iltica istekleri reddedildiği için bu yola başvurdıklarını açıklayarak devamında şunları dile getirmiştir: *“Amaçları Almanya'da kalabilmek ve yasal statüye kavuşabilmek. Birçoğu anlaşmalı evlilik yoluyla Almanya'da kalma yolunu denemiş, ancak yakalanıp haklarını kaybetmiş. Üstelik anlaşmalı evlilik yapan çetelere de binlerce marklarını kaptırmış. Bu kez dikkatli. İsimlerinin açıklanmasını kesinlikle kabul etmiyorlar. 'Yakınlarımız bizi taşlar' diyorlar”* (Top, 21.10.2001).

2.3.3. Medya ve Basında Türk-Alman Evlilikleri

Evlilik yoluyla bireyler topluma meşru bir şekilde fertler kazandırır, onları büyütür ve topluma yararlı bireyler olmak üzere yetiştirir. Bu yönüyle toplumun kültürünü oluşturan ve şekillendiren altı kurumdan bir tanesi kabul edilir ve sosyolojik olarak önemli bir yere sahiptir. Türklerin işçi olarak göç etmesiyle başlayan Almanya serüveninde, bu göç olgusunu bize en iyi izah edebilecek önemli temalardan bir tanesi de evliliğdir. Kendine yüklediği misyonlardan bir tanesi de toplumsal hareketleri ve gelişmeleri bir ayna gibi yansıtmak olan sinema, belgesel ve şiir tarzındaki çeşitli sanatsal çalışmalarda, Türk-Alman evlilikleri ele alınmıştır.

Könlü yönetmen Sinan Akkuş 2007 yılında, Almanya'da farklı kültür ve etnik gruplardan gelen ve evlenmek isteyen dört çiftin öyküsü beyaz perdeye taşımıştır. Yönetmen Akkuş, *“Bizim bu Almanya'da birinci jenerasyon, yani annemiz, babalarımız filan, onlarla problemler çıkıyor. Diyelim, misal benim Alman kız arkadaşım varsa ve onunla evlenmek istiyorsam diyorlar 'neden Alman?' Onun yüzünden bu bazı konuları, dincilik, homoseksüellik, Alman-Türk olsun, bu konuları çalışmak ve göstermek istedim”* (Danışman, 01.10.2009).

Mizahi bir üslubun kullanıldığı filmde Dirk (Alman damat adayı), babası Lüder'e Müslüman geleneklerine göre nasıl kız istenmesi gerektiğini anlatmaya çalışır. *“Allah'ın emri peygamberimizin kavli ile kızınız Özlem'e talibiz sözleriyle isteyeceksin”* dediği anda Dirk'in babası Lüder'in kafası karışır. Lüder, *“Bizim peygamberimizin mi*

yoksa sizin peygamberinizin kavliyle mi?" sorusuna yanıt bulmak için hayli uğraşır ve sonunda "bir peygamberin kavliyle" demeyi uygun bulur (Danışman, 01.10.2009).

Bir diğer örnekte ise, yönetmen Gökhan Yorgancıgil, Almanya'da yaşayan ve nüfusu yaklaşık 4 milyonu bulan Türklerin Almanlarla yaptığı evlilikleri konu alan "Evet-Ja" isimli bir belgesel yaptı. Yorgancıgil, internet üzerinden Almanya'daki Türklere, "Hangi konuda belgesel yapılmasını istersiniz?" şeklinde bir soru sordu ve oylamaya katılanların % 90'ı, "Türk-Alman evlilikleri" konusunda bir belgesel çekilmesini istedi. Bu oylamalar sonucunda Yorgancıgil de Türk-Alman Evlilikleri konusunda bir belgesel çekmeye karar verdi. Böyle bir belgeselin ilk kez çekildiğini belirten yönetmen Yorgancıgil, evliliklerde tespit ettikleri uyum ve sorunların Türkiye-AB ilişkilerine de ışık tutacağını vurguluyor. Genellikle Türk erkek ve Alman kadın evliliğinden oluşan ailelerle yapılan röportajların yer aldığı belgeselde; ayrıca konunun uzmanları olan sosyolog ve iletişim uzmanlarının da görüşlerine yer verilmektedir. Yorgancıgil, çektiği belgeselde evlilik konusunun içerisinde Almanya'da Türk imajı, evlilikleri etkileyen faktörler ve çocuklar konusuna da değinmektedir. 15 gün süren çekimler, Almanya'nın Frankfurt, Darmstad, Mannheim, Heidelberg ve Berlin şehirlerinde gerçekleştirildi (Ateş, 18.10.2005).

Yönetmen Yorgancıgil, Almanya'daki Türklerin yaşantısının çok boyutlu bir problem olduğunu dile getirerek, 40 dakikalık belgesel içinde sadece evlilikleri incelediklerini söyledi. Yorgancıgil, incelediği Türk-Alman evlilikleri ile ilgili edindiği izlenimleri, şu şekilde dile getirmektedir: *"Evlilikler, Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilerin bir minyatürü. Sorun ve çözümler hep aynı. Ama bugüne kadar evlilikler konusunda akademik çalışma yapılmamış. Bizim insanlarımızın evliliklerinin hâlâ yürüdüğünü gördük. Yürümeyen evliliklerinin sebebinin de kültürlerarası farklılıktan veya entegrasyon probleminden değil. İki insanın evliliklerinde karşılaşılabileceği sorunlardan ortaya çıktığını fark ettik."* Almanya'da devlet destekli sivil toplum kuruluşlarına bağlı uzmanların görüşlerine de başvurulduğuna değinen Yorgancıgil, *"Evliliklerin çoğunda kadın Alman, erkek Türk. Çocuklar anneleriyle Almanca, babaları ile Türkçe konuştuklarını söylüyor. Ailece oturduklarında ise Almanca konuşuluyor"* demektedir (Ateş, 18.10.2005).

2.3.4. Almanya'daki Türklerin, Türklerle Evliliği

Almanya'daki göçmen ailelerin oranına baktığımızda ilk sırada % 21'li bir oranda Türk ailesi görülmektedir (Destatis, 13.03.2012). Başka bir ifadeyle Türkler, partnerlerini büyük oranda, kendi etnik kökenlerinden seçmektedirler. Türklerin yurtdışındayken bile ülkesinden birisiyle evlenmesi, "ulusötesi endogami" gerçekleştirmesi, onların gelenekselci bir davranış sergilediklerini söylemek için belki yeterli olmayabilir ama bu seçim en azından onların evlilik yapmada geleneksel unsurlar tarafından motive edildikleriyle izah edilebilir (Lievens, 1999:719). Bunun yanı sıra, aile dostu birisiyle yapılan evlilikler ile ilişki sıklığına bakıldığında, ailesine çok yakın olan birisiyle yapılan evliliklerde, evlilik sonrasında bireyler ile aile arasındaki kontaklar daha sıkı olduğu görülebilir (Hooghiemstra, 2001:608).

Aile kurumu, bütün kültür ve toplumlarda görülen evrensel bir kurum olma özelliği taşımakla birlikte, aile yapıları kültürden kültüre göre değişiklik arz etmektedir. Bu bağlamda Alman aileleri ile Türk aileleri karakteristik özellikleri açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Batı ve Alman ailelerinde bireyler birbirlerinden bağımsız ve ayrı, Türk ailelerinde ise bireyler arasında duygusal bir birlikteliğin olduğu gözlemlenmektedir. Almanya'da yaşayan birinci nesil Türklerin oluşturduğu aileler, Türk aile yapısının özelliklerini taşıdığı, ikinci ve üçüncü kuşakların oluşturduğu Türk aileler, Türk ve Alman aile tipi karışımı bir aile yapısı özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu yönüyle, Türk aile tipindeki bazı karakteristik özelliklerinde bir değişim yaşandığına rastlanılmaktadır. (Nuruan ve diğerleri, 2005:10).

Şahin'in Almanya'daki Türk aileleri hakkında yaptığı araştırma bulgularına göre, Türk-Türk evliliği yapan kişilerin yarısından çoğu görücü usulüyle, geri kalanı ise flört edip birbirini tanıyarak evlenmektedirler. Bekâr olan Türkler "tanışarak-konuşarak" evlilik yapmayı düşünmekte, bekâr olan kişilerin aileleri de aynı şekilde çocuklarının bu şekilde evlilik yapmalarını arzulamaktadırlar. Ayrıca, Türklerin eş seçiminde karşı tarafın etnik ve dini kimliğinin onları için mühim olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Türk gençleri için bekaret halen önemsenen ve eş seçiminde etkili olan bir kriter olarak göze çarpmaktadır (Şahin, 2010:92-99).

BÖLÜM 3: MÜLAKAT BULGULARI VE YORUMLAR

3.1. Türk-Alman Evlilikleri ve Kişilerin Dini Geleneklerine Bağlılığı

Katılımcıların dindarlık boyutlarıyla bu tür evlilikler arasındaki ilişkiyi kavrama adına onlara “*Kendi dininizle ilgili bilgilerinizi nasıl edindiniz?*” şeklinde bir soru sorulmuştur. Verilen cevaplara göre, 41 denekten 23’ü sistematik bir şekilde, dininin teorisini öğrenme adına kitap okudukları ve dini meselelere karşı bir ilgisinin olduğu görülmüştür.

Alman / Müslüman bir kadınla evli Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) bizlere şunları aktarmaktadır: “*Çocukluğumdan beri okumayı, düşünmeyi çok seven birisiyim. Hem çok kitap okuyarak hem de cemaatlerin birçoğunun içinde bulunarak dini bilgilerimi edindim. Aileden pek fazla bir şey öğrenmedim. Kendi kendime öğrendim. Ailem ortalama bir dindar Türk ailesi... Babam da pek fazla muhafazakâr birisi değil. Teorik bilgi olarak, kendimi epeyce yetiştirdiğime inanıyorum.*”

Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 35. Denek (kadın) kendisini “Alman-Müslüman” olarak tanımlayıp, bu Müslümanlık türünün Türk-Müslümanlığından farklılığını şu şekilde izah etmektedir: “*...ve İslam hakkında okumaya başladım. Ama Türk toplumundan İslamiyet’i öğrenmek istemedim. Çünkü Türk dindarlığında çok fazla çelişki var ve batıl inanç vardı. İslamiyet’i ben tam öğrenmek istiyordum ve nihayetinde Alman-Müslüman oldum*”. Bunu destekler mahiyette bir görüş belirten Türk / Müslüman birisiyle olan ve sonradan da Müslüman olan Alman 6. Denek (kadın) gelenekle dinin birbiriyle karşılaştırılmasından duyduğu rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir: “*Bazıları dini örf, adet, gelenek haline getirmişler ve adet olarak yaşıyorlar. Hâlbuki adet olarak, İslam’la hiç bir ilgisi yok. “Bizim dinimiz, bize böyle öğretti ve biz kendileri için eşlerimize baskı yapıyoruz” diyerek eşlerine baskı uyguluyorlar. Hâlbuki o baskıyı örfünden ve köydeki âdetinden dolayı yapıyor. Yani bunun İslam’la hiçbir alakası olmadığını da daha sonradan anladım ve gördüm.*” Bu son iki örneğimizde görüleceği üzere, sonradan Müslüman olan kişiler, genel itibarıyla halk dindarlığından duydukları rahatsızlığı dile getirip, kitabi dindarlığa vurgu yapmaktadırlar.

Araştırmamıza katılan diğer 18 denek ise ya ailesinden ya da çevresinden duyduğu kadarıyla, mensup olduğu din hakkında bir bilgiye sahip olduğunu veya dinlerle hiçbir ilgisi olmadığını belirtmektedir. Bu konuda Türk / Müslüman birisiyle evli olan ve hiçbir dini inanç sistemine bağlılığı olmayan Alman 30. Denek (erkek) şunları ifade etmektedir: *“Aslında benim aile yaşantımda din, neredeyse yok gibiydi yani dinle çok az karşılaştım. Benim babam Müslüman ama çok sonraları dindarlaştırmıştı ve benim gençliğimde babamın çok seküler bir duruşu vardı. Bundan dolayı gençliğimde İslam’la hiç karşılaşmadım. Öbür taraftan da annem Evanjelik⁷ ve ara sıra beni kiliseye götürürdü. Hatta bir ara kilisede, papaza yardım eden çocuklar arasında da yer aldım. Ama ne Hristiyanlık ne de kilisedeki yapılan bazı aktiviteler benim dikkatimi hiç çekmemişti. Okulda ise, din dersini seçip seçmeyeceğim sorulduğunda, sırf boş bir dersim olsun diye din dersini seçmedim. Kısacası, İslam’la hiç tanışmadığım için, Hristiyanlık da beni hiç cezp etmediği için, dinler benim hiç ilgimi çekmiyor ve hiçbir dini inanca mensup değilim”.*

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan, Türk / Müslüman 8. Denek (kadın) ise mensup olduğu dine karşı herhangi bir ilgisinin olmamasının sebeplerini şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Kendimi Alevi olarak tanımlıyorum ama aslında bu doğru değil. Ben kendimi “insan” olarak görüyorum ve din insanın sadece bir ihtiyacıdır ama zorunluluğu değildir. Ben bağlı bulunduğum dinin, felsefesini benimsemekle birlikte, dindeki doktrinleri, kuralları vs. şeyleri sevmiyorum ve dinin pratiklerini uygulamıyorum. Dinin kurallarına, hükümlerine ihtiyacım yok. Çünkü demokratik bir ülkede yaşıyoruz ve devlet, evrensel niteliğinde hakları yaşayanları için yani bizlere zaten tanıyor. İnsan hakları Avrupa’da, Almanya’da çok iyi durumda ve benim tam da inandığım şey insan hakları...”*

Araştırmamız içerisinde yer alan toplamda 52 kişiden 15’i ya evlenmeden önce ya da evlendikten sonra din değiştirip Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmişlerdir. Ama

---

⁷ Reformasyon dönemi Avrupa’da oluşan, Hristiyan yeni dinsel yapılanmalar, birçok ulusal din anlayışının teşekkül olmasına neden olmuştur. Örneğin, İngiltere’de Anglikan Kilisesi, Hollanda’da Reform Kilisesi, Almanya ve İskandinav ülkelerinde ise Lutheran kiliseler ortaya çıkmıştır (Gündüz: 2007:41). Günümüzdeki Lutherci kiliseler, Reform kiliseleriyle birlikte Protestanlığın ana gövdesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Almanya genelindeki Lutherci kiliseler, Evanjelik kiliseler olarak anılmaktadır (Gündüz: 2007:120-131). Bundan dolayı, Almanya’da yaşayan Protestanlar, dini kimliklerini ifade ederken, “Protestan” yerine “Evanjelik” tabirini kullanmaktadırlar.

deneklerden hiç biri Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçiş yapmamıştır. Din değiştiren deneklerden bazıları, yaptıkları evlilik için (evlenme aşamasında veya sonrasında) din değiştirmiş, bazıları ise daha eşini tanımadan önce, kendisinin “dini uyanış” diye nitelendirdiği sebeplerden ötürü din değiştirmiştir. Örneklemin sosyo-demografik özelliklerinin gösterildiği Tablo 1’de de görüleceği üzere, örneklemelerin 26’sı Müslüman, 25’i Hristiyan ve 1 kişi ateist orijinli iken varken; evlilik öncesinde / aşamasında veya sonrasında, Müslüman denek sayısı 41’e yükselmiş, hiçbir inancı olmayan denek sayısı yine 1 şeklinde sabit kalmış ve Hristiyan sayısı 25’den 10’a düşmüştür. Hristiyanlıktan İslamiyet’e geçiş yapmış olan deneklerin geneli, Hristiyan olduğu dönemlerde, o zamanki mensup oldukları dine karşı pek ilgilerinin olmadığını beyan etmişlerdir.

Hristiyan olduğu dönemi bizlere anlatan Türk / Müslüman bir kadınla evli olan ve sonradan Müslüman olan Alman 27. Denek (erkek) şunu dile getirmiştir: *“Annem Hristiyan ve sürekli kiliseye giden birisi olduğu için, ben de 14 yaşına kadar onunla birlikte kiliseye gidiyordum. Kilisede, konfirmasyon gibi türlü aktivitelere katıldım. 14 yaşımdan sonra ise, artık bazı şeyleri sorgular olmuş ve Hristiyanlıktan uzaklaşmaya başlamıştım. Hristiyanlığı bir türlü anlamıyordum ve 14 yaşından sonra kiliseye artık gitmez olmuşum. Hristiyanlığı öğrenmek için de herhangi bir kitap okumadım. Yani Hristiyanlık’a karşı olan bütün alakam kesilmişti”*.

Bu araştırmada dikkat çeken bir diğer bulgu ise 41 denek arasında Katoliklikten İslam’a geçenlerin, Hristiyanlığın daha seküler bir yorumu olan Protestanlıktan İslam’a geçenlerden daha fazla olmasıdır. Ayrıca Hristiyanlıktan İslam’a geçiş yapmış kişilerin, İslam orijinli eşlerine oranla hem teorik anlamda hem de pratik anlamda, yeni dinlerine daha çok bağlı oldukları saptanmıştır. Örneğin, çocuklarını İslam kültürüne göre yetiştirme adına neler yaptıklarını anlatan Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 25. Denek (erkek), sonradan Müslüman olmuş olan eşine gönderme yaparak şunları aktarmaktadır: *“Eşim hem onlara hem bana bu konuda çok şeyler öğretti. Eşim, bir besinin helal olup olmadığını çok araştırıyor ve helal besinleri çocuklara da öğretiyor. Hem çocuklara hem de bana öğretiyor. Daha doğrusu ben Müslümanken beni tam Müslüman yapıyor”*.

Araştırmamız sonucunda ulaştığımız bulgulardan bir diğeri ise kişilerin liberal ve muhafazakâr duruşlarıyla ilgilidir. Mülakat sonuçlarına göre 16 kişi kendisini muhafazakâr ve 25 kişi ise liberal olarak tanımlamaktadır. Kendisini liberal olarak değerlendiren bu 25 kişinin eşi ya evlilik öncesinde veya sonrasında din değiştirmemiş, ya da din değiştirip mensup olduğu yeni dinine karşı güçlü bir bağlılık göstermiştir.

Dini anlamda muhafazakâr olmayıp, kültürel formu koruma ve onu devam ettirme isteğinde olan Türk / Müslüman 9. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: *“Ben kendimi inançlı fakat dindar olmayan bir insan olarak tanımlayabilirim. Pratik yok, onu uygulamıyorum... Namaz kılmam oruç tutmam... Ama bayramlar benim için önemlidir, o da kültürel yanının olmasından dolayı, aileden gördüğüm bir şey olduğu için önemsiyorum.”*

Buna benzer bir diğeri örnekte, Alman / Hristiyan birisiyle evli olan, Türk / Müslüman 1. Denek (erkek) kendisini liberal olarak tanımlamakta ve teorik anlamda İslam hakkında pek bir bilgisinin olmadığını, ayrıca pratikleri de pek uygulamadığını belirtmekle birlikte, bizim kendisine yönelttiğimiz *“Çocuğunuz kilise gezilerine katılmasını nasıl karşılıyorsunuz?”* sorusuna: *“Doğrusu ben de kiliseye gidemedim. Ama okul gezilerinde, çocuklar oraya gitmeye mecburlar. Çünkü hangi sınıflarda olacaklarını, hangi öğretmenlerin derse gireceğini vs. bu konularda orada onlara bilgi veriyorlar. Yani mecbursun, oraya gitmek zorundasın. Ama ben aslında çocuğumu oraya göndermek istemiyorum. Benim oğlumun böyle bir yerde işi olmaz.”* cevabını vermiştir. Bu cevaplardan da anlaşılacağı üzere, bazı denekler, mensup oldukları dine düşük düzeyde bir bağlılık gösterip, kendilerini liberal olarak tanımlasalar bile, kültürel formları koruma konusunda hassas davranmaktalar.

Mezhep farklılıkları konusunda denekleri analiz ettiğimizde Hristiyanlığa mensup kişiler ister Katolik ister Protestan isterse de Ortodoks olsun, genel itibarıyla liberal (seküler) veya muhafazakâr duruşları konusunda ayırt edici bir farklılık sergilemedikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra Müslüman olan deneklere göz attığımızda Sünni olanların hem muhafazakâr hem de liberal (seküler) bir yapı teşkil ettikleri, Alevi olanların ise sadece seküler bir duruşa sahip oldukları müşahade edilmiştir.

Dini geleneğe bağlılıkla ilgili son bulgumuz ise, kişilerin dini pratiklerini uygulaması ile yapılan evlilikler arasındaki bağlantıyı anlamamıza yardımcı olacaktır. Türk – Alman evliliği yapmış 21 kişi, dini pratikleri tam anlamıyla yerine getirmeye çalıştıklarını belirtirken, 11 kişi nadiren yerine getirdiğini belirtmiş ve 9 kişi ise dini pratiklerini hiç yapmadığını ifade etmiştir.

Farklı bir dine mensup olup da evlilik sonrasında da bu dini farklılığı koruyan çiftlerden hiç biri, dini pratiklerini uygulama konusunda hassas olduğunu belirtmemişlerdir. Bunlara bir örnek olarak Alman / Hristiyan bir kadınla evli olan, Türk / Müslüman 40. Denek (erkek) *“Pratikler konusunda ise, Kuran’ı Kerim’de namaz, oruç gibi ibadetlerin, insanoğlunun bir borcu olduğu yazıyor. Bununla birlikte ben ibadetlerimi dört dörtlük yapmıyorum. Zaten ilaç kullandığım için de 2-3 senedir oruç tutamıyorum. Bunun dışında beş vakit namaz kılamasam da, elimden geldiği sürece Cuma namazlarına gitmeye çalışıyorum. Burada bazı arkadaşlarımızın bir lokantası var ve oralara gittiğim zaman, bazen onlarla birlikte cemaatle namaz kılıyoruz. Maalesef ki ibadetlerimi aksatıyorum. Eşim Alman-Katolik olmasına rağmen, “ibadetlerini düzgün yapmıyorsun” diyerek beni uyarıyor.*

Bir başka örneğimizde ise hiçbir dini inanca mensup olmayan Alman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 31. Denek (kadın), dini pratiklerini yerine getirmediğini, ama sözgelimi namaz kılmak istediğini ve bununla birlikte, geleneksel anlayışın aksine, namazın Türkçe olarak kılınmasının daha doğru olduğunu şu şekilde belirtmektedir: *“Gönül ister ki insan daha fazla yapabilsin ama bununla birlikte elimden geldiğince yapmaya çalışıyorum. Şu anda namaz kılmıyorum ama yakın gelecekte beş vakit namaz kılmaya niyetiyim. Ama namazı Arapçadan değil Türkçe kılmaya niyetliyim. Kuran’ın Türkçesini 22 yaşında okumuştum ve şu aralar tekrardan okuyarak, önceden okuduğumu tazeliyorum. Ben ana dilim olan Türkçeyle Kuran’ı okuyarak, Allah’a daha çok yakınlaştığımı hissediyorum. Bu şekilde okumak beni çok daha mutlu ediyor ve çok hislenip etkileniyorum. Anlamadığın dilde namazı kılmak, hiç kılmamak gibi addediyor ve doğru yapılmamış sayıyorum. Ben namazı Allah’la buluşma gibi sayıyorum ve Kuran’ı anlamamın, duygulanmamın, etkilenmemin, beni Allah’a yakınlaştırdığını düşünüyorum. İlerde bir gün namaz kılırsam da sadece Türkçe namaz kılarım. Kız*

kardeşimle birlikte namaza başlamak istiyorum ama başlarsam da sadece Türkçe kılacağım kesindir.”

Canatan, Avrupa İslam'ının, değişim yönünü açıklarken, “Müslüman bireylerin dini algılama ve yaşam biçimlerine bakmanın zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre Avrupa’da cemaat merkezli, içe kapanık ve tekilci geleneksel Müslümanlık, yerini bireycil, laik ve çoğulcu bir İslam anlayışına bırakmaktadır. Utrecht Üniversitesi’nin Rotterdam’da Müslüman gençler arasında yaptığı araştırmanın sonuçlarını değerlendiren Canatan, çoğunluğun dini pratize etmediği gibi, geleneksel anlayışlara da tam olarak katılmadığını ve kendine özgü yorumlar yaptığını belirtmektedir. Bir başka ifadeyle bireysel dindarlık ile geleneksel-konformist dindarlık ekseninde ağırlık, “bireysel dindarlık” yönüne doğru bir kayma göstermektedir” (Canatan, 2005:74).

Deneklerin din değiştirme sebeplerine çalışmamızın ileriki aşamalarında bahsedeceğimizi belirtmekle birlikte, dini bağlılık ile din değiştirme arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından şunu söyleyebiliriz ki din değiştirmesinin en büyük etkeni evlilik olan kişilerin, hem teorik hem de pratik anlamda dine bağlılığının, evlilik için din değiştirmeyenlere göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

Önceden Türk / Müslüman birisiyle evlenmiş ama nihayetinde ayrılıkla biten bir evlilik geçiren ve evlilik öncesinde bu birleşme için Müslüman olan Alman 10. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: *“Müslüman olmadan önce de Kuran’ı Almancasından okumuştum. Müslüman olduktan sonra da İslam’la ilgili kitaplar okumaya başladım. Ayrıca kaynanamlar çok dindar insanlardı ve İslam hakkında bana sürekli yeni şeyler öğretirlerdi. Bundan dolayı da İslam’a olan ilgim artmıştı. Teorik olarak İslam’la ilgili az çok bir bilgim var ama pratikleri eskisi kadar yapmıyorum. İtikadi olarak Müslüman’ım ama namaz, oruç gibi pratikleri uygulamıyorum.”*

Tablo 5: Kişilerin Dini Tutumları ve Dini Geleneklerine Bağlılığı

Değişken	Kişi Sayısı	Evliliğe Etkisi	
Dini Tutum	<i>Liberal</i>	25	<i>Genelde kendisinden farklı dini gelenekten birisiyle evlenmeyi sorun etmiyor</i>
	<i>Muhafazakâr</i>	16	<i>Farklı etnik kökenden gelse bile, eş seçimini genelde kendi dini inancına mensup olan kişilerden seçiyor.</i>
Dini Bilgi Edinme Yolları	<i>Aile ve Çevreden Duyma</i>	18	<i>Evliliğe pek etki etmemektedir.</i>
	<i>Sistematik bir eğitim ve özel ilgi neticesinde</i>	23	
Dini Pratikleri Uygulama	<i>Hiç</i>	9	<i>Karma evliliklerde pek sorun teşkil etmiyor.</i>
	<i>Nadiren</i>	11	<i>Farklı dini inançtan birisiyle yapılan evliliklerde kısmen sorun oluşturmaktadır</i>
	<i>Yeterince</i>	21	<i>Kendi dini inancından farklı birisiyle evlilik devam ettirildiğinde, boşanmayla neticelenebilecek büyük sorunlarla karşılaşılabilir.</i>

3.2. Eşlerin Birbirlerinin Dinine ve Kültürüne Bakış Açısı

Evlilik Öncesinde

Farklı etnik köken ve kültür ile farklı dinden olan iki kişinin arasında meydana gelen evlilikler neticesinde, kişilerin birbirlerinin bu farklılıklarını nasıl değerlendirdiklerini ve evlilikten sonra bu bakış açısının ne yönde değiştiğini, bu çalışma ile tespit etmeye çalıştık. Öncelikle, kişilerin evlenmeden önce, karşı tarafın dini inancı konusundaki tutumunu kendilerine sorduğumuzda 37 kişi, eşiyile tanışmadan önce eşinin mensup olduğu dini inanca karşı herhangi bir ön yargısı olmadığını ve o dine karşı nötr bir duruş sergilediğini belirtmişlerdir.

Alman / Hristiyan bir kadınla evlenip boşanmış olan Türk / Müslüman 20. Denek (erkek) evlenmeden önce Hristiyanlara karşı ön yargısının olmadığını şu şekilde belirtmektedir: “Benim hiç bir ön yargım yoktu. Adamın ailesi onu o din üzerine büyütmüş ve yapılabileceğim tek şey o kişiyi Müslüman yapma çabası içerisine girmem ve bunu denemem.”

Araştırmamıza katılan 3 denek ise karşı tarafın dinine karşı negatif görüşlere sahip olduklarını ifade etmiştir. “Evlenmeden önce İslam’a karşı bakış açınız nasıldı?” sorusuna, sonradan Müslüman olan Alman 6. Denek (kadın) “Müslüman kadınların çok

aşağılandığına, hiç bir söz hakkı olmadığına ve dövüldüğün hem bizzat şahit oluyordum hem de bunları başkalarından duyuyordum” şeklinde cevap vermiştir.

Eşinin mensup olduğu dini inanca, tanışma öncesinde bile olumlu bir görüşe sahip olan tek denek, Alman / Hristiyan bir erkekle evlenip boşanan Türk / Müslüman 36. Denek (kadın) olmuştur. Kendisi bu konuda bize şunları söylemiştir: *“Almanlar hakkında çok iyi şeyler düşünüyordum. Mesela annem, kız ve erkek arkadaşlarını Türkiye’ye getirirdi. Ben de onları gezdirirdim. Almanlar hakkında hiçbir kötü düşüncem olmadı ve hep olumlu düşünürdüm. Hristiyanlar hakkında da aynı olumlu düşüncelere sahibim. Onların çok temiz kalpli insanlar olduğunu düşünürdüm. Şöyle söyleyebilirim ki Hristiyanlar hakkında kötü düşünceler besleyebiliriz ama onlar bizim hakkımızda beslemezler.”*

Avrupa’da ve Almanya’da türban konusu, en az İslam kadar, hatta bazen İslam’dan daha çok tartışılan bir konu olabilmektedir. Araştırma bulgularımızın içerisinde de yer alan türban konusuna daha detaylı olarak, çalışmamızın ilerleyen aşamalarında değineceğiz. Bununla birlikte aldığımız cevaplara göre, uygun olan yerlerde yine türban konusuna atıf yapılacaktır. *“Evlilik veya tanışma öncesinde, eşinizin mensup olduğu dine bakış açımız nasıldı?”* sorusuna cevap veren üç katılımcı, verdikleri cevabın içerisinde türbandan da bahsetmişlerdir. Örneğin, Alman / Müslüman 27. Denek (erkek) din değiştirmesinden önceki dönemlerde türban ile ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir *“Ben bir ara Berlin’de yaşarken, sokakta yürürken, birçok türbanlı Türk bayan görüyordum ve onların niye böyle giyindiğini merak ederdim. Tabi gidip onlara soramazdım. Çünkü o taktıkları türbanla, bana vermek istedikleri mesajı anlayabiliyordum. Yani onlardan “benden uzak dur, mesafenı koru” mesajı alıyordum. Bundan dolayı onlarla hiç irtibata geçmezdim. Sadece saat sorma, tren istasyonu sorma gibi bir irtibat olabiliyordu ama daha ötesi asla...”*

Buna paralel olarak Alman / Müslüman 23. Denek (erkek), Hristiyan olduğu dönemlerde türbanı çok tuhaf bulduğunu şu sözlerle açıklamıştır: *“...Müslüman olmadan önce türbanlı veya çarşafly bayanları veya Cuma namazına giden erkekleri görünce, kendi kendime derdim ki: “bunlar niye bunu yapıyorlar? Burası Almanya ve normale dönebilirler.”*

Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) ile hiçbir inanca mensup olmayan eşi Alman 30. Denek (erkek) ile mülakatı, bir kafede gerçekleştirmiştik. Mülakat esnasında 30. Denek (erkek), bize dinlere neden mesafeli yaklaştığını anlatırken, o esnada kafede sigara içen bir türbanlı kadını işaret ederek, şunları dile getirmiştir: *“Bu türbanlı kadının elinde bir sigara var ve sigara dinler tarafından hoş karşılanmıyor diye biliyorum. Bununla birlikte inandığı din gereği, başörtüsü takıyor. Yani bir yanda sigara, bir yanda türban... Dinin istemediği ve istediği aynı karede... Bu kadın kendisini dindar görüyor ki türban takıyor... O zaman neden gözüktüğü gibi yaşamıyor veya yaşayamayacağı şeyi neden yapıyor! Ben bu durumdan hiç haz etmiyorum. Bu tam bir ikiyüzlülük ve sahtekârlık... Açıkçası, kişilerin mensup oldukları dinin emir ve yasaklarına uygun bir yaşam sürdürmelerini, onlardan beklerim. Ama maalesef birçok kişide bunu göremiyorum. Mesela dindar insanların, insani ilişkilere pek fazla dikkat etmediğini görüyorum... Ayrıca türbanlılar, türbanlı olmayanları aralarına pek almıyorlar. Bununla birlikte sadece İslam’da değil diğer dinlere mensup olanlarda gördüğüm bir şey var ki bu hiç hoşuma gitmiyor. Bu dindarlar, kendilerinden olmayanları veya az dindar olanları, hep kendilerine çekme zorunluluğu hissediyorlar.”*

Çiftlerin, evlenmeden ve birbirini tanımadan önce, birbirlerinin etnik köken ve kültürleriyle ilgili düşüncelerini kendilerine sorduğumuzda ise, 29 kişi karşı taraf hakkında herhangi bir ön yargı beslemediğini ifade ederken, 6 kişi negatif bir tavır sergilediğini, 6 kişi ise son derece müspet düşündüğünü belirtmiştir. Bu 29 kişi içerisinde yer alan bazı katılımcılar, çevreleri tarafından, karşı kültür hakkında olumsuz bir takım söylemler karşılaşmalarına rağmen, bu düşüncelerin kendi fikirlerini hiç etkilemediğini de söylemişlerdir. Örneğin Türk / Müslüman bir kadınla evli ve Alman / Müslüman 32. Denek (erkek) bizlere şu cevabı vermiştir: *“Herhangi bir ön yargım yoktu. Sonuçta hepimiz insanız. Bununla birlikte, her dinde ve kültürde, aşırı olan insanlar bulunmaktadır. Mesela Neo-Naziler benim beynimi yıkamaya çalıştılar ama başarılı olamadılar. Arkadaş çevremde, yabancılara karşı beni kışkırtmak isteyen kişiler oldu ama ben onların dediğine uymadım.”* Az önce verdiğimiz örnekte görüleceği üzere, bir din veya etnik köken hakkında çevreden duyulan bazı olumsuz ifadeler, o çevrede bulunan her bireyin zihninde bir ön yargı oluşmasına yetmeyebilmektedir.

Bununla birlikte bu duyular, bazı kişilerde bir ön yargı oluşmasına neden olabilmektedir. Örneğin Türk / Müslüman bir erkekle evli olan Alman / Hristiyan 41. Denek (kadın) Türkler hakkında kendisinde oluşmuş ön yargıyı şu şekilde ifade etmektedir: “...Çevremdeki Almanlardan “bir yerde kötü bir şey yapılmışsa, bunu Türkler yapar” şeklinde bazı şeyler duymuştum. Bunun dışında, Türkler hakkında onların sahtekâr olduğu tarzında başka olumsuz şeyler de duymuştum. Kendimi bildim bileli, yani Türkler buraya gelmesinden itibaren, onlar hakkında bu tür söylentiler bulunmaktadır. Bundan dolayı da Türklere karşı bir ön yargım vardı.”

Mülakat yaptığımız 6 kişi ise, evlilik öncesinde, eşinin mensup olduğu etnik kökene karşı pozitif duygular beslemekteydi. Bunu örneklendirme adına Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 26. Denek’in (kadın) şu sözlerine yer verebiliriz: “Hep Türklerin arasındaydım ve bu güzel bir duyguydu. Çok sıcaklar ve misafirperverler. O zamanlar 13-14 yaşlarındaydım bir çocuktum. Bundan dolayı pek algılayamıyordum ama kendimi onlara çok yakın hissediyordum ve onlara karşı kötü bir düşünce beslemiyordum. İlk taşındıktan sonra benim Türklere bu kadar yakın durmamı ailem önemsemiyordu yani olumsuz bir şey olarak değerlendirmiyorlardı.”

Araştırmamızda ayrıca çiftlerin, birbirlerini tanımadan veya evlenmeden önce, eşlerinin mensup olduğu etnik köken ve dinden birisiyle evlenmeyi o zamanlar hiç düşünüp düşünmediğini ve böyle bir yargıya sahip olmalarının sebebinin kendilerine sorduk. Aldığımız cevaplara göre, 24 kişi bu konu hakkında o zamanlar herhangi bir fikri olmadığını belirtirken, 15 kişi bu etnik köken ve dini inanca mensup birisiyle asla evlilik yapmayı düşünmediğini, 2 kişi ise özellikle bu niteliklere sahip birisiyle evlenmek istediğini belirtmiştir.

Farklı dini inanç ve etnik kökenden birisiyle evlenme konusunda herhangi bir ön yargısı olmayan ve negatif-pozitif bir görüş beslemeyen kişilerden biri olan Alman / Hristiyan 41. Denek (kadın) düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir: “Benim bu konuda hiçbir fikrim yoktu ama arkadaşlarımdan bu konuda çok büyük bir ön yargısı vardı ve evlendikten sonra da sürekli bu durumu sorguladılar. “Seni dövüyor mu? Bizimle dışarı çıkmaman için eşin baskı mı yapıyor? Zorla türban taktıracak mı?” şeklinde bana soru

soruyorlardı. Nihayetinde ben kendi rızamla bunları yaptığımı söyleyince, arkadaşlarım beni dışladılar.”

Alman / Müslüman bir kadınla evli olan, Türk / Müslüman 18. Denek (erkek), Alman-Hristiyan bir kadınla evlenmeye, o zamanlar soğuk baktığını şu şekilde belirtmektedir: *“Tabi önceden bir ön yargı vardı yani Alman kadınları hakkında pek de olumlu düşüncelerim yoktu. Ama belki bu ön yargılarım, yersiz değildi. Çünkü Almanya’ya ilk geldiğimde, Türkiye’de görmediğim ve yaşamadığım şeyleri, burada görüyordum. Onun için tabi ki olumsuz düşünecektim.”*

Aynı soruyu yönelttiğimiz kişilerden sadece 2 kişi, özellikle kendi dininden ve etnik kökeninden olmayan birisiyle evlenmeyi istemekteydiler. Bunların her ikisinin de bunu istemelerinin gerekçeleri farklı olduğu için, her ikisine de değinmeyi gerekli görüyoruz. Türk-Müslüman 37. Denek (erkek), kendi dininden olmayan birisiyle evlenmeyi isteyişinin sebebini şöyle açıklamıştır: *“Ben Hristiyan birisiyle evlenmek istiyordum. Çünkü o kişinin Müslüman olmasına vesile olmak, benim bir hayalimdi.”*

İkinci örneği teşkil eden Türk- Müslüman 28. Denek (kadın) ise etnik köken farkına vurgu yaparak bu konudaki görüşlerini şöyle izah etmiştir: *“Okul okuduğum zamanlarda, okuldaki Alman erkek öğrenci sayısı, Türk erkek öğrenci sayısından çok fazlaydı. O zamanlar ben ve benim Türk arkadaşlarım, Alman erkeklerinin Türk erkeklerinden daha farklı olduğunu düşünüyorduk. Çünkü Alman erkekleri bize Türk erkeklerinden daha kibar davranıyorlardı. Bu yüzden Alman erkekleri, Türk erkeklerine nazaran bize daha cazip gelirdi.”*

Eş adayı ile tanışma öncesinde, kendisinden farklı bir dine veya etnik kökene sahip olan birisiyle evlenme konusunda birçok denek olumsuz görüş beyan etmiştir. Oluşan ön yargılar neticesinde, bu olumsuz görüşler genelde Türk bir erkek ve Alman bir kadınla evlenme konusunda yoğunlaşmıştır. Bu ön yargılar da çoğunlukla kişilerin kendi tecrübeleri sonucunda değil, çevreden ve yazılı-görsel medyadan edindikleri yargıların tesiriyle oluşmuştur. Türk erkekleri hakkında genelde onların “eşlerini eve hapsettiği, onları hizmetçi olarak kullandığı, zorla türban taktırdığı, eşlerini dövdüğü ve hatta öldürdüğü” düşünülmektedir. Almanların, Türkler hakkında beslediği bir diğer ön yargısı ise, Türklerin Almanya’da oturma izni almak için, Almanlarla evlenmek

istediğidir. Türklerin Alman kadınları hakkındaki ön yargılar ise genelde “namus” kavramı üzerinde şekillenmiştir. Alman kadınlarının karşı cinsle olan ilişkilerinde çok serbest olduğu ve mahremiyet duygularının kendilerindeki mahremiyet anlayışları kadar gelişmemiş olduğunu düşünmeleri, onların Türk örf ve ananelerine uygun birer eş olamayacakları kabulüne yol açmaktadır.

Evlilik Sonrasında

Mülakata katılan kişilere, “*Evlendikten sonra, eşinizin mensup olduğu dine bakış açınızda bir değişme oldu mu, olduysa ne yönde oldu açıklayabilir misiniz?*” şeklinde bir soru sorarak, iki farklı dine mensup olan kişilerin, evlilikten sonra birbirlerinin dini inançları hakkındaki görüşlerinde bir değişme olup-olmadığını öğrenmeye çalıştık. Bu sorumuzu yönelttiğimiz kişilerden 15’i görüşlerinde (öncesinde olumlu-olumsuz bir fikrinin olmasına bakılmaksızın) hiçbir değişme olmadığını beyan ederken, 1 kişi eşinin mensup olduğu din hakkında artık olumsuz bir kanıya sahip olduğunu ifade etmiş, 2 kişi ise eşinin dini mensubiyeti hakkında olumlu düşünmeye başladığını söylemiştir. 11 kişinin eşi ise evlenme aşamasında din değiştirip kendi dinine intisap etmesi ve geriye kalan 12 kişinin din değiştirip eşiyle aynı dini inanca geçmesiyle birlikte ortadaki din farklılığı ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı 23 kişinin aynı din etrafında buluşması ve o ortak din hakkındaki müspet görüşlerinin olmasını, fikiysel anlamda bir değişim olarak görmemekteyiz.

Eşinin dini inancına karşı fikirleri olumlu anlamda değişenlerden biri olan Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Evlilikle birlikte, eşinin mensup olduğu din hakkında görüşlerini değiştirdiğini belirten Alman / Hristiyan 41. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: “*Daha önceden İslam ve Türkler hakkında olan ön yargım, eşimi tanıdıkça, daha çok kırılıyordu. Nihayetinde şimdi böyle bir ön yargım yok.*”

Bu başlık altında son olarak, farklı etnik kökene sahip olan eşleriyle yaptıkları evliliğin, kişilerin evlilik öncesindeki o etnik köken ve kültür hakkındaki görüşlerinde bir değişmeye yol açıp açmadığını onlara sorduk. Aldığımız cevaplara göre, evlilik öncesi ve sonrasında 26 kişinin fikirlerinde hiçbir değişme olmazken, 11 kişinin ise fikirleri olumlu anlamda, 4 kişinin fikirleri ise olumsuz yönde değişme göstermiştir.

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 34. Denek (erkek), eşiyle evlendikten sonra Almanları daha çok tanımaya ve genel itibariyle onlar hakkında müspet düşünmeye başladığını söyleyip Almanlar hakkında edindiği genel izlenimleri şu şekilde belirtmiştir: *“Özellikle Alman birisiyle evlenmemden ötürü, şu anda Almanların hem aile yapılarını hem de her şeylerini biliyorum. Almanların içlerinde olduğum için, onları çok iyi tanıyorum. Bu evlilikten sonra Almanlara bakış açım da bir değişiklik olmuştur... Bir Almanın evine, davetsiz bir şekilde gidersen, belki seni kabul etmeyebilirler. Onların öyle bir yapıları var. Ama bizde Tanrı misafirliği kavramı var ve onlarda öyle bir şey yok. Ayrıca Alman’ın evine misafirliğe gittiğin zaman, üstünkörü bir şeyler hazırlar ve sana sunarlar. Sokaklara bakıldığında, tertemiz olduklarını göreceksiniz. Çünkü Almanlar yere bir şey atmıyorlar. Temizliğin ne olduğunu, biz burada gördük. Hakikaten medeni insanlar ve konuşmasını kalkmasını bilirler. Ayrıca Almanlar, bazen son söylenecek lafı, ilk başta söylerler. Bu konuda çok açık sözlülerdir. Mesela ben bir Türk arkadaşımın borç para vereyim ve belli bir süre geçtiğinde arkadaşım bana borcunu ödemediğinde ben yine beklerim ve en sonunda ona uygun bir zamanda tatlı dille söylerim. Almanlarda bu yok işte... Parasını alacağı gün geldiğinde seni bir yerde gördüğü zaman, herkesin içinde de olsa, “Merhaba, dün sen benden borç istemiştin, ne zaman ödeyeceksin borcunu” der. Ben bu davranışın biraz kırıcı olduğunu düşünüyorum. Ama bunlar medeni insanlardır... Çok okurlar, her yerde okurlar... Gazetenin en küçük detayına kadar okurlar. Bunun dışında Almanlar verdiği sözü tutan ve randevulaştığı vakitte gelen insanlardır. Dıştan bakıldığında da temiz insanlardır... Almanlar doğru sözlü kişinin hakkını verirler. Bizim Türk işverenler, işçinin hakkını gereği gibi vermemelerine rağmen, Almanlar karşılarındaki işçinin hakkını tamamıyla verirler. Adamı kandırmaya çalışmazlar. Sözün özü dost da olsa düşman da olsa Almanların iyi taraflarını alacaksın.”*

Mülakatımıza katılanlar arasında, evlendikten sonra eşinin etnik kökeni hakkında olumsuz bir kanıya sahip olmaya başlayanlara örnek olarak, Alman / Hristiyan bir erkekle evlenip boşanan, Türk / Müslüman 29. Denek (kadın) verebiliriz. *“...Eşimle evlenmem de bu fikirlerimi değiştirmede. Evlilik öncesinde de sonra da halen de Almanlara karşı negatif düşünceler besliyorum...”*

Evlendikten sonra eşinin etnik kökeni hakkında olumsuz bir kaniya sahip olmaya başlayan kişilere bir diğer örnek olarak, Türk / Müslüman birisiyle evli olan ve sonradan Müslüman olan Alman / Müslüman 27. Denek (erkek) gösterilebilir. Kendisi bir Türk camisine giderken, orada hazır bulunan Türklerin kendisine dışlayıcı bir şekilde yaklaşmalarından dolayı, Türklere karşı, olumsuz düşüncelere saplandığını söylemiş ve bu konuda bize şunları aktarmıştır: *“İslam’ı tanıdıktan sonraki yıllarda, Türkler de dâhil olmak üzere birçok İslam toplumuyla haşır neşir olmaya başladım. Ama bu tecrübeler neticesinde, Türkler hakkındaki görüşlerim negatif bir hal aldı. Mesela evimin hemen ilerisindeki köşede bir cami var ve ben oraya kesinlikle gitmiyorum. Çünkü orası Türklere ait bir camidir. Türkler hakkında olumsuz düşünmemin nedeni, onlar kendisinden olmayan kişilere, bu kişi Müslüman da olsa, çok kapalıdır. Mesela camiye giriyorum ve onlara “selamun aleykum” diyorum ama kimse bana “aleykum selam” demiyor. Türkler, dışarıya karşı çok kapalıdır. Belki bu anlattıklarım biraz abartılı gelecek ama maalesef öyleler. Kendilerini taşıdığı Türk ve Müslüman olmak üzere iki kimlik bulunmaktadır. Onlar bu iki kimlikten, Türk kimliğini ön plana çıkartmaya çalışıyorlar ve böylelikle benim gibi Türk olmayan ama Müslüman olan birisine, ilişki kurma adına açık kapı bırakmıyorlar. Ben aslında Türkleri tanımak ve onlarla daha yakın ilişkiler kurmak isterdim. Ama onların bu etnik kimlik merkezli dışlayıcılığı yüzünden, ben de onlara mesafe koymak zorunda kalıyorum... Türkler birisini bir yere davet ettiği zaman, o misafirlerine karşı çok sıcakkanlı ve misafirperver olduklarını biliyorum. Ama bir Türk camisine gittiğimde, Türklerden beklediğim o içtenliği ve yakınlığı göremiyorum.”*

Birkaç olumsuz örneğe rastlanmasına rağmen, yapılan karma evlilikler neticesinde kişilerin, eşlerinin etnik kökeni hakkında daha olumlu düşünmeye başladığını söylemekle birlikte, aynı müspet değişimin din konusunda da olduğunu söyleyemeyiz. Bunun nedenlerini açıklarken iki farklı aile tipolojisini ele alabiliriz. Birincisi, seküler bir din anlayışına sahip olanlar, kendilerinden farklı bir dine mensup olan kişilerle evlilik yapsalar bile, çiftler bu farklılığı bir problem olarak görmemekte ve dini-kültürel farklılıklar evlilikleri boyunca pek fazla gündeme getirmemektedirler. İkinci grupta ise dini veya kültürel muhafazakârlığa sahip olan kişilerin yaptığı evlilikleri ele alabiliriz. Bu tür kişilerin eşleri, kendilerinin mensup olduğu dine ya eşiyile evlenebilme adına ya

da eşiyle daha tanışmadan öncesinde kendi isteğiyle geçmiş ve evliliğin devamında hem dini yaşayış hem de kültürel yaşam o ortak inanılan din üzerine bina edilmiştir. Kişilerin bu yeni dini inancı hakkındaki görüşlerini, bir değişim olarak değil, din değiştirmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmekteyiz.

Araştırmamızda ayrıca boşanmış olan kişilerin, eski eşinin mensup olduğu etnik köken ve dini inanç hakkındaki fikir değişikliklerini de incelemekteyiz. Bu kısımda üç farklı değişimden bahsedebiliriz. Birincisi, kişinin eşinden boşanma sebebi, din veya dini kaynaklı kültürel farklılıklar ise, kişi o inanca mensup birisiyle evlenmeme kararı almaktadır. İkincisi, eğer kişi eşinden kültürel sebeplerden dolayı boşanıyorsa (görgü kuralları, yaşayış tarzları vs.) kişi eski eşinin mensup olduğu etnik kökene sahip kişilerle bir daha evlenmeme kararı almaktadır. Üçüncüsü ise kişi ne dini ne de kültürel sebeplerden dolayı değil de “aldatma” gibi kişisel problemlerden dolayı ayrılıyorsa, bu olgu kişinin eski eşinin dini inanç ve etnik kökenine karşı olan fikirlerinin değişmesine neden olmamaktadır.

Tablo 6: Evlilik Öncesinde ve Sonrasında Eşlerin Birbirlerinin Dini İnancı ve Etnik Kökenine Bakış Açısı

	Evlilik Öncesinde	Evlilik Sonrasında	Değişim Sebepleri
Dini İnanca	Olumlu: 1 Olumsuz: 3 Nötr: 37	Olumlu: 1 Olumsuz: 2 Nötr: 15 Aynı Dini İnanca Sahip Olanlar: 23	Bazı çiftlerin seküler bir yapıya sahip olmaları; bazılarının ise, evliliğin bir aşamasında eşinin mensup olduğu dine intisap etmesinden dolayı, eşlerinin dini inancına karşı radikal bir değişim yaşanmıyor
Etnik Kökene	Olumlu: 6 Olumsuz: 6 Nötr: 29	Olumlu: 11 Olumsuz: 4 Nötr: 26	Evlilikten ötürü, eşlerinin etnik kökene karşı olumlu bir değişim yaşanıyor.

3.3. Türk-Alman Evlilikleri ve Aile ile Akrabaların Evliliğe Bakış Açısı

İki farklı dini inanca ve kültürel kimliğe sahip kişilerin birbirleriyle yaptıkları evliliğin, karşılıklı olarak aileler tarafından nasıl karşılandığını ve evlilik sonrasında ailelerin bu

fikirlerinde bir değişim olup olmadığını, araştırmamıza katılan çiftlere sorarak; bu tür evlilikler neticesinde, ailelerin sahip olduğu bazı ön yargılar ve karşıt duruşların, zamanla nasıl bir hal aldığını öğrenmeye çalıştık. Ailelerin bu evliliğe nasıl baktığını ifade etmeden önce, kişilerin kendi dini inancı ve kültürel kimliğini karşı tarafın ailesine ve çevresine; eşinin dini inancı ve kültürel kimliğini kendi ailesine ve çevresine karşı gizleyip gizlemediklerini kendilerine sorduk.

Mülakat yaptığımız kişilerden bazıları, ailelerinin kendilerine nasıl bir tepki verecekleri konusunda bir takım tereddütler yaşamalarına rağmen, 41 denekten hiçbirini, kendi mensup olduğu etnik köken ve dini inancını karşı tarafa veya eşinin etnik köken ve dini inancını ailesine ve çevresine karşı saklama ihtiyacı duymamıştır.

Evleneceğini ailesine ifade ederken, yaşadığı çekingenliği bizlere aktaran Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) şunu ifade etmektedir: *“Babama, eşimle evleneceğimi söylerken, çekingenlik hissettim ama eşimin ailesi global düşünen bir aile olduğu için, onlara karşı hiçbir çekingenlik hissetmedim.”*

Bu konuyla ilgili, Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 40. Denek (erkek), bize şunları belirtmektedir: *“Yok, öyle bir şey olmadı. Hiç bir zaman Müslümanlığımdan utanç duymadım. Hatta onun çalıştığı yerdeki bazı programlara katılıyorduk ve eşim çevresine tanıtırken, açıkça benim Müslüman olduğumu onlara söylüyordu. Ben de aileme, eşimden bahsederken, onun Hristiyan ve Alman olduğunu asla gizlemedim”.*

Fertlerin Kendi Ailesinin Evliliğe Yaklaşımı

Evlilik Öncesinde

Evlenmeden önce, kendi ailelerinin bu evliliği nasıl karşıladıklarını kişilere sorduğumuzda, katılımcılardan yalnızca 2’sinin ailesi bu evliliğin olmasını bizatihi istemiş, 19 kişinin ailesi ise bu evliliğe karşı çıkmış ve 20 aile de bu evlilikle ilgili bazı şüpheleri olmalarına rağmen, çocuklarının kararlarına saygı duyup herhangi bir müdahalede bulunmamışlardır.

Nötr bir yaklaşım içerisinde olan 20 kişinin ailesinden bazılarının, karşı tarafın kültürel ve dini farklılıklarından ötürü bir takım kaygılar taşımakla birlikte, yapılacak evliliğe karşıt bir duruş sergilememişlerdir. Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Hristiyan 41. Denek (kadın) şunu dile getirmiştir: *Anne babam zaten ben evlenmeden önce ölmüşlerdi. Sadece çocuklarım beni, eşimle aramızda olan kültür farklılıklarından dolayı uyardılar.”*

Bazı aileler ise ailede daha önceden de farklı dini inanca sahip birisiyle evlenen biri olduğu için bu evliliğe karşı çıkmamıştır. Örneğin, Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 33. Denek (kadın) bu konuda bize şunları demiştir: *”Ailemden kimse bana karşı çıkmadı. Çünkü daha önceden de dediğim gibi, ailemizde benden önce de Almanla evlenen başka birisi de olduğu için, benim evliliğimi de normal karşıladılar.”*

Bazı aileler de müdahaleci bir tutum sergilemeyerek çocuklarının evliliği konusundaki tercihine saygı duymuşlardır. Sözelimi, Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 32. Denek (erkek), ailesinin yaklaşımını şöyle ifade etmektedir: *“Eşimle evlenmeden önce, aileme eşimin bir Türk olduğunu söylemiştim. Ama ailem zaten çok liberal bir aile olduğu için, hiçbir itirazda bulunmayıp “sen bilirsin” demişlerdi.”*

“Evlenmeden önceki dönemde, aileniz evliliğiniz hakkında ne düşünüyordu?” diye sordüğümüzda, araştırmamıza katılan 19 kişi, evlenmeden önce, ailesinin bu evliliğe karşı olumsuz bir tavır takındığını söylemişlerdir. Ailelerin negatif tutum sergilemelerinin sebebi çoğunlukla, farklı bir etnik köken ve dini gelenekten gelen kişiler hakkında sahip oldukları ön yargılar olduğu görülmüştür.

Önceki dini Hristiyanlık olan Alman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) bu ön yargıdan bahsederken şunları ifade etmiştir: *“Eşim, biz evlenmeden önce, Müslüman olduğu halde, anne ve babam, özellikle de babam, bu evliliğe çok karşı çıktı. Tabi İslami hassasiyetten dolayı değil de Alman kadınları hakkındaki ön yargılarından ötürü, bu evliliğe karşı çıktı. Babam bana; evliliğimizin uzun sürmeyeceğini, Almanların hiçbir fedakârlık yapmayacaklarını, eşimin geçici bir heves uğruna benimle evlendiğini ve belli bir zaman sonra benden ayrılacağı tarzında şeyler söyledi.”*

Bir başka örnek olarak Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 26. Denek (kadın)'ın sözlerine yer verebiliriz. Kendisi, ailesinin bu evliliği istemediği ve o zamanlar eşiyle kendisini nasıl ayırmak istediklerini şu şekilde anlatmaktadır: *“Kesinlikle istemiyorlardı ve benim bir Türk’le evleneceğimden dolayı, düğünüme iştirak etmemişlerdi. Eşimle evlenmemem ve onu bırakmam gerektiğini her defasında söylüyorlardı. O zamanlar da İslam’a karşı bir merakım olduğumu biliyorlardı ama 18 yaşına kadar türban takmamamdan ötürü, İslamiyet’i pek ciddiye almadığımı düşünüyorlardı. Ayrıca bu evliliğe karşı çıkış sebeplerinden bir tanesi de eşimin bir Türk olmasıydı. Babamın Alman olan bayan bir iş arkadaşı vardı ve o bayanın eşi de Türk birisiydi. Bu Türk, babamın iş arkadaşına çok kötü davrandığını babam biliyordu. Bundan dolayı da Türkler hakkında çok büyük bir ön yargıları vardı ve Türkleri barbar olarak görürlerdi.”*

Bu konudaki son örneğimiz ise Alman birisiyle evlenmiş olan Türk / Müslüman 38. Denek (kadın) olacaktır. Ailesi bu evliliği dini ve kültürel farklılıklardan dolayı değil de kendisinin engelli olduğu ve bundan dolayı evlenmemesi gerektiğini düşündükleri için bu evliliğe karşı gelmişlerdir. *“Ailem çok karşı çıktı ve evlenmemi asla istemediler. Zaten evlenmemi hiç istemezdi. Belki evlilik bir Türk’le olsaydı, yine istemezdi. Çünkü “engellisin evlenemezsin” diyorlardı. Ben eminim ki ailem benimle bir erkeğin ya benim Almanya’da olduğumdan dolayı paralı olduğu düşündüğünden ya da o kişinin benim gibi engelli birisi olduğunda evleneceğini düşündüler. Ama evlenmenin benim de hakkım olduğunu onlara söyledim... Onlar benim engelli olduğum için, evlenmemem konusunda ısrar ettiler, ben de tek başıma yaşadığım Münih’teki evimde olmama rağmen oradan kaçtım ve 3 gün boyunca da geri dönmedim. Çünkü ailem, benim evi biliyorlardı ve o eve gelebilirlerdi. Daha sonrasında tanıdıklardan birkaç kişi araya girmiş ve olayı tatlıya bağladılar. Ailem de “eşin o zaman Müslüman olsun” diye şart koşular. Ben zaten böyle bir şartın koşulacağını önceden bildiğim için, eşimle bunları konuşmuştuk.”*

Kendisiyle mülakat yaptığımız 2 kişinin ailesi, bu evliliği bizatihi istemiş ve desteklemişlerdir. Zor bir dönemde olduğu için bir Almanla evlenmesini, ailesinin kendisinden talep ettiğini belirten Türk / Müslüman 36. Denek (kadın) bu özel durumunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Zaten annem ve erkek kardeşim, Alman eşimle*

evlenmem konusunda ısrarcıydı. Bir nevi onlar bana tavsiye etti ben de kabul ettiğimi söyleyip evlendim. Ailem olsun, çevredekiler olsun herkes çok iyi yaptığımı ve hayatımın kurtulduğunu söylüyorlardı. Çünkü eski eşim beni çok rahatsız ediyordu ve bundan dolayı, ondan kaçıp Almanya'ya ailemin yanına sığınmıştım...”

Modern çağda aileler, fertlerin eş seçimlerine pek fazla müdahil olmamakta ve bu konuda onların seçimlerine saygı duymaktadırlar (Goody, 2004: 187). Mamafih araştırmamızın sonuçları gösteriyor ki kişilerin (20 kişinin) aileleri, çocuklarının farklı etnik köken, kültür veya dini inanca sahip olan birisiyle evlilik yapmasına ilk başlarda büyük oranda karşı çıkmıştır. Aileler ilk başlarda (a) gelin / damatlarının kendilerine uyum saplayamayacağını düşünmelerinden, (b) farklı bir kültürel zeminden gelmesini göz önüne aldıklarından, (c) o kişinin mensup olduğu etnik köken ve dini inancına karşı sahip oldukları ön yargıdan dolayı, bu evliliğin gerçekleşmesine onay vermemişlerdir

Evlilik Sonrasında

Kişilerin kendi ailelerinin, evlilik sonrasında evlilikleri hakkındaki görüşlerinin nasıl olduğunu kendilerine sorduğumuzda, 23 denek evlendikten sonra ailelerinin bu evlilikle ilgili gayet olumlu bir yaklaşım sergilediklerini belirtmişlerdir. Evliliklerden sonra ailelerin, yapılan evliliğe olumlu yaklaşımlarının bir sebebi, karşı tarafın din değiştirip eşinin mensup olduğu dine geçmesi ve bu dine olan bağlılığını bir şekilde o aileye göstermesidir.

Hristiyanlıktan İslam'a geçiş yapan Alman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 28. Denek (kadın) eşinin din değiştirdikten sonra göstermiş olduğu dini bağlılığın ailesinin görüşlerine etkisini şu şekilde anlatmaktadır: *“Eşimin, dinine sadık, dindar birisi olmasından dolayı, annemin fikirlerinde olumlu anlamda büyük değişimler oldu. Eşim namaz kılıp oruç tuttuğu ve diğer ibadetleri yerine getirmeye çalıştığı için, artık ailem ona daha çok saygı duyuyor ve onun hakkında pozitif düşünüyorlar. Evliliğimizden önce, anneme eşimin sonradan Müslüman olduğunu söyleyince, annem eşimin din değiştirmesinin sebebinin sadece evlilik için olduğu ve formaliteden olduğunu düşünüyordu. Ama evlilikten sonra ilerleyen zamanlarda, eşimin namazını kıldığını ve iyi bir insan olduğunu görünce, bu duruma sevindiler.”*

Bazı kişilerin eşleri ise, o kişinin ailesinin kültür ve geleneğine göre yaşamaya başlamalarından dolayı, ailenin görüşlerinde müspet değişimler olduğunu ifade etmişlerdir. Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 10. Denek (kadın), ailesinin yapılan evliliğe bakış açısındaki değişimi şu sözlerle beyan etmektedir: *“Evlilikten sonra, onu çok sevdiler. Çünkü kendisini sevdirmesini biliyordu. Onlar gelince hemen ayağa kalkar, ellerini öper, buyurun ederdi. Eve bir misafir geldiğinde evin kızı ben değil de sanki kendisiymiş gibi davranırdı. Gerçi başkalarına hizmet etmek, durumumdan dolayı bana zor gelirdi ama zaten eşim o şeyleri yapardı...”*

Din değiştirip Müslüman olmasından ve bir Türk ile evlenmesinden dolayı ilk başlarda bu evliliğe karşı çıkan ama daha sonra ikili ilişkilerin iyi olmasından dolayı evliliğe sıcak bakılmasına rağmen, kızlarının türban takışını, ailenin bir türlü kabullenmeyişi Alman / Müslüman 26. Denek (kadın) şöyle anlatmaktadır: *“Şu anda ailemle irtibatım çok iyi. Türklerle ilgili fikirleri değişti ve her türkün aynı olmadığını anladılar. Tek sorun başörtüsü... O da olmazsa her şey mükemmel olacak. Başörtüsüne karşı çok tepki gösteriyorlar. Aileme “başörtüsüne nede bu kadar karşı çıkıyorsunuz? Kiliselerdeki rahibeler de başörtüsü takıyor” diyorum. Ama onlar da bana “onlar rahibe takarlar. Hem o kadar başı açık Türk var. Sen neden takıyorsun? En azından arkaya doğru kapat” şeklinde cevaplar veriyorlar.”*

Mülakat yaptığımız 15 kişi ise evlilikleri hakkında kendi ailelerin ne olumlu ne de olumsuz bir duruş sergilediklerini belirtmektedirler. Örneğin hiç bir dini inanca sahip olmayan Alman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) bize şunları söylemiştir: *“Benim anne-babam bizim aslında birbirimizle nasıl geçindiğimize bakıyorlar. Yani iyi geçiniyoruz ve o yüzden hiç bir sorunla karşılaşmadık ama belki kavga etseydik iyi geçinmeseydik, ebeveynlerim de bu duruma olumsuz bakarlardı. Evlilikten sonra ise, hem eşimin dinine hem de kültürüne karşı çevremizin fikirlerinde olumlu-olumsuz bir değişme olmadı. Tamamıyla nötr kalıyorlar.”*

Geriye kalan 3 deneğin ailesi, evlilik öncesinde olduğu gibi, evlendikten sonra da çocuklarının yaptıkları evlilikler hakkında olumsuz düşünmeye devam etmişlerdir. Bir kısmının bu olumsuz yaklaşımı, aradaki irtibatı kopartacak aşamaya kadar varmıştır. Din değiştirdikten sonra Türk / Müslüman birisiyle evlenip, boşanan Alman /

Müslüman 10. Denek (kadın), kendi ailesinin evliliğe bakışını bizlere aktarırken şunları dile getirmektedir: *“Evlendikten sonra, annemle babam benim evliliğimi halen istemiyorlardı ve evlilikten dolayı onlarla olan kantağımız neredeyse hiç yoktu. Zaten annemle eşim birbirlerini karşılıklı olarak sevmeylerdi. Anneannem ise eşime sürekli güzel davranırdı ama arkasından onun hakkında kötü konuşurdu. “neden bununla evlendin? Ne buluyorsun bu adamda?” şeklinde sürekli söylenirdi. Eşim sakal bıraktığı zamanlarda da “ne biçim oluyor, İsa’ya benziyor” derdi. Sonrasında yaşadığımız ayrılık, annemi çok mutlu etmişti. Hatta sevincinden, dans bile etmişti.”*

Evlilik öncesinde çiftlere müspet yaklaşmayan bazı aileler; evlilik sonrasında gelin / damatların sergilemiş oldukları tutum / davranış ve bazen de yapmış oldukları fedakârlıklar, ailelerin olumsuz duruşlarını değiştirmiş ve artık bu evliliğe sıcak bakmışlardır. Evliliğin ilerleyen aşamalarında ise, kimi eşlerin yeni ailelerine uyum sağlaması, kimi eşlerin din değiştirip eşinin mensup olduğu dine intisap etmesi ve eşinin kültürüne uyum sağlaması, kimilerin de kendisini ve yaptığı evliliği bir şekilde karşı tarafın ailesine kabullendirmesinden ötürü, aileler artık evliliğe daha olumlu yaklaşıma başlamasına neden olmuştur.

Fertlerin Kendi Yakın Akraba ve Arkadaş Çevresinin Evliliğe Yaklaşımı

Evlilik Öncesinde

Araştırmamıza katılan deneklere, yapacakları evlilik hakkında kendi akrabalarının ve arkadaş çevresinin nasıl bir düşünce içerisinde olduklarını sorduğumuzda, 26 kişi, onların bu evliliğe karşı negatif veya pozitif bir görüş belirtmedikleri veya en azından bir görüşleri varsa, bunu kendilerine yansıtmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek), bu konuyla ilgili bize şunları söylemiştir: *“...Çevremdekiler Almanya’da bu tür şeylere alışkın oldukları için, herhangi olumsuz bir şey söylemediler...”* Buradan yola çıkarak şunu diyebiliriz ki iki farklı kültür veya dini geleneğe sahip kişilerin yaptıkları evliliklerin sayısının artmasıyla birlikte, böyle evliliklerin yapılması toplum içerisinde normal kabul edilecektir.

14 denek ise akrabalarından ve çevrelerinden yapacakları evlilikler hakkında, evlilik öncesinde olumsuz bir takım tepkiler aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu negatif söylemlerin sebebi genel itibarıyla, karşı tarafın mensup olduğu dini inanç ve etnik kökene yönelik olan ön yargılardır. Evleneceği kişinin Alman / Hristiyan olmasından ötürü eşine karşı duyulan ön yargıyı Türk / Müslüman 13. Denek (kadın) şu şekilde ifade etmiştir: *“Psikolojik baskıyı yakın ailemden değil de çevremizden, tanıdıklardan, akrabalarından hissettim. Bunu genelde Türkiye’de bulunan akrabalar söyledi. Bu kesimden bana “bir gâvurla nasıl evleniyorsun?” diye söyleyen bir kaç kişi çıktı. Genelde Türkiye’ye gittiğimizde, her sene düzenli gideriz, bu önyargıyla çok karşılaşıyoruz.”* Buna paralel bir başka örneği Türk / Müslüman birisiyle evlenen Alman / Müslüman 35. Denek (kadın)’ın sözlerine değinerek verebiliriz: *“...Onlar bana “Türklerle evlenme, Avrupalı birisiyle evlen” demişlerdi ama ben Türk birisini bulmuştum. Onların bana karşı çıkış sebepleri, ön yargılarından kaynaklanıyordu.”*

Kendisinden farklı etnik kökene sahip birisiyle evlenmesine, çevresi tarafından evlilik öncesinde olumlu görüş belirtilen tek denek olan Alman / Hristiyan birisiyle evlenip boşanmış olan Türk / Müslüman 36. Denek (kadın) bir Almanla evlenmesini, çevresinin bizatihi istediğini ve onayladığını, şu şekilde belirtmektedir: *“Ailem olsun, çevredekiler olsun herkes çok iyi yaptığımı ve hayatımın kurtulduğunu söylüyorlardı. Çünkü eski eşim beni çok rahatsız ediyordu ve bundan dolayı, ondan kaçıp Almanya’ya ailemin yanına sığınmıştım.”*

Evlilik Sonrasında

Evlilik öncesinde çiftlerin yapacakları evlilikler hakkında olumsuz görüş beyan eden yakın akraba/arkadaş sayısında bir azalış görülürken, araştırmamızda yer alan katılımcılardan 8’i, evlilik sonrasında yakın akraba/arkadaş çevresinden yaptıkları evliliğe olumlu yaklaşılmaya başladığını ifade etmiştir.

Müslümanlığa geçmesi ve dini vecibelerini yerine getirmesinden ötürü çevresinin, eşi ve evlilikleri hakkındaki görüşlerinin müspet olmasını Türk / Müslüman 24. Denek (kadın) şu şekilde ifade etmektedir: *“... Ama daha sonra, eşimi tanımaya başlayan herkes anneleri kutluyordu. Çünkü eşim, dini vecibelerini yerine getiren, çok iyi bir Müslüman idi ve şu anda herkesin en çok sevdiği damat da benim eşim... Bununla*

birlikte bu bakış açısı, eşimin Müslüman olmasından dolayı değişti. Ama yaptığım evliliğin, çevremdekilerin Almanlarla ilgili görüşlerini değiştirip değiştirmediğin tam olarak bilemiyorum.”

Alman / Müslüman bir kadınla evli olan Türk / Müslüman 34. Denek (erkek)'in çevresi, evlilik öncesinde bu evliliği sıcak karşılamazken, evlilik sonrasında kişinin eşinin Müslüman olması ve türban takmasını takdir etmeye başlamış ve evlilikleri hakkında daha müspet düşünmeye başlamışlardır. 34. Denek'in bu konuda bize yaptığı açıklamada görüleceği üzere, Almanya'da türban, Türklükle özdeşleştirilmektedir: *“...Ama şimdi gördüklerinde hayret ediyorlar ve bizlere imreniyorlar. Eşimin kapandığını gördükleri zaman ise, “Sen Türk olmuşsun” demişlerdi. Ama o da “ben Türk olmadım, Müslüman oldum” cevabını veriyordu. Bunu söyleyenler bir de Türkler. Bilmezler mi ki Türkiye’de ateist olsun, Sünni, Alevi olsun vs. her türlü inançtan Türk vardır. Ama onlara göre her türbanlı kadın, Türk’tür. Bu yargıya sadece Türkler değil, Almanlar da sahipler. Burada Çingenerler de başörtüsü takıyor ve olumsuz bir eylemde bulunduğu, hemen Türk yaptı diyorlar. “*

Mülakata katılan kişilerin bize aktardıklarına göre, 24 kişinin çevresi bu evlilik konusunda negatif veya pozitif bir duruş sergilememiştir. Ama 8 kişinin çevresi, aradaki irtibatı sonlandıracak boyutta bu evliliğe ve kişilere karşı menfi bir tavır takınmışlardır. Türk / Müslüman bir erkekle evlenip Müslüman olan Alman 22. Denek (kadın), arkadaş çevresinin bu evlilikten dolayı kendisini terk etmelerini şu şekilde bize aktarmıştır: *“Arkadaşlarım ise ben Müslüman olup bir Türk’le evlendiğim için benimle konuşmamaya başladılar. O zamandan sonra da hiç arkadaşım kalmamıştı. Şimdi de yok. Arkadaşlarım “Türk’ten başkasını bulamadın mı” diye sormuşlardı. Çünkü dediğim gibi biz dansa gitmedik, alkol içmedik ve Almanlardan uzak dururduk. “Ya sen nasıl olur da dansa gitmedin. Türk kocan sana baskı mı yaptı” diyorlardı. Ben de “yok, ben baskı falan görmedim. Bundan böyle benle eşim böyle yaşayacağız. Alkolsüz, danssız...” şeklinde bir cevap verdim.”*

Sonuç itibariyle, kişinin ve ailesinin sahip olduğu ön yargılara, kişinin yakın akrabaları ve arkadaş çevresi de sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar da bu kişilerin evliliğe bakış açılarında bir değişme oluyorsa da, evlilik sonrasında bu

kişilerin, çiftlerle iletişimin pek yoğun olmayışı, ailelerde görülen değişimin aynısını kendilerinde göremeyişimize yol açmaktadır. Ama şayet bir değişim var ise de bunun yönü olumsuzdan olumluya doğru olmaktadır. Bu değişimin yaşandığı yakın akraba ve arkadaşları da üç farklı kategori içerisinde değerlendirmek mümkündür: Eğer kişinin çevresi muhafazakâr bir yapıdaysa, evlenilen kişinin din değiştirerek eşinin mensup olduğu dine ve kültüre olan bağlılığı, büyük oranda eşler ile çevre arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Eğer kişi liberal bir çevreye sahipse ve evlenilen kişi, dini veya kültürel nedenlerle eşine bir takım sınırlamalar getiriyorsa; kişinin önceki çevresi, artık kendisiyle ortak bir paylaşım alanı kalmadığını düşünmeye başlamış ve bundan dolayı ya kendisi ya da çevresi ikili ilişkileri sonlandırmış veyahut asgariye düşürmüştür. Ama eğer kişinin çevresi liberal ve evlenilen kişi de liberal ve seküler bir duruş sergiliyor, dini veya kültürel formlara karşı bir bağlılık göstermiyorsa; bu kişiler arasındaki ilişkileri belirlemede din, kültür ve etnik köken hiçbir öneme sahip olmamaktadır.

Fertlerin Eşinin Ailesinin Evliliğe Yaklaşımı

Evlilik Öncesinde

Araştırma dâhilinde mülakata katılan kişilere, “*Evlenmeden önce eşinizin ailesinin bu evliliğe bakış açısı nasıldı?*” diye sorduğumuzda; 23 denek, karşı tarafın aileleri tarafından olumlu veya olumsuz hiçbir şey duymadıklarını, 17 denek ise aileler tarafından bir baskıyla karşı karşıya kaldığını, sadece 1 kişi ise bu evliliğe çok müspet yaklaşıldığını bize aktarmıştır.

Evlilik öncesinde eşinin ailesinin, yaptıkları evliliğe ne karşı çıktığını ne de desteklediğini ama kendisinin Türk / Müslüman bir kadın olmasından ve evliliğin ilerleyen dönemlerde türban takma ihtimalinin olduğunu düşündüklerinden ötürü, eşinin ailesinin bu evliliğe karşı temkinli yaklaştığını 28. Denek (kadın) şu şekilde ifade etmiştir: “*Eşimin ailesinin Türklerle öncesinden hiçbir bağlantıları olmadıkları için, eşimin bir Türk ve Müslüman olan benle evleneceğinden dolayı bir takım korkuları vardı. “Acaba nasıl birisi? Evlilikleri nasıl geçecek?” şeklinde kafalarında soru işaretleri vardı. Bu evliliklerle ilgili en büyük endişeleri, benim başörtü takıp takmamam konusundaydı. Türban konusunda çok hassaslar ve bundan çekiniyorlar sebebinin ne olduğunu da bilmiyorum. Bizim evliliğimiz camide olmuştu ve ben o an*

başörtülüydüm. Tabii düğüne kayınvalidem ve eşimin diğer akrabaları da gelmişti. Evlendikten 1-2 hafta sonra, telefonda kaynanamla konuşuyorduk. Kaynanamın anlattığına göre, eşimin erkek tanıdıklarından bazıları kaynanama “Eşin sürekli başörtü takacak mı?” diye sormuş. Kaynanam da “yok korkmayın, türban takmayacak. Zaten o da aynı bizim gibi... Bize çok uygun bir gelin” şeklinde bir cevap vermiş.” Burada görüleceği üzere aile, çocuklarının bir Türk ile evlenmesini her ne kadar da pek tasvip etmeseler bile, olumsuz bir tutum içine girmemişler veya bu evliliğin gerçekleşmesine alenen karşı çıkmamışlardır. Sadece bazı ön yargılardan ve türban takma konusunda duydukları şüphelerden ötürü, bu evlilik konusunda bir takım çekingenliklerinin olduğu görülmüştür.

Bir başka örneğimizde ise, Türk / Müslüman 5. Denek (erkek), evleneceği kişinin ailesinin bu evliliğe karşı gelmemesinin nedeni bize şu şekilde açıklamaktadır: *Onlar için çevrede problem değil... Onlar, sevgi oldu mu yeter diye düşünüyorlar. Annesigilleri de öyle bakıyor olaya. Sevgi olduysa, kendileri bilir diyorlar. Onlar bu tür konularda daha serbestler.”*

Araştırmamızda yer alan 17 denek ise, evlenmeden önce karşı tarafın ailesi tarafından olumsuz karşılandığını ve onların bu evliliğin olmamasını istediklerini söylemişlerdir. Bu karşıt duruşların geneli, evlenilecek kişilerin farklı bir dini veya etnik kökenden gelmesi ve ailelerin bu farklılığı tolere etmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmamıza katılanlardan sadece bir denek, kendi eşinin ailesinin evlilikten önce de kendisini çok sevdiğini belirttiklerini söylemiştir. 36. Denek (kadın) bu durumu bize şöyle anlatmıştır: *“Onun ailesi, bizim evliliğe kesinlikle karşı gelmediler ve beni zaten çok seviyorlardı.”*

Evlilik Sonrasında

Kişilerin evlilik yaptıkları çiftlerin ailesi, evlilikten sonra bu evliliği büyük oranda olumlu karşılamaya başlamışlardır. Araştırmamızda yer alan 22 denek, karşı tarafın ailesinin, evlendikten sonra bu evlilik hakkındaki olumlu değişimlerin sebeplerini bize açıklarken genelde, kişilerin evlilik boyunca eşine ve ailelere karşı olumlu davranışlar sergileme, din değiştirip eşinin mensup olduğu dini inanca bağlanma, bir şekilde aileleri

ikna edip bu durumu onlara kabullendirme gibi sebeplerin altını çizmektedir. Bu denekler dışında başka denekler de evlendikten sonra, karşı tarafın ailesi tarafından olumsuz bir şekilde karşılanmamışlar, ama bu 22 denek, evlendikten sonra, aileler tarafından bizatihi olumlu karşılanmış ve her fırsatta bu kendilerine söylenmiştir.

Kayınpederinin kendisi hakkındaki müspet görüşlerini Alman / Müslüman 26. denek (kadın) şu şekilde belirtmiştir: “...Evlendikten sonra ise fikirleri çok değişti. Normalde kayınpederimin şöyle bir prensibi vardır: Öz evladı olmayan hiç kimsenin kendisine “baba” demesini istemez, onları da “kızım” diye çağırılmaz ve kendisini “kayınpederim” diye çağırılmalarını ister ama beni artık çok sevdiğinden ötürü bana “kızım” diyor. Yani normalde diğer gelinlere “kızım” demez ama sadece bana “kızım” diyor.”

Hristiyan bir Almanla evlenip boşanan Türk / Müslüman 36. Denek (kadın), evli olduğu süre zarfında kayınpederinden duyduğu olumlu şeyleri şöyle belirtmektedir: “...Evlendikten sonra ise bu sevgileri daha da çok arttı. Mesela onlar bana her geldiklerinde ben onlara iyi ikramda bulunduğum için, beni çok sevmeye başlamışlardı. Hatta eşime “Bütün Türkler hep öyle misafirperver mi?” diye sormuşlardı. Çünkü bunların kültüründe misafirler, aşırı ilgiyle ağırlanmadığı için, benim ikramlarım onların gözünde çok iyi bir şeymiş gibi gözüktü. Böylelikle Türklere karşı olumlu düşünceye kapılmış oldular. Ayrıca yine bir gün ben bunları bizim eve çağırdım. Yemekten sonra babasıyla konuşuyorduk ve babası bana “Seni tanımadan önce, acaba bir Türk kızı bize nasıl bakabilir diye düşünüyorduk ama sen çok bize çok iyi davranıyorsun. Biz senden çok memnunuz” dedi.

Yaptığımız mülakatlar sonucunda, 15 kişi, evlendikten sonra eşlerinin aileleri tarafından ne negatif ne de pozitif bir tepki aldıklarını bizlere ifade etmişlerdir. Bunlardan bazılarının eşinin ailesi ile olan iletişimleri çok zayıf olduğu için, kendisi ve evlilikleri hakkında ailenin ne düşündüğünü pek anlayamamaktadırlar. Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Hristiyan 41. Denek (kadın), dil probleminden dolayı eşinin ailesiyle yaşadıkları iletişim sorununu şöyle anlatmaktadır: “Eşimin yakın çevresinin Almancası olmadığı için aramızda bir hiçbir iletişim yoktu. Hatta ben eşimin hiçbir yakın

akrabasını, gerçekte görmedim. Onun için benim hakkımda ne düşündüklerini bilmiyorum. Ama eşimin anlattığı kadarıyla, beni olumlu karşılamışlar.”

Mülakata katılan 41 kişiden 4 kişi ise evlendikten sonra bile eşinin ailesinin, kendisini tam anlamıyla benimsemediklerini ve yaptıkları evliliğe olumsuz yaklaştıklarını belirtmiştir. Bu kabullenmeyişinin sebebinin, dil bilmemek ve iletişim eksikliği olduğunu düşünen Türk / Müslüman birisiyle evli olan hiçbir dini inanca mensup olmayan Alman 30. Denek (erkek), bize şunu ifade etmiştir: *“Onlar tarafından hiçbir zaman tam olarak kabul edilmedim. Bunun sebebi dil olabilir. Eşimin ailesi Almancayı iyi bilmediği için iletişim sıkıntısı çektik ve bundan dolayı sıcak bir bağ oluşturamadık. Evlendikten sonra da dil problemi aşılmadığı için, iletişim sıkıntısı da devam etti. Yani değişen hiç bir şey olmadı.”*

Neticede, evlilik öncesinde aileler bu evliliğe büyük oranda karşı çıkmış ama evliliğin ilerleyen dönemlerindeki yukarıdaki saydığımız sebeplerle, bu evliliğe ve gelin /damatlarına daha müspet bakar hale gelmişlerdir. Bununla birlikte Türk olmayan deneklerden bazıları, eşinin ailesinin Almancayı bilmemesi yüzünden, bir iletişim kopukluğu yaşadıklarını ve bundan dolayı ilişkileri sağlıklı bir boyuta taşıyamadıklarını belirtmişlerdir. Şunu söyleyebiliriz ki gündelik yaşantıda kullanılan ortak dil olan Almancanın bireyler veya aileler tarafından tam veya hiç bilinmemesinin; ön yargının (eğer varsa) kırılmasının önünde bir engel olduğu ve daha sağlıklı ilişkilerin kurulmasının önünü tıkadığı bu çalışmayla birlikte görülmüştür.

Fertlerin Eşinin Akraba ve Çevresinin Evliliğe Yaklaşımı

Evlilik Öncesinde

Bu kısımda kişinin yaptığı evlilik öncesinde ve sonrasında eşinin akrabaları ve çevresinde nasıl karşılandığına, aralarındaki ilişkinin nasıl şekillendiğine değinmeye çalışacağız. Araştırmamıza katılan deneklerin belirttiği üzere, eşlerinin çevresi evlilik öncesinde, genel itibariyle kendilerine pozitif veya negatif bir tutum sergilememiş veya iletişimsizlikten dolayı düşündüklerini kendilerine aktaramamışlardır.

Eşinin yakın akraba ve çevresi tarafından nötr karşılanan 36 denekten biri olan Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 13. Denek (kadın) bu konuyla ilgili verdiği

cevapta şunları söylemektedir: *“Bir şey deyip demediklerini bilmiyorum. Arkadaşlarıyla ilk görüştüğümde hiç konuşmadım ama bir kaç kişi şaşırmıştır. Öyle tahmin ediyorum ama kesin olarak bilmiyorum. En azından öyle bir şey duymadım. Zaten Onlar bir şey deseydi, eşim gelip bana söylerdi.”*

Daha önceden eşinin ailesinden bazı kişileri tanıdığını ve evlenmeden önce de kendisini bu konuda desteklediklerini belirten tek denek olan Alman / Müslüman 26. Denek (kadın), bunu şu şekilde belirtmektedir: *“O zamanlar büyük elimle zaten bir bağlantım vardı ve ailesinden birkaç kişi bana destek oluyorlardı.”*

Geriye kalan 4 denek ise evlilik öncesinde, karşı tarafın çevresi veya akrabaları tarafından olumsuz karşılandıklarını belirtmişlerdir. Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 35. Denek (kadın) bu konuda şunları söylemektedir: *“Beni istemediklerini biliyordum. Yani iki taraftan da bu evlilik istenilmiyordu. Bunun dışında ben onlardan bir şey duymadım, bana bir şey demediler.”*

Evlilik Sonrasında

Evlendikten sonra ise, karşı tarafın çevresi tarafından evlilikleri hakkında pek görüş belirtilmeyen 32 denek varken, 5 deneğin eşinin çevresi bu evliliği olumlu, 4 kişinin çevresi ise olumsuz karşılamaya başlamıştır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere yaptıkları evliliğe olumlu bakılmaya başlananların sayısında az da olsa bir artış yaşanmaktadır.

Eşinin arkadaşlarıyla evlilik öncesinde pek samimi olamadığı için, onların kendisine karşı bazı kaygılar taşıdıklarını ama evlilikle birlikte ikili ilişkilerin artmasıyla beraber, artık aralarında daha sıcak ilişkiler olduğunu söyleyen Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 39. Denek (erkek) bize şunları aktarmıştır: *“...Arkadaşları da beni çabucak kabullendi. Ama ilk başlarda onlar da biraz gergindi. Onların bu tedirginliği, beni tanımamalarından ötürüydü. Zamanla samimiyet kurduk, dışarıya birlikte eğlenmeye gittik ve onlar da baktılar ki ben onlar gibi yaşayan birisiyim, benim dinle hiçbir ilgim yok, bundan dolayı da onlarla kaynaştık. Onlardan Türkler hakkında, mesela “Türkler kavgacıdır” şeklinde birkaç olumsuz şey duydum. Ama ben her insanın farklı olabileceğini ve benim öyle olmadığını onlara söyledim.”* Bu örneğimizde denek,

eşinin çevresinin yaşam tarzını benimsemiş ve o şekilde yaşamaya başlaması üzerine, çevresi tarafından olumlu karşılanmaya başlamıştır.

Bir başka örnekte ise, kendi kültürel formlarına göre hayatını idame ettirmesine rağmen, müspet tutum ve davranışlarından ötürü, kendisiyle aynı dini inanca ve etnik kültüre sahip olmayan eşinin çevresi tarafından nasıl kabullenildiğini Türk / Müslüman 37. Denek (erkek) şu şekilde ifade etmektedir: *“Eşimin arkadaşları ise beni severler ve bana saygı duyarlar. Bir ara bir buluşmada arkadaşları bana, Türklerin barbar ve katil olarak anlatıldığını, ama kendilerinin Türkleri çok yardımsever ve sempatik bulduklarını söylediler. Ben o çevreye gittiğimde, elimden geldiğince onlar için her şeyi yapmaya çalışıyorum. Türklere ve özellikle bana karşı azıcık da olsa bir sempati duyuyorlar. Bana duyulan itibarın, evlilik öncesine göre şimdilerde daha çok olduğunu görebiliyorum...”*

Evlendikten sonra eşinin çevresiyle ilişkilerin kötüleştiğini, hatta kopma noktasına vardığını belirten 4 denekten, Türk / Müslüman 34. Denek (erkek), evlilikten ötürü ilk aşamada onlarla ilişkileri azalttıklarını, eşinin din değiştirip Müslüman olduktan sonra da ilişkilerini tamamıyla kopardıklarını şöyle dile getirmiştir: *“Eşimin arkadaşları yüzümüze karşı bir şey demiyorlardı. Zaten biz evlenince, eşimin o eski arkadaş çevresinden koştuk. Eşim Müslüman olduktan sonra ise, o çevreyle bağlarımızı tamamıyla kopardık.”*

Sonuç itibariyle şunu söyleyebiliriz ki ister Müslüman ister Hristiyan, isterse de Türk veya Alman olsun, her iki çevrenin de birbirlerini tanımadan ve evlenmeden önce birbirlerine karşı bir takım ön yargıları bulunmaktadır. Evlendikten sonra eğer çevre-akraba ile eşler arasında bir sosyal etkileşim oluyorsa, kişiler birbirini tanıma fırsatı bulabilmekte ve neticesinde tutum ve davranışlarına göre karşı tarafın ön yargılarını kırabilmektedir. Bununla birlikte evlilik sonrasında yakın akraba / çevre ve çiftler arasındaki iletişimin pek yoğun olmamasından ötürü, ailelerde görülen radikal değişimin aynısını kendilerinde görememekteyiz.

Genel itibariyle kişiler, aile, yakın çevre ve arkadaşların karşı tarafın evliliklerle ilgili; dini ve etnik kökeni ne olursa olsun, her iki toplumun da, kendilerinden farklı kimliklere sahip olan kişiler hakkında bir takım ön yargılar beslediklerini söyleyebiliriz. Bununla

birlikte bu farklılıklara sahip bireylerin yaptıkları evlilikler, kişilerin birbirlerini tanımaları için bir fırsat olmuştur. Kendi iradeleri dışında başkaları tarafından inşa edilmiş ve iki toplumu birbirinden ayırıştırın bu görünmez duvarlar, eşlerin birbirini tanıması neticesinde kimi zaman kendiliğinden yıkılmış, kimi zaman da eşler birbirlerinin bu farklılıklarını tolere ederek, ortak bir noktada buluşmanın yolunu bulmuşlardır.

Tablo 7: Türk-Alman Evlilikleri ve Aile ile Akrabaların Evliliğe Bakış Açısı

Bakış Açıları	Evlilik Öncesinde (E.Ö.)	Evlilik Sonrasında (E.S.)	Değişme Sebepleri
Kendi Ailelerinin	Olumlu: 2 Olumsuz: 19 Nötr: 20	Olumlu: 23 Olumsuz: 3 Nötr: 15	E.Ö. aileler bazı ön yargılardan ötürü evliliğe karşı çıkıyor ama E.S. kişilerin ailelere karşı olumlu tutum /davranışları veya onların dini ve kültürel geleneklerine uyması nedeniyle
Karşı Taraf Ailelerin	Olumlu: 1 Olumsuz: 17 Nötr: 23	Olumlu: 22 Olumsuz: 4 Nötr: 15	E.Ö. aileler bazı ön yargılardan ötürü evliliğe karşı çıkıyor ama E.S. kişilerin ailelere karşı olumlu tutum /davranışları veya onların dini ve kültürel geleneklerine uyması nedeniyle
Kendi Çevre ve Akrabaların	Olumlu: 1 Olumsuz: 14 Nötr: 26	Olumlu: 8 Olumsuz: 9 Nötr: 24	Nötr sayısının çok yüksek oluşu ve pek fazla değişmemesi, kişilerin evlilik aşamasında kendi çevresiyle pek fazla ilişki içerisinde olmamasından kaynaklanıyor.
Karşı Taraf Çevre ve Akrabaların	Olumlu: 1 Olumsuz: 4 Nötr: 36	Olumlu: 5 Olumsuz: 4 Nötr: 32	Nötr sayısının çok yüksek oluşu, kişilerin evlilik aşamasında karşı tarafın çevresiyle pek fazla ilişki içerisinde olmamasından kaynaklanıyor.

Türk – Alman Evlilikleri ve Yaşanılan Çevre

Yaşanılan Çevre

Karma evlilik yapan örneklem grubumuza, bu evliliğin onların arkadaş çevresi ve komşuluk ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini öğrenme adına, genelde hangi dini inanç ve etnik kökene sahip kişilerle ilişki halinde olduklarını sorduğumuzda, araştırmamıza katılan 41 denekten 24'ünün çevresinde hem Türk hem de Alman komşuları bulunduğu ve her iki etnik kökenden olan kişilerle arkadaşlık yaptığı cevabını aldık. Kişiler, karşı tarafın dini inanç ve etnik kökenini ayırt etmeden onlarla arkadaş olmakla birlikte;

bunlardan bazıları, kendileriyle aynı dini inanca sahip olan kişilerle daha samimi ilişkiler kurduğunu dile getirmiştir.

Bu konuda Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) bize şunları aktarmıştır: *“Komşularımızın Hristiyan veya Müslüman olması bizim için önemli değil. Ama şunu söyleyebilirim ki komşularımız Müslüman ise, onlarla daha derin ilişkiler kurabiliyoruz. Bununla birlikte onların dini mensubiyetlerine göre, ilişki kurma gibi kesinlikle bir ölçütüm yok. Ben insanların bana nasıl yaklaştıklarına göre, insanlara mesafemi koyarım ve birisi Hristiyan diye onunla asla mesafe koymaya çalışmam. Eğer bana karşı iyi niyetliyse, ben de daha iyi niyetli olmaya çalışırım ve irtibatımı devam ettiririm. Ama dediğim gibi, deruni ilişkilerde, din gibi hassas konular konuşulabileceği için, bazen rahat edemediğiniz durumlar olabiliyor.”*

Bazı katılımcıların ise arkadaş çevresi ile komşuları dini inanç ve etnik kökenin bakımından birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılığı Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 11. Denek (erkek) şöyle ifade etmektedir: *“Genelde etrafımda Hristiyanlar bulunmaktadır. Yani şöyle, arkadaş çevremiz tabii ki Müslüman ama yaşadığımız çevre Hristiyan.”*

Katılımcılardan bazıları (5 kişi) ise her iki kesimden kişilerle irtibat halinde olmakla birlikte, arkadaşlarını genel itibariyle Türklerden seçmekte veya Almanlara pek yönelmemektedirler. Türklerle daha yakın ilişkileri olduğunu Alman / Müslüman bir kadınla evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek) şöyle belirtmektedir: *“Genelde Müslüman Türklerle irtibattayız. Aslında bizim mahallede bizden başka Türk / Müslüman yok ve bununla birlikte çok sayıda Alman komşumuz var. Onlarla da sadece selamlaşırız. Başka bir irtibatımız bulunmamaktadır.”*

Bir diğer örneğimizde, Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 32. Denek (erkek), Alman olmasına rağmen Türkleri kendisine daha yakın hissettiğini ve bundan dolayı onlarla arkadaşlık ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Çalıştığım iş yerinde daha çok Türk olduğu için, çoğunlukla çevremde Türkler bulunmaktadır. Şu anda yaşadığımız yer olan Dortmund’a 4 sene önce geldiğimiz için, buralarda daha çevre edinemedik. Bundan dolayı genellikle Türklerle irtibat halindeyiz. Bunu da zaten bilerek yapıyorum. Çünkü kendi kültürüm ve milletimle bir nevi çatışma halindeyim ve*

Türkleri kendime daha yakın ve sıcak bulduğum için genelde irtibatım Türklerle daha fazladır.”

Araştırmamıza katılan 3 denek ise etnik kökenden ziyade dini inanca vurgu yaparak, arkadaş çevresini ve komşularını genelde Müslümanlardan seçmektedir. Alman / Müslüman 26. Denek (kadın), kendi dininden olmayan kişilerle daha yüzeysel ilişkiler kurduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Çevremde komşularımdan birkaç tanıdık Alman arkadaşım var. Ama onlarla sadece yüzeysel görüşüyoruz. Eğer Müslüman olmuşlarsa o zaman samimi bir ilişki içerisinde oluyoruz. Çünkü ikimizin dinleri farklı olduğu için, hayat görüşlerimiz, kültürlerimiz ve gündelik yaşantılarımız da çok farklı olmuş oluyor. Bence İslam’ı tam anlamıyla yaşayan bir Müslüman ile Hristiyan bir Alman belki arkadaşlık kurabilir ama bu arkadaşlık, samimiyet derecesine ulaşmaz. Mesela ben eğer dindar olmasaydım, bir Almanla çok rahat samimi bir ilişki içerisine girebilirdim. O zaman onlarla benim dünya algım, birbirine yakın olurdu. Ama muhafazakâr olduğum için, şu aşamada bir Almanla sıkı bir samimiyet kuramıyorum.”*

Örnekleme grubumuzdaki 8 kişinin çevresinde, her iki etnik kökene sahip kişiler bulunmakla birlikte çevrelerinde genelde Alman / Hristiyan kişiler bulunmaktadır. Kişiyi dini inanç ve etnik kökenine göre ayırt etmeden birbirinin farklılıklarını tolere edip, birbiriyle arkadaşlık etme ve yardımlaşmanın sonucunda iki toplumun birbirini kabullenmesini Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) şöyle açıklamaktadır: *“Çevremizde daha çok Hristiyanlar var. Müslümanlar da yok denecek kadar az. Ama bizim komşularımızla olan ilişkilerimiz çok iyidir. Birbirimizle yardımlaşırız ve onların bir yardıma ihtiyaçları olduğu zaman yardım ederiz. Birbirimizi güler yüzle karşılar ve selamlarız. O yüzden Almanlar da bizi çok sever. Çevremizdeki Hristiyanlar bize saygı duyar ve bizi hiç bir şekilde dışlamazlar. Kendi çocuklarını bizim çocuklarımızla kıyas edip, bizimkilerin daha çok terbiyeli olmasını takdir ediyorlar. Mesela çocuklarımızın nazik, güler yüzlü, saygılı olması ve onları selamlaması, onların çok hoşuna gidiyor... İnsanların dinlerine-ırklarına bakmadan, dinimize hakaret etmedikleri müddetçe insanlarla iyi geçinmeyi, onlara iyi davranmamız gerektiğini hatta farklı bir dini inançları olmalarından dolayı onlara kötü davranmamız gerektiğini çocuklarımız biliyor...”*

Bir diğerk örneğimize, Alman / Müslüman 27. Denek (erkek) genelde Alman / Hristiyan bir çevreye sahip olmakla birlikte, çocukları için Müslüman bir çevrede bulunmayı yeğlediğini şu şekilde anlatmıştır: *“Benim daha Müslüman olmadan önce, çok iyi Alman kadim dostlarım vardı. O kişilerle bazen görüşüyorum. Ama ben evlendikten sonra, zaten eşim ve çocuğum olduğu için başkalarıyla çok sıkı görüşemiyorum. Bundan dolayı çevremde bir takım insanların olup olmasını önemsemiyorum. Esasında komşularımın Müslüman veya Hristiyan olmasının benim için hiçbir önemi yok. Ama çocuklarımın İslami bir kültürde yaşamaları için, Müslüman komşularımın olması daha sağlıklı bir şey olacaktır. Benim çok sayıda tanıdığım Müslüman kişi de var ama işten ve gezilerden dolayı bir türlü onlarla çok sıcak ve yakın kontaklar kuramıyoruz. Mesela bazı tanıdığım Alman-Hristiyan arkadaşlarım var ve bunlar için normal olan bazı aktiviteler, içki içme ve domuz eti yeme gibi, benim hoşuma gitmiyor ve bundan dolayı onlarla pek zaman geçirmiyorum.”*

Araştırmamıza katılan yalnızca 1 denek ise ne Türklerle ne de Almanlarla komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin olduğunu belirtmiştir. İkinci nesil bir Türk / Müslüman ile evli olan Alman / Müslüman 22. Denek (kadın) bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“... Şu anda, ailem zaten vefat etmiş durumda. Benim ise eşim ve kedimden başka kimseyle yakın bir irtibatım yok. Ne Türk ne de Alman arkadaşım var.”*

Araştırmamıza katılan kişiler, yakın ilişki kuracakları komşularını, onların etnik köken veya dini inançlarına göre değil de genelde ikili ilişkilerin sıcaklığına göre seçmektedirler. Bununla birlikte, Müslüman olan deneklerin bazıları, çocuklarını dini ölçütlere göre daha iyi bir ortamda yetiştirmek için, Müslüman olan komşularla yakın ilişkiler kurmayı yeğlemektedirler.

Tablo 8: Eşlerin Seçtikleri Komşu ve Arkadaş Çevrelerinin Mensup Oldukları Etnik Köken / Dini İnanç

Etnik Köken / Dini İnanç	Kişi Sayısı	Seçme Sebepleri
Hem Türk Hem Alman	24	Komşu ve arkadaş çevrelerini seçerken, dini inanç veya etnik kökene göre bir ayırım yapmamaktadırlar.
Türk	5	Her iki kesimden kişilerle görüşüyor olmalarına rağmen, etnik kökene göre bir tercih yapmaktadırlar.
Müslüman	3	Her iki kesimden kişilerle görüşüyor olmalarına rağmen, özellikle çocuklarından ötürü, Müslüman olan kişilerle daha samimi ilişkiler kurmaktadırlar.
Alman / Hristiyan	8	Komşu, iş, okul çevresinde genelde Alman / Hristiyanlar bulunmaktadır.
Hiç kimse	1	Yaşının ilerlemesinden ötürü ve aile bireylerinin bir kısmının vefat etmesinden ötürü, eşi dışında pek fazla kişiyle irtibat halinde değildir.

Türk – Alman Evliliklerinin Yaşanılan Çevreyi Belirlemesi

Araştırmamıza yer alan deneklere, “*Yaptığınız karma evlilikten dolayı çevrenin baskısına maruz kalıp muhit değiştirme ihtiyacı hissettiğiniz mi?*” şeklinde bir soru yönelttiğimizde, 37 kişi bazı zorluklarla karşılaşılmasına rağmen, muhit değiştirme ihtiyacı hissetmediklerini belirtmiştir.

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 34. Denek (erkek), kiralık daire ararken Türk kimliğinden ötürü yaşadığı sıkıntıları şöyle anlatmaktadır: “*Çevre baskısı görmedik de ev bulmakta bir miktar zorlandık diyebiliriz. İlk evlendiğimiz zaman ev arıyorduk ama bulamıyorduk. Ben Türküm diye bize ev vermiyorlardı. Gazeteden gördüğümüz kiralık daire ilanlarına bakıyor ve o ilan sahibini arıyorduk. İlk başta bize “ev boş” diyorlardı ama ev hakkında gidip sahibiyle konuştuğumuz zaman, benim Türk olduğumu anlıyorlardı ve evi vermemek için bize “ev kiraya verildi” ya da “biz sizi ararız” diyorlardı... Bununla birlikte, ev bulduktan sonra komşularımızla çok iyi geçindik. Kültür farklılığından olsun din farklılığından olsun hiçbir baskı hissetmedik. Bundan dolayı da muhit değiştirme ihtiyacı duymadık.”*

Bir diğer örnekte ise Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 17. Denek (kadın) ise şunları belirtmiştir: “*İslam’a geçtiğim ve Müslüman birisiyle evlendiğim için*

arkamdan konuşanlar oluyordu ama bunlar benim yer değiştirmemi etkilemedi. İnandığım şeyin arkasında dururum her zaman.”

Evlilikleri hakkında çevreden hiçbir baskı hissetmediklerini söyleyen Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek) şunları söylemiştir: *“...Bizatihi ben baskı hissetmedim, arkadan konuştuklarını da düşünmüyorum. Burası Türkiye gibi mahalle baskısı olan bir yer değil. Bunan dolayı bu konularda daha rahatız.”*

Alman / Müslüman 27. Denek (erkek) ise, çevreden bir baskı hissetmediğini belirtmekle birlikte, çalıştığı camiadaki kişilerin genelde ateist olmalarından dolayı, o çevreye karşı dini kimliğini belli bir süreliğine sakladığını belirterek, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: *“Yaşadığımız yeri değiştirmemize neden olabilecek derecede hiçbir zaman, çevreden baskı görmedik. Medya sektöründe çalışıyorum ve bu alanda çalışanların büyük çoğunluğu ateist. Hristiyanlık, İslam dâhil herhangi bir dine mensup olmak, bu sektörde tuhaf karşılanıyor. Bundan dolayı iş yemekleri olsun, geziler olsun; medya yoluyla yeni tanıştığım kişilere kendimi tanıtırken, öncelikle Müslüman olduğumu söylemiyorum. Çünkü o zaman o kişiler, benim hakkımda bir ön yargı besleyebiliyorlar. Buna çözüm olarak da şunu yapıyorum: Birkaç gün dini kimliğimi onlara söylemiyorum ve doğal bir şekilde beni tanısinlar istiyorum. Daha sonrasında beni benimsediklerinde, Müslüman olduğumu söylüyorum. Böylelikle hiçbir sorunla karşılaşmıyorum.”*

Araştırmaya katılan 4 denek ise, yaptıkları karma evlilikten olmasa bile yaşadıkları çevre tarafından dini-kültürel anlamda bir şekilde baskı gördükleri, rahatsızlık duydukları ya da ayrımcılığa maruz kaldıklarından dolayı muhit değiştirme ihtiyacı hissettiklerini belirtmişlerdir.

Alman / Müslüman bir erkekle evli olan Türk / Müslüman 24. Denek (kadın) türbandan dolayı yaşadığı sorunları şu sözlerle anlatmıştır: *“Yaşadığım muhitten dolayı değil de genel olarak Almanya’da tesettürlü bir bayan olarak, yaşadığım sorun yüzünden Malezya’ya taşındık ama orada da beklediğimizi bulamayınca tekrardan Almanya’ya geri döndük. Almanya’da yaşadığım sorun bir türbanlı olarak iş bulamamaktı. Normalde türbandan ötürü üniversitede ne hocalarımdan ne de arkadaşlarımdan dolayı*

bir sorunla karşılaşmamıştım. İş bulma konusunda da sorun yaşayacağımı hiç tahmin etmeden, safiyane bir niyetle bir sürü yere CV yolladım. Ama bunlardan sadece iki tanesi bana geri cevap verdi ve onlarla görüşmek için ikisine de gittim. Ama o iş başvurularında yaşadığım hayal kırıklığı beni birkaç yıl geriye sürükledi. Oraya sanki ben mimar olduğum için değil de sadece bana haddimi bildirmek için çağırmış gibiydiler. İşimle ilgili soru sormadılar da adeta dinimi savunmamı bekler gibi İslam'la ilgili sorular soruyorlardı. İnsan cidden bunalıma giriyor ve ben de artık ümidimi yitirir olmuştum. Üniversitede başarılı birisiydim ama başörtüsünün önümde bir engel teşkil edeceğini asla tahmin etmiyordum. Kendime güvenim iyice azaldı derken, kendi işimi kurdum. Ama onun hemen öncesinde bu yaşadığım problemlerden ötürü, eşim de kendisini üzgün hissediyordu ve artık neyle karşılaşacağımı bilmediğim için hiçbir yere CV göndermeyip, birkaç araştırma yaptıktan sonra Malezya'ya taşınma kararı aldık. Ama orası da beklediğimiz gibi çıkmayınca, tekrar Almanya'ya döndük.”

Aynı denek, türbandan dolayı komşularının da kendisine negatif ayrımcılık yaptığını belirterek sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *“Dindar olduğumuzdan dolayı değil de çocuklar için yer değiştirdik. Mesela biz 1 yıldır buradayız ve onun öncesinde Dortmund'ta yaşıyorduk. Yaşadığımız muhitte yaşlılar çocuklara tahammül etmiyordu. Kızım orada dışarıya çıkıp oynarken gürültü yaptığında, herkes camdan dışarıya bakıyordu. Karşı komşumuz ilk taşındığımız gün, yanıma gelip “sizin burada ne işiniz var? Sizin gibiler başka yerde otururlar” demişti. Yani Müslüman olduğumuzdan dolayı, karşı komşumuzdan baya bir tepki alıyorduk. O komşu, biz oraya ilk taşındığımızda, eşime selam veriyordu ama onun, benim eşim olduğunu fark edince, selamları kestiler. Aslında bu tür şeyler her yerde yaşanabiliyor. Türbana karşı bir ön yargı var ama çoğunlukta değil bu.”*

Yaptığı karma evlilikten dolayı, aynı denek, hem Türkler hem de Almanlar tarafından ötekileştirildiğini şu şekilde belirtmektedir: *“Eşimle olan evliliğimizin ilk dönemlerinde şöyle bir sorun yaşadık. Yolda bizi gören özellikle Türk / Müslüman erkekler, bil husus bana garip bir şekilde bakıyor ve neredeyse yüzüme tükürmedikleri kalmıştı. “Kendisi başörtülü bir Müslüman ama Almanlarla flört ediyor” dercesine bakıyorlardı. Evli olduğum halde, bu bakışlardan dolayı kendi kötü hisseder olmuştum. Onun yanı sıra Almanlardan da, özellikle yaşlı Almanlar, bana enteresan bakıyorlardı. Bakışlarından*

şunu anlayabiliyordum ki sanki ben bir Alman olan eşimi kandırıp onu Müslüman edip onunla geziyorum ve bundan dolayı bir suç işlemişim. Bizatihi eşimden dolayı hiçbir sorun yaşamadım. Ama eşim, beni bir arkadaşıyla ilk kez tanıştırdı, onlara beni gösterip “bu da benim eşim” dediğinde, bana direkt bir şey söylemiyorlardı ama yüz ifadelerinden bana karşı tepkili olduklarını anlayabiliyordum.”

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 5. Denek (erkek) ise, muhit değiştirme sebebini şöyle açıklamıştır: “... Ben orda 7 sene kaldım, gerçekten de oradaki Türkler farklı-acayip! Hiç bir şekilde ısınmadım ve hiç birisiyle şimdi de görüşmüyorum. Oradaki bazı modern aileler içki içiyor. Ben sözgelimi Zonguldaklıların yanında çalışıyorum ve Ramazan’dan haberi olmayan Türkler var bunların arasında. Kültürleri kaybetmişler... İşlerine geleni yapıyorlar sadece... İhtiyarları biraz idare eder ama gençleri (işyerinde çalışan kişilerden bahsediyor) tamamıyla dağılmışlar. Ramazan ayındayız, hiç unutmam halen aklımda, 21 yaşında bir genç vardı, “niyetli misin” diye sordum, ağabey “o ney” dedi. Ben de şok oldum... Orada da kalamadım zaten. Orada sonumu iyi görmediğim için taşınalım dedim.”

Araştırmamıza katılan kişilerin çoğunluğu, yaptıkları karma evlilikten dolayı çevrenin baskısına maruz kalıp muhit değiştirmeye ihtiyaç duymamışlardır. Kalanları ise yaşadıkları çevre tarafından dini-kültürel anlamda bir şekilde baskı gördüklerinden, rahatsızlık duyduklarından ya da ayrımcılığa maruz kaldıklarından dolayı muhit değiştirme ihtiyacı hissettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9: Dini / Kültürel Sebeplerden Ötürü Yaşanılan Çevrenin Değiştirilmesi

	Kişi Sayısı	Açıklama
Muhit Değiştirenler	4	Dini-kültürel anlamda bir şekilde baskı gördüklerinden, rahatsızlık duyduklarından ya da ayrımcılığa maruz kaldıklarından dolayı muhit değiştirmişlerdir.
Muhit Değiştirmeyenler	37	Muhit değiştirmelerine neden olacak nitelikte bir sorunla karşılaşmamışlardır.

3.4. Eşlerin Birbirine Şart Koşması ve Din Değiştirme

Evlilik Öncesinde Eşlerin Birbirine Dini ve Kültürel Anlamda Bir Şart Koşması

Araştırmamıza katılan deneklere, “Evlilik öncesinde eşinize dini veya kültürel anlamda bir şart koştunuz mu?” şeklinde bir soru sordüğümüzda, 30 denek hiçbir şart koşmadığını ifade etmiştir.

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek), eşine kendisinin hiçbir şart koşmadığını, ama eşinin Türk örf ve adetlerine göre nasıl davranması gerektiği konusunda, akrabalarının ona bazı tavsiyelerde bulunduğunu şu şekilde anlatmıştır: “Ben eşime hiç şart koşmadım ama teyzemler “buraya gelin olarak geldiğinde, yeme-içme kültürünü değiştireceksin.” demişlerdi. Amcamın oğlu benden 3 sene önce bir Almanla evlenmişti ve bundan dolayı eşimin neler yapması gerektiği, nasıl adapte olacağı gibi konularda eşime tavsiyelerde bulunuyordu. Böylelikle onların tecrübelerinden yararlanmış olduk. Yengem, benim eşime mesela “Bir misafirlige gittiğimiz zaman direkt oturmayacaksın. Büyükse elini öpeceksin, küçükse selam vereceksin, orada hazır olan bayanlara sarılıp öpeceksin.” gibi şeyler söylemişti. Bunun öncesinde eşim, gelirdi hemen otururdu ve teyzemler bakakalırdı ama şimdi böyle şeyler yapmıyor.”

Alman / Hristiyan birisiyle evlenip boşanan Türk / Müslüman 29. Denek (kadın) ise eşine hiçbir şart koşmadığını belirterek şu noktaya değinmiştir: “Hayır, eşime hiçbir şart koşmadım. Din değiştirmesini de söylemedim. Çünkü hangi dine inandığı benim için sorun değildi. Ama din değiştirmesini şart koşsaydım, beni sevdiğinden dolayı, Müslüman olurdu. Bunun yanı sıra eğer eşim sünnetli olmasaydı, bu büyük bir problem olurdu. Kendisi Hristiyan olmasına rağmen sünnetliydi. Eşim küçükken hastalık kapmasın diye, annesi sünnet ettirmişti.”

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 13. Denek (kadın), eşiyile birbirine şart koşmadığını şöyle ifade etmiştir: Eşimle birbirimize şart koşmadık. Zaten biz evlenmeden önce bu konuları konuştuk. Bizim için nelerin önemli olduğu, hayata bakış açımızın nasıl olması gerektiği, her ikimizin de evliliğimizin her

aşamasında kendimizi iyi hissetmesi ve bunun için neler yapılması gerektiğini konuştuk.”

Araştırmamızda yer alan 11 denek, dini, kültürel anlamda veya başka nitelikte bir şartı eşlerine koştuklarını belirtmişlerdir. Bu deneklerden 8’i dini anlamda, 2’si kültürel anlamda, geriye kalan 1 kişi ise, kendi dini ve kültürel formunu evlilik süresince rahatça yaşama şartı koşturmuştur.

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 21. Denek (erkek), evlilik öncesinde eşinin din değişmesi yönünde kendisinin şart koştüğünü şöyle ifade etmiştir: *“Evet, şart koştum. “Müslüman olursan evleniriz, olmazsan da evlenmeyiz.” dedim. O da kabul etti ve ondan sonra da evlendik. Onun dışında, domuz eti yememe ve içki içmeme şartı koydum. Zaten usulüyle anlatınca, kendiliğinden bıraktı. Sonrasında başörtü taktı. Başörtüsü taktığı zaman arkadaşları, eşimi hemen tepkiyle karşıladılar. Eşim de onlara “ben Müslüman oldum. Onun için başörtüsü takıyorum” deyince, onlar da “bırak örtüyü, Türklere benzemişsin” diyorlardı. Devamında eşim, “Türk olsam ne olacak, Alman olsam ne olacak. Ben Müslüman oldum” diye cevap veriyordu.”*

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 40. Denek (erkek) eşi Müslüman olmasa bile ona domuz eti yememe şartı koyduğunu şu şekilde belirtmiştir: *“Din değiştirmesi gerektiğini, ona söylemedim önce bir ön araştırma yapсын istedim. Onun dışında zorla ona bir şey yaptıramazdım. Ayrıca “benimle birlikte olduğun sürece, domuz eti yemeyeceksin!” diyerek, ona domuz eti yemesini yasakladım.”*

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 7. Denek ise, mensup olunan dini inanç ve kültürel geleneği, evlilik boyunca rahatça yaşayabilmeyi eşine şart koştüğünü şöyle ifade etmiştir: *“Evet, şart koştum. Demokratik bir evlilik olmasını istedim. Dinime, dilime, devletime, yakın çevreme, örf ve adetlerime saygı duyulmasını şart koştum. Ben Türkçe konuşacağım zaman “niye Almanca konuşmuyorsun?” tarzında bir soru yönlendirilmesini istemediğimi eşime söyledim.”*

Evliliğin hemen öncesinde İslamiyet’e geçen Alman birisiyle evlenip boşanmış olan Türk / Müslüman 20. Denek (erkek), evlilik öncesinde eski eşine kültürel anlamda koştığı şartı şu şekilde açıklamaktadır: *“Başörtüsüne zaten karışmam. Yani zorla*

birisine başörtü taktıramam. Zaten şimdiki nişanlım da türbansız... İçki ve domuz eti konusunda ise, zaten eşim dini bir sebepten ötürü değil de bireysel tercihi olarak ne içki içerdi ne de domuz eti yedi. Ben evlenmeden önce, dinimiz hakkındaki bazı konulardan ona bahsettim. Ona da şunları belirttim: “Eğer Müslüman olursan bu dediklerimi yapsan iyi olur ama eğer kendi dininde kalırsan da benim için fark etmez... Büyüklerimize karşı nasıl davranılması gerektiğini, onlar gelince ayağa kalkılıp elinin öpülmesi gerektiği gibi şeyleri ona anlattım. İlk başlarda yapıyordu ama daha sonra aramız bozulunca yapmamaya başladı.”

Deneklerimizin büyük çoğunluğu evlilik öncesinde eşlerine dini-kültürel herhangi bir şart koşmamıştır. Bunun sebeplerine göz attığımızda, (a) seküler bir yapıya sahip fertlerin veya ailelerin, zaten partnerlerinden bu konuda herhangi bir beklenti içerisinde olmadığı, (b) evlilik öncesinde kendisi veya partneri zaten din değiştirdiği ve ikisi de aynı dini inanç ekseninde bir yaşantı sürdürdükleri için, herhangi bir şart koşma ihtiyacı duymadıkları gözlemlenmektedir. Din bağlamında şart koşan tarafın kim olduğuna göz atıldığında, genellikle Müslüman olan eşlerin Hristiyan olanlara karşı bir şart koştukları görülmektedir. Türklerin eşlerine genelde domuz eti yememe, içki içmeme, Türk gelenek ve göreneklere göre yaşamaları gerektiği türünden şartlar öne sürdükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Eşlerin Dini / Kültürel Anlamda Birbirine Bir Şart Koşma Durumu

	Kişi Sayısı	Şartın Niteliği
Şart Koşanlar	11	Dini Anlamda: 8 Kişi
		Kültürel Anlamda: 2 Kişi
		Dini ve Kültürel Değerleri Evlilik Süresinde Rahatça Yaşama: 1 Kişi
Şart Koşmayanlar	30	Fertlerin veya ailelerin seküler bir yapıya sahip olmaları veya çiftlerden birisinin evlilik öncesinde din değiştirip eşinin mensup olduğu dini inanca itisap etmesinden dolayı fertler, dini / kültürel anlamda bir şart koşmaya ihtiyaç duymamışlardır.

Eşlerin Din Değiştirmesi ve Sebepleri

Bu bölümde din değiştiren kişilerin, din değiştirme sebeplerine veya din değiştirmelerinde neyden etkilendiklerine değineceğiz. Kendisiyle mülakat yaptığımız 41 katılımcıdan 12'si, evlilik öncesinde / aşamasında / sonrasında ya kendi isteğiyle din değiştirmiş ya da evlilik için (eşlerinin şart koştuğundan veya telkinlerde bulunduğundan dolayı) din değiştirip, Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçiş yapmışlardır.

Din değiştiren 12 kişiden 6'sı, eşinin telkinleri veya şart koşması neticesinde Müslüman olmuştur. Eşinin şart koşmasıyla Müslüman olan Alman / Müslüman 22. Denek (kadın) İslam'da dikkatini en çok çeken şeyi şöyle ifade etmiştir: *Öncelikle eşim bana bunu şart koşmuştu onun için Müslüman oldum. Sonra da dini kitaplar okuyunca, sorularımın hiçbirisinin cevapsız kalmadığını gördüm ve etkilenmeye başladım. Özellikle Peygamberimizin hayatı beni çok etkiledi.*"

Türk / Müslüman birisiyle evli olan ve eşinin talebiyle din değiştiren Alman / Müslüman 32. Denek (erkek) ise, İslamiyet'te kendisini en çok etkileyen hususları ve din değiştirmesine, arkadaş çevresinin yaklaşımını şöyle belirtmiştir: *"İslamiyet'in içerisinde tek bir Allah'a inanılması ve bütün kutsal kitapları, peygamberleri, dinleri içerisinde barındırması beni etkiledi ve hak dinin İslam olduğunu düşünerek Müslüman oldum. Hristiyanlığın eksik bir din, İsa'nın Allah'ın oğlu olmadığını ve İncil'in kesinlikle tahrif edildiğini düşünüyordum. Aslında benim gibi düşünen birçok Hristiyan var ama bunu dışarıya belli edemiyorlar... Ailem ise bu fikrin tamamıyla bana ait olduğuna inandıkları için bu konuda bana olumsuz bir tavırla yaklaşmadılar. Arkadaş çevremden ise benim Müslüman olmamı olumlu ve olumsuz karşılayanlar oldu. Bazı arkadaşlarım da din değiştirmemden ötürü benimle irtibatı kestiler. Esasında beni dışladıkları için, ben arkadaşlığımı onlarla bitirdim."*

Din değiştiren 12 denekten 6'sı ise, evlilik öncesinde (eşiyle tanışmadığı dönemlerde) veya evlilik sonrasında kendi istekleriyle ve genellikle evlilik söz konusunu olmadan Müslüman olmuşlardır. Yehova Şahitleri'ne mensup olduğu dönemlerde misyonerlik yapan ama daha sonra, şimdiki eşi olan Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) ile yaptıkları dini münazaralar sonucunda İslam'dan etkilenip din değiştiren Alman / Müslüman 19. Denek (kadın) dine geçiş hikâyesini ve etkilendiği hususları şöyle dile

getirmektedir: “...Hristiyanlıktaki bazı eksikliklerden dolayı Hristiyanlıktan, onun bir başka kolu olan Yehova Şahitleri’ne geçtim. O süre boyunca misyonerlik yaparken, eşimle karşılaşıyor ve ikimiz arasında geçen dini mülahaza ve soru-cevaplardan sonra kafamda bir takım soru işaretleri beliriyordu. O zamanlar bağlı bulunduğum hocalarım bile bu sorulara tatminkâr bir cevap bulamamıştı. Yehova Şahitleri dâhil, Hristiyanlıktaki bütün mezheplerin batın olduğuna eşim beni ikna etti. Benim Müslümanlığı tam olarak benimsememe önce eşim, sonra da tanıştığım diğer Alman-Müslümanlar vesile oldu. Ama asıl sebep, İslam’daki tevhit, namaz ve İslam’ın insanlara dünya ve ahiret saadetini sunmasıdır.”

Bununla ilgili olan son örneğimizde Türk / Müslüman eşiyile evlendikleri zaman eski dini inancı olan Hristiyanlığı devam ettiren ama evliliklerinin ilerleyen dönemlerinde Müslüman kıızıyla olan bir diyalogu ardından kafasında soru işaretlerinin belirmediğini ve sonrasında İslamiyet’e geçtiğini belirten Alman / Müslüman 35. Denek (kadın) din değiştirme hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır: “En fazla, bizim büyük kızdan, Yasemin’den etkilendim. O zamanlar Hristiyanım ve Yasemin ilkokula gidince kapanmak istedi. Ben de ona “sen ister kapanır, ister kapanmazsın. Ben kapanmana yardım edemem. Çünkü bu konuda hiçbir bilgim yok” dedim. Kızım kapanınca okul idaresi beni okula çağırıp bana “çocuğun başını zorla kapatıyorsunuz” dediler. Ben de onlara “ben açık geziyorum ve kızıma nasıl baskı yapayım” desem de “yok baskı yapıyorsunuz” demeye başladılar. Hâlbuki kızım “ben kapanacağım ve bir daha türbanı çıkartmayacağım” dedi. Sonra eve gelince kızım bana “biz Hristiyan mıyız yoksa Müslüman mıyız? Biz neyiz?” diye sordu. Ben de bu sorudan çok etkilendim ve İslam hakkında okumaya başladım. Ama Türk toplumundan İslamiyet’i öğrenmek istemedim. Çünkü Türk dindarlığında çok fazla çelişki var ve batıl inanç vardı. İslamiyet’i ben tam öğrenmek istiyordum ve nihayetinde Alman-Müslüman oldum. Müslüman olduktan sonra, eskisinden kendimi daha mutlu hissediyorum... Benim bir arkadaşım vardı ve onunla birlikte Köln’de bulunan bir İslami kuruluştan ders almaya gidiyorduk. Böylelikle aldığım o dersler neticesinde, İslam hakkında çok şey öğrenmiş oldum ve Kuran’ı okuyarak anladım. Bu öğrendiğim şeyler neticesinde, İslam’da kadının, söylenildiği gibi bir “mutfak böceği” olmadığını öğrendim. En fazla kadın

hakları beni etkiledi. Çünkü Hristiyanlıkta kadınlara bu kadar hak tanınmıyordu. Hristiyanlıkta bulunan kadın haklarının, pratikte uyguladığına rastlamadım.”

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki araştırdığımız örneklem grubunda din değiştirenlerin yarısı, kendi iradesiyle ve başkalarının talebi olmaksızın veya baskısına maruz kalmaksızın din değiştirmişlerdir. Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi din değiştirenlerin hepsi Hristiyanlıktan (farklı mezhep ve kollarından) İslamiyet'e geçiş yapmışlardır. Kendi kararıyla din değiştiren (evlilik amacıyla değil de eşiyile tanışması veya evlenmesi, din değiştirmesi için sadece bir araç olan) hiçbir denek, bundan dolayı bir pişmanlık veya hayal kırıklığı yaşamamıştır.

Evlilik için değil de kendi isteği doğrultusunda din değiştiren 12 Denek, aşağıdaki sebeplerden dolayı İslam'dan etkilendiğini ve Müslümanlığa geçiş yaptığını söylemişlerdir: “(a) Kuran'ın etkileyici yönü ve kaynaklarında şüphe olmaması, (b) Hristiyanlıkta üç ilah olmasına karşın, İslamiyet'te tek ilahın olması, (c) onun doğru yol olması, (d) eski inançları olan Hristiyanlığın hayatın bazı manevi yönlerini tam anlamıyla kuşatamaması ve İslamiyet'in kendilerini daha çok tatmin etmesi, (e) İslamiyet'te her şeye bir cevap bulmaları ve belirsizlik olmayışı, (f) İslamiyet'in daha mantıklı bir dini argüman sunması, (g) Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliği, (ı) İslamiyet'in kadına verdiği önem...”

Eşiyile tanışmadan önce veya tanıştıktan sonraki bir süreçte, kendi rızası ve isteğiyle din değiştirenlerin, zamanla yeni dinlerini içselleştirdiği ve hatta yeni dinlerine eşlerinden daha fazla bağlılık gösterdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca bunlardan hiç birisinin gerçekleştirdiği evlilik, boşanmayla sonuçlanmamıştır. Öte yandan, sadece sevdiği kişiyle evlenebilme adına din değiştirenlerin neredeyse hepsi (bir denek dışında), evlilik boyunca o dini içselleştirmede ve boşanma neticesinde ya eski dinine bir dönüş yaşadığı ya da dini bağlılığında bir azalma olduğu görülmüştür. Bu kategoride olup da dini olmayan sebeplerden ötürü boşananlar da olduğu için, bu iki değişken (evlilik için din değiştirme ve boşanma) arasında bir korelasyon olmamakla birlikte, bu kişilerin hepsinin evliliği boşanmayla sonuçlanmıştır.

Tablo 11: Eşlerin Din Değiştirme Durumu

Din Değiştirme Sebebi	Kişi Sayısı	Hangi Süreçte	Etkileri
Evlilik İçin	6	Evlilik Öncesinde: -	Din değiştirenlerin, evlilik boyunca, yeni dini inançlarına eşleriyle ya aynı ya da eşlerinden daha DÜŞÜK düzeyde bir bağlılık gösterdikleri anlaşılmıştır.
		Evlilik Aşamasında: 5	
		Evlilik Sonrasında: 1	
Evlilikten Bağımsız Bir Şekilde Alınmış Bir Kararla	6	Evlilik Öncesinde: 5	Din değiştirenlerin, evlilik boyunca, yeni dini inançlarına eşleriyle ya aynı ya da eşlerinden daha YÜKSEK düzeyde bir bağlılık gösterdikleri anlaşılmıştır.
		Evlilik Aşamasında: -	
		Evlilik Sonrasında: 1	

3.5. Çocukların Yetiştirildiği Dini Gelenek ve Çocukların Din Eğitimi

Bu başlık altında, araştırmamıza katılan deneklerin çocuklarının hangi dini gelenek altında yetiştirildiği, onların dini eğitimlerini önemseyip önemsemediklerini ve onlara nasıl bir dini eğitim verdiklerini, onlara hangi etnik kökene dayalı isim verdikleri, onlarla hangi dilde konuştukları ve Türkiye'ye gittiklerinde çocuklarını camiye götürüp götürmemeleri gibi konulara değineceğiz. Mevzu bahis olan çocuk, iki kişinin bir meyvesi olduğundan dolayı bulgulara değinirken genelde denek değil de çiftler bazında konuşacağız ama örneklendirmeleri bireyler üzerinden vereceğiz. İnceleyeceğimiz konunun çok girift ve farklı değişkenlerinin olması, konuyu hangi yönüyle ele alacağımızı zorlaştırdığını söylemekle beraber, ebeveynlerin dini inançlarına göre bir kategorileştirmenin en uygun yöntem olacağını düşündüğümüzden dolayı, farklı ve aynı dini inanca sahip ebeveynler şeklinde iki alt başlık altında çocuğun dini inancının belirlenmesi ve ona dini eğitim verme konusunu açıklamaya çalışacağız.

Tablo 12: Çocukların Yaş Aralığı, Sayıları, Dini İnançları ve İsimleri

Çocukların Yaş Aralığı	Önceki Evlilikten (Kişi Sayısı)	Karma Evlilikten (Kişi Sayısı)	Toplam (Kişi Sayısı)	Dini İnançları (Kişi Sayısı)	Adları (Kişi Sayısı) ⁸
0-5	-	15	15	Müslüman: 13 Belirsiz: 2	Türk: 14 Arap: 1
6-10	1	12	13	Müslüman: 10 Belirsiz: 3	Türk: 13
11-15	2	6	8	Müslüman: 6 Belirsiz: 2	Türk: 7 İtalyan: 1
16-20	1	5	6	Müslüman: 6	Türk: 5 Alman: 1
21-25	1	6	7	Müslüman: 7	Türk: 7
26-30	5	2	7	Müslüman: 5 Hristiyan: 2	Türk: 5 Alman: 2
31-35	3	1	4	Müslüman: 4	Türk: 4

Tablo 12’de görüleceği üzere, çiftlerin, farklı etnik kökeninden birisiyle yaptıkları evlilikler neticesinde doğan çocukların dini dağılımlarına baktığımızda, karma evlilik öncesinde 13, karma evlilikten olan 47 olmak üzere toplamda 60 çocuğun bulunduğunu görmekteyiz. Bu çocukların 51’i Müslüman ve 2’si Hristiyan olup, geriye kalan 7’sinin ise dinleri henüz belirlenmemiştir. Önceki evliliklerden olan çocukların dini tercihleri, sonradan yapılan karma evliliklerden etkilenmemiş ve hem yaşam tarzı hem dini inanç var olan durum üzerine devam etmiştir. Bu bağlamda Hristiyan olan 2 çocuk da karma evlilik öncesi yapılan evlilik neticesinde meydana gelmiş ve bu kişiler yetişkin olduğu için karma evlilikten dolayı dini tercihlerinde veya din tercihlerinin belirlenmesinde bir

⁸ Arap ve İtalyan ismi konulmuş çocukların ebeveynleri de Alman ve Türk kökenlidir.

değişim olmamıştır. Çocuğun dini ister İslam olsun isterse de “belirlenmemiş” olsun, ister eşler aynı isterse de farklı inançtan olsun, çocukların neredeyse hepsinin (55 kişi) adlarının Türk adı olduğu görülmüştür.

Çocuğun Dini İnancının Belirlenmesi ve Yetiştirildiği Kültür

Aynı Dini İnanca Sahip Çiftlerin Çocuklarının Dinlerinin Belirlenmesi

Araştırmamıza katılan deneklere, öncelikle kaç çocukları olduğunu ve sonrasında, doğan çocukları hangi dini geleneğe göre yetiştirdiklerini / yetiştireceklerini, çocukların dini seçimlerini tamamıyla kendilerine mi bıraktıklarını / bırakacaklarını yoksa çocukların dinlerini belirlemede kendilerinin mi bir etkisinin olduğu / olacağını sorduk.

Verilen cevaplara göre, 15 çiftin 14’ü en az bir çocuğa sahip ve kendileri aynı dini inanca (Müslüman- Müslüman) sahip oldukları için, çocuklarını da o dini inanca (İslamiyet) göre yetiştirmektedirler. Eşi ve kendisinin aynı dini inanca sahip olmasından ötürü, çocuklarını da o dini inanca göre yetiştirdiğini, Türk / Müslüman 16. Denek (erkek) şöyle ifade etmiştir: “2 tane çocuğumuz var. Eşimle evlendikten 1 sene sonra Türkiye’ye gittik. Eşim, amcamın eşinden gördüğü üzere gitti kendisi Diyanet’e başvurdu ve Mevlit eşliğinde Müslüman oldu. O olaydan 3-4 sene sonra da çocuklarımız oldu. Bundan dolayı İslam geleneğine göre yetiştiriyoruz.”

Yukarıda söylediğimiz 14 çiftten 2’si, çocuklarını İslam üzerine yetiştirdiğini belirtmekle birlikte, onlara gelecekte kendi dinlerini seçme konusunda görüş hakkı tanıyacaklarını bildirmiştir. Türk / Müslüman birisiyle evli olan ve bu evlilikten 2,5 yaşında bir çocuğa sahip olan Alman / Müslüman 32. Denek, çocuklarının gelecekte din seçme özgürlüğünün olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Şu anda eşimle olan 1 tane çocuğumuz var. Yaşı ufak şu anda, onun için onu İslami geleneğe göre yetiştiriyoruz ama kendisi akıl baliğ olunca, onun dinini belirlemede ona bir baskı yapamam. Seçme özgürlüğünü kendisine tanıyacağım. Yaşı büyüyence, Müslüman olarak kalmasını istiyorum ama kendisi İslam’dan çıkacağını söylerse de yapılabilecek bir şey yok.”

Genelde çiftler, çocuklarının şimdiki veya gelecekteki din tercihleri ile ilgili birbirine paralel görüşlere sahipken; araştırmamızda yer alan bir çift, bu konuyla ilgili birbiriyle uyuşmayan cevaplar vermişlerdir. Alman / Müslüman 27. Denek (erkek), “1 tane

çocuğum var ve dinini Müslüman olarak belirledik. Bu çocuk benle eşimden olma ama eşimin önceki evliliğinden biri 11, diğeri 9 yaşında olmak üzere iki tane çocuğumuz daha var. Bunları genel itibariyle Müslüman olarak yetiştiriyoruz ama aynı zamanda kendilerine Hristiyanlığı öğretiyoruz ve daha sonrasında kendilerine, dinlerini seçme hakkı vereceğiz.” şeklinde bir yanıt vermiştir. Bununla birlikte, eşi olan Türk / Müslüman 28. Denek (kadın) aynı soruya şöyle bir yanıt vermiştir: *“2’si önceki evlilikten olmak üzere 3 tane çocuğumuz var ve 3’ünü de İslam geleneği üzerine yetiştiriyoruz. Bizim çevremizde daha çok Alman var ve okulda fazla Türk olmadığı için çocuklarımın arkadaşları da daha çok Alman oluyor. Bundan dolayı çocuklarımızın dış çevreden, Hristiyan kültüründen fazla etkilenmemeleri için, şimdi değil de çocuklar 13-14 yaşlarına girdikleri gerekli önlemleri alacağız.”* Burada görüleceği üzere, 27. Denek (erkek) çocuklarının din seçme özgürlüğü olduğunu beyan ederken, eşi 28. Denek (kadın), çocuklarının Müslüman olarak hayatına devam etmesi arzuladığını ve Hristiyanlıktan etkilenmesinin önündeki yolları tıkama çabası içerisine gireceğini belirtmiştir.

Eşinden boşanmış çocuksuz bir denek ise, eğer çocuğu olsaydı, onu İslam geleneğine göre yetiştireceğini bize belirtmekle birlikte, eşiyle boşanmasının ana nedenlerinden ve tartışmaları başlatan konunun bu olduğunu ifade etmiştir. Evlilik için din değiştirmiş Alman / Müslüman birisiyle evlenmiş Türk / Müslüman 20. Denek (erkek) bu konuyla ilgili şunları dile getirmiştir: *“Çocuğumuz yok. Ama çocuk konusunu konuşmuştuk. Baştan evlenmeden önce “Müslüman olmasını isterim” demişti ama sonradan “Hristiyan olsun” gibisinden bir şey söyledi. Benim zaten kırılma noktam orası oldu. Çocuğum nasıl büyücek? Baştan “Müslüman” olarak yetişmesine karar verdik sonra eşim değişti. Sonra da, “çocuğumuz olursa Alman ismi koyacağız ama eğer bir tane daha olursa o da Türk ismi olur.” dedi. Çocuğumuz Hristiyan olsun tarzında açıkça bir şey söylemedi ama ben onun öyle demek istediğini düşünüyorum.”*

Farklı Dini İnanca Sahip Çiftlerin Çocuklarının Dinlerinin Belirlenmesi

İki farklı dini inanca sahip olan 11 çift, çocuklarını yetiştirdikleri dini gelenekle ilgili birbirinden farklılık arz eden cevaplar vermişlerdir. Bu çiftlerden 9’u en az bir çocuğa sahip iken geriye kalan 2 çiftin henüz çocukları bulunmamaktadır.

Çocuk sahibi olan 9 çiftten 2'sinin çocukları önceki evlilikten meydana gelmiş ve şimdiki eşleriyle ilk evlendikleri sıralarda, mevcut çocukların dini, eski ebeveynlerinden ötürü zaten belirgin hale gelmişti. Bir diğer ifadeyle, bu evlilik öncesinde, başka birisiyle evlilik yapmış olan bu deneklerin çocuklarının dini inancının belirlenmesinde, mevcut evliliğin bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 40. Denek (erkek) şunları dile getirmiştir: *“Benim bir önceki eşimden 3, eşimin de bir önceki evliliğinden 2 tane çocukları var. Benimkilerin dini İslam, eşiminkiler ise Hristiyan. Benim çocuklarım Türkiye'deler ve yüz yüze pek görüşemiyoruz. Eşimin çocukları ise Almanya'dalar ve evli oldukları için bizimle yaşamıyorlar. Arada bizi ziyarete geliyorlar.”*

Bir diğer 2 çiftin Müslüman partnerleri ise, çocuklarını sadece İslam geleneğine göre yetiştirdiğini, en azından gelecekte onların Hristiyan olmasını istemediklerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 1. Denek (erkek) şunları söylemiştir: *“3 çocuğumuz var ve hepsi Müslüman ama ortak kültürle yetişir... Ama Hristiyan olursa sıkıntı olur, onu bırakmam... Müslüman olsunlar istiyorum... Doğrusu ben kiliseye gidemedim. Ama çocukların okul için gitmeleri mecbur çünkü orada hangi sınıflarda olacaklarını, hangi öğretmenlerin derse gireceğini, ne olacağını söylüyorlar. Yani mecbursun oraya gitmeye bağlısın. Aslında ben göndermek istemiyorum. Benim oğlumun böyle yerde işi olmaz.”*

3 çift ise (Müslüman olan eşler), çocuklarını İslam geleneğine yetiştirmekle birlikte, kendilerine her iki kültürü sundukları ve her ne kadar da çocuklarının Müslüman olarak kalmalarını istese de ileriki zamanlarda çocuğun tercih edeceği din ne olursa olsun buna saygı duyacağını belirtmektedirler. Hiç bir dini inanca sahip olmayan bir Almanla evli Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) çocuğunun gelecekteki dini seçimi için şunları söylemektedir: *“13 yaşında olan bir tane erkek çocuğumuz var ve benim çabalarımla şimdilik Müslüman... Şimdi ben ona bilgileri veriyorum ama çocuğum biraz büyüyünce, ona seçim hakkı da tanıyacağız. Hangi dini seçeceğini bekleyip göreceğiz... Bununla birlikte çocuğum ve eşim domuz eti yiyor. Eşime karışamam da çocuğumun yemesini pek tasvip etmiyorum ama yiyor. Bizim çocuğumuz olduğu için, haliyle hem İslam hem de Alman kültüründen hoşuna giden şeyleri alıyor. Yani çocuğumuz, iki kültüre göre yetişmiş oluyor.”* Bu görüşe paralel olarak, Alman /

Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 15. Denek (erkek) şunları ifade etmektedir: *“Müslüman olarak yetişmesini istiyorum... Müslüman olmasını gönülden istiyorum ama bu zorla olamaz. Eğer Hristiyan olmada kararlıysa karşı çıkmam.”*

Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz 3 çiftten 2’sinin Müslüman olmayan eşleri, çocukların özellikle ne İslam ne de Hristiyan geleneğine göre değil, her iki dini geleneğe göre yetiştirilmesi veya herhangi bir yönlendirilme yapılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda 31. Denek’in eşi hiçbir inanca sahip olmayan Alman 30. Denek (erkek) *“kendi dinini kendisi seçsin, biz onu zorlamayalım”* derken, 14. Denek’in eşi Alman / Hristiyan 15. Denek (kadın) *“iki dini de tanıyın ve daha sonra kendi seçsin”* şeklinde bir cevap vermektedir. Sonuncu yani üçüncü çiftten Hristiyan olan partnerle mülakat yapamadığımız için, bu konuda nasıl bir fikri olduğunu bilememekteyiz.

Çocuk sahibi olan son iki çift ise, çocuklarına din adına herhangi bir şey sunmadıklarını ve çocuklarının gelecekte istedikleri dine inanmada veya herhangi bir dine inanmamada tamamıyla özgür olduklarını belirtmişlerdir. Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 13. Denek (kadın), çocuğuna hem Alevilikle hem de Hristiyanlıkla ilgili kültürel formda bir takım şeyleri anlattığını ifade ettikten sonra, kendisine *“Çocuğunuz ateist olursa bunu nasıl karşılırsınız?”* şeklinde sorduğumuz soruya verdiği cevapta hümanizme vurgu yaparak şunları söylemiştir: *“Ondan eminse, ateist olarak yaşamak onu mutlu ederse, benim için sorun değil. Benim için önemli olan şey, çocuğumun dürüst ve hümanist olmasıdır ki eminim benim çocuğum da öyle olacak. Çünkü kendisi, düşünerek hareket eden birisidir. Çocuğum gelecekte “ben ne Allah’a ne de kiliseye inanıyorum” derse, “istediğine inanabilirsin, benim için hiç sorun değil” derim... Kızım da yaşı geldiğinde dini konularda, domuz eti yiyip yememe konusunda kendi kararını, benimseyeceği dini inanca ve felsefeye göre versin.”*

Çocuk sahibi olmayan 2 çift (eşlerine ulaşamadığı için mülakat yapılamamıştır), çocukların dini inancıyla ilgili sorumuza, iki farklı cevap vermişlerdir. Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 7. Denek (kadın), gelecekte çocuğu olursa, onu mensup olduğu dini inancına (İslamiyet) göre yetiştireceğini ve çocuğunun 18 yaşından sonra kendi kararını kendisi verebileceğini söylemiştir.

Bir diğer denek olan Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 8. Denek (kadın), çocuklarının dini seçimlerine müdahale etmeyeceğini şu şekilde belirtmiştir: *“Çocuklarım olursa, başka dinlere, uluslara ve kimliklere sahip olan kişilere saygılı olsunlar diye onları tolerans kültürü üzerine eğiteceğim. Mensubu olacakları dini sorgulayıcı, insan haklarını önemseyen, hümanist bireyler yetiştirmeye çalışacağım. Artık algılayabilecekleri akledebilecekleri bir çağa erdiklerinde, mesela 14 yaşında, dini tercihlerini kendilerine bırakacağım. Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olup olmaları artık onların kendi tercihi ve inisiyatifine kalmış bir şeydir.”*

Bu başlık altında ifade ettiğimiz bulguları özetlemek gerekirse, aynı dini inanca sahip olan çiftler, çocuklarının dinlerinin belirlenmesinde, kendilerinin ortak inancı belirleyici nokta oluşturmuştur. Yani çiftler, iki farklı dini inançtan birisini seçme hakkı kendileri tarafından çocuklara onlara sunulmayıp, geleneksel bir şekilde çocuğun doğumuyla birlikte, dini de belirlenmiştir. Bununla birlikte çiftler, çocuğun hangi dini inancı benimsemesi veya hangi dini inanca göre yetiştirilmesi konusunda hem fikirdirler. Ayrıca çocuk iki kültür altında değil, genelde Türk-İslam kültürüne göre yetiştirilir.

İki farklı dini inanca mensup olan çiftlerin çocuklarının hangi dini inanca göre yetiştirileceği konusunda, çocuğa her iki kültürü de sunmalarıyla birlikte (a) onu Müslüman olarak yetiştiren ve bu konuda kesin bir tavır sergileyen / sergileyecek, (b) çocuğunu Müslüman olarak yetiştiren ama iki farklı dini geleneği de çocuğuna öğreten ve reşit olduğunda kendi dinini seçme hakkını ona tanıyan / tanıyacak, (c) çocuğu hiçbir dini geleneğe göre yetiştirmeyen ve seçme hakkının tamamıyla kendisine sunan / sunacak şeklinde 3 farklı aile tipolojisiyle karşılaşmaktayız. İlk iki gruptaki ebeveynler, çocuğun dini inancıyla ilgili birbirleriyle farklı görüş içerisindedirler. Yani aynı dini geleneğe mensup çiftlerde gördüğümüz fikir birlikteliğini, farklı dini inanca sahip ailelerde genelde görememekteyiz.

Tablo 13: Çiftlerin Sahip Olduğu Çocuk Sayısı, Çocuklarının Mensup Olduğu Dini İnanç ve Yetiştirildiği Kültür

Eşlerin Dini İnançları	Çift Sayısı	Çocuk Sayısı	Çocuğun Dini	Yetiştirildiği Kültür
Hristiyan-Müslüman	9	6	Müslüman	Türk-İslam
		2	Müslüman (Erişkin Olana Kadar)	Türk-Alman
		7	Belirsiz	Türk-Alman
		2	Hristiyan	Alman-Hristiyan (Önceki Evlilikten)
	2	-	-	-
Müslüman-Müslüman	14	43	Müslüman	Türk-İslam
	1	-	-	-

Çocukların Din Eğitimi

Bu başlık altında araştırmamıza katılan çiftlerin, çocukların dini eğitimlerini önemseyip önemsemediklerini ve önemsiyorlarsa kendilerine nasıl bir dini eğitim verdiklerini ve neye karşı onları korumaya çalıştıklarını incelemeye çalışacağız. Kendileriyle mülakat yaptığımız 3 çift (3 denek), hâlihazırda bir çocukları olmadığı için, onları bu başlıkta incelemeyeceğiz. Başka bir ifadeyle, burada inceleme konumuz, 14'ü aynı dini inanca, 9'u farklı dini inanca sahip, toplamda 23 çift olacaktır.

Aynı Dini İnanca Sahip Çiftlerin Çocuklarının Din Eğitimi

Bu kategoride yer alan 14 ebeveyn de çocukların dini eğitimini önemsiyor ve onlara bir şekilde ya kendi imkânlarıyla eğitiyor ya da onları cami, vakıflar veya dini cemaatlere gönderip, oralar da bir eğitim almalarına çaba sarf etmektedirler.

Çocuklarına dini eğitimi kendi çabalarıyla vermeye çalıştıklarını belirten, Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) şunları belirtmiştir: “Biz çocuklarımızı İslam geleneğine göre yaşatmak istiyoruz. Onlara hayatın temel anlamını ve gayesini onlara öğretmeye çalışacağız. Bu gaye ve anlam da İslam’dır. Çocuklara hayatın anlamını öğretmek, onlara bu motivasyonu sağlamak ve en doğru yola onları sürüklemek zor bir iş. Bu zor iş de ebeveynlerin sorumluluğundadır ve biz onlara onu

vermeye çalışacağız. Onlara İslam adına doğru ve güzel şeyler öğretmeye çalışıyoruz. Belki bunu yanlış bir şekilde yapıyoruz veya doğru bir şekilde yapıyoruz. Bunu şu anda anlamak zor ve emeklerimin semeresini alana kadar bekleyip göreceğiz. İslam'ın bir dogması veya ideolojisi yoktur. İslam doğal bir yaşam tarzıdır ve biz çocuklarımızı bu tabii halde yetiştirmeye çalışacağız.”

Bir başka örnekte Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 16. Denek (erkek), çocuklarının dini cemaatlere ve camilere göndermelerinin sebebini şöyle açıklıyor: “...Dış çevrede neyin iyi neyin kötü olduğunu onlara anlattık. Kültürlerini ve dinlerini muhafaza etsinler diye, onları camiye, cemaat evlerine gönderiyoruz. Biz yine de elimizden geldiği kadarınca dini eğitim vermeye çalışıyor onlara ama tam anlamıyla bu ihtiyacı tatmin edemiyoruz. Bundan dolayı onları, camilere ve cemaattaki ablalara gönderiyoruz. Onlardan da son derece memnunuz. İyi hizmet yapıyorlar.”

Buna paralel olarak, Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 34. Denek (erkek), dini ve kültürel yozlaşmaya karşı, dini cemaatlerin ve vakıfların önemli bir fonksiyon icra ettiğini belirterek şunları dile getirmiştir: “Çocuklarımızı İslami açıdan yeterince eğittik. Bu eğitimi vermede, Avrupa Milli Görüş Teşkilatları bize sahip çıktı. Ben 1986'dan beri Milli Görüş içerisindeyim. Her camiye giderim ama ben Milli Görüş'e üyeyim. Bundan dolayı da çocuklarımızı burada bulunan, bu derneğin camileri ve yaz tatillerinde kuran kurslarına gönderdik ve buralarda her türlü dini eğitimi aldılar. Ama artık şimdi büyüdüler ve çalışıyorlar. Bundan dolayı artık dini açıdan eğitmiyoruz. Dini eğitim, çocukları Müslüman yetiştirmede çok önemli bir şey. Şu camiler ve dini eğitim olmasın, biz Türk milleti olarak, Almanya'da kaybolurduk, asimile olurduk. Bizi Almanlardan ayırt eden Türklük veya Araplık değil, dindir. Din olmasaydı bu toplumla aynı olurduk.”

Bazı çiftler ise bunun tam tersine, hem okulda verilen dini eğitimin hem de bazı dini cemaat ve oluşumların verdikleri eğitimlerin çocuklara ”hurafe” niteliğinde yanlış bilgilerle donatılmalarına sebep olduğunu ve bundan dolayı, o tür kurumları pek tercih etmediklerini dile getirmişlerdir. Sözelimi, Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 33. Denek (kadın) bu konuda şunları söylemiştir: “...Eski eşimle birlikte biz çocuklarımıza, küçüklüklerinde din dersi verdik. Onun dışında onları kuran

kurslarına göndermek istemiyoruz. Ayrıca okullardaki din derslerini onlara aldirtmıyoruz ve onlar da din dersine girmiyorlar. Çünkü kafalarının bir takım hurafelerle dolmasının istemiyorum. Benim düşünceme göre, din Kuran'dır ve biz Kuran'a uymak zorundayız. Hadisler de var ama hadislerden ziyade Kuran daha önemlidir. Biz buradaki Diyanet camilerdeki verilen dini eğitime güvenmiyoruz. O gün kızım tırnağı hafif uzun diye Diyanet'in cami hocası buna kızmış ve beni çağırtmış. Gittiğimde bana dedi ki: “ kızların kıllarını aldirtması, tırnağını uzatması gibi şeyler günah”. Bu tür şeylerden dolayı, kızımın kafasının yanlış bilgilerle donatılmasını istemiyorum.”

Bu başlık altında bir diğer incelediğimiz mevzu, kişilerin dini hassasiyetlerine göre çocukları önemseyip önemsemesiyle ilgili olacaktır. “Çocuğunuzun domuz eti yemesini önemsiyor musunuz? Bunun için ne tür tedbirler alıyorsunuz?” şeklinde bir soruyu yönelttiğimiz de bu kategori altında yer alan çiftlerden sadece bir tanesi çocuğunun domuz eti yediğini beyan etmiştir. Bunun dışında, diğer çiftler çocuklarını bu konuda sürekli tembihlediklerini beyan etmişlerdir. Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 26. Denek (kadın) şunları söylemiştir: “bizim çocuklar dışarıdayken zaten her zaman vejetaryen yemekler yerler. Benim büyük oğlum buna çok dikkat eder ve her zaman “Anne helal mi haram mı?” diye bana sorar. Onun kız kardeşi de çok dikkatlidir. Çocuklarımız, okulda Almanların ikram ettiği tavuk etini bile yemiyor. Anneannesinde de aynı tepkiyi veriyorlar. Yani çocuklarıma dini öğretmeyi çok önemsiyorum. Eğer şimdi öğretemezsem, ileriki yıllarda bunun için çok geç kalmış oluruz.”

Bu konuyla ilgili bir diğer örneğimizde, okullarda çocuklara verilen yemekler konusunda Türk / Müslüman 37. Denek (erkek) şunları dile getirmiştir: “...Okullarda zorunlu yemek verme şeklinde bir kural yok. Yani okulda çocuğumuza domuz eti verileceğinden korkmuyorum. Beslenme çantasına biz istediğimizi koyabiliyoruz. Zaten Almanya'da okullarda, hastanelerde, hapisanelerde vs. her yerde nereye giderseniz gidin, oradaki kişilere dinlerini soruyorlar ve dinlerine göre onlara yemek veriliyor. Hani “bu Müslüman'dır. Ben ona domuz yedireyim” tarzında kandırmaca yok burada. Almanlar düzgünler ve dürüstler...”

Çiftlere ayrıca, “Çocuklarınızı camiye, özellikle Türkiye’de, götürüyor musunuz?” şeklinde bir soru sorduğumuzda, mülakatımıza katılan çiftlerin çoğunluğu, onları camiye götürdüklerini söylemişlerdir. Bunlardan bazıları, dini açıdan çocuklarının bu tür yerleri görmesinin gerekli olduğunu belirtirken, bazıları ise sadece turistik amaçlı, oraları görsünler diye camilere götürdüklerini belirtmişlerdir. Bazı çiftler ise ya çocuklarının yaşı küçük olduğu için ya da Türkiye’ye çocuklarıyla birlikte hiç gitmedikleri için onları Türkiye’de camilere götüremediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmamıza katılan çiftlere, “Çocuklarınızın turistik amaçlı veya okuldan dolayı kiliseye gitmelerinde bir sakınca görüyor musunuz?” şeklindeki soruya, bütün çiftler bu konuda hiçbir kaygı taşımadıklarını belirtmişlerdir. Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 25. Denek (erkek) bu konuda şunları belirtmektedir: “...Mesela okuldan dolayı, çocukların kiliseye gitmesi gerekiyor. Ailelerin bunun için imza atması veya “ben göndermiyorum” demesi gerekiyor. Ama bizim çocuklar zaten kendileri gitmek istemiyor. Ben çocuğuma “İstiyorsan git gör” diyorum. O da bana “Baba günah!” diyor. “Oğlum günah değil, kiliseye gidebilirsin ama sakın onların yaptığını yapma. Oradaki çocuklar başka bir şeye, puta falan dua ederken, sen Allah’a dua et” diyorum. Ama çocuklara, “Kiliselere gitmeyin yoksa döverim!” tarzında bir şeyi kesinlikle demiyorum. Zaten onlar gitmek istemiyor. Çocuklarım cami hastası ve zaten her şeye dikkat ediyorlar. Eşimden sonra ben de dini konularda daha çok hassas davranmaya başladım.”

Farklı Dini İnanca Sahip Çiftlerin Çocuklarının Din Eğitimi

Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu kategoride yer alan iki denek, bu evliliklerinden önce, Türk / Müslüman birisiyle evlenmişlerdir. Onlardan bir tanesinin çocuklarının dini eğitimi Türkiye’de verilmiş, diğer denek ise çocuklarının yaşı küçükken, belli bir süreliğine dini eğitim alsın diye camiye göndermiştir. Diğer 7 çift ise, çocuklarına ya temel düzeyde eğitim vermekte ya da hiç vermemekte ve din eğitimi veren cami, kilise, vakıf vb. gibi yerlere göndermemektedirler.

Çocuğunun dini eğitimi konusunu önemseydiğini ve bunun için onu dini eğitim veren kurumlara gönderdiğini belirten tek denek olan Türk / Müslüman 29. Denek (kadın) şunları söylemiştir: “...Çocuğumu İslam geleneğine göre yetiştirmeye çalışıyorum.

Onun dindar olmasını istiyorum. Şimdilerde zaten Kuran kursuna gidiyor ve dinle alakalı şeyleri çok sever. Dini kitaplar okur ve ben de ona İslam hakkında kitaplar okurum, bir şeyler anlatırım. Hem bunları, hem de Kuran kursuna gitmeyi çok seviyor. Çocuğumun kesinlikle Hristiyan olmasını istemezdim ve eğer olsaydı buna çok üzülürdüm. Zaten onun böyle bir şey isteyeceğini de düşünmüyorum...”

Çocuğuna İslamiyet’teki bazı temel şeyleri öğrettiğini ve onu kesinlikle bir dini eğitim veren kuruma göndermeyi düşünmediğini söyleyen Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: *“Ona İslam’daki esas önemli olan şeyleri öğretiyorum. Ona, kelime-i şahadeti ve yattığında kalktığında okuyacağı bir kaç tane duayı öğrettim ve Allah hakkında yapılan tartışmaları ona anlattım. Ayrıca okusun diye, Peygamberimiz hakkında ona bir kitap aldım. Beraber onunla bir dini kitap okuyup bitirdik. Kuran kursunda kesinlikle okutmayı düşünmüyorum. Çünkü benim tanıdığım ilahiyatçı bir bayan hoca var ve onun dışında kimseye güvenmiyorum. Kendim bu şekilde mecburen eğitiyorum.”*

Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 9. Denek (kadın), çocuğunun dini inancını şekillendirmede ve ona dini eğitim verme konusunda izlediği metodu şu şekilde izah etmiştir: *“...ama eğer Hristiyanlığı seçerlerse, rahatsız olacağıma eminim. Bununla birlikte bu konuda, kendi görüşlerimle onları etkilemeye çalışıyorum ama dediğim gibi bunu ne onları camiye göndererek yapıyorum ne de onların Hristiyan derslerine girmelerini sağlayarak yapıyorum. İkisini de yapmıyorum ve ikisine de izin vermiyorum.”*

Aynı dini inanca sahip çiftlere sorduğumuz, *“çocuğunuz domuz eti yiyor mu? Bu konuda nasıl bir yaklaşım sergiliyorsunuz?”* şeklindeki soruyu, bu kategorideki çiftlere de sorduğumuzda, 4 çift çocuğunun domuz eti yediğini belirtirken, 2 çift ise çocuklarının domuz eti yemediklerini belirtmiştir. Bununla birlikte 1 çiftin çocukları yaş olarak küçük olduğu için, bu değerlendirmenin dışındadır.

Bu başlık altında ayrıca çiftlere, çocuklarını dini mekânlara götürüp götürmediklerini sorduğumuzda, değerlendirme kapsamında olan çiftlerin çoğunluğu çocuklarını dini amaçlı cami veya kiliselere, turistik amaç dışında, götürmemektedir. Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 1. Denek (erkek), çocuğunu camiye götürmeme

sebebini Şu Şekilde belirtmektedir: “EŞim hiç götürmedi. Kendim de gitmediğim için, az daha büyüsün ocuklar. Arkadaşları okulda da grdėđ zaman kendisi de seçebilir, gidebilir gitmeyebilir.”

Bununla birlikte çiftler, çocuklarının turistik amaçlı kiliseye gitmelerinde bir beis görmemektedirler. Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 16. Denek (kadın), çocuklarının kilise gezilerine katılmaları hakkında Şunları söylemektedir: “Gezi niteliğinde olduğu için tabii ki gidebilirler. Grup halinde yapılan, dini niteliği olmayan bir ders olduğu için tabii ki gezilere katılabilirler. Birinci sınıfın ilk baŐlangıcında, kiliselerde dini bir ayin oluyor, bu tür grup halinde yapılan Şeylere tabii ki gidebilirler ama biz ailecek gitmiyoruz. ocuklarımla arkadaşları kiliseye gittikleri zaman, çocuklarımla, “biz neden gitmiyoruz” diye bana sorduklarında, ben de onlara “biz Hristiyan değiliz, onun için gitmiyoruz.” Şeklinde bir açıklama yapıyorum.”

Sonuç olarak, aynı dini inanca sahip olan eşler, çocuklarının dini eğitimini önemsemekte ve bu eğitimlerini ya kendi imkânlarıyla vermekte ya da daha sistematik bir dini eğitim almaları için, onları cami, Kuran kursu, dini cemaat ve vakıflara göndermektedirler. Çocukların dini esaslara ve kültüre göre yetiştirilmesine ihtimam göstermekle birlikte, bu çiftlerden bazıları dış çevreyi dini veya kültürel değerlere karşı bir tehdit ve yozlaşma unsuru olarak grdėđnden, dini değerleri bir kalkan olarak kullanma gayreti içerisine girmektedirler. Bu grupta yer alan aileler ayrıca, çocuklarını içki ve domuz eti gibi İslam’ın yasakladığı öğelerden sakındırma gayreti içerisindedirler. Ebeveynler, özellikle anaokuluna giden çocuklarına domuz eti verilmemesini, okul idaresinden talep etmekte, çocuklarını hem dini hem turistik amaçlarla camilere götürmekte ve çocuklarının okul gezilerinde kiliseye gitmelerinde de bir sakınca görmemektedirler.

Farklı dini inanca sahip olan eşler ise genel itibariyle çocuklarının dini eğitimlerini önemsememektedirler. Hatta bazıları, çocuklarını dini eğitim veren kurumlara (cami, kilise, vs.) zellikle göndermeme eğilimindedirler. Genel itibariyle çocuklarına her iki dini tanıtmakta ama ne İslam ne de Hristiyan değerlerine göre bunları yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu aileler, dini değerlerden ziyade ahlakiliğe vurgu yapmaktadırlar.

Ayrıca, çocuklarının kilise veya cami gibi dini mekânlara, turistik amaçlı gitmelerinde bir sakınca görmemektedirler.

Tablo 14: Çocukların Dini Eğitim Alma Durumu

Eşlerin Dini İnançları	Çift Sayısı	Dini Eğitim Verme Şekli	İbadet Mekânlarına Götürme Sebepleri
Hristiyan-Müslüman	9	Ya kendi olanaklarıyla dini eğitim vermekte ya da hiç vermemekte	Ya hiç götürmemekte ya da turistik amaçlı götürmektedir
	2	-	-
Müslüman-Müslüman	14	Ya kendi olanaklarıyla ya da sistematik bir dini eğitim veren kurumlar yoluyla dini eğitim vermekte	Turistik amaçlı ve dini aidiyet duygusunu pekiştirme adına
	1	-	-

3.6. Türk-Alman Evlilikleri ve Yaşanan Sorunlar

Bu bölümde, karma evlilik yapmış olan Türk-Alman çiftlerin evlilik sonrasında karşılaşılabilecekleri sorunları tespit etmeye çalışacağız. Buna değinmeden önce deneklerin, evlilik öncesinde yapacakları evlilik hakkında ne tür kaygılar taşıdıkları üzerinde duracağız.

Evlilik Öncesinde Evlilik ile İlgili Duyulan Kaygılar

Araştırmamıza katılan 41 denekten 30'u, farklı etnik köken, kültür ve dinden olan biriyle henüz evliliği öncesinde evliliği ile ilgili herhangi bir sorunla karşılaşacağını düşünmediğini ifade etmiştir. Bazı denekler ise evlilik öncesinde eşlerinin kendi dini inançlarını benimsediği için, gelecekteki evliliklerinde din eksenli bir sorunun ortaya çıkacağını düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Aynı dini inancı paylaşmanın, böyle bir kaygıyı bertaraf ettiğini belirten, Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) şunları söylemiştir: “*Türk-Alman evliliklerinde genelde hanımları kocalarına uyum sağlayabilmek için Müslüman oluyorlar ve birçoklarında da evlilik bittiği zaman, kadın dini tekrar bırakıyor ve eski yaşantısına geri dönüyor. Benim eşim ne benle evlenmek için Müslüman oldu ne de*

benim için Müslüman oldu. Bundan dolayı kafamda hiçbir soru işareti yoktu. Kendisi 6 ay boyunca İslamiyet'i araştırdı ve Kuran'ı baştan sona kadar okudu. Kafasına takılan şeyleri bana soruyordu. Nihayetinde, sonradan Müslüman olan bir Almanın evine gittik ve o da eşime her şeyi güzelce açıkladı ve kafasında hiçbir şüphe kalmadıktan sonra eşim Müslüman oldu. Bu aşamadan sonra, kendi kültüründe de olsa, yaptığı bir şeyin haram veya İslam'a zıt olduğunu söyleyince, tereddütsüz o şeyi artık yapmıyordu. Ben de bundan dolayı hanıma güvendiğim için, kafamda soru işaretleri yoktu..."

Evlilik öncesinde, eşiyile, birbirlerinin dini veya kültürel farklılıklarına saygı duyacakları yönünde bir anlaşma yaptığını söyleyen, Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Hristiyan 41. denek (kadın) şunları dile getirmiştir: *"Yok, herhangi bir sorun çıkacağını düşünmemiştim. Zaten evlenmeden önce, biz her ikimizin birbirimizin dinine ve kültürüne saygı duyacağımızı söylediğimiz için, bu konuda kafamda bir soru işareti yoktu."*

Evlilik öncesinde çiftlerin, farklılıkları hakkında en ince ayrıntısına kadar birbirleriyle konuşmanın, evlilik ile ilgili kaygılarını yok ettiğini Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 11. Denek (erkek) şöyle belirtmiştir: *"Bunları konuştuk ilk 3 günde. Tanıştığımız ilk üç günde net bir şekilde karşılıklı cevaplarını verdiğimiz için yani "böyle olursa nasıl davranırsın?" şeklinde soru sordum ona ve o da bana aynısını sordu ve sağlıklı cevaplar verdik birbirimize. Sonrasında evlenmeye karar verdiğim için bu şekilde bir tedirginliğim yoktu."*

Küçük yaştan itibariyle Almanlarla iç içe yaşamasından ötürü, Alman birisiyle evlilik yapacak olmasının, aradaki kültürel ve etnik köken farklılığına rağmen, kendisinde hiçbir kaygı oluşturmadığını Alman / Müslüman birisiyle evlenip boşanmış olan Türk / Müslüman 38. Denek (kadın) şöyle belirtmektedir: *"Benim kafamda bu konuda hiç soru işareti yoktu. Zannımca hiç problem yaşamayacağımı düşünmemin sebebi, küçüklüğümünden beri hep Almanlar ve Hristiyanlar arasında yaşadığım ve onlarla hiçbir problem yaşamadığımdan dolayındı."*

Geriye kalan 11 denek ise, ya kültürel, ya etnik köken ya da dini kaynaklı bir takım sorunlar yaşayabileceklerini düşünmüşlerdir. Dini farklılığa vurgu yapan Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 7. Denek (kadın) şunları söylemiştir:

“Farklı dinlere mensup olmamızdan dolayı, aramızda sevgi de olsa, ileride bir sorun olacağını evet düşünüyorduk.”

Evlilik öncesinde din değiştiren ve Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 12. Denek (kadın), kültürel farklılıklardan dolayı bazı kaygılar taşıdığını şöyle ifade etmiştir: *“Benim evlilik öncesinde taşıdığım kaygılar, genelde Türk kültürüyle ilgili şeylerdi. Almanya’da Türkiye’nin her bir coğrafyasından gelen çok sayıda Türk bulunmakta ve buradakilerden gördüğüm kadarıyla gelin-kaynana, damat-kaynaperde ilişkilerinde bir takım zorluklar yaşanıyor. Evlenmeden önce, bahsettiğim bu tür zorlukları benim de yaşayabileceğimden korktum ve bundan dolayı endişe duyuyordum. “Acaba eşimin tarafına karşı doğru davranabilecek miyim? Acaba dini literatürde olmayan ama Türk kültüründe ayıp denilen şeyleri ben de yapacak mıyım” şeklinde endişelerim vardı.*

Ön yargılardan ötürü, evlilik öncesinde eşiyile ve evlilikle ilgili bazı kaygılar taşıdığını belirten Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 34. Denek (erkek) şunları belirtmiştir: *“Tabi farklı kültürden olmamızdan dolayı kafamda bazı soru işaretleri oluyordu ama eşimi tanıdıktan sonra görüşüm değişti. İnsanın bir şeyi tecrübe etmeden, ön yargılarıyla yaşayınca, karşı taraf hakkında hep şüphe duyabiliyor.”*

Son örneğimizde ise Alman / Müslüman birisiyle evlenip boşanmış olan Türk / Müslüman 20. Denek (erkek) kültürel ve değer yargılarının farklılıklarından ötürü yapacağı evlilikle ilgili kaygılı olduğunu şöyle anlatmıştır: *“Evlenmeden önce son zamanlarımda, özellikle bir-iki ay kala, acaba her şey istediğimiz gibi mi olacak, sonuçta birbirimiz karar mıyız, rencide eder miyiz gibi içimde çok korku vardı. Aramızdaki din ve kültür farklılığı olmasından dolayı, yanlış anlaşılmanın olacağından korktum. Tabi bir Türk’le şaka yaptığın gibi, Almanlarla şakalaşamıyorsun. Yapı olarak da çok farklıyız. Biz Türkler, biraz daha sıcakkanlı bir milletiz. Mesela, birisi bize geldiği zaman “gel seni gezdireyim” falan deriz. O sıcaklığımızı hemen hissettiririz. Ama almanlar çok soğuklar. Almanın damarını kessen, buz gibi kan gelir. Yani çok soğuklar. Bununla birlikte, bir Türk’le en basitinden arkadaşlık yapacağın zaman, aynı kültürle yetiştiğimiz için, birbirimizin tavır ve*

tutumlarının ne olabileceğini kestirebiliyoruz. Neye sevinilir neye gülünür onu bilebiliyoruz ama bir Almanla öyle olunamıyor. Evlenmeden önce “acaba doğru mu yapıyorum yanlış mı yapıyorum?” diye kendi kendime sorular sormaya başladım ve bundan dolayı uyuyamadığım çok geceler oldu.”

Sonuç olarak, katılımcıların çoğunluğu (30 denek), evlilik öncesi, yapacakları evlilik hakkında bir kaygı taşımadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar (11 denek) ise, eş ister kendi mensup olduğu dini inanca intisap etsin isterse de etmesin, kültürel kaynaklı bazı sorunlarla karşılaşılacağını düşündüklerini belirtmiştir. Bu kişiler, genel itibariyle, eşleriyle olan kültürel farklılıkların, evlilik sonrası bir sorun yaratabileceğini düşünmüşlerdir.

Tablo 15: Evlilik Öncesinde Evlilik ile İlgili Kaygı Duyma Durumu

	Kişi Sayısı	Sebepler
Kaygı duyanlar	11	(a) Dini, kültürel farklılıkların, evlilik sonrasında bir problem teşkil edeceğini; (b) Eşlerinin kendi dini inançlarını benimsemesine rağmen, kültürel açıdan sorun yaşayabileceğini düşünme
Kaygı duymayanlar	30	(a) Evlilik öncesinde, evlilikle ilgili detaylı bir şekilde konuşma; (b) Eşlerden birisinin eşinin dinine intisap etmesi; (c) Eşlerin din ve kültürel farklılıktan ziyade “sevgi” e “aşk” gibi olgulara vurgu yapması

Evlilik Sonrasında Yaşanan Sorunlar

Evlendikten önce, yapacakları evlilikler hakkında kaygı duyan bazı eşler, evlendikten sonra bu kaygılarının yersiz olduklarını görmüşlerdir. Bazı denekler ise evlilik öncesinde herhangi bir sorunla karşılaşmadığını düşünmüş ama evlilikten sonra bunun tam tersi yönünde bir sonuçla karşılaşmış ve neticesinde bazı evlilikler, boşanmayla sonuçlanmıştır.

Araştırmamızda yer alan 41 kişiden 32’si, ufak tefek problemler dışında, dini-kültürel anlamda evliliği sonlandıracak derecede ciddi bir problemle karşılaşmamışlardır. Evlilik

öncesinde dil probleminden ötürü, bu evliliğe şüpheyile yaklaşan Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek), bu kaygıların yersiz olduğunu ve karşılaşılan problemlere karşı sabırlı yaklaşmanın önemini belirterek şunları söylemiştir: *“Aslında başta dil probleminden korkuyordum ama sonra dili öğrenince, problem de kalmadı. 3 sene zorluk çektik ama ondan sonra zaten dil problemim de düzeldi... Her şeyde anlayış göstermek gerekiyor. Alman da olsa Türk de olsa karşılıklı olarak sıkıntılı şeyler olacak ister istemez. Ama sabır ve anlayışla üstesinden gelinebilir.”*

Dini veya etnik kökeni farklı olsa bile, karşı tarafa toleranslı olmak ve farklılıkları anlayışla karşılaşmaya çalışmanın önemini vurgulayan Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 9. Denek (kadın) şunları belirtmiştir: *“Kültürel ve dini farklılıklardan dolayı tabi ki tartışmalar oluyordu. İllaki, insanlar arasında, eşler arasında dini-kültürel sebeplerden görüş farklılıkları muhakkak oluyor. Ama benim için yani evlenirken Müslüman olması veya olmaması ilk planda önemli değildi. Önemli olan o konuda karşılıklı tolerans gösterilebilmesiydi. O olmasaydı, tabi ki aramızda sorun çıkardı. Benim ona karşı kültürel açıdan dini açıdan toleransım var, eşimin de bana karşı toleransı var yani iki tarafın da var. O bakımdan bu toleransın olması benim için önemliydi. Her iki tarafında o konuda özgür olabilmesi...”*

Farklı kültürel zeminden gelirse bile, birbirine karşı anlayışlı ve toleranslı olmanın, evliliği iyi bir şekilde yürütmenin en önemli anahtarı olduğunu düşünen Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) şunları ifade etmiştir: *“Eğer birbirimizi idare etmeseydik, problem yaşayabilirdik. Saygı insanlığın ilk oluşumundan beri ortaya çıkmış bir erdem ve bütün ahlaki disiplinlerin temelini oluşturuyor ve biz de birbirimize saygılı olup, bunu çocuklarımıza da öğretmeye çalışıyoruz. Farklı kültüre mensup olanlara karşı iki türlü tutum vardır. Birincisi, “farklı bir kültürdense, uzak durayım”, ikincisi ise “farklı bir kültürden, çok ilgimi çekiyor ve onun hakkında bilgi edinmek istiyorum”. Biz de kendimizi ve çocuğumuzu bu ikinci şekle göre eğitmeye çalışıyoruz. Kendimizin tecrübe etmediği bir şeyi çocuklara öğretme lüksümüz yok. Bundan dolayı biz bu şekilde yaşamaya çalışıyoruz ve umarım çocuklarımız da bu şekilde yaşarlar. Farklı kültürden de olursa, birlikte mutlu yaşamanın çözümü budur.”*

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 33. Denek (kadın), eşinin dinini değiştirip Müslüman olması ve evlilikten sonra onun Türk kültürüne uyumlu bir şekilde yaşamasından dolayı, herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını şu şekilde belirtmiştir: *“Evlendikten sonra, zaten uyum içerisindedik. Ama daha çok o bize ayak uydurdu. Mesela çayı, diğer Almanlar gibi fincanda değil de bizim gibi çay bardağında içer. Ayrıca onların ailesi de bizimle uyum sağladı ve biz de onlara uyum sağladık. Karşılıklı saygı içerisinde belirli sınırlarda birbirimizin fikirlerine mümkün olduğunca uyum sağlamaya çalışıyoruz. Mesela kurban bayramlarında kayınvalideler, kendi inançlarında olmamasına rağmen, bize gösterdikleri saygı gereği, bize bayram ziyaretine geldiler.*

Araştırmamıza katılan 4 kişi ise dini, kültürel veya kişisel problemlerden dolayı evlilik süresince bir sorunla karşılaştıklarını ama bu sorunun evliliği sonlandıracak kadar önemli olmadığını belirtmişlerdir. Öncelikle ufak tefek de olsa sorun yaşayanlardan başlayacak olursak, Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 8. Denek (kadın), yemek kültürlerinin farklı olmasından dolayı bu konuda bazen sorun yaşadıklarını şöyle dile getirmiştir: *“Sorun genelde yemek kültüründen ve yemeklerden dolayı çıktı. Sorun domuz eti de değildi, zaten ben domuz eti de yiyorum. Ama ben genelde vejetaryen yemekler yemeyi seviyorum. Örneğin bizim geleneklerde olan bamya, fasulyeyi çok seviyorum ama eşim onları tanımadığı için o yemekleri sevmiyor. Mesela fasulyeyi niye salçayla yaptığımı sorgular durur ve yemez...”*

Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 27. Denek (erkek) ise eşinin ailesinin bazı davranışlarının kendi yetiştiği Alman kültürüne göre farklılık arz ettiği ve bunun kendisi için büyük bir problem olduğunu şöyle ifade etmiştir: *“Biz Almanlar, birisi bir şeyi bilerek veya bilmeyerek yanlış yaptıysa veya biz o kişinin hatalı olduğunu düşünüyorsak, onun yüzüne alenen bunu söyleriz. Ama eşimin ailesiyle bu konuda bazı sorunlar yaşadım. Belki farklı bir kültürel zemine veya farklı bir bakış açısına sahip olmamızdan dolayı, benim yaptığım bir davranış-refleks, Eşimin ailesi tarafından yanlış anlaşılakta veya hoş karşılanmamaktadır. Ama bunu, bir türlü yüzüme karşı söylemiyorlar. Her şey güllük gülistanlık gibi gösteriyorlar ama arkamdan benim hatalı olduğum şeyi eşime söylüyorlar. Yaptığım hatanın, direkt olarak yüzüme*

söylenmemesini ben bir kibarlık olarak değil, aksine tuhaf ve can sıkıcı olarak değerlendiriyorum.”

Geriyeye kalan 5 denek ise, yaşadıkları dini, kültürel konularda veya kişisel problemlerden ötürü evliliklerini / birlikteliklerini sonlandırmışlardır. Kültürel farklılıklardan ve kişisel uyumsuzluktan ötürü Alman / Müslüman olan eski eşinden ayrıldığını belirten Türk / Müslüman 38. Denek (kadın) bu konuda şunları söylemiştir: *“Eşim benden 3 yaş büyük ve çok uzun boyluydu ama beyin olarak ben daha kuvvetliydim. Aslında bu anlamda biraz eksiklik olduğunu sonradan fark ettim. Şöyle ki ben kuvvetli olsam bile, sırtımı rahatça yaslayacağım, arkamda benden daha kuvvetli birilerinin olmasını isterim her zaman. Bazı insanlar sadece sevgi arar ama ben bu özelliği de arıyordum. Bazen eşim çocuk gibiydi. Eşimin bu olgun olmayan yapısını fark ettim ve buna ilaveten zaten birbirimizi pek fazla göremiyorduk. Bu tür nedenlerden ötürü ondan hemen soğudum. Nihayetinde bu tür sorunlardan dolayı, ayrılma kararı aldım ve ayrıldık... Ben böyle sorunlar olduğunu ilk başlarda sezememişim ama boşanmadan sonra bu konuyu kendimle muhakeme edince, kıskançlığın olmaması gibi bazı kültürel farklılıkların, aslında bizim evliliğimiz için bir problem olduğunu sonradan anladım.”*

Eşinden boşanmış olan diğer 2 denek ise, evlilik öncesinde kaygı duydukları bazı şeylerin, evlilik sonrasında gerçekleştiğini ve bundan dolayı ayrıldıklarını ifade etmişlerdir. Alman / Hristiyan birisiyle birlikte olan ama eşinin kendisini aldatmasından dolayı ayrıldığı ifade eden Türk / Müslüman 29. Denek (kadın), ayrılık sebebini şöyle izah etmiştir: *“...Bu kadar serbest olmamıza rağmen, ben bir Almanla birlikte olmaktan mutlu olmuyordum. Çünkü kültürlerimiz, hayatı algılayış biçimlerimiz farklı. Sevgilisi veya eşi olmasına rağmen, başkalarıyla cinsel birliktelik içerisinde olmak Almanlar tarafından çok normal karşılanıyor. Bunun benim başıma da gelmesinden korkuyordum ki nitekim öyle de oldu ve eşim beni aldattı. Ben de bu durumu kabullenmeyip, her şeyi kestirip attım ve ondan ayrıldım.”*

Eşiyile evlenmeden önce, o etnik kökene sahip olan erkekler hakkındaki ön yargının evlilik sonrasında gerçeğe dönüştüğünü belirten Türk / Müslüman birisiyle evli olup boşanan Alman / Müslüman 10. Denek (kadın) şunları belirtmiştir: *“Ben sorun*

olacağını zaten düşünmemiştim ama Türk erkekleri hakkında bazı olumsuz şeyler duyuyordum. Bununla birlikte o denilen şeylerden bir tanesi başıma geldi ve eşim beni iki kez dövdü. Evliliğimiz ilk zamanlarında tartışmalar, dövme falan olmuştu. Bundan dolayı annemin eline koz geçmiş oldu ve “Bak Türklerle evlendin, başına bunlar geldi. Ben sana söylememiş miydim?” gibisinden şeyler söylemeye başladı. Ama ben annemin bu söylemlerinden hiç etkilenmedim ve normal yaşantımı devam ettirdim. İlişkinin devam ettiği sürelerde bir kez beni aldattı ve ben bunu affetmiştim. Ama 6 ay sonra beni tekrar aldatınca, ondan boşandım.”

Bir başka örnekte ise, Alman / Müslüman birisiyle evlenip boşanan Türk / Müslüman 20. Denek (erkek), eşinin serbest bir yaşam tarzını tercih etmesini ve buna karşın kendisinin muhafazakâr oluşunu, boşanmalarının ana sebebi olarak görmektedir: *“Evliliğimizin olumsuz neticelenmesinin en büyük sebeplerinden birisi, liberal olmayışımdır. Eğer liberal birisi olsaydım, içki içsem, sadece dünya zevkleri için yaşasam ve dini tamamıyla bir kenara itseydim, yani ortalama bir Alman gibi yaşasaydım, hiçbir problem yaşayacağımı düşünmezdim. Muhafazakâr olup da kendi kültürüne göre yaşamak ve bundan ödün vermek istemeyenlerin, kendi kültüründen olmayan birisiyle yapacağı evliliğin çok zor olacağını düşünüyorum.”*

Sonuç olarak, araştırmamıza konu olan Türk-Alman evliliği yapmış olan 26 çiftin 5’inin evliliği / birlikteliği, kültürel farklılıklardan veya bireysel anlaşmazlıklardan dolayı, boşanmayla / ayrılmaya sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle, örneklem grubumuzda yer alanların yaptığı evliliklerin boşananların / ayrılanların oranı % 19’dur (bkz. Tablo:1) Genel olarak Almanya’ya baktığımızda, Federal İstatistik Dairesi’nin son verilerine göre, Almanya’da 2011 yılında 187.600 çift boşanmıştır. Yani, o yıl her 1000 evli çiftten 11’i boşanmaktadır (Destatis, 11.07.2012). Aynı yıl Türkiye’de ise 120.117 çift boşanmıştır (TÜİK, 2012:52).

Türk-Alman evlilikleri yapmış olan kişilerin evliliklerinde, bütün evliliklerde olabileceği gibi bazı ufak tefek pürüzler dışında, dini ve kültürel kaynaklı çok fazla sorun çıkmamaktadır. Nitekim araştırmamızda yer alan katılımcıların sadece bir kısmının evliliği boşanma ile sonuçlandığı ve evliliği sonlanmasında etki eden faktörler

arasında, dini ve etnik köken farklılıklarından ziyade kişisel problemlerin olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Evlilik Sonrası Yaşanan Sorunlar

	Kişi Sayısı	Sorunun Niteliği	Sonuç
Sorun Yaşayanlar	4	Evliliği olumsuz anlamda etkilemeyecek düzeyde kültürel nitelikte ve kişisel problemler	Sorunlar aşıldı ve evlilik devam ediyor
	5	Dini kaynaklı kültürel problemler (1 Kişi)	Problemlerden ötürü evlilik boşanmayla sonuçlanmıştır
		Kültürel uyumsuzluk: bireysellik vs. (1 kişi)	
		Kişisel Problemler: aldatma, ilgisiz olma vs. (3 kişi)	
Sorun Yaşamayanlar	32	-	Evlilik devam ediyor

3.7. Eşlerin Türkiye Ziyaretleri ve Türkiye ile Almanya'daki Türkler Hakkındaki Görüşleri

Bu başlık altında, eşlerin tatillerde Türkiye'yi tercih edip etmediklerini ve Türkiye'nin genel itibariyle beğendikleri veya eleştirdikleri yönlerini ile Türkiye'deki Türkler ile Almanya'daki Türkler arasında ne tür farklılıklar olduğunu düşündükleri konusuna temas etmeye çalışacağız.

Tatil Yeri Olarak Türkiye'nin Tercih edilmesi ve Türkiye Hakkındaki Görüşler

Araştırmamızda yer alan katılımcılara, “Tatil yeri olarak Türkiye'ye gidiyor musunuz?” şeklinde sorduğumuz soruya, deneklerin 6'sı Türkiye'ye “hiç” gitmediklerini, “7'si “bazen”, 16'sı “sıklıkla” ve 12'si “her yıl” Türkiye'ye gittiklerini belirtmiştir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, çiftler genel itibariyle Türkiye'ye gitmekte ve tatil tercihini Türkiye'den yana kullanmaktadırlar. Kimileri Türkiye'ye ailelerini görmek için giderken, kimileri de Türkiye'nin turistik cazibesinden ötürü tatil amaçlı, Türkiye'ye gitmektedirler.

“Türkiye’nin en çok hoşunuza giden yönleri nelerdir?” sorusuna karşılık olarak denekler, Türk insanının ahlakı, sıcakkanlı oluşu, misafirperverliği, yardımseverliği, Türkiye’nin havası, denizi, yemekleri, tarihi ve kültürel dokusu, İstanbul ve onunla özdeşleştirilen İslami kültürü, camilerin mimarı yapıları ve camilerden yankılanan ezan sesini çok sevdiklerini söylemişlerdir.

Araştırmamıza katılan deneklerin Türkiye hakkındaki görüşleri ile ilgili birkaç örnek vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Türkiye’nin tarihi-kültürel dokusuna vurgu yapan Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 8. Denek (kadın) şunu dile getirmiştir: “Türkiye’de halen akrabalarımızın olmasına rağmen, oraya sadece 2-3 kere gittik. Avrupa’nın görmediğim tarafları olduğu için, tatillerde hep Avrupa’ya gitme yanlısıyım. Türkiye’yi çok güzel buluyorum ve ben ile eşim çok beğeniyorum. Türkiye’nin tarihsel dokusu çok orijinal, çeşitli ve zengin... Türkiye Hristiyan, Ermeni, Romen, Süryani vs. çok sayıda farklı etnik yapıyı bir arada tutan bir ülke. Almanya’daki birçok insan Türkiye’nin çokkültürlü bir yapısının olduğunu, orada birçok farklı etnik yapıdan gelen kişinin bir arada yaşadığını bilmemektedir.”

Bir diğer örnekte ise, Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 6. Denek (kadın), Türkiye’nin beğendiği yönlerini şu şekilde açıklamıştır: “İlk önce havası... Çok sıcakkanlı insanlar... Almanların bir lafı vardır: “Türken geben dir ein Kamel für deine Frau (Türkler hanımın karşılığında sana deve verirler)⁹”. Bu önyargıyla gittik yani öyle bir şey olacağını düşünüyorduk ama öyle bir şey gerçekleşmedi.”

Birkaç Alman denek ise Almanya’dan taşınıp Türkiye’ye yerleşmek istediğini eşine teklif ettiğini ve bir gün Türkiye’de yaşamak istediğini bize bildirmiştir. Türk / Müslüman birisiyle evlenmiş boşanmış olan Alman / Müslüman 10. Denek (kadın) bu isteğini şöyle ifade etmiştir: “Eşimle birlikte her sene giderdik. Türkiye’ye gittikten sonra oranın atmosferini, havasını çok sevmiştim. Bundan dolayı da orada yaşamak

---

⁹ Bu ifade, ilk önce Araplar için kullanılmış ama daha sonra Türklerin Almanya’da görünür hale gelmesiyle, bu söylem Türk insanını da kapsamış ve Almanlar arasında hem Türkler hem de Araplar için söylenelemeye başlamıştır. Bu söylem, Almanlar Arap bölgelerine tatil amaçlı ilk gittikleri yıllarda, 60’ların başında, ortaya çıkmıştır. Anlatıya göre, ki birkaç kez bunun gerçekleştiği söylenir. Almanlar Tunus ve Mısır gibi ülkelere tatile gittiklerinde, Araplar, onların eşleri karşılığında, çoğunlukla sarışın, kendilerine deve veya inek vermeyi teklif ederlerdi.

istiyorum. Küçük bir evim olsun, bana yeter. Oraya rahatlıkla uyum sağlarım diye düşünüyorum.”

Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 22. Denek (kadın) Müslüman olduğundan ötürü, öldüğünde Almanya'dan ziyade Türkiye'de gömülmek istediğini şöyle ifade edilmiştir: *“Ben Türkiye’yi çok seviyorum. Gençken, çocuklarla birlikte giderdik. Eşim de Almanya’da kalırdı. Ama artık yaşlanınca ve çocuklar büyüdüğü için, sadece eşimle birlikte gidebiliyoruz. Türkiye’nin insanlarını, havasını ve yemeklerini çok beğeniyorum. Zaten evde de artık sadece Türk kültürüne ait yemekler pişiriyorum... Ayrıca şunu belirtmem gerekir ki biz Köln’deki DİTİB’e başvurup bir anlaşma imzaladık ve benle eşim vefat ettiğimizde Türkiye, Bursa’ya gömüleceğiz. Eğer anlaşma yapmasaydık, Almanya’da defnedilmiş olacaktım. Ama ben Müslüman’ım ve Müslüman topraklarda defnedilmek istiyorum.*

Sonuç olarak, Türk–Alman evliliği yapmış olan çiftlerin çoğunluğu tatil amacıyla Türkiye’yi tercih etmektedirler. Nitekim Türkiye’ye gelen turist dağılımına bakıldığında, Almanya’nın 2013 yılı sonuçlarına göre, ilk sırada yer aldığı görülmektedir (<http://www.haberler.com>, 24.04.2013). Türk – Alman evliliği yapmış olan Türk olmayan deneklerden bazıları da evlilik öncesinde Türkiye’de turizm amaçlı bulunmuştur. İncelediğimiz deneklerin çoğu, tatil amacıyla Türkiye’yi tercih etmektedirler. Denekler, genel itibariyle Türkiye’nin iklimini, denizini, tarihi-kültürel yönlerini, insanların misafirperverliği, samimi oluşları gibi bir takım yönlerini beğenmektedirler. Bununla birlikte, Türkiye’de yaşam standardının düşük olduğuna dikkat çekip, sosyal hizmetler, sağlık ve eğitim alanında bazı iyileştirici adımların atılması gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 17: Türkiye’ye Hangi Sıklıkla Gidildiği

Değişken	Kişi Sayısı	Gidiş Sebepleri
Hiç	6	-
Bazen	7	Türkiye’deki akrabaları ziyaret etmek için veya deniz (Türkiye’nin güney sahillerine) ve din- kültür (İstanbul, Konya, Mardin gibi kültür mozaiki şehirlere) turizmi amacıyla Türkiye’ye gidilmektedir
Sıklıkla	16	
Her Yıl	12	

Eşlerin Türkiye'deki ve Almanya'daki Türkler Hakkındaki Görüşleri

Deneklere “Türkiye'deki Türkler ile Almanya'daki Türklerin dini yaşantılarını karşılaştırabilir misiniz, aralarında farklılıklar olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde bir soru sorarak, deneklerin bakış açısıyla, iki farklı coğrafyada yaşayan Türklerin, dini kültürel tutum ve davranışlarında nasıl bir farklılık arz ettiklerini öğrenmek istedik. Araştırmamızda yer alan 41 kişiden 12'si ya Türkiye'de yeterince bulunmadıkları ya da Türkiye'deki Türklerle pek fazla yakın ilişkiler kuramadıklarından dolayı onları tanımadıklarını ve bu konuda herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Geriye kalan 29 denek, Almanya'daki Türklerin Türkiye'deki Türklere nazaran daha muhafazakâr, dindar, kültürüne bağlı ve daha kapalı bir toplum yapısına sahip olduklarını belirtmiştir.

Türklerin bu muhafazakâr tutumlarının, Almanya'da yabancı ve azınlık olmalarından dolayı olduğunu düşünen Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 9. Denek (kadın) bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: “Türkiye'de de çok muhafazakâr insan var, burada da var ama buradakilerin, kaybetme korkusu taşımalarından ötürü, Türk kimliğine daha çok sahiplendiklerini düşünüyorum. Bunun temel nedeni olarak, Türklerin Almanya'da azınlık olması söylenebilir. Azınlık olunan her yerde durum böyledir. Mesela Amerika veya Kanada'daki Alman kolonileri, Almanya'daki Almanlardan daha muhafazakârdır. O bakımdan Almanya'daki Türklerin muhafazakârlık oranı daha yüksektir, çünkü dışa karşı koruması gereken bir şeyi var. Ama Türkiye'deki Türkler böyle bir sorunu olmadıkları için, yani dinini, dilini kaybetme korkusuna sahip olmadıkları için daha liberal bir yapı içerisindedir.”

Türkiye'deki Türklerin dindarlığının geleneksel bir yapıya sahip olduğunu ve bunun bazı yönleriyle Alman dindarlığına yakın olduğunu belirten Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) şunları söylemiştir: “...Türkiye'de geleneksel dindarlık anlayışına sahip çoğunlukta olan bir kesim var. Bu kesim, anadan-babadan dini görmüş ve onu devam ettiriyorlar. Bilinçli bir dindar kesimi de var ama bu azınlığı teşkil etmektedir. Genel olarak Türkiye'de, bir Kurban ve Ramazan bayramının dini olarak değil de kültürel olarak görüldüğünü ve o anlam ekseninde kutlandığını düşünüyorum. Bu bakış açısının

aynısını Almanlarda da görebiliyoruz. Onlar da Paskalya ve Noel bayramını dini olarak değil kültürel bir unsur olarak görüyor ve ona o anlamda değer atfediyor. Bizim ülkemizde Kurban ve Ramazan bayramı, kültürel görüldüğü için, bayramlarda tatile çıkılıyor ve Kurban bayramı bir et festivaline dönüşüyor. Ayrıca kurbanı kesen kişi, hayvanın en güzel yerini kendisine ayırıyor ve işe yaramaz kısımlarını da ihtiyaç sahiplerine dağıtıyor.”

Almanya'daki Türklerin çocuklarının dini eğitimlerini daha çok önemsedğini belirten Türk / Müslüman 20. Denek (erkek) şunları söylemiştir: *“Almanya'daki Türklerin çoğu, köyden geldikleri için okuma-yazmaları yok ve birçok şeyi bilmiyorlar. Haliyle çocuklarına da gördüklerini öğretiyorlar. Ama Türkiye'deki Türklerin çoğu modern ve eğitilmişler. Ayrıca Almanya'daki Türkleri daha muhafazakâr ve kültürlerine bağlı olarak görüyorum. En azından nerdeyse bütün aileler çocuklarını dini, kültürünü öğrenmesi için camiye gönderiyorlar.”*

Almanya'daki Türklerin değişime kapalı olduğunu ve bunun toplum açısından olumsuz bir durum olduğunu belirten Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) şunları ifade etmiştir: *“Türkiye'deki Türklerin ve Almanya'daki Türklerin birbirlerinden farklı kendilerine ait kültürleri bulunmaktadır. Almanya'daki Türkler, uzun süre burada yaşadıkları için, kendi kültürlerini sıkı sıkıya koruma tasası içerisinde, ama bununla birlikte Türkiye'deki Türkler sürekli bir gelişim ve değişim içerisindedir. En büyük problemi de bundan dolayı yaşıyoruz. Buradaki Türkler değişime ve gelişime kapalıdır. Eğer değişime bu denli kapalı olunursa, bu büyük bir problem teşkil etmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki Türkler daha açık görüşlü ve modernler ama Almanya'daki Türkler daha muhafazakârlar.”*

Almanya'daki Türklerin muhafazakâr ve kültürüne bağlı olmalarını, Türk / Müslüman 25. Denek (erkek) şu şekilde izah etmiştir: *“...Bunun dışında bence Türkiye'deki Türkler, Almanya'dakilere nazaran daha modernler. Özellikle giyim konusunda Türkiye'dekiler, Avrupalılardan bile daha rahat giyiniyorlar. Ayrıca Türkiye'deki Türkler, Almanya'daki Türklere göre, daha açık bir toplum. Çünkü Türkiye'dekiler dinlerini zaten yaşayabildikleri ve korumak zorunda olmadıkları için, Türk misafirperverliğini ve sıcakkanlığını bir Fransız'a İtalyan'a vs. daha çok gösterebiliyor.*

Ama biz burada, Almanya’da farklı milletten insanları her gün görüyoruz ve bununla birlikte kültürümüzü-kimliğimizi koruma telaşesi içerisinde oluyoruz. Bundan dolayı da yabancılara karşı daha kapalıyız ve Türkiye’dekilere göre kültürümüzü daha çok yaşama çabası içerisindeyiz.”

Bir diğer örnekte ise, Almanya’daki Türklerin Türk ve Alman kültürü arasında sıkışıp kaldığını vurgulayan 33. Denek (kadın) devamında şunları söylemiştir: *“Farklar büyük. Buradaki Türkler, Almanya’da yabancı, Türkiye’de de yabancı olarak görülmektedir. Ayrıca Buradaki Türkler, kendi kültürlerini tam olarak bilmiyor. Türklerin ortalama %60’ı iki kültür arasında sıkışıp kalıyor. Almanya’da Türk olarak doğmuşlar ama ne tam olarak Alman kültürüne ne de Türk kültürüne yakınlar. Bununla birlikte, Türkiye’deki Türklerin de kültürlerini tam olarak yaşadıklarını düşünmüyorum. Yani dünya değişiyor. Bunun yanı sıra, Türkiye’deki Türkler daha modern. Avrupa’da yaşayan Türkler ise dış çevreye karşı daha çok kapalıdır.”*

Almanya’daki Türkler ile Türkiye’deki Türklerin konuştıkları Türkçenin de farklı olduğunu ifade eden Türk / Müslüman 24. Denek (kadın) şunları söylemiştir: *“... Burada konuşulan Türkçenin, Türkiye’deki Türkçeyle pek bir benzerliği yok. Sadece şive olarak değil, içerik olarak da çok değişik. Ben kardeşlerimle bile yarı Almanca yarı Türkçe konuşuyorum. Dilin unutulacağı yönünde bir korkum var ama biz en azından kendi çevremizde bunun böyle olmaması adına elimizden geleni yapıyoruz ve yapacağız.”*

Mülakat sonuçlarına göre, katılımcıların neredeyse tamamı, Almanya’daki Türklerin Türkiye’deki Türklere göre daha kapalı, değişime karşı, muhafazakâr ve dini pratiklerini daha çok yerine getirmeye çalışan bir topluluk oldukları tespitinde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra, iki toplum arasından Türkiye’dekileri daha müspet bulmaktadırlar.

3.8. Karma Evliliklerin Entegrasyona Olan Katkıları

Bu kısımda, araştırmamıza katılan deneklerin yaptıkları karma evliliklerinin Türkler ve Almanlar arasında olması arzu edilen entegrasyona bir katkıları olduğunu düşünüp düşünmediklerini öğrenmeye çalışacağız. Bunun öncesinde, kendilerinin entegrasyona

bakış açıları, Türklerin Almanya'daki uyum sorunları ve entegrasyon için neler yapılması gerektiği gibi konulara değineceğiz.

Türkler Almanlarla Entegre Olmuşlar mı?

Araştırmamıza katılan deneklere, *“Türkler Almanya’da entegre mi asimile mi yoksa Almanlardan tamamıyla kopuk bir şekilde mi yaşıyorlar?”* şeklinde bir soru sorduğumuzda, deneklerin bir kısmı bu konuda fikir sahibi olmadığını belirtmişlerdir. Çoğunluğu oluşturan bir diğer kısmı ise, Türklerin her üç durumda da bulunduğunu ama Türklerin entegre mi, asimile mi oldukları ya da Almanlardan kopuk bir yaşam mı sürüp sürmedikleri konusunda, çok belirgin bir durumun olmadığını, bununla birlikte genel itibariyle Türklerle Almanlar arasında bir iletişim sorunu ve kopukluk olduğunu dile getirmişlerdir.

Türklerle Almanların birbirlerini tanımadıklarını ve tanıma adına bir adım atmadıklarını ifade eden Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Hristiyan 2. Denek (kadın) şunları söylemiştir: *“Bizim gittiğimiz anaokullar, Hristiyan menşeli bir anaokul olduğu için, bazı Türk aileleri bunu bir problem olarak görüyorlar. Oradaki anaokulu, çocukları haftada veya ayda bir kiliseye ziyaret amaçlı götürüyor ve Müslüman çocuklarının da bu geziye katılımını sağlamak istiyorlar. Bazı Müslüman aileler bu konuda çok hassas davranıyorlar ve çocuklarını oralara göndermek istemiyorlar. Bana göre yanlış. Biz nasıl camiye gezmek için gidiyorsak, Türk çocukların da kiliseye gidip gezmesini, hem görmelerini hem gezmelerini hem de dinimizin nasıl olduğunu görmelerini istiyorum. Burada birincisi sınıfa giden bir çocuk, okulların ilk gününde kiliseye hocaları ve sınıf arkadaşlarıyla birlikte gidiyor ve Müslüman çocukların da gelmesini istiyorlar. Bazı Müslüman aileler ise buna çok sert tepki veriyorlar. Neden gitmiyorlar ki! Bunlara karşıyım! Hep beraber olsalar diyalog olsa...”*

Deneklerden bazıları ise “entegrasyon” kelimesini bizatihi sevmediklerini belirtmişlerdir. Böyle düşünen Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 8. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: *“...Temel nokta şu ki biz entegrasyonu nasıl tanımlıyoruz? Eğer entegrasyondan kasıt, Almanca’yı konuşmak, buranın okullarında, üniversitelerinde okul okuyup diploma almak ise, evet entegre oluyorlar. Ama bana göre böyle değildir. Esasında ben “entegrasyon” kelimesinin bizatihi kendisini*

sevmiyorum. Çünkü o kelimededen şöyle bir anlaşılıyor: “Sen mükemmel değilsin ve mükemmel olmaya çalışmak için topluma entegre olmaya çalışıyorsun.” Bu tabiri Alman toplumu ve politikası şekillendiriyor ve tanımlıyor ve bu çoğu zaman informal bir tanım olup, değişkenlik arz edebiliyor. Onlara göre dili konuşmak, kültürü ve kuralları bilmek, entegrasyon demektir ama bence bunlar entegrasyonun sadece belirli bir kısmını teşkil edebilir.”

Avrupa’daki ve Almanya’daki Türklerin diğer Müslümanlarla uyum içerisinde olduğunu belirten Türk / Müslüman 11. Denek (erkek) bu düşüncesini şöyle açıklamıştır: *“Almanya’da Türklerin yaşadığı Müslümanlık, kendine has bir biçimde “Almanya Müslümanlığı”nı doğuyor. Bu Müslümanlık türü, Türkiye’den çok kopuk bir İslami yaşam türü olmamakla birlikte Türkiye’deki Müslümanlığın da birebir aynısı da olmamaktadır. Ortaya “Almanya veya Avrupa Müslümanlığı” şeklinde diyebileceğim yeni bir şey ortaya çıkıyor. Bu oluşan yeni mantalite, bizi Müslüman olmuş olan herhangi bir Müslüman ile daha iyi samimi olmayı, aynı şeyleri düşünmeyi ve aynı şekilde karar vermemize sebep oluyor. Mesela bir İspanyol, Alman, İtalyan vs., bir Avrupalı, Müslüman olduğu zaman, ben onunla çok rahat bir şekilde anlaşabiliyorum, o da aynı şekilde benimle anlaşabiliyor. Ortaya çıkan Avrupa Müslümanlığı sayesinde, ikimiz arasında mantalite açısından, kültürel bir kopukluk oluşmuyor.”*

Yine aynı denek bunun devamında, Hristiyanlarla olan ilişkilerde, iki dinin ortak noktalarını görmek ve farklı olmadığının üzerine vurgu yapılmasının, uyum içerisinde yaşama için iyi bir fırsat olduğunu düşünerek şunları dile getirmektedir: *“Hristiyan olan kişilerle cereyan eden ilişkilerimizden bahsetmek gerekirse, eğer bu kişi dinine bağlı bir Hristiyan ise, biz ona İslam’ı anlatırken, daha çok Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki ortak noktalara (aşure günü, iki dinin temellerinin de Hz. İbrahim’e dayanması vs.) vurgu yapıyoruz. “Bakın aynı şeylere iman ediyoruz. İnandığımız Allah aynı... İnandığımız Allah konusunda bir farklılık yok” şeklinde söylemlerde bulunarak ortak bir yol bulma çabası içine giriyoruz. Bundan dolayı da bir sıkıntı olmuyor. İnancılı biri değilse, sadece dünya için yaşıyorsa, zaten o kişiyle anlaşabileceğimiz ortak bir nokta olmuyor. Bununla birlikte, o insanların neden öyle yaşadıklarını anlayabiliyoruz. Bir ahiret inancı olmamasından dolayı, bu dünyanın tadını çıkartma çabası içerisinde oldukları ve her günden dünya adına istifade etme peşinde oldukları için bu haldeler.”*

Türklerin Almanlara karşı ön yargılı olduğunu belirten Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 13. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir: “...Oradaki Türkler normalde, “biz dışarıya açığız, gelip bizleri ziyaret edin, çayımızı için.” diyorlar ama ikili konuşmalarda, biraz ötekileştirişi söylemlerde bulunulduğunu görüyoruz. Ama Almanlardan bu şekilde bir yaklaşım görmedim. Daha çok katı olan taraf, bana göre Türkler. Buradaki Türkler bazı haklar elde etme adına herhangi bir çaba içerisine girmeden, elini taşın altına sokmadan, “biz burada yabancıyız, bizi burada eziyorlar” havasına bürünmüşler. Normalde ezik bir pozisyonda değiller ama kendilerini o şekilde gösteriyorlar.”

Almanya’da yabancı, Türkiye’de “Alamancı” olarak görülmekten ötürü Türklerin Almanya’da bir kültür karmaşası yaşadıklarını Türk / Müslüman 14. Denek (erkek) şöyle belirtmiştir: “Problem şu ki Türkiye’ye gittiğimizde bizi Türk değil de Almanya’dan gelmiş Alman olarak görüyorlar. Almanya’da ise burada yaşıyorum; Alman kimliğim olsaydı, saçlarımı sarıya boyatsam, ne yaparsam yapayım bana “Alman değilsin” diyorlar. Yani Türkiye’ye gittiğimizde “Türk değilsin”, Almanya’da ise “Alman değilsin” diyorlar.”

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek), Almanya’daki bazı Türkler ailelerin Türkçeyi unutmalarından dolayı asimile olmaya yakın olduklarını şöyle ifade etmiştir: “...Türkçe zamanla bitebilir. Mesela çocukları Türkçe bilmeyen bazı Türk aileleri var. Bunun sebebi de bu aileler evde, çocuklarıyla Türkçe konuşmuyorlar. Zaten kendisi Türk olmasına rağmen daha kendisi Türkçeyi konuşamıyor, çocuğu nasıl konuşsun? Bu tür ailelerin asimile olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür anne-babalar da burada doğmuş olan kişiler değil, benim gibi sonradan Almanya’ya gelen kişiler. Artık Türkiye’ye nasıl bir öfke hissediyorlarsa, Türkçeden olabildiğince uzaklaşmaya çalışıyorlar. Bu tür kişilere çok kızıyoruz. Bazen misafirliğe gittiğimizde, her zaman Alman kanallarını izlediklerini görüyoruz. Ama bence en azından bazen çocuklarla birlikte bir iki Türk programlarına bakmaları gerekiyor. Mesela biz, çocuklar çocuklarımıza Türk kanallarını izlettiriyoruz...”

Yukarıdaki deneğimizin, anadilin çocuklara aktarılmamasının, o bireylerin asimilasyona uğramalarına veya uğrayacaklarına neden olacağı düşüncesini destekler mahiyette,

Gültekin şunu ifade etmektedir: “Modern dünyada asimilasyona karşı durmanın ve geleneklerin ve kültürel kimlikleri bozulmasını önlemenin bir yolu da dili yeni jenerasyona öğretmek ve onu korumaya çalışmaktan geçmektedir” (Gültekin, 2012:154).

Federal Almanya’da bazı okul ve eyaletlerde, Türk ve diğer uyruklu öğrencilerin, yabancı dil olarak Türkçe dersi alma seçeneği bulunmaktadır. "Gymnasium"a devam eden öğrenciler, 7. sınıfta 2 yabancı dil seçmek zorundadırlar. Eğer 1. yabancı dil İngilizce seçilmiş ise ve oturulan ilçe veya kentte 2. yabancı dil olarak Türkçe seçme imkânı veriliyorsa, velilerin çocukları için 2. yabancı dil olarak Türkçe seçme olanakları bulunmaktadır. Aynı durum "Realschule" ve "Gesamtschule"ye giden çocuklar içinde de geçerlidir (Özcan, 2003). Eğer yukarıda sözü edilen orta dereedeki okul tiplerinden birinin 7. sınıfına devam eden en az 12 Türk öğrenci varsa, veliler çocukları için 2. yabancı dil olarak sınıf kurulmasını ve Türkçe ders verilmesini isteyebilirler. Bunun yanı sıra "Hauptschule"de 2. yabancı dil bulunmamaktadır. Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrencilere sunan yerler arasında Berlin, Bremen, Hamburg, Hessen, Aşağı Saksonya ve Kuzey Ren Vestfalya eyaletleri bulunmaktadır (Özcan, 2003).

PISA’nın 2000 yılında yapılan çalışma sonuçlarını aktaran Uğur ve Kul, Almanya’daki Türklerin yüzde 68’inin Almanca TV izlediğini belirtmekte ve Türklerin en çok izlediği TV kanallarının sırasıyla RTL (Alman), ProSieben (Alman) ve TRT-Int. (Türk) olduğunu ifade etmektedir (Uğur ve Kul, 2003). Bunun yanı sıra, Nuruan ve diğerleri’nin yaptığı çalışma sonuçları, Almanya’daki Türklerin çoğunlukla Türk Televizyonlarının yayınlarını takip ettiğini bize göstermektedir (Nuruan ve diğerleri, 2005:60).

Kendi dini kimlik ve kültürel değerlerine göre yaşayan Türklerin, Almanlar tarafından daha çok benimsendiğini ve saygı gördüklerini Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) şöyle ifade etmiştir söylemiştir: “...*Camiye daha çok gelip-giden gençler, hem Alman toplumuna entegre oluyor hem de dini hassasiyetleri gereği Almanlarla olan ilişkilerinin sınırını biliyor ve kendi din, kültür ve kimliklerini kaybetmeden Almanlarla uyumlu bir şekilde yaşamlarını sürdürebiliyorlar. Ama dini hassasiyeti olmayan gençler, ne tam Alman olabiliyor ne de Türk olarak kalabiliyorlar.*

Dini hassasiyeti olan gençler, Almanlarla daha iyi entegre oluyorlar ama bu hassasiyete sahip olmayan gençler ise asimile oluyorlar. Alman olmayı da beceremiyorlar ve yüzlerine gözlerine bulaştırıyorlar. Ne Türk-Müslüman olarak kalıyorlar, ne de Alman olabiliyorlar. Almanlar da, bu tür kişileri, bu halleriyle zaten kabul etmiyorlar ve benimsemiyorlar.”

Deneklerimizden bazıları ise entegrasyonun mümkün olmadığını ve bunu talep etmenin hayal olduğunu, en iyi kaynaşmanın asimilasyon olduğu ama bunu Türklerin bunu kabullenmeyeceğini belirtmişlerdir. Türk / Müslüman 29. Denek (kadın) bu konuda şunları söylemiştir: *“Türk-Alman ilişkilerinin iyi olmasını istiyorum ama tam bir entegrasyon bence mümkün değil. Çünkü arada çok büyük kültür farklılığı var ve ondan dolayı da Türklerle Almanlar birbirine uyum sağlayamıyorlar. Olamazlar... Mesela bazı Türk'ler Almanlarla çok iç içe oluyorlar ama sonrasında bu Türkler giderek Almanlaşıyorlar yani asimile oluyorlar. Benim bünyem Alman kültürüne alışkın değil. En basitinden bir örnek vermem gerekirse, mesela biz Türk arkadaşlarla kafe vs. bir yere gidiyoruz ve hesabı kimin ödeyeceği pek önemli olmuyor. Ama Almanlar bireyci olduğu için, herkes kendi hesabını ödiyor. Bu kültür farklılığı bizim bir olmamızı engelliyor. Dediğim gibi onlar gibi yaşamaya başlayınca da bu sefer Almanlaşıyoruz ki ben öyle Türklerle de yapamam. Esasında entegrasyon olsun isterim ama kültür farklılığından dolayı olmayacak bir şey. Özetle, teorik olarak her ne kadar da entegrasyon, asimilasyon ve gettolaşma gibi ayrımlar yapılsa da, pratikte bir toplum ya gettolaşacaktır ya da asimile olacaktır. Çünkü birlikte yaşayalım kaynaşalım derken, asimile oluyoruz.”*

Almanların kendilerini üstün ırk görmelerinden ötürü, Türklerle Almanlar arasında istenilen ilişkilerin kurulamadığını ve bununla birlikte bu iletişimsizliğin bir diğer sebebinin aradaki din farklı olduğunu belirten Türk / Müslüman 20. Denek (erkek) şunları dile getirmiştir: *“Bence biz entegre olmak istiyoruz ama Almanlar bizi kabullenmiyor. Almanların şu düşüncesi var: “Biz üstün bir ırkız, Türkler ise bizim altımızda yer alan bir sınıf.” Hala da öyle bir düşünceleri var. Her Almanda bir ırkçılık vardır. Irkçılık olmadığını söyleyen Almanda bile, bir ırkçılık vardır... Almanların Türklerle ikili ilişkilerini geliştirmek istemeyişlerinin en büyük sebebi ise din konusu... Bizim domuz eti yemememiz, içki içmememiz bunları rahatlatıyor. Mesela iş yerinde*

Noel yemeğine gittiğimizde, oradaki herkes soruyor: “Neden içki içmiyorsunuz? Hiç içmedin mi? İçsen ne olur?” Bu soruları da hep sorarlar. Her sene aynı soru... “

Aynı denek, Türklerin gettolaşmasının sorumlularının Almanlar olduğunu, kiralık ev bulmadaki yaşadığı zorlukları örnek vererek anlatmaya çalışmıştır: “Evet, bize karşı bir önyargıya sahipler. Bizim gettolaşmamız ve kendi kabuğumuza çekilmemizin sorumlusu da Almanlardır. Biz onlara yanaşmaya çalışsak bile, onlar bizi kabullenmiyor. Mesela 2-3 gün önce, daha yeni, ben nişanlımla birlikte ev bakıyordum. Bir numarayı aradım ve telefona çıkan Alman kadın “siz Türk müsünüz” diye sordu. Ben de “evet” dedim. Kadın da “biz Türklere ev veremeyiz” şeklinde bir cevap verdi. Yani gördüğümüz gibi, bizi istemiyorlar. Onlar, hep kendi aralarında olmak istiyor. Mesela ben arkadaşlarımı eski eşimle tanıştıracakım zaman, “biz Türkleri aramızda görmek istemiyoruz” demişti. Birbirimizi tanımaya çalışsak iyi olur ama bizi tanımak istemiyorlar. Bizden çekiniyorlar. Galiba bizi hırsız falan görüyorlar. Bu önyargının sebebi de belki birkaç Türk’ten kaynaklanabilir ama bunu geneli hakkında, bütün Türkler, için düşünmemeliler.”

Deneklerin çoğu, Türklerin Alman toplumuna entegre olamayışının en büyük sebebinin dil kaynaklı iletişim sorunu olduğunu düşünürken, Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 25. Denek (erkek), Almancanın ikinci planda olması gerektiğini ve öncelikle Türkçenin öğrenilmesinin daha önemli olduğunu şöyle ifade etmiştir: “...sadece ben değil Almanya’daki Türklerin özelliği bu... Çocuklarına Türkçe öğretiyorlar. Çocuk doğar doğmaz, ona Türkçe öğretiyorlar. Almanca hep ikinci planda kalıyor. Ama bunun zorluğunu da çekiyoruz. Okullarda mesela genelde Türk çocuklarının Almancaları zayıf... Kötü mü yapıyoruz? Hayır, kötü yapmıyoruz. Önce kendi dilimiz... Çünkü biz kendi dilimizi unutursak, kendimizi de unuturuz.”

Katılımcılara göre Almanya’daki Türkler, hem entegre hem asimile olmuş hem de Alman toplumundan kendini soyutlamış, yani her üç halde de bulunmaktadır. Katılımcılar ayrıca, Türkler ile Almanlar arasındaki ilişkinin zayıflığına vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre, işçi göçünün başladığı yıllarda, ilk gelen Türk göçmenlerin ve dönemin Alman siyasetçilerinin bazı eksiklik ve hatalarından dolayı iki toplum arasında bir kutuplaşma belirmiş ve neticesinde bu zıtlaşmalar zamanla bir ön

yargıya dönüşmüştür. Günümüzde ise beraber yaşama adına olumlu adımlar atılmak isteniyorsa, ilk adım Alman politikacılar ve Almanya'daki Türkler tarafından atılmalıdır. Bunun yanı sıra, Alman medyası, Alman halkı ve Türk politikası da üzerine düşen görevleri yerine getirip, entegrasyonu sağlama adına destekleyici adımlar atmalıdır.

Türklerin Almanlarla entegre olma ve bunun gerekliliğiyle ilgili ne düşündükleri konusunda, 1999 yılında Sözen ve 2010 yılında Şahin'in yaptığı çalışmalara vurgu yapmakta fayda vardır. Sözen'in araştırma sonuçlarını aktaran Şahin, 1999 yılında araştırmaya katılan Türklerin üçte birinin, Türklerin Almanlarla entegre olmasının gereksiz olduğunu düşünürken; Şahin'in 2010 yılında yaptığı çalışmada sorduğu "*Alman toplumuna entegre oldunuz mu?*" sorusuna Türklerin büyük bir kısmı entegre oldukları cevabını vermiştir. Her ne kadar Şahin'e göre bu iki oran farkı Türklerin entegrasyon konusunda aldıkları yolun bir göstergesi olabilse (Şahin, 2010:240) de bize göre iki farklı araştırmada seçilen deneklerin yaş-cinsiyet ve çoğunluğunun kaçınıcı kuşaktan seçildiği gibi etmenler göz ardı edilmeksizin araştırma sonuçlarından yola çıkarak yapılacak karşılaştırma, bizlere yanıltıcı bir bilgi verebilir.

Şimdi de araştırmamıza katılan deneklerin beyan ettikleri fikirlerden yola çıkarak, bu yönde neler yapılması gerektiği konusuna değineceğiz.

Sağlıklı Bir Entegrasyon için Yapılması Gerekenler

Türklerin Almanlarla ve içinde yaşadıkları toplumla daha sağlıklı ilişkiler kurması ve onlarla entegre olması için Türklerin, Almanların, Türk ve Alman politikacıların neler yapmaları gerektiğine dair görüş belirten katılımcıların bazısı öncelikle Türklerin, bazısı da öncelikle Almanların entegrasyon için adım atmaları gerektiğini düşünmektedirler. Onların bizimle paylaştığı bu görüşleri ifade etmek için öncelikle, yapılan mülakatlardan birkaç örnek verecek ve sonrasında, mülakattan çıkan sonuçları maddeler halinde yazarak, yapılması gereken hususları belirteceğiz.

Öncelikle Türklerin neler yapması gerektiğine değinecek olursak, Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Hristiyan 2. Denek (kadın), Türklerin Almanların bazı görgü kurallarına riayet etmediklerini belirten ve onların düzeltmeleri gereken yönlerini şu

şekilde belirtmiştir: “Her ne kadar Türklere benim bakış açım güzelse de iyimser olarak baksam da Türklerin bir sürü hataları var. Mesela ben küçükken hatırlıyorum, aileler ziyarete geliyor diyelim, öğlenleri ikindi vakitlerinde hiç ses olmazdı ama akşam ve geceye doğru o kadar ses olurdu ki ben zannediyordum ki kuzular, hayvanlar vs. yukarıda, sanki hayvanat bahçesi gibi... Kavgaya mı oldu diye düşünüyordum. Hatta şimdi birçok Türk ailelerini ziyarete gittiğimizde veyahut Türk arkadaşı ziyarete gittiğimizde, apartmandan geçerken bakıyoruz en azından 15-20 çift ayakkabı görüyoruz. Ayakkabıların bu şekilde bırakılmasını birçok Alman kabul etmiyor, kabullenmek istemiyor. İçeriye alabilirsin veya küçük bir dolap alırsın onun içine koyarsın. Biraz daha düzenli olmaları gerekir. Hepsi öyle demek istemiyorum ama genel olarak Türklerin böyle bir sıkıntısı var ve bunları öğrenmeleri gerekiyor.”

Türklerin bazı hatalarından dolayı, Almanların onları kabul etmediğini ve bunda haksız olan tarafın Türkler olduğunu belirten, Türk / Müslüman 40. Denek (erkek) şunları söylemiştir: “Bence Almanların yapmaları gereken bir şey yok. Onlardan şikâyetçi olduğum bir konu da yok. Çünkü vatan onların vatani ve biz buraya gelmişiz. Onlar bize gelmemişler. Adamlar bize “dininden, ırkımdan ve her şeyinden geri kalıp, bize katıl” demiyorlar ki. Dinimiz, ırkımız her şeyimiz farklı olduğu halde, onlar bizi kabulleniyorlar. Bununla birlikte bizim yaptığımız bazı şeylerden dolayı Almanlar bizi dışlıyorlar. Bu dışlanma da bizden kaynaklanıyor...”

Türklerin Almanlar hakkında çok fazla ön yargı beslediğini ve aslında onların Almanları tanımadıklarını belirten Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 11. Denek (erkek) şunları söylemiştir: “...Almanya’da yaşayan Türklerin çoğu Almanlarla iç içe yaşamıyor ve Almanları tanımıyor. Dinini yaşayan olsun yaşamayan olsun çoğu Türkün çevresini, kendi ailesi ve Türkler oluşturuyor. Yani Almanlarla ikili ilişkileri, yok denecek kadar az. Bundan dolayı Almanya’da yaşıyoruz, Almanya’yı tanıyoruz ama Almanları tanımıyoruz. Almanya’daki Türk toplumdaki genel Alman profili “Almanlar çok rahat, çok açık-saçık. Canı istediği zaman istediği şeyi yapar. İsteyen erkek istediği bayanla arkadaşlık kurup onunla istediği şeyi yaşayabiliyor ve onunla kısa sürede cinsel bir ilişki deneyimi yaşayabiliyor. Almanlar her zaman içki içerler, bunlar ayık gezmezler.” şeklindedir. Buradaki Türkler, Almanları yukarıda belirttiğim şekilde düşünüyor. Ama benim gördüğüm kadarıyla, bu söylenenler,

Almanların tamamını temsil etmiyor... Türklere şunu diyebilirim ki bu söylenenler Türkiye'deki Türk insanında da görülebilir. Öyle bir yaşam tarzı, Türkiye'de de rastlanmaktadır..."

Türklerin yeterince eğitim görmedikleri ve statüsü düşük işlerde çalıştıkları için Almanya'da söz sahibi olmadıklarını Türk / Müslüman 13. Denek (kadın) şöyle dile getirmiştir: *"Eğitimin, birçok şeyin çözümü olduğu söylüyorum. Ailelerin sorumluluk alıp çocuklarıyla ilgilenmelerini ve çocuklarıyla bağlarını kopartmamaları gerektiğini onlara söylüyorum. Yapanlar var yapmayanlar da var. Boşanmış olup da çok sorun yaşayan aileleri de buralarda eğitmeye ve nasıl davranmaları gerektiğini onlara söylüyoruz. Ama onlar bir çözüm bulma adına değil de mahkeme, onları bize yönlendirdiği için, formalite icabı geliyorlar... Türkler bir iş buldu mu, işin niteliğinin ne olduğunu önemsemeksizin, "öpüp başıma" koyayım dercesine hemen o işe başlıyor. Kendilerine sunulana razı oluyorlar ve başka fırsatları değerlendirmiyorlar. Tamam, hayat şartları kolay, "devlet işsiz olan birisine zaten maaş veriyor, belki ben çalışsam, ben o kadar kazanmam" deyip çalışmıyorlar ama ilerisini hiç düşünmüyorlar. Bizimkiler buraya ilk geldiklerinde "5-10 sene çalışıp geri gideriz." diye düşünüyorlardı ama kimse dönmedi ve buraya yerleştiler. Kendileri kaldı, çocukları torunları oldu ve şu anda 4. nesil Türkler yaşıyor. Bizim Türk toplumu pek azimli değil. Çalışmak için bizim ön adım atmamız lazım, ama adım atılmıyor."*

Topluma entegre olmak ve yabancı olma hissini bertaraf etmek için Türklerin, yaşadıkları ülke olan Almanya'nın gelişimi için bir şeyler yapma gayreti ve isteği içerisinde olması gerektiğini Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) şöyle ifade etmiştir: *"Diyalog halinde olunmalı. Ayrıca, "bu topluma neler verebilirim" kaygısı içinde olunmalıdır. Mesela ben bir mühendisim ve mühendislikle ilgili bazı teknik problemlerin nasıl aşılabileceği üzerine kafa yormaktayım. Eğer herkes mevcut sorunların nasıl aşılabileceği yönünde kendi üzerine düşen görevi yerine getirirse, o zaman sorun kendiliğinden çözülmüş olacaktır. Yani sorunlarla başa çıkma adına çözümler üretmeliyiz. İçerisinde yaşadığımız topluma nasıl bir katkı sağlayabileceğimizi ve bu toplumu nasıl kalkındıracağımızı düşünmeliyiz. Eğer başkalarıyla diyalog halinde olup, toplumu iyileştirme çabasında olursak, bu toplum için olumlu bir denge unsuru sağlamış oluruz. Ama eğer, toplum içerisinde sorun çıkartmaya çalışıp bu toplumdaki"*

ayrışmaya çalışırsak, bu da entegrasyon adına negatif bir denge unsurunu oluşturacaktır.”

Almanya’da birçok Türk menşeli camii, vakıf ve dernek olduğunu ama bunların birbirleriyle ortak çalışmalar yürütmediği ve bundan dolayı Türklerin Almanya’da söz sahibi olamadıklarını Alman / Müslüman 17. Denek (kadın) şöyle ifade etmiştir: *“Almanya’da çok sayıda İslami cemaat, vakıf ve tarikatlar var. Ama bunlar, birleşip tek sesli olmaktan ziyade, ayrı kalmayı tercih ediyorlar. Bu da onların etkin bir güç olmalarını engelliyor. Seslerini duyurabilmeleri için, Türkiye’deki gibi tek bir çatı altında toplanmalılar.”*

Entegre bir toplum yaratmak için Almanların bir takım adımlar atmaları gerektiğini düşünenlerden Türk / Müslüman / Müslüman 9. Denek (kadın), Almanların asimilasyonist bir entegrasyon politikasını güttüğünü şu şekilde belirtmiştir: *“Bence Almanların entegrasyon anlayışı, asimilasyon anlayışına kayıyor ve bu da benim anlayışıma pek uymuyor diyebilirim. Entegrasyon politikası, partiden partiye göre değişse de bir korkuları olduğunu düşünüyorum. Bazı konularda sınırlama getiriyorlar ve bir yere kadar siyasal katılıma izin veriyorlar ama belli bir yerden sonra korkuları olduğu için, birçok şeyi ellerinden kaybetmek istemiyorlar.”* Aynı kişiye yönelttiğimiz *“Eski Almanya Cumhurbaşkanı Gauck, 'Müslümanlar Almanya'nın bir parçası' demişti. Sizce de İslam, Almanya'nın bir parçası mıdır?”* sorusuna, kendisi *“Evet, bence öyle... Bu bir realite ve çoktandır bu böyle... Ama işin gerçeğine bakacak olursak, öyle olduğunu görmüyorlar. Henüz birçok insan bundan rahatsız oluyor ve bu konu onların konuşmak istemedikleri bir konudur.”* şeklinde bir cevap vermiştir.

Almanya’da okul yönetimlerinin sadece kiliselere gezi düzenlemesinin tek yanlı olduğunu ve Türklerin dinlerini ve kültürlerini tanıtmaya adına bu gezilerin aynı zamanda camilere de düzenlenmesini gerektiğini düşünen Alman / Müslüman 10. Denek (kadın) şunları söylemiştir: *“Örneğin okul gezilerinde sürekli öğrenciler kiliseye götürülüp, kendilerine oralar tanıtılıyor. Ama bu tür geziler, bir başka ibadet yeri olan camilere de düzenlenebilir. Eğer camiler de gösterilse, Müslümanlar da kendilerini ifade etmek için bir şans bulmuş olacaklardır.”* Buna paralel olarak iki toplumun da birbirini tanıması gerektiğini düşünen Alman / Hristiyan 15. Denek (kadın) şunları dile getirmiştir:

“Birbirlerinin kültürünü tanımaları lazım... Yani almanlar Türk kültürünü, Türkler de Alman kültürünü görsün ve tansın. Ayrıca Türklerin, Almanca öğrenmesi lazım...”

Araştırmamıza katılan deneklerin anlatımıyla, hem Türklerin hem de Almanların entegrasyon adına yapmaları gereken hususları şu şekilde özetleyebiliriz: Türkler iyi bir eğitim alıp Almancayı geliştirmeli ve şu anda buldukları pozisyonlardan daha iyi yerlerde bulunup, sosyal hayatın her alanında yer almalıdırlar. Türklerin Almanlarla ikili ilişkilerini arttırıp, onlara karşı dostane yaklaşımlar sergilemeleri ve onlara iyi örnek teşkil edecek eylemlerde bulunmaları gerekmektedir. Türkler bir yandan kendi kültürüne olan bağlılıklarını sürdürmeli, bir yandan da Alman toplumuyla olan bağlarını kuvvetlendirmelidirler. Almanya’daki Türk dernek, cami ve vakıflar tek çatı altında toplanmalı ve Türkler orada kendilerini iyi temsil edebilecekleri bir lobi oluşturmalıdırlar. Türkler ve Almanlar birbirlerine karşı biraz daha toleranslı, diyaloga açık ve yardımsever olmalıdır. Alman medyası ve politikacılar, İslam aleyhine propagandalar yapma yerine iki toplumu birleştirecek daha entegratif adımlar atmalı ve Alman politikası Türk gençlerine yönelik, birlikte yaşama konulu eğitim seminerleri düzenlemelidir.

Türk-Alman Evliliklerin Entegrasyona Katkısı

Farklı iki etnik köken, kültür ve bazen de dini inanca mensup bireyler arasında gerçekleşen Türk-Alman evliliklerinin, Türkler ve Almanların birbirini tanımaya ve Türklerin Alman toplumuna entegre olmasına katkı sağlayıp sağlamadığını, araştırmamızda yer alan katılımcılara sorduğumuzda, 34 kişi katkı sağladığını 5 kişi katkı sağlamadığını ve 2 kişi de bu konuda bir fikirlerinin olmadığını belirtmiştir.

Alman Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 9. Denek (kadın), karma evliliklerin entegrasyona neden katkı sağladığını şöyle ifade etmiştir: *“...Biz evlenirken sadece iki kişi evlenmiş olmuyor, aynı zamanda iki tarafın ailesi, çevresi, iş ve arkadaş çevresi de bir nevi evlenmiş oluyor. Bu yüzden böylesi evliliklerin entegrasyona olumlu bir katkı sağladığını düşünüyorum.”*

Bu tür evliliklerin iki toplumun birbirini duyma yoluyla değil de bizzat tecrübe ederek tanımaya neden olduğunu Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 13. Denek

(kadın) şu sözlerle belirtmiştir: *“Bence iyi bir şey çünkü iki toplum da böylece birbirini içeriden bizatihi yaşayarak tanımış oluyor. Böylelikle iki taraf da birbirlerini, başkalarından duyarak okuyarak değil de yaşayarak daha iyi tanımış oluyor. Evlenecek kişilerden ziyade, aile, çevre ve çocukların birbirini tanınması, bu evlilikleri entegrasyon adına daha önemli bir hale sokuyor. Başka bir aileye gittiğimde ve konu açıldığında birbirimiz hakkında en azından söyleyebilecek bir şeylerimiz olabiliyor. Sadece anlatma değil, bu şekilde karşı tarafı aynı zamanda bu konuda aydınlatabiliyoruz. Aksi taktirde, kişilerin birbirleri hakkındaki bilgileri, çevreden duyduklarından ibaret olmuş oluyor ve böylece bu malumat nesilden nesile aktarılarak bir ön yargıya dönüşmesine yol açmaktadır. Bu iletişimdeki kopukluktan ötürü de birbirlerinden uzak duruyorlar.”*

İki farklı kültürden gelen kişilerin yaptıkları evliliğin, entegrasyona tam anlamıyla katkı sağlaması için, kişilerin evlendikten sonra iki kültürü de yaşaması gerektiğini belirten Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) şöyle belirtmiştir: *“Bir Müslüman, yabancı bir Almanla evlenecekse, evleneceği kadının bir takım değerlerinin olması gerekiyor. Sıradan birisiyle evleniyorsa, bu da onun “sıradan bir insan” olduğunu göstermektedir. O ilişkide yaşanacak kültür de sıradan bir kültür olmuş olur. Hülasa, tek kültüre inşa edilmiş bir evliliğin, entegrasyona hiçbir faydası bulunmamaktadır ama dinlerini biraz yaşamaya çalışanların yaptığı evlilik, entegrasyona ve iki kültürün birbirini tanınmasına katkı sağlamaktadır.”* Burada görüleceği üzere tek bir kültür üzerine inşa edilen karma evlilikler, iki kültürün aynı zeminde buluşmasına mani olmaktadır.

Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 33. Denek (kadın), yukarıdaki katılımcının görüşlerine benzer ifadelerde bulunarak, entegrasyona katkı sağlaması için, iki kişinin birbirlerinin kültürlerine saygı duyması ve kültürünü yaşama adına birbirine anlayışlı olması gerektiğini belirtmiştir: *“Biz aile olarak önceden de Almanları tanyorduk zaten ama evlendikten sonra daha iyi tanımaya başladık. Onun ailesini de, önceden dediğim gibi, birkaç kez Türkiye’ye götürdük ve böylece onların Türk kültürünü tanımalarına vesile olduk. Zaten Türk-Alman evliliklerinde de son zamanlarda bir artış oldu ve bu da entegrasyon adına olumlu bir adımdır. Bununla birlikte entegrasyon iyi güzel ama eğer her iki taraf da birbirine karşı saygı duyabildiği sürece, böylesi evlilikler entegrasyona katkı sağlayabilir. Herkes kültürünü de bir yere*

kadar yaşamalı, özünü de yaşamalıdır. Mesela ben eşimden tamamıyla bana göre yaşamasını istemeye hakkım yoktur. Evlilik kölelik değildir.”

Yaptığı karma evliliğin, entegrasyona neden katkı sağlamadığını Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 17. Denek (kadın) şöyle açıklamıştır: *“Ben, eşimin ailesinin bir parçası olduğum için yani artık Türk kültürüne göre yaşadığım ve dışarıda pek fazla Alman tanımadığımız için, bu evliliğin entegrasyona pek katkı sağladığını düşünmüyorum. Zaten Alman arkadaşlar bana sürekli der: “Sen hiç Almanlara benzemiyorsun, Türk gibi düşünüyorsun.”* Yani şunu söyleyebiliriz ki, karma evliliğin tek başına entegrasyona katkısı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, o evliliği yapmış olan kişiler, hem kendi kültürlerini yaşamalı hem de iki topluma mensup fertlerle de etkileşim halinde olmaya devam etmelidirler. Eğer bu şekilde bir yol izlenmezse, bu evlilik sadece kişilerin ve ailenin birbirini tanmasına neden olur ve tek yönlü kültürel bir etkileşim yaşanmış olur.

Türk / Müslüman birisiyle evlenip boşanmış Alman / Müslüman 10. Denek (kadın) ise yaptığı evliliğin sadece eşi ve kendisinin birbirlerinin kültürünü tanmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir: *“Kendi evliliğim için konuşacak olursam, ben Türk kültürünü öğrendim. Eşim de Alman kültürünü öğrenmeye başladı. Bununla birlikte eşimin ailesi beni kabullenmiş olsa bile, Alman kültürünü pek fazla tanıyamadılar. Benim ailem ise Türk kültürünü zaten reddediyordu. Sadece baba tarafım bu evliliği kabullendi ve Türk kültürünü biraz daha iyi tanımaya başladı.”*

Son örneğimizde yer alan, Alman / Müslüman birisinden boşanmış olan Türk / Müslüman 20. Denek (erkek), kültürel farklılıkların evlilikte çok önemli bir konu olduğunu ve bu bağlamda bazı şeylerden feragat edilmediği sürece evlilikte bir takım zorlukların yaşanacağını belirterek, karma evliliklerde iki kültürün bir arada yaşanılmayacağını şu şekilde belirtmiştir: *“...Biz Türk kültürüyle büyüdük ve bu Alman kültürü bize hiç uymadı. Bana birisi bir Almanla evleneceğini söylese, “kesinlikle evlenme” derim. Bir Alman ve bir Türk’ün evliliklerinin iyi olması için, iki taraftan birisi, diğerinin kültür ve geleneğine göre yaşaması gerekmektedir. Aksi takdirde, bir çatışma yaşanır. Ortası yok bunun. Yani “ben kendi kültürümü yaşayacağım, sen kendi kültürünü yaşayacaksın” şeklindeki bir çözüm yolundan, olumlu bir sonuç alınamaz. Ya*

biz Almanlaşacağız, ya da onlar Türkleşecek. Evlilik zaten bir fedakârlıktır ama eğer bazı şeylerden feragat etmezsen, mutlu bir evlilik beklemek de hayal kırıklığı olur. Evlenmeden önce yapmadığın şeyleri, evlendikten sonra yapman gerekmektedir. Basit bir örnekle, önceden sen evi süpürmezken, evlendikten sonra evi senin süpürmen gerekebilir.”

Evliliğin bir evresinde veya eşyle tanışmadan önceki bir dönemde din değiştirip Müslüman olan ve Türk / Müslüman birisiyle evlilik yapan kişilerin, ev içerisinde ve sosyal çevrede sadece Türk kültürüne göre bir yaşam sürdürdükleri ve aileleriyle aralarındaki bağlarda bir zayıflamanın söz konusu olup eski arkadaş çevreleriyle tamamen ilişkileri koparmaya varan bir iletişimsizlik ortamından dolayı, yapılan evlilikler tek yönlü bir etkileşime neden olmaktadır. Bununla birlikte eski dini inancını ve geleneklerini devam ettirenlerin hem kendi kültürüne hem de eşinin kendi kültürüne ait unsurların ev yaşantısını ve sosyal çevresini şekillendirmeye devam etmesi ve bu yapının çocuklarına aktarılmasından dolayı, bu evlilikler hakkında çift yönlü bir etkileşimden bahsedilebilmektedir.

Karma evliliklerin eşlerin birbirlerinin ana dillerini öğrenme üzerinde nasıl bir etki yarattığına göz attığımızda da şu sonuçla karşılaşmaktayız: Çiftlerden Türk tarafı- en azından anlayacak kadar- Almancayı zaten konuşabilmekte ve bu evlilikler sayesinde, dili daha çok geliştirme imkânı bulabilmektedir. Alman tarafı ise Türkçeyi nispeten öğrenebilmektedir. Araştırmaya katılan 4 çiftle mülakatlarımız Türkçe gerçekleşmiş ve onların çocuklarıyla da Türkçe konuştukları ve Türkçe kanallar izledikleri ortaya çıkmıştır. Bahsettiğimiz bu aileler yaşam tarzı olarak Türk-İslam kültürüne uygun yaşadıklarını bizlere beyan etmişlerdir. Araştırmamızda yer alan 2 Alman denek ise Türkçeyi yarı yarıya konuşmakta ve evde eşleriyle çoğunlukla Almanca konuşmaktadırlar. Bunun dışında kalan çiftlerden Alman tarafı, Türkçeyi ya anlıyor ama konuşamıyor, ya öğrenme aşamasında ya da Türkçeyi hiç bilmemektedir.

Tablo 18: Karma Evliliklerin Entegrasyona Etkisi Var mı?

	Kişi Sayısı	Katkısı Olup Olmama Sebebi
Evet	34	Eşler, aileler, yakın arkadaş çevresi vs. karma evlilikler vasıtasıyla birbirlerinin kültürlerini tanımaktadırlar.
Hayır	5	Özellikle aynı dini inanca sahip çiftlerin evliliklerinde, ev içi yaşantının tek bir kültürün üzerine inşa edilmesi ve yakın arkadaş çevresinin kendileriyle aynı dini inanca mensup kişilerden seçilmesi, kültürel etkileşimin oluşmasına engel olmaktadır.
Fikrim Yok	2	-

Dini Bayramların Kutlanması

Araştırmamıza katılan deneklere, ayrıca her iki kültüre ve dine ait olan bayramları kutlayıp kutlamadıklarını sorduğumuzda, din değiştirip eşinin mensup olduğu dini inancı benimseyenlerin, eski dini inanç ve kültürüne ait bayramları büyük oranda kutlamadıklarını; bununla birlikte, eski dini inancını koruyan kişilerin ise kendilerinden farklı dini inanca sahip birisiyle yaptıkları evliliklerde, her iki dinin bayramlarını da kutlandıklarını öğrenmiş olduk.

İlk grupta yer alan deneklere örnek olarak Türk / Müslüman birisiyle evli olan ve sonradan din değiştirmiş Alman / Müslüman 26. Denek (kadın) verilebilir. Kendisi evlilikten sonra, Hristiyan dini bayramlarında, eşiyile birlikte kendi ailesine gittiğini ama bu dini bayramların kendisi için hiç bir anlam ifade etmediğini ve bu bayramları kutlamadığını şu şekilde belirtmektedir: “Çocuklarımıza dinimizin ne olduğunu onlara anlatıyoruz. Sonuçta çocuklarımızın anneanneleri-dedeleri birer Alman-Hristiyan oldukları için, Paskalya ve Weihnachten¹⁰ gibi bazı dini bayramları kutluyorlar.

¹⁰ Almandada Noel anlamına gelen Weihnachten, Hristiyanların kutladığı bir dini bayramdır. İsa'nın doğum günü olduğuna inanılan Noel, Katolikler ve Protestanlar tarafından 24 (arefe günü), 25 ve 26 Aralık'ta, Ortodokslar tarafından ise 6 ve 7 Ocak tarihlerinde kutlanır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tümer ve Küçük, 2002:294-295.

Çocuklar, onların dini bayramları ile bizimkilerin arasındaki o farkı öğrenmeleri lazım. Bizim dinimiz İslam'dır, onların dini ise Hristiyanlık. Aradaki farklılıkları, onlara gösteriyoruz. Annem bizim dini bayramlarda sadece bir kez bize gelir ve çocuklara hediye alır. Weihnachten bayramlarında ise annem bizi her zaman evine davet eder. Biz de onlara gideriz... Balık falan yapıyorlar... Ama çocuklara, yaptığımız o dini bayram kutlamasının bizim dinimize ait olmadığını onlara söylüyoruz. "O bizim dinimiz değil, onların bayramıdır. Babaanneniz yalnız kalmasın, üzülmesin diye onun yanına gidiyoruz. Bizim de kendimize ait bayramlarımız var" şeklinde çocuklara açıklama yaparak, iki din arasındaki farklılıkları onlara öğretiyoruz. Ayrıca Hristiyan bayramlarını kesinlikle, bizim evde kutlamayız."

Bir diğer örnekte Alman / Müslüman birisiyle evli olan Türk / Müslüman 24. Denek (kadın) bir önceki örneğe paralel bir şekilde İslami dini bayramları kutladıklarını ama Hristiyan bayramlarında sadece eşinin ailesini ziyarete gitmekle yetindiklerini şöyle belirtmiştir: *"Bizim bayramlarımızda, bayramın ilk günü erkenden uyanıp çocuklara kıyafet giydiriyorum ve onlara hediye alıp, beraber camiye gidiyoruz. Burada sonradan Müslüman olan arkadaşlarımız var ve onlarla birlikte kahvaltı yapıyoruz. Eskiden bu kadar olanağımız yoktu ama artık farklı ırktan olup da Müslüman olan çift arkadaşlarımız var ve her sene onlarla bayramı kutluyoruz. Her sene mütemadiyen bunu yapıyoruz. Sonra da kendi aileme gidiyoruz ve tüm günü ailemin yanında geçiriyoruz. Daha sonra ise etraftaki tanıdıkları, akrabaları ziyaret ediyoruz. Alman bayramlarında ise mesela Noel'de, eşimin ailesi Hristiyan olduğu için, onların yanına ziyarete gidiyoruz. Kendi evimizde biz kesinlikle Noel'i ve diğer Hristiyan dini-kültürel bayramları kutlamıyoruz. Onlara giderken de çocuklarıma, babaannelerinin evinde bayram kutladıklarını ve onun için oraya gittiğimizi de söylüyorum."*

Bir diğer grupta yer alan, evlilik sonrasında da kendi dini inançlarını korumaya devam eden bireylerin, her iki dine ait bayramları kutlandığını görmekteyiz. Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 40. Denek (erkek) bu konuda şunları söylemektedir: *"Ramazan ve Kurban bayramlarını kutluyoruz. Hristiyan bayramları olduğunda da ben eşimin kutlamalarına katılıyorum. Yani iki dinin bayramlarını da kutlamaya çalışıyoruz. Bizim bayramlarda, eşim sürekli beni uyarır ve der ki "Bayramını güzel geçir. Arkadaşlarını, akrabalarını ziyaret et". Akşam eve vardığımda da "Bayramın nasıl*

geçti?” diye bana sorar. Yani benim dini bayramlarımı önemser. Ama sırf benim için önemser. Onun dini bayramlarında, ben de elimden geldiği kadar ona yardım etmeye çalışıyorum. Mesela önümüzde Noel bayramı var ve o bayramda Noel ağacı süsleyeceğiz. Çocukları da bayramda bize gelecekler. Ama çocukları da bana olan saygıdan ötürü, evde kesinlikle içki içmezler. Hep birlikte bayramı kutlayacağız. Onların bayram kutlamalarına da mani olamam çünkü bu onların bayramı. O nasıl benim bayramıma saygı duyuyorsa, ben de onun bayramına saygı duyarım.”

Her iki kültüre ve dine ait bayramların kutlanmasını da incelediğimiz bu araştırmada, verilen cevaplar bağlamında, iki farklı aile tipiyle karşılaşılmıştır. Birinci aile tipinde, din değiştirip eşinin mensup olduğu dini inancı benimseyenlerin, eski dini inanç ve kültürüne ait bayramları büyük oranda kutlamadıkları görülmüştür. İkinci aile tipinde ise, dini inancını koruyup kendisinden farklı dini inanca sahip kişilerle yaptıkları evliliklerde kişilerin, her iki inanca ait bayramları da kutlamaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Bayram kutlamalarıyla ilgili bir başka üzerinde durulması gereken husus, çiftlerin kutlanan bayramların hangi yönünü çocuklara anlattıklarıdır. Aynı dini inanca sahip olan kişiler, din değiştirmiş olan kişinin ailesinin bayramını kutlamaya giderken, çocuklarına bu kutlamaları sadece “dedeleri-nineleri yalnız kalmasın, onlar mutlu olsun diye” yaptıklarını anlatmaktadırlar. Yani, çocuğun o “değer”i benimsememesi ve içselleştirmemesine dikkat etmektedirler.

Bir diğer aile türünde, iki farklı dini inanca sahip kişilerin yaptıkları evliliklerde, çiftler her iki kültüre ait bayramları (dini formdan uzak kültürel bir atmosferde), büyük bir özveriyle kutlamakta ve bayramların özellikle kültürel yönünü çocuklara aşılama çalışmaktadırlar. Çiftler çocuğun gelecekteki dini inancını belirlemede ve şekillendirmede önemli bir yapı taşı oluşturduğunu düşündükleri dini bayramları, bu yüzden önemsemektedirler. Çocukların küçüklükten itibaren farkına varmaları ve dini seçimlerini daha bilinçli yapmaları için aileler, her iki dini inanca ait bayramların gayesini ve önemini çocuklara anlatmaya çalışmaktadırlar. Bazı aileler ise, özellikle çocuk sahibi olduktan sonra, bayramları daha sık kutlamaya başlamaktadırlar.

Tablo 19: Dini Bayramların Kutlanması

Değişken	Kutlanılan Bayramlar	Kutlanılan Bayramların Hangi Yönünü Çocuklarına Aktardıkları
Farklı Dini İnanca Sahip Çiftler (Hristiyan-Müslüman)	Her iki dini bayramı, kültürel nitelikte, kutlamaktadırlar.	Çiftlerin çoğunluğu, bil husus çocukları olduğunda, dini bayramları kutlamada daha çok özen göstermektedirler. Çocuğun, her iki kültürü tanınması için bayramlar bir fırsat olarak görülmektedir. Çiftler, dini bayramların kültürel yönünü çocuklarına aktarmaktadırlar.
Aynı Dini İnanca Sahip Çiftler (Müslüman-Müslüman)	Sadece İslami dini bayramları kutlamaktadırlar. Bununla birlikte, Hristiyan dini bayramlarında, orijin dini inancı Hristiyanlık olan eşin ailesine, ziyaret amaçlı gidilmektedir.	Sadece İslami dini bayramları kutlayan çiftler, çocuklarına dini aidiyet kazandırma adına, bu bayramların dini ve kültürel yönünü onlara aktarmaktadırlar. Orijin dini inancı Hristiyanlık olan eşin ailesine, bayram ziyaretlerine gidildiğinde, eşler çocuklarına bu bayramların mensup oldukları dini inançta bir yeri olmadığını ve aileleri yalnız bırakmamak için onları ziyaret ettiklerine anlatmaktadırlar.

3.9. Almanya’da İslam (Euro-İslam) ve Entegrasyon

Bu bölümde İslam’da var olan bazı emir ve geleneklerin Türklerin Almanya’ya entegre olmalarına nasıl bir etkisi olduğunu ele alacağız. Bunun akabinde ise, Almanya’nın Müslümanlar için nasıl bir yaşam alanı sunduğu ve değişmesi istenilen uygulamalar üzerinde durmaya çalışacağız.

Dini Emir ve Geleneklerin Entegrasyona Etkisi

Araştırmamıza katılan deneklere, Müslüman olsun veya olmasın, İslam’da yer alan bazı dini emir ve geleneklerin- özellikle türban, domuz eti yasağı ve ezan- Türklerin ve Müslümanların içinde buldukları topluma entegre olmalarında bir etkisinin olup olmadığını sorduk. Büyük bir çoğunluk (27 katılımcı), bu konuda bazı yasakların veya zorlukların olduğunu söylemekle birlikte, bunların Müslümanların kendilerini yabancı hissetmelerine sebep olmadığını ve topluma entegre olmalarına olumsuz etki yaratmadığını söylemişlerdir.

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 13. Denek (kadın), dini gelenekler ile entegrasyon arasında bir bağlantı olmayışını şöyle izah etmektedir: *“Yukarıdaki bahsettiğiniz taleplerde bulunan bir takım Müslümanlar var ama bunların gerçekleşmesiyle, kendilerini entegrasyona daha yakın hissedeceklerini zannetmiyorum. Buralarda zaten bir sürü cami var ve ibadet etmek isteyen birisi, ezan sesi olmadan da, özgürce ibadetini yapabilir. Camilere geziler düzenliyoruz ve oralara gelen cemaatin çoğunluğunu yaşlıların oluşturduğunu görüyoruz. Yani zaten genç kesimin dine pek ilgisi yok ve birtakım dini düzenlemelerin yapılmasının, onlar için hiçbir anlam ifade edeceğini düşünmüyorum.”*

Alman toplumuna karşı kendisini yabancı hissetmesinin en önemli sebebi olarak, türban eksenli yaşadığını sorunları gösteren Alman / Müslüman birisiyle evli Türk / Müslüman 24. Denek (kadın) şunları dile getirmektedir: *“Evet, öyle düşünüyorum. En azından türban konusunda öyle düşünüyorum, çünkü ben türbandan dolayı büyük problemler yaşadım. Ben kendimi bir Alman gibi göremiyorsam, bunun sebebi başörtüdür.”*

Alman / Hristiyan birisiyle evli olan Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) ise mevcut durumun çok ideal olduğu ve yapılacak birtakım düzenlemelerin desentegratif bir fonksiyon icra edeceğini şöyle belirtmektedir: *“Hayır, düşünmüyorum. Bence bu tür şeylerin yaygınlaşması, entegrasyona daha olumsuz etki eder ve neticesinde Almanlar Türkleri eskisinden daha çok dışlayacaklardır. Bence şimdiki durum iyi...”*

Araştırmamıza katılan 14 denek ise, bir takım dini emir ve geleneklerin, Müslümanların Almanya’da kendilerini yabancı hissetmesine neden olduğunu düşünmektedirler. Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 19. Denek (kadın), Almanya’da İslam’ı yeterince yaşayamadığını ve bundan dolayı gitmek istediğini şöyle ifade etmektedir: *“... Entegrasyon için olumsuz bir etki ettiğini düşünüyorum. Eğer imkân olsaydı, bir İslam ülkesinde yaşamayı tercih ederdim. Bunu da biz zaten denedik. Eğer maddi açıdan şartlar uygun olsaydı, biz gelmemek üzere Türkiye’ye dönmüştük. Bir İslam ülkesinde yaşasaydım, hem çocuklar açısından hem de her açıdan daha iyi olurdu. Zaten burayı da pek beğenmiyorum. Yani burada zoraki kalıyoruz.”*

Türk / Müslüman birisiyle evli olan Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) ise İslami bir takım emir ve geleneklerin Almanya’da rahatça yaşanmadığından dolayı

Müslümanların bir kısmı kendilerine saygı duyulmadığını düşündüğünü, şöyle ifade etmektedir: “...*Bu onların Almanlar tarafından kabul edilmeyişinin ve kendilerine saygı gösterilmemesinin sebeplerinden birisi olarak düşünmelerine neden olmaktadır. Sana saygı göstermeyen birisine saygı göstermen de biraz zordur. Bundan dolayı da Türkler Almanlara saygı gösteremiyorlar. İyi bir şekilde yaşamak istiyorsak, birbirimize saygı göstermek zorundayız. Birisinin bize saygı duymamız için onun bize saygı duymasını bekleriz. Öte yandan, o kişinin bize saygı duymasını sağlamanın yollarını da aramamız gerekmektedir.*”

Türban

Araştırmamıza katılanlara “*Almanya’da türbana karşı bir ön yargı var mı?*” şeklinde bir soru yönelttiğimizde, verilen cevaplara göre deneklerin neredeyse hepsi, 40 kişi, türbana karşı bir ön yargı olduğunu düşünmektedir.

Türbana karşı ön yargının oluşma sebeplerini Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 8. Denek (kadın) şu şekilde açıklamaktadır: “*Benim açımdan yok ama içinde bulunduğumuz Almanya’da Müslümanlara karşı bir ön yargı bulunmaktadır. Bunu kasıtlı yaptıklarını düşünmüyorum. Terörizm, 11 Eylül saldırısı ve İslam’ın bazı gruplar tarafından siyasi amaçlar uğruna kullanılmasından (siyasal İslam) dolayı İslam’a karşı ön yargılar oluşmaya başlamıştır.*” Alman / Hristiyan birisiyle evli Türk / Müslüman 31. Denek (kadın) ise Almanların türbana karşı olan ön yargılarının sebebini şöyle ifade etmektedir: “*Almanların türbana karşı bir ön yargısı var ama bence bunun sebebi, türbanın Almanlara çok değişik gelmesi yani onlara türbanın yabancı gelmesidir.*”

Sadece bir denek ise türbana karşı bir ön yargının olmadığını düşünmektedir. Alman / Müslüman birisiyle Türk / Müslüman 37. Denek (erkek) bu konuda şunları söylemiştir: “*Ben görmedim. Şuana kadar görmedim. Mesela geçen gün, Peygamberimize hakaret eden bir film, sinemalarda gösterildi ama Almanlar buna karşı çıktılar. Alman televizyonlarında bu tür filmlerin, bir saygısızlık örneği olduğu söyleniyordu.*”

Katılımcılara, yukarıdaki soru dışında türbanla ilgili ayrıca “*türbandan dolayı bir zorluk veya baskı yaşadınız mı?*” diye sorduğumuzda, hayatlarının bir evresinde türban takmış

veya halen türbanlı olan 9 denek, bir takım negatif ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Türbanlı olmasından dolayı iş başvurusuna olumsuz bir cevap verildiğini Türk / Müslüman 35. Denek (kadın) şöyle belirtmiştir: “...Ben sekreterliğe başlamadan önce, eğitimci olmak istemiştim. İşe başvurduğum okuldaki idareci Hristiyan kadınla, bu yüzden 1 saat boyunca tartıştım. Bana “sen bizim çocukları eğitemezsin” deyince, ben de ona “ama sen bizim çocukları eğitebiliyorsun. Sen Hristiyansın ve bizim Müslüman çocukları eğitebiliyorsun. Size söylediğim gibi ben sadece okuldaki kural ve yönetmeliklere göre çalışacağım ve aksi yönde bir şey öğretirsem o zaman bir şey söyleme hakkına sahipsiniz. Sizin çocukları İslam üzerine eğitmeyeceğim ki... Ben o gün işimi yapıp eve gideceğim. Ama siz benim, çocuklara İslamiyet’i aşılayacağımdan korkuyorsunuz. Peki, sizin bizim çocuklara Hristiyanlığı aşılama hakkınız var mı?” şeklinde bir cevap verdim. Karşımdaki müdür bana halen, “başını açsan girebilirsin” dedi. Ben de “eğer başımı açsam bile fikirlerim değişmez” dememe rağmen, bana “açarsan başka olur” dediler. Ben de “Peki, ben türbanı açarsam, sen de anadan üryan bir şekilde soyunacak mısın? O zaman öyle çalışalım” dedim ve biraz daha konuştuktan sonra, benim türbanla işe başlamamı kabul ettiler. Ama ondan sonra ben kabul etmedim ve sonrasında sekreterliğe başladım.”

Bir başka örnekte ise, Türk / Müslüman birisiyle evli Alman / Müslüman 26. Denek (kadın), türban taktığı dönemlerde, öğretmenlerini kendisine düşük notlar verdiklerini şöyle anlatmıştır: “...Okul zamanlarında başörtüsünden dolayı bir sorun yaşamıştım. Çünkü okul devam ederken, senenin ortasında aniden türban takmaya başladım. Bu durumu gören öğretmenlerim de, belki İslam’ı sevmedikleri veya Türkleri sevmedikleri için olabilir, birden bire notlarımı düşürdüler. Güya ben o mesleği öğrenmemişim veya o meslek bana göre değilmiş... Ben de başka bir sınıfa geçtim ve notlarım da düzelmeye başladı...”

Katılımcılara, Almanya’da türbanın nasıl karşılandığı ve bu yönde bir ön yargının olup olmadığını sorduğumuzda deneklerimizin neredeyse tamamı, türban konusunda bir ön yargının varlığından söz etmiştir. Bu ön yargıların temel sebebi olarak, 11 Eylül saldırıları ve bunun akabinde ortaya çıkan İslamofobiyi göstermişlerdir. Bizatihi

katılımcıların türbandan dolayı yaşadıkları zorlukları kendilerine sorduğumuzda, ailelerinin kız çocuklarının Müslüman olmasını veya Müslüman birisiyle evlenmesini, onların türban takması veya türban takma ihtimalinin olması kadar büyük bir problem olarak kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Deneklerimiz, sosyal hayatın herhangi bir alanında türbandan dolayı ya bizzat kendileri bir sorunla karşılaşmış, ya da sorun yaşayanlarla karşılaşmış veya bu konuda bir ön yargının olduğunu bir şekilde başkalarından duymuşlardır. Türbanlı deneklerin kendileri ya da türbanlı yakın arkadaşı ve akrabaları, öncesinde çok büyük bir ön yargıyla baş başa kalmazlarken, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra İslam'a karşı geliştirilen olumsuz söylem ve tutumların artışıyla birlikte, sosyal hayatın bir evresinde sorun yaşamaya veya dışlanmaya başladıklarını dile getirmişlerdir.

Almanya'da özellikle türbanlı / çarşafly Türk kadınlar, bazen ön yargı ve dışlayıcı tavırlara da maruz kalmaktadırlar. Bu ön yargı sadece Türk kadınlarına karşı değil, o giyim şeklini tercih eden bütün kadınlara yönelik olmaktadır. Alman toplumunda hâkim olan "Türban takan herkes, Türk'tür" şeklindeki bir genelleme, aslı Türk olsun Arap olsun her türban takanın Türk olduğu kanısına varmalarına neden olmuş olduğu görülmektedir. Bunun da ötesinde, gerek yaptığımız mülakatlar gerekse gündelik yaşantıda gerçekleştirdiğimiz diyaloglar sonucunda din değiştirip Müslüman olan Hristiyan Alman kızlarına, ailesi ve yakın çevresi, onun din değiştirmesinden ziyade öncelikle türban takıyor olup olmayacağını sorgulamaktadır. Liberalizmin kök saldığı genelde Batı Avrupa'da özelde Almanya'da, aile ve arkadaşlar, kızın din değiştirmesini-Müslüman olmasını onun özgürlük alanı olarak değerlendirirken, söz konusu türban takma olunca ilişkileri kopartacak düzeyde mesafeli yaklaşmaya başladıkları görülmektedir.

Domuz Eti

Bu başlık altında, Almanya'da domuz etinin yaygın oluşundan ötürü, deneklerimizin "helal kesim et" bulmada bir zorluk yaşayıp yaşamadıklarını, eğer zorluk yaşıyorsa bu durum onların Alman toplumunda bir yabancılaşma hissine kapılmalarına neden olup olmadığını ve genelde et alışverişlerini nereden yaptıklarını öğrenmeye çalışacağız.

Müslüman olan ve domuz eti yemeyen denekler, büyük çoğunlukla helal kesim et bulmada bazı zorluklar yaşasa da, bu zorluğun onların Alman toplumuna entegre olmasında bir engel teşkil etmediğini düşünmektedir. Bu katılımcılar, kendilerinin veya çevrelerinin güvendiği Türk market ve kasaplardan kırmızı et alışverişi yaptıklarını dile getirmektedirler.

Alman / Müslüman 23. Denek (erkek) sadece Türk marketlerinden alışveriş yaptığını şöyle belirtmektedir: *“Biz tanıdığımız bazı Türk marketlerinden alışveriş yapıyoruz. Daha önceden o kişilerden alışveriş yapanlara sorarak ve araştırarak o marketlere gidiyoruz ve aldıktan sonra biz kendimiz de test ediyoruz. Bundan dolayı da, o satıcılara güveniyoruz. Sonuç itibariyle tecrübe ederek, güvenilir olup olmadığına karar veriyoruz.”*

Bazı Müslümanların, Alman marketlerin sattıkları kırmızı ete pek güvenmedikleri için, onlardan sadece beyaz et satın almayı tercih ettiğini belirten Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) bununla ilgili şunları dile getirmiştir: *“Bu konuda hassas olan Müslümanlar, genel itibariyle “helal kesim” et ürünleri satan yerlerden alışverişlerini yapıyorlar veya normal bir Alman marketinden alacaksa, et tercihini, tavuk, hindi gibi kümes hayvanlarından yana kullanıyorlar. Kümes hayvanlarını, domuz etiyle karışma ihtimali olmadığı için tercih ediyorlar.”*

Deneklerimize ayrıca *“üzerinde “helal” ibaresi yazan bütün Türk veya Alman dönercilere güveniyor musunuz?”* şeklinde bir soru yönelttiğimizde, katılımcıların çoğunluğu bunlara güvenmediklerini ve bu konuda seçici olduklarını belirtmişlerdir. Nitekim Almanya’da faal olan bazı dönercilerin “helal” diye sattıkları dönerlerde, at ve domuz etine rastlanılmıştır (<http://www.dw.de>, 17.02.2013).

Türk / Müslüman 37. Denek (erkek) bu konuda şunları belirtmiştir: *“...Bazı Türk dönercileri var ama döner etinin içerisinde ne olduğunu göremediğimiz için, ben dönercilere pek güvenemiyorum. Bazıları sattıkları dönerin helal olduğunu bize söylüyorlar. Biz de güvenerek yiyoruz artık günahları boynuna...”*

“Helal kesim et” konusunda ise, genel itibariyle denekler, domuz eti ile diğer İslami geleneklere uygun olan etleri birbirinden ayırabilmektedirler. Bununla birlikte bu ikisini

birbirinden ayırt etmekte veya bir ürünün içerisinde domuz yağı, jelâtin gibi domuz ürünleri bulunduğunu anlamakta bazı zamanlarda zorluk yaşamaktadırlar. Bu tür sorunlardan dolayı, Alman marketlerinde satılan et ürünlerinin üzerinde daha açıklayıcı bilgilerin yer almasını gerektiğini düşünmektedirler. Domuz ürünlerini tüketmeme konusunda hassas davrananlar, et alışverişlerini çoğunlukla Türk marketlerinden yapmaktadırlar ve bu marketlere karşı güven beslemektedirler. Ama Türk dönercilerine karşı aynı güveni duymamakta ve döner alışverişi yaparken özellikle tanıdığı dürümcülere başvurmaktadırlar. Döner etinin içerisinde domuz ürünlerinin de bulunduğu yönünde son zamanlarda ortaya çıkan haberlerden dolayı, Batı'daki Türkler Almanya'daki ve Avrupa'daki Türk dönercilerine karşı bir güvensizlik hissetmektedirler.

Ezan

Almanya'daki camiler ve bu camilerin çoğunluğunda ezan sesinin dışarıya verilmemesi hakkında deneklerimizin ne düşündüğünü ve bunun kendilerini Alman toplumuna entegre etmede nasıl bir etkisinin olduğunu deneklerimizden öğrenmek istedik. Katılımcıların büyük çoğunluğu ezan sesini cami dışında da duymak istediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte sadece 9 denek, ezan sesini duymadıklarından ötürü, kendilerinin veya tanıdığı başka Müslümanların bir yabancılaşma hissine kapıldıklarını dile getirmişlerdir.

Türk / Müslüman 34. Denek (erkek), bu sorumuzu şu şekilde cevaplamıştır: “*Bence ezan olmayan bir yer gerçekten noksan olur. O memlekette beni yabancı hissettirmesi bir yana, vatansız olduğumu hissettiriyor ve bu vatanın benim olmadığı hissine kapılıyorum.*”

Araştırmamızda yer alan deneklerin çoğunluğu ise, ezan sesinin dışarıya verilmesi ile entegrasyon arasında bir ilişki olmadığını düşünmektedir. Bunlardan biri olan Türk / Müslüman 18. Denek (erkek) ezanı duymalarından çok caminin icra ettiği fonksiyona vurgu yaparak, işlevsel yanından ötürü kendisini Almanya'da yabancı hissetmediğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Avrupa'daki camilerin geneli, Resulullah dönemindeki camilerin icra ettiği fonksiyonları yerine getiriyorlar. Mesela ben boş zamanlarımda camiye gelip Müslümanlarla iç içe olduğum için, kendi adıma bir yabancılık*

hissetmiyorum. Ama Müslümanlığın olmadığı bir yerde veya cami sayısının az olduğu bir bölgede yaşasaydım, kendimi o zaman yalnız hissederdim. Bana göre, bir caminin dış görünüşünden ziyade, icra ettiği fonksiyon daha önemli. Yani İslami değerlerin ve kardeşliğin bir camide yaşanması, onun dış görünüşünden daha evladır. Böyle olunca da, bir Müslüman kendini burada yabancı hissetmez.

2 deneğimiz ise oturdukları muhitte toplanan imzalar neticesinde belediyenin izniyle ezan sesinin, belirlenen mesafeye kadar, dışarıya okunduğunu ve bu uygulamanın tamamıyla belediyelerin inisiyatifinde olduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri olan Türk / Müslüman 16. Denek (erkek) şunları söylemiştir: *“Dortmund’un genelinde değil de bizim kaldığımız bu bölgede, ezan dışarıdan okunuyor. İlk başlarda çevredeki Almanların itirazı olmuş ama belediye meclis üyeleri tarafından, onların lehine bir karar çıkmamış. Belediyenin inisiyatifinde olan bir şey bu, önceden izinleri alınmış. Ezan dışarıdan okunmasaydı bile bir sorun teşkil etmezdi. Adamın içinde varsa, zaten ezanın dışarıda okunup okunmaması onun için problem olmaz. Dinini yaşamak istiyorsan, burada yeterli derece de ibadethane var ve ezanın kaçta okunduğu da biliniyor zaten.”*

Türk / Müslüman 21. Denek (erkek) ise Almanya’da birçok Müslüman’ın evinde olduğu gibi kendisinin de ezan saati olduğunu ve bundan dolayı ezanın dışarıdan duyulmayışının eksikliğini hissetmediklerini şöyle ifade etmiştir: *“Bizim burada, ezan okuyan saatimiz var ve onun için ezan sesine hasret değiliz. Saat ezan okumaya başlayınca, o kadar rahatlıyoruz ki. Çok hoşumuza gidiyor ve kalbimiz yumuşuyor.”*

Ezanın dışarıda okunmasıyla ilgili olarak yapılacak referandumların, sonucu ne olursa olsun, Müslümanların Almanya’da entegre olmalarını kolaylaştıracağını Alman / Müslüman 12. Denek (kadın) şöyle belirtmiştir: *Ezan gibi dini değerlerimizi Almanya’da yaşayamamamız, tabi ki bizim için hoş bir durum değil. Ama çoğunluğu Hristiyan olan bir toplumda yaşadığımız için de bizim bunu kabullenmemiz gerekiyor. Bir yerde ezanın okunup okunmaması konusunu, o mahallede beldede, köyde yaşayan insanlara sorulsa, referandum tarzında bir şey yapılırsa, topluca karar alınsa, belki bu her iki taraf için daha memnuniyet verici, entegrasyon adına atılmış daha kayda değer bir adım olmuş olur. Bu referandumla birlikte çıkan karar neticesinde Müslümanlar*

“Evet, biz propagandamızı yaptık ve bunun sonucunda ezan okunmaması yönünde karar çıktı, biz buna saygılıyız” veya “Evet, Alman veya Hristiyan toplumu bu yönde adım attı, biz de attık ve ezan okunmasına karar verildi.” diyerek durumu kabullenir. Böyle bir şey olsa, iki taraf da durumu kabullenir ve ortaya daha yaşanılabilir bir toplum çıkar.

Ezanın entegrasyonla hiçbir ilgisi olmadığını düşünen Türk / Müslüman 13. Denek (kadın) ise bu görüşünü şu şekilde açıklamıştır: *“Yukarıdaki sorduğunuz taleplerde bulunan bir takım Müslümanlar var ama bunların gerçekleşmesiyle, kendilerini entegrasyona daha yakın hissedeceklerini zannetmiyorum. Buralarda zaten bir sürü cami var ve ibadet etmek isteyen birisi, ezan sesi olmadan da, özgürce ibadetini yapabilir. Camilere geziler düzenliyoruz ve oralara gelen cemaatin çoğunluğunu yaşlılar oluşturmaktadır. Yani zaten genç kesimin dine pek ilgisi yok ve birtakım dini düzenlemelerin yapılmasının, onlar için hiçbir anlam ifade edeceğini düşünmüyorum.”*

Son örneğimizde ise Türk / Müslüman 14. Denek (erkek), camilerin sayısı konusuna değinmekte ve çok sayıda ve dikkat çekecek şekilde camii inşa etmenin toplum içerisinde bir huzursuzluk meydana getirici ve ayrıştırıcı fonksiyon icra ettiğini şu şekilde belirtmektedir: *“Aynı yerde 4-5 tane camiye ne gerek var? Örneğin, Duisburg'ta baya büyük 3-4 tane cami var ama o kadarına gerek yok. Yani 2 tane yapsınlar, bence yeterlidir. Zaten bir sürü geniş camiler olduğu halde, insanlar gitmiyor ve çoğu cami dolmuyor. “İlla ki biz de cami açacağız” diyorlar ama dolduramıyorlar. Yani gereksiz... Bu kadar caminin yapılması, Almanların dikkatini çekiyor ve onlar da bu durumu protesto ediyorlar. Mesela bir defasında, bir yere cami açılacaktı ama karşısında da Almanların evleri vardı. Daha sonra ise bu Almanlar “cami istemiyoruz” diye yürüyüş yaptılar. Zor tabii... Türkiye’de, büyük bir kilise açılmaya çalışılsa, Türkler bunu ister mi? Ayrıca, cami yapılabilecek bir sürü yer varken, Müslümanlar illa ki merkezde inşa etmeye çalışıyorlar. Huzursuzluk yaratacak bir durum ve bence buna da gerek yok. Sonuçta her iki Türk’ten bir tanesinde illa ki bir araba var. Camiye gitmek istiyorsa, arabası olmayanlarla birlikte merkezde olmayan camiye de gidebilirler. Müslümanların cami konusunda çok hassas oluşları iyi bir şey ama durduk yere düşman kazanmaya da gerek yok. Ezan sesinin de dışarıda duyulup- duyulmamasının, entegrasyona bir şeyler kattığına inanmıyorum.*

Araştırmamızda yer alan deneklerden birkaç tanesi buldukları muhitte, toplanan imzalar neticesinde, ezan sesini evlerinden, işyerlerinden vs. duyabilme imkânına sahipken, bazıları ezan sesini cami dışındayken duyamamakta ve bu ihtiyacı ezan okuyan saatlerle gidermeye çalışmaktadırlar. Ezanın dışarıda okunmasını büyük çoğunluk talep ederken, bir kısmı var olan durumdan rahatsızlık duymadıklarını belirterek, mevcut durumun korunması gerektiğini düşünmektedirler. Her halükarda, ezan sesini cami dışından duyamamayı, entegrasyon adına olumsuz bir etken olarak değerlendirmemektedirler.

Sonuç olarak, türbana karşı bazı ön yargıların dışında, domuz etinin yaygın oluşu ve bazı yerlerde ezan sesinin dışarıdan duyulmaması gibi konularda, Almanya’da yaşayan Müslümanlar bir takım zorluklarla karşılaşsa da bu durumun onların kendilerini Almanya’da yabancı hissetmesine veya topluma entegre olmayı zorlaştırmasına neden olmadığını belirtmişlerdir. Yani sonuç itibarıyla İslamiyet’te yer alan bazı dini emir ve geleneklerin entegrasyona olumsuz katkıda bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte türbana karşı sergilenen bu olumsuz tutumun son bulmasının, onların Alman toplumunu içselleştirmelerini ve topluma entegre olmalarını kolaylaştıracağını düşünmektedirler.

Tablo 20: İslami Dini Emir ve Geleneklerin Entegrasyona Etkisi

İslami Dini Emir ve Gelenekler	Kişi Sayısı	Açıklama
Desentegratif Bir Etkisi Bulunmamakta	27	Türbana karşı ön yargının olması, domuz etinin çok yaygın olması ve ezan sesinin, istisnai bölgeler dışında, dışarıdan duyulmaması gibi dini emir ve gelenekler ile Müslümanların Alman toplumuyla entegre olması arasında bir ilişki bulunmamaktadır.
Entegrasyonu Olumsuz Yönde Etkilemekte	14	Türbana karşı ön yargının olması, domuz etinin çok yaygın olması ve ezan sesinin, istisnai bölgeler dışında, dışarıdan duyulmaması gibi dini emir ve geleneklerin, Müslümanların Alman toplumunda kendilerini yabancı gibi hissetmesine ve topluma entegre olmasına olumsuz anlamda etkilemektedir.

Müslümanlar için Bir Yaşam Yeri Olarak Almanya

Müslümanlara Tanınan Özgürlükler ve Yapılan Kısıtlamalar

Bu başlık altında kısaca, Müslümanların dini pratiklerini tecrübe etmede hangi konularda serbest olduklarını ve hangi konularda bir takım sıkıntılar yaşadıkları üzerine, deneklerimizin bize belirttiklerinden yola çıkarak göstermeye çalışacağız.

Türk / Müslüman 39. Denek (erkek) Müslümanlara tanınan olanakları şöyle izah etmiştir: *“Burada sorun çıkartmadığın sürece, Avrupa'nın hiçbir ülkesinde dine karşı bir kısıtlama yoktur. Eğer dini vecibelerini yerine getireceksen de bunu kurallar içerisinde, miting veya olay çıkartmadan yapmalısın. Türkiye'de de aynı uygulama var. Burada dinini istediğin şekilde yap, güzel şeyleri yap, dinle ama aşırıya kaçma ve terörist üretme diyor. Biz küçükken, bazı sakallı adamlar geliyorlardı. Bunlar def çalıp, vücudunun farklı yerlerine şiş geçirirlerdi. Biz de bunlara bakıp korkardık. Bunların Alevi olup olmadığını da bilmiyorum. Almanya'da da bu tür aşırı şeyler yaparsan, sana tabi ki sorun çıkartırlar.”*

Buna paralel olarak Türk / Müslüman 37. Denek ise şunları söylemiştir: *“... Almanya'nın çok özgürlükçü bir ülke olduğunu düşünüyorum. İnanın bana, Almanya'da İslamiyet'i Türkiye'den daha rahat yaşayabilirsiniz. Belki Türkiye'de son zamanlarda dini özgürlük adına bir takım iyileştirmeler olsa da bir birkaç yıl öncesi kadar Türkiye'de namaz kılanlar fişleniyordu. Ama burada ne bir sınırlama ne de bir fişlenme olayı var. Radikal dinci olan kişiler tabi ki topluma zarar verdiği için, devlet tarafından kontrol edilmek istenecektir. Ama kimseye zarar vermeden, bireysel bir şekilde dinini yaşamak istersen de kimse sana karışmaz. Mesela ben, kimseyi rahatsız etmeden kendi evimde şeriatı da yaşarım, kendi evimde namaz da kılarım. Kimse bana karışmaz, karışmaya şansı da yok... Karışan da olmadı...”*

Entegrasyon bağlamında dini emir ve geleneklerin pratik edilmesi ile ilgili kısımda, türban, ezan ve helal et konusunda Almanya'da bir Müslüman'ın yaşayabileceği zorluklara genel olarak örnek vermiştik. Bu sınırlamalara, Türk / Müslüman 38. Denek (kadın) şunu da ilave etmektedir: *“Bir Türk arkadaş bana Almanya'da dinini rahat yaşayıp yaşayamayacağını sormuştu. Ben de “tabi ki burada dinini, Türkiye'deki gibi*

yaşayamazsın” dedim. Çünkü belki rahatça oruç tutabilirsin ama hem yorucu iş temposu seni yorar hem de diğerleri sen oruç tutarken yemek yiyeceği için, oruç tutmak zor olabilir. Bunun dışında namaz kılmak istiyorsan kılarırsın ama her vakti kılmak biraz zor olabiliyor. Ayrıca bayramları kutlamak, Türkiye’de kutlamak gibi değil. Eğer burada tanıdığın çok Türk varsa o bayramı, bayram gibi geçirebilirsin ama eğer yoksa Türkiye’deki gibi yaşayamazsın. Mesela, benim önceden hususi arabam vardı ve bayramlarda tanıdığım iki Türk arkadaşı arabayla ziyarete giderdim ama artık arabam olmadığı için onları da ziyaret edemiyorum. Bunun yanı sıra Alman hükümeti, Müslüman dini bayramlarda bize özel izin vermiyor.”

Daha İyi Bir Dini Tecrübe İçin Değişmesi İstenilenler

Araştırmamıza katılan deneklere, dini anlamda hangi uygulamaların veya yaptırımların değişmesini istediklerini sorduğumuzda, bu soruya Türk / Müslüman 34. Denek (erkek) şu şekilde cevap vermiştir: *“Ezanın dışarıdan duyulmasını, başörtüyle rahatça gezilmesini, Cuma namazına gidebilme serbestliği ve dini bayramlarımızın tatil olmasını istiyoruz. Almanlar nasıl ki Noel’de tatil yapıyorlarsa biz de Ramazan ve Kurban bayramlarında tatil yapmak istiyoruz... Ayrıca biz Türklerin camilerinde, hutbeler halen sadece Türkçe yapılıyor. Ama bir Arap kendi camisinde, Almanca hutbesini veriyor. Bir Türkçe hutbeyi ben anlarım ama çocuklarım Türkçeyi tam konuşamıyor. Bence Almanya’da herkesin anlayabilmesi için hutbelerin yavaş yavaş Almanca olması lazım.”*

Türk / Müslüman 37. Denek (erkek) dini eğitime vurgu yaparak şunlar söylemiştir: *“Türk anne-babaların çocuklarına dini eğitim verme konusunda hassas davranmalarını ve bu konuyu önemsemelerini istiyorum. Böylelikle yeni nesil gençlerimiz, Türklüklerini, dinlerini ve kültürlerini unutmamış olurlar. Sadece bunu istiyorum...”*

Son örneğimizde ise Türk / Müslüman 11. Denek (erkek) satılan yiyecek ve içeceklerin muhtevalarının daha açık bir şekilde gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir: *“... Yiyeceklere konulan katkı maddeleri daha açık ve net bir şekilde yazılırsa, alış-veriş yaparken daha çok kolaylık sağlanmış olur. Hayvani katkılar, alkol vs. konularında açıklayıcı bilgilerin daha fazla olması gerekmektedir...”*

Almanya’da Türklerin Alman toplumuna başarılı bir şekilde entegre olmasına ve uyum sağlamasına katkı sağlamak için, din adamlarının da aktif bir şekilde rol alması adına bir takım çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, 2007-2008 yıllarına gelindiğinde, Almanya’da görevli olarak çalışan imamların, Almanya’da yetiştirilmesi ekseninde bir tartışma vuku bulmuştur. 2010 yılında resmi olarak alınan bir kararla, artık Almanya’da görev yapacak olan imamlar, Almanya’daki İslam Enstitüleri’nde yetiştirilecektir. Ayrıca bu din adamları, hem Almancayı bilmiş olacak, hem uyum sorunu yaşamayacak, hem de Almanya’yı ve Almanya’daki Türkleri yakından tanımış olacaktır. Buna ek olarak, imamlar entegrasyon adına da çalışacak ve bunun için proje üretmeye başlayacaklardır (Şahin, 2010:181).

Almanya’da Ramazan ve Kurban bayramlarında resmi tatil ilan edilmemesinden dolayı, araştırmamıza katılan bazı Müslüman denekler bir rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durumun değişmesinin, onların bir Müslüman olarak ötekileştirilmediği ve onlara karşı “adil davranıldığını” düşüncesine kapılacakları kanaatindeyiz. Sonuç itibarıyla, araştırmamıza katılan kişilerin çoğunluğu, ister Türk ister Alman olsun, Almanya’da dini pratikleri uygulamada, her yerde karşılaşılabilecek bazı kısıtlamalar dışında, herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ve Almanya’da bir dini özgürlüğün olduğundan söz etmektedirler.

SONUÇLAR

Türklerle Almanlar arasındaki ilk yakın ilişkiler işçi göçüyle başlamış ama ilk nesil Türklerin kendilerini orada yabancı olarak görmeleri ve Almancayı bilmemelerinden dolayı, Almanlarla aralarındaki ilişkiler pek gelişmemiştir. Bununla birlikte birinci nesilden son nesile gelinceye kadar Türklerin artık Almancayı öğrenmiş olması ve sosyal hayatta daha çok yer alışıyla birlikte ilişkiler gelişmiş ve araştırmamızda da görüleceği üzere bu gelişme, yapılan karma evliliklerin sayısının da artmasına yol açmıştır.

Araştırmamıza katılan bütün çiftler, eşlerinden farklı dini orijinlerden ve farklı etnik kökenden gelmektedir. Bununla birlikte deneklerden bazıları ya eşiyile tanışmadan önceki dönemlerde kendilerinin “dini uyanış” diye nitelendirdikleri sebeplerle din değiştirmiş ya da eşiyile tanıştıktan sonra evlilik öncesinde veya evlendikten sonra din değiştirip, eşinin inandığı dine intisap etmişlerdir. Din değiştirme sebebi ne olursa olsun, bunun yönü Hristiyanlıktan (ekseriyetle Katoliklikten) İslamiyet’e doğru olmuştur. Bununla birlikte, din değiştiren kişilerin büyük bir çoğunluğunun, Müslüman orijinli eşlerine nispeten hem teorik hem de pratik anlamda yeni dinlerine olan bağlılıklarının daha üst düzeyde olduğu saptanmıştır.

Kendilerini liberal olarak tanımlayan kişilerin geneli, hem farklı dini inanç hem de etnik kökenden birisiyle evlenmeyi sorun etmemiştir. Kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayanlar ise eşlerini, farklı etnik kökenden gelse bile, genelde kendi inancına mensup kişilerden seçmiştir. Bununla birlikte, kişinin kendi dini inancı ile ilgili teorik bilgiyi aile yoluyla veya sistematik bir şekilde araştırarak edinmesi ile karma evlilik yapma arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Kişiler birbirlerini tanımadan önceki dönemlerde, eşleriyle aynı etnik kökene sahip insanlarla sosyal hayatta (okulda, işyerinde vs.) bir şekilde karşılaşmış ve bu kişilerle arkadaşlık etmişlerdir. Ama bu ilişkiler, eşinin mensup olduğu etnik kökenle ilgili bazı ön yargıları ortadan kaldıracak kadar derin olamamıştır. Çiftler, evlilik kurumu sayesinde daha yakın ilişki kurma, birbirlerinin kültürünü tanıma ve yaşayış tarzlarını öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Evlilik aşamasında tecrübeleri sayesinde, kişilerin o etnik

köken hakkındaki görüşlerinde bazı değişimler yaşanmış ve bu değişim büyük oranda olumlu yönde olmuştur.

Hristiyan olan Almanların, Müslümanlar hakkındaki ön yargıları genel itibariyle 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra artmıştır. Bütün Müslümanları terörist olarak nitelendirmeseler bile, onlara kuşkuyla bakmış ve temkinli yaklaşmışlardır. Ön yargı genel itibariyle ve çok güçlü bir şekilde türban konusundadır. Bazı aileler, bizzat çocuklarının din değiştirip Müslüman olmasını veya çocuklarının Müslüman bir gelinle evlenmesini çok önemli bir sorun olarak görmezken, onların türban takıp takmamaları konusunda çok ihtiyatlı davranmaktadırlar. Türk / Müslümanlar ise Alman / Hristiyanlar hakkındaki görüşlerini belirtirken, onların Allah inancının olmadığına, çok içki içtiklerine, domuz eti yediklerine ve evlilik öncesi mahremiyet-bekâret konularına kendileri kadar ciddiye almadıklarına vurgu yapmaktadırlar.

Ailelerin bir kısmı, çocuklarının kararlarına saygılı olduğu ve evleneceği kişiyi seçme kararının sadece onun kişisel bir kararı olduğunu düşündüğü için bu evliliğe karşı çıkmamıştır. Bununla birlikte, aileler de çocukları gibi yukarıda saydığımız bazı ön yargılara sahip olduklarından, çocuklarının kendilerinden farklı dini inanç ve etnik kökene sahip birileriyle evlenmesine genel itibariyle karşı çıkmışlardır. Ama çiftlerin evliliğinden sonra karşı tarafın müspet tutum ve davranışları neticesinde kendisine besledikleri ön yargının yersiz olduğunu görmeleri; karşı tarafın evlilik öncesinde / sonrasında din değiştirip yeni dini geleneğine tam anlamıyla bağlılık göstermesi ve kültürel açıdan onlarla uyum içerisinde olması; bir şekilde aileleri ikna edip bu durumu onlara kabullendirme gibi nedenlerden dolayı, aile bu evliliğe daha olumlu yaklaşma ve bazen de takdirle karşılama eğilimine girmiştir.

Aile, akraba ve yakın çevrenin; kişinin yaptığı bu seçime saygı göstermesi veya en azından bu evliliği ve seçilen eşi reddetmeden önce o bireyi tanımaya çalışması, kişiler arasında daha sağlıklı ilişkiler kurulmasına fırsat sağlayabilmektedir. Aksi takdirde aile, akraba ve yakın çevrenin; kişinin eşinin, farklı bir dini ve etnik kökene sahip olmasını gerekçe gösterip o kişiyi ötekileştirmesi, mikro boyutta ilgili kişiler, makro boyutta ise toplumu oluşturan bireyler arasında bir huzursuzluk ve çatışma ortamının oluşmasına neden olabilmektedir.

Çocuklarının dinlerinin belirlenmesinde, aile içerisinde hâkim olan dini geleneğin etken olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, aynı dini inanca sahip olan çiftlerin çocuklarının dini inancı, onun doğumuyla birlikte, ebeveynlerinin kararıyla belirlenmekte ve çocuklar o geleneğe göre yetiştirilmektedir. Başka bir ifadeyle çocuk, iki farklı dini geleneğe göre yetiştirilmemiş ve kendisine seçim hakkı sunulmamıştır. Bu karar konusunda her iki ebeveyn de hem fikirdirler. Bu tip ailelerin geneli, Türk-İslam kültürüne göre yaşamakta ve çocuklarını da bu şekilde yetiştirmektedirler.

İki farklı dine mensup olan çiftlerin çocuklarının hangi dini inanca göre yetiştirileceği konusunda üç farklı ebeveyn tutumuyla karşılaşmaktayız. Birincisi, çocuğun Müslüman olarak yetiştirilmesi ve bu konuda kesin bir tavır sergilenmesi; ikincisi, çocuğun Müslüman olarak yetiştirilmesi ama iki farklı geleneği de çocuğa sunup, reşit olduğunda kendi dinini seçme hakkının tanınması; üçüncüsü ise, çocuğu hiçbir dini geleneğe göre yetiştirilmemesi, çocuğa her iki dini geleneğin gösterilmesi ve seçme hakkının tamamıyla kendisine sunulmasıdır. İlk iki tutumu sergileyen ebeveynler, çocuğun dini inancıyla ilgili birbirleriyle farklı görüşlere sahiptirler. Yani her ikisi de, kendi mensup olduğu dine göre çocuğunu yetiştirmek istemekte ama aile içerisinde var olan hâkim kültür, onun dinini belirlemede (yetişkin olana kadar) bir etken olarak göze çarpmaktadır. Üçüncü gruptaki aileler ise, çocuklarının dini geleneği konusunda herhangi bir kaygı taşımamakla birlikte, çocukları ilerleyen dönemlerde Ateizm dâhil hangi dini seçerse seçsin bu durumun onlar için bir sakınca taşımadığını ifade etmektedirler.

Yaptığımız mülakatlardan çıkan sonuçlara göre; (a) kişinin din değiştirip eşinin mensup olduğu dine geçmesi ve o dinin kültürüne bağlılık göstermesi; (b) kişinin din değiştirip eşinin mensup olduğu dine geçmesi ve eşinin etnik kökenine ait kültüre bağlılık göstermesi, (c) farklı dini inanca sahip olmakla birlikte, çiftlerin birbirlerinin dinine, kültürüne, yaşam tarzına saygı göstermesi ve bu farklılıkları tolere etmesi, (d) aynı / farklı dini inanca sahip olan ama dinin / kültürün kişiler için bağlayıcılığı olmaması ve dini / kültürel farklılıkları tolere etmesi durumunda, yapılan karma evliliklerde genel anlamda büyük sorunlarla karşılaşmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra farklı dini inanca veya etnik kökene sahip olup birisiyle evlenen ve yukarıdaki saydığımız

tipolojilerden herhangi birisine uymayan çiftlerin evliliklerinde dini / kültürel sebeplerden dolayı bir sorun çıkması muhtemeldir.

Karma evliliklerin entegrasyona olan etkilerini de incelediğimiz bu araştırmamızda şu sonuçlara varılmıştır: Aynı dini inanca sahip kişiler arasında gerçekleşen ve devam eden evliliklerde, ev yaşantısı ve sosyal hayat tek bir kültür üzerine inşa edildiğinden, iki farklı kültür birlikte yaşama veya birbiriyle harmanlanma fırsatı bulamamaktadır. Bu yüzden bu tür evlilikler, tek yönlü bir etkileşime neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra bu tür evliliklerin bazılarında, sonradan din değiştirip eşinin mensup olduğu dini inanca geçen kişinin, ailesiyle ilişkilerinin zayıflaması ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin kopmaya yakın hale gelmesi veya tamamen kopuyor olması, bu tek yönlü etkileşimi daha da kuvvetlendirmiştir. Ayrıca din değiştiren kişinin, ister kadın olsun ister erkek olsun, hem din değiştirdikten hem de evlendikten sonraki süreçte arkadaşlarıyla aralarında bir kopukluk olduğu sonucuna varılmıştır. Din değiştirme ile aile bağları arasındaki ilişkiye göz attığımızda, din değiştirdikten sonra aileyle olan ilişkilerin kopması konusunda kadın ve erkek arasında bir farklılık gözükmemektedir. Erkeklerle nazaran kadınların aile ilişkilerinde daha çok zayıflama olduğu görülmüştür. Buna ilaveten eğer kadın tarafı din değiştirip Müslüman oluyor ve türban takıyorsa, ailesi ve çevresiyle yaşadığı kopuşların dramatik bir şekilde arttığı anlaşılmıştır. Böylesi karma evlilikler ve kişi-aile-çevre ilişkilerinin yarattığı krizlerin, entegrasyona katkı sağlaması bir yana, bazı durumlarda kişilerin toplumdan soyutlanmasına bile neden olabildiği tespit edilmiştir.

Bununla birlikte eski dini inancını ve geleneklerini devam ettirenlerin hem kendi kültürüne hem eşinin kendi kültürüne ait unsurların ev yaşantısını ve sosyal çevresini şekillendirmeye devam etmesi ve bu yapının çocuklarına aktarılmasından dolayı, bu tür evliliklerin çift yönlü bir etkileşime yol açtığı anlaşılmıştır. Entegrasyon odaklı konuşacak olursak, iki farklı dini inancın ve kültürün hüküm sürdüğü evlilikler- mikro boyutta kendi çevreleri, makro boyutta toplumun genelinde- beraber yaşama kültürünün inşa edilmesine daha çok katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, tek yönlü bir etkileşime neden olan yukarıda bahsettiğimiz ilk grupta yer alan çiftlerin yaptıkları evlilikler, nadiren de olsa, bazen toplumdan kopmalara yani gettolaşmaya neden olabilmektedir.

Evlilik kurumu başlı başına çok girift bir yapı arz ederken, farklı din veya etnik kökene mensup kişilerin evliliklerinde daha fazla parametre ve değişkenler işin içine girmektedir. Bundan dolayı tek bir değişkenden yola çıkarak, genellemelere varmak, yanıltıcı sonuçlar çıkarmamıza neden olabilmektedir. Çalışmamızın başında belirttiği gibi, incelediğimiz örneklem grubu, bir bütün olarak Türk-Alman evlilikleri veya karma evlilik yapan kişileri genellememekte, aksine inceleme konusu olan kişilerle aynı veya benzeri özellikler gösteren kişilere genelleme yapılabilir.

Karma evlilikler, bazı durumlarda entegrasyona ve beraber yaşama kültürü inşasına katkı sağlamakla birlikte, bazı durumlarda desentegratif bir unsur teşkil edip toplumdan soyutlanmaya da neden olabilmektedir. Bu konuda belirleyici unsur, bu evliliklerin hangi motif ve değişkenlerle desteklendiğidir. Zira birbirinden farklı şekle sahip parçaları, uygun yerlerine yerleştirdiğimiz zaman, ancak bir mozaik ve bir bütünlük oluşabilmektedir. Bu bağlamda, bazen aynı etnik köken ve dini inanca sahip kişilerin oluşturduğu evlilik, entegrasyona karma evliliklerden daha çok katkı sağlayabilmektedir.

Karma evliliklerin bu çift yönlü (entegratif-desentegratif) özelliğinin olması, tamamıyla kişisel bir tercih olması ve bu tür evlilikler hakkında evlenme adayları / evlenenler, aileler, din adamları ve o toplumu oluşturan bireyler tarafından bazen olumsuz bazen de olumlu yaklaşıldığı için; bu konuda bir öneride bulunmanın isabetli olmayacağı kanaatindeyiz. Bunun yerine yaptığımız mülakatlar ışığında, Türk-Alman evliliklerinin dini-kültürel ve sosyolojik yönünü betimlemeye ve bu tür evlilikleri gerçekleştirecekler için farklı yaşantılardan ve evlilik tecrübelerinden örnekler sunarak, bu tür evliliklerin panoramasını çıkarmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abercrombie, N., S. Hill, B. S. Turner. (2006). "Identity". *The Penguin Dictionary of Sociology*. The Fifth Edition. England: The Penguin Group.
- Akgönül, S. (2009). Behind Turks of France: Religion, Identity and Europeanness. T. Küçükcan ve V. Güngör. *Turks In Europe Culture, Identity And Integration* içinde. The Netherlands: Turkevi Research Centre, 35-64.
- Aydın, M. A. (1989). Aile. *İslam Ansiklopedisi*. c. 2., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Becker, U. (1998). Almanya'da Örgün ve Yaygın Eğitim Alanlarında Dini Eğitim. A. Yeşil (çev.). H. Coşkun ve S. Ağdemir (Ed.). *Türkiye'de ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları* içinde, Ankara: Hacettepe-Taş, 35-45.
- Bhattacharjee, A. (2012). *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*, USF Tampa Bay Open Access Textbooks Collection. Book 3. Second Edition. Florida. http://scholarcommons.usf.edu/oa_textbooks/3 (17 Haziran 2013).
- Canatan, K. ve E. Yıldırım (2009), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Canatan, K. (2005), Avrupa'da İslam'ın Gelişimine Sosyolojik Bir Bakış: Süreçler ve Trendler. K. Canatan (Ed.). *Avrupa'da İslam* içinde, İstanbul: Beyan Yayınları. 67-76.
- Demirci, K. (1998). Hıristiyanlık. *İslam Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dursun, D. (1989). Almanya. *İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2008). *Safahat*. M. E. Düzdağ (hızl.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Eşsizoğlu, A. (2012). Aile İle İlgili Temel Kavramlar, Ç. Yenilmez, *Aile Yapısı ve İlişkileri* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2-19.
- Fiedner, L. (2008). İsveç. A. Köse ve T. Küçükcan (Ed.). *AB Ülkelerinde Din- Devlet İlişkisi* içinde. İstanbul: İSAM Yayınları, 207-221.

- Gebauer, K. (1998). Kuzey Ren Vestfalya Eyaletlerindeki Okullarda Okuyan İslam İnancındaki Öğrencilerin Gördüğü Din Eğitimi ve Din Dersi. H. Coşkun ve S. Ağdemir, *Türkiye’de ve Almanya’da Eğitim Tartışmaları* içinde, Ankara: Hacettepe-Taş, 46-53.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. C. Güzel (hızl.). Ankara: Ayraç Kitapevi.
- Goody, J. (2004). *Avrupa’da Aile*. S. Arısoy (çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gostomski, C. B. von (2008). *Türkische, griechische, italienische und polnische Personen sowie Personen aus den Nachfolgestaaten des ehemaligen Jugoslawien in Deutschland, Erste Ergebnisse der Repräsentativbefragung, „Ausgewählte Migrantengruppen in Deutschland 2006/2007” (RAM)*. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Working Paper 11. Nürnberg. http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp11-ram-erste-ergebnisse.pdf?_blob=publicationFile (20 Haziran 2013).
- Göle, N. (2009). *İç İç Geçişler: İslam ve Avrupa*. A. Berktaş (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Guličová, M. G. (2004). *Marriage Migration and the Significance of this Migration Issue in Germany*. Berlin Institute for Comparative Social Research. Project: Marriage as Immigration Gate: the Situation of Female Marriage Migrants from Third Countries in the EU Member States (HeiRat I). http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/projects/2002_094/marriage_migration_in_germany.pdf (16 Haziran 2013).
- Güleç, G. (2012). Aile ve Evlilik. Ç. Yenilmez (Ed.). *Aile Yapısı ve İlişkileri* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 62-79.
- Gündüz, Ş. (2007). *Hıristiyanlık*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Huntington, S. P. (1995). “Medeniyetler Çatışması mı?”. *Medeniyetler Çatışması* içinde. Birinci Basım. M. Yılmaz (drl.). Ankara: Vadi Yayınları, 22-49.
- Kılıç, A. F. (2008). *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy’un Din ve Toplum Anlayışı*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Kirman, M. A. (2004). *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Köktaş, M. E. (2005). Avrupa Birliği Sürecinde Din ve Müslümanlar. K. Canatan (Ed.). *Avrupa’da İslam* içinde, İstanbul: Beyan Yayınları, 11-37.
- Kurtuluş, B. (1999). *Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Göçü: Göç Süreci ve Özellikler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Küçükcan, T. (2009). Turks in Britain: Religion and Identity. T. Küçükcan ve V. Güngör (Ed.) *Turks In Europe Culture, Identity And Integration* içinde. The Netherlands: Turkevi Research Centre, 79-102.

- Lanz, T. (2009). Behind the Fantasy Screen of Multiculturalism: Turkish Immigrant Comedy in Germany. T. Küçükcan ve V. Güngör (Ed.) *Turks In Europe Culture, Identity And Integration* içinde. The Netherlands: Turkevi Research Centre, 7-33.
- Nuruan, M., T. Güneş, R. B. Şen, S. Güneş, A. R. Kalaycı ve M. Kaplan (2005). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Rath, J., K. Groenendijk ve R. Penninx (2005). Belçika, İngiltere ve Hollanda'da İslam'ın Tanınması ve Kurumsallaşması. K. Canatan (Ed.). *Avrupa'da İslam* içinde. İstanbul: Beyan Yayınları, 77-103.
- Schreier, J. (1998). Almanya'da Temelokul ve Esasokul Eğitimi. Hasan Coşkun (çev.). H. Coşkun ve S. Ağdemir (Ed.). *Türkiye'de ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları* içinde. Ankara: Hacettepe-Taş, 10-21.
- Subaşı, N. (2005). Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı. K. Canatan (Ed.). *Avrupa'da İslam* içinde. İstanbul: Beyan Yayınları, 38-66.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şen, F. (2007). *Euro Türkler: Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Şen, F. (2006). "Almanya'daki Türkler – Entegrasyon veya Gettolaşma. Konrad-Adenauer-Stiftung (hızl.). *Medya Merceğinde Almanya ve Türkiye* içinde. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung Yayını, 121-131.
- Sherkat, D. E. (2003). Religious Socialization Sources of Influence and Influences of Agency. M. Dillon (Ed.). *Handbook of Sociology of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 151-163.
- Taşdelen, M., E. Sözen, H. Duran ve A. Eskicumalı (2000). *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği: Kimlik ve Uyum Sorunları*. Yayın No: 40. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Tibi, B. (2008). *Political Islam, World Politics and Europe*. UK: Routledge.
- Tibi, B. (2001). *Islam between Culture and Politics*. New York: Palgrave.
- Tibi, B. (1998). *The Challenge of Fundamentalism*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- Tümer, G. ve A. Küçük (2002). IV. Baskı. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Yaman, A. (1999). *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Yiğit, S. (2005). Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsallaşması. K. Canatan (Ed.).
Avrupa'da İslam içinde. İstanbul: Beyan Yayınları, 104-115.

Sürelî Yayınlar

- Avcı, G. (2006). Comparing Integration Policies and Outcomes: Turks in the Netherlands and Germany. *Turkish Studies*. 7.1, 67-84.
- Bedirhan, Y. (2009). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Türk Çocuklarının Kültürel Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Akademik Bakış* (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi). 16.
- Cavan, R. S. (1970). Concepts and Terminology in Interreligious Marriage. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 9. 4, 311-320.
- Crul, M. ve H. Vermeulen (2003). The Second Generation in Europe. *The International Migration Review*. 37.4, 965-987.
- González-Ferrer, A. (2006). Who Do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany. *European Sociological Review*. 22.2, 171-185.
- Gültekin, M. N. (2012). Debates on Inter-Ethnic Marriages Assimilation or Integration? The Turkish Perspective. *Revista De Sociologia* 95.1, 151-166.
- Günay, Ü. (2003). Göç Din ve Değişme: Batı Avrupada'ki Türk İşçileri Örneği. *Bilimname*. 3, 35-64.
- Hooghiemstra, E. (2001). Migrants, Partner Selection And Integration: Crossing Borders?. *Journal of Comparative Family Studies*. 32.4, 601-626.
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3, 59-68.
- Kalter, F. ve J. H. Schroedter (2010). Transnational Marriage Among Former Labour Migrants in Germany. *Zeitschrift für Familienforschung*. 22.1, 11-36.
- Kaya, A. (2004). Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler. *Avrupa'yı Düşünmek*. 39, 324-332.
- Lazerwitz, B. (1995). Denominational Retention and Switching among American Jews. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 34.4, 499-506.
- Lievens, J. (1999). Family-Forming Migration from Turkey and Morocco to Belgium: The Demand for Marriage Partners from the Countries of Origin. *International Migration Review*. 33.3, 717-744.
- McCutcheon, A. L. (1988). Denominations and Religious Intermarriage: Trends Among White Americans in the Twentieth Century. *Review of Religious Research*. 29.3, 213-227.

- Işıl, Ö. ve U. Tütüncübaşı (2008). Türk Alman Hukukunda Çifte Vatandaşlığa İlişkin Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*. 57.3, 599-634.
- Pagnini, D. L. ve S. P. Morgan (1990). Intermarriage and Social Distance among US Migrants at the Turn of the Century. *American Journal of Sociology*. 96.2, 405-432.
- Reniers, G. (2001). The Post-Migration Survival of Traditional Marriage Patterns: Consanguineous Marriages Among Turks and Moroccans in Belgium. *Journal of Comparative Family Studies*. 32.1, 21-45.
- Sağlam, F. (2006). Türk - Alman Örneğinde Karma Evli Çiftlerin Çocuklarındaki Dilsel Gelişim Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 23.1, 231-241.
- Sherkat, D. E. ve J. Wilson (1995). Preferences, Constraints, and Choices in Religious Markets: An Examination of Religious Switching and Apostasy. *Social Forces*. 73.3, 993-1026.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. 24, 543-559.
- Worbs, S. (2003). The Second Generation in Germany: Between School and Labor Market. *The International Migration Review*. 37.4, 1011-1038.
- Yılmaz, M. ve H. Soran (2003). Türk ve Alman Eğitim Sistemlerinin Ortaöğretim ve Biyoloji Dersi Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 25, 149-159.
- Yılmaz, Ö. (2010), Avrupa'da Uyum Bağlamında İslam ve Müslümanların Dünü ve Bugünü. *Journal of Islamic Research*. 3.2, 179-191.
- Zengin, E. (2013). Türk-Alman İlişkilerinde Türk İmajını Meydana Getiren Olgular ve Eserlere Yansıması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 11.1, 48-57.

Raporlar

- Bağımsız Türkiye Komisyonu Raporu Eylül 2004.* (2004). Avrupa'daki Türkiye: Bir Sözden Fazlası mı?. Belçika: British Council and the Open Society Institute.
- ÇSGB (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).* (2011). 2010 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara.
- DESTATIS (Statistisches Bundesamt).* (2012a). Bevölkerung und Erwerbstätigkeit (Ausländische Bevölkerung Ergebnisses des Ausländerzentralregisters). Fachserie 1. Reihe 2. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.
- DESTATIS (Statistisches Bundesamt).* (2012b). Bevölkerung und Erwerbstätigkeit (Einbürgerungen). Fachserie 1. Reihe 2.1. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.
- DESTATIS (Statistisches Bundesamt). (t.y.). *Population Movement Marriages Between German and Foreigner.* <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/Marriages/Tables/MarriagesGermanForeigner.html> (26 Mart 2013).
- DESTATIS (Statistisches Bundesamt). (11.07.2012). *Slight Increase in the Number of Divorces in 2011.* https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2012/07/PE12_241_12631.html (27 Mayıs 2013).
- DESTATIS (Statistisches Bundesamt). (13.03.2012). *Families with a Migrant Background: Traditional Values Count.* https://www.destatis.de/EN/Publications/STATmagazin/Population/2012_03/2012_03MigrantBackground.html (18 Haziran 2013).
- European Commission. (03.2013). *Unmarried Couples.* http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/de-facto-unions/index_en.htm (12 Haziran 2013).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu).* (2012). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Weinmann, J. (25.10.2011). *Deutsch-Ausländische Ehepaare: bei 14 % hat ein Partner den Türkischen, Pass.* https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/zdw/2011/PD11_043_p002.html (26 Mayıs 2013).
- Willand, I. (Ed.) (2013). *Statistical Yearbook (Extract | Chapter 2.* Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.

Yayınlanmamış Tezler

- Adıgüzel, Y. (2004). Kimliğin Korunmasında Ve Üretilmesinde Türk Derneklerinin Rolü Almanya/Köln Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Göksu, T. (1999). Almanya'daki Türklerin Vatandaşlık Değişirme ile İlgili Sorunları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Özben, Ş. (1991). Yurt Dışından Dönen İşçi Çocuklarının Uyum Problemlerinin Okul Başarılarına Etkisi ve Türkiye'de Yetişen Öğrencilerle Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

İnternet

- Akdeniz, H. (14.05.2013). Hessen İslam Din Dersinde Diğer Eyaletlere Örnek Oldu. *Zaman Gazetesi*. <http://zaman-online.de/27781/hessen-islam-din-dersinde-diger-eyaletlere-ornek-oldu> (09 Temmuz 2013).
- Aköz, E. (16.01.2006). Yerli Vicdan Testi. *Sabah*. <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/01/16/yaz13-10-120.html> (19 Haziran 2012).
- Almanya Başkonsolosluğu-İstanbul (t.y.). *Evlenme ve Boşanma*. http://www.istanbul.diplo.de/Vertretung/istanbul/tr/04/Rechts_und_Konsularservice/Eheschliessung_Scheidung_S.html (11 Haziran 2012).
- Ateş, Y. (18.10.2005). Türk-Alman Evlilikleri Belgesel Oldu. *Sabah*. <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/18/gny/gny129-20051018-200.html> (12 Haziran 2012).
- Aydın, K. (2003). Türk Öğrencilerin Almanya'daki Genel Konumu. *Almanya'da Eğitim ve Pisa Araştırmasının Türkler ile İlgisi Üzerine Yorumlar* içinde. BTEU (drl.). http://www.bteu.de/download/2003_bteu_studie_Almanya_turk_ogrencilerin_durumu.pdf (29 Şubat 2012).
- Conrad N. ve Ç. Akpınar (06.06.2013). Çifte Vatandaşlık Başka Bahara. *DW*. <http://www.dw.de/%C3%A7ifte-vatanda%C5%9Fl%C4%B1k-ba%C5%9Fka-bahara/a-16864061> (04 Temmuz 2013).
- Danışman, J. (01.10.2009). Türk-Alman Usulü Evlilik “Evet, İstiyorum”. *DW*. <http://www.dw.de/dw/article/0,,4747707,00.html> (10 Haziran 2012).
- <http://arsiv.zaman.com.tr> (15.04.2000). İbrahim Bereketi. *Zaman*. <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/04/15/guncel/3.html> (14 Haziran 2012).
- <http://www.bbc.co.uk> (17.10.2010), Merkel'den 'çokkültürlülük başarısız oldu' itirafı. *BBC*. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel.shtml (14 Mart 2012).
- <http://www.dw.de> (17.02.2013). Dönerde At ve Domuz Eti. *DW (Deutsche Welle)*. <http://www.dw.de/d%C3%B6nerde-at-ve-domuz-eti/a-16605276> (07 Haziran 2013).
- <http://www.haber365.com> (18.02.2013). *Alman Ateist Bu Ayetle Müslüman Oldu!*. http://www.haber365.com/Haber/Alman_Ateist_Bu_Ayetle_Musluman_Oldu/ (27 Haziran 2013).
- <http://www.haber5.com> (07.04.2011). İslam Dini Almanya'nın bir parçası. *Haber5*. <http://www.haber5.com/dunya/islam-dini-almanyanin-bir-parcasi> (21 Haziran 2013).

- <http://www.haberler.com> (24.04.2013). *Yılın İlk 3 Ayında Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı Yüzde 22,5 Arttı.* <http://www.haberler.com/yilin-ilk-3-ayinda-turkiye-ye-gelen-turist-sayisi-4557862-haberi/> (04 Haziran 2013).
- <http://www.haberler.com> (30.10.2011). *Uyum Asimilasyona Dönüşmemeli.* <http://www.haberler.com/uyum-asimilasyona-donustumemeli-3095387-haberi/> (21 Haziran 2013).
- <http://www.medyafaresi.com> (04.02.2009). *Tuğçe Kazaz Yeniden İslam'ı Seçti!!! Aşk bitti, Kilise'yi bıraktı!!!.* <http://www.medyafaresi.com/haber/20833/magazin-tugce-kazaz-yeniden-islami-secti-ask-bitti-kiliseyi-birakti.html> (27 Haziran 2013).
- <http://www.radikal.com.tr> (23.11.2005). 4 bin 900 Alman Gelin. *Radikal.* <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=170797> (11 Haziran 2012).
- <http://www.sabah.com.tr> (01.06.2013). Almanya'da Türk Nüfus 2.7 Milyon. *Sabah.* <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/06/01/almanya-da-turk-nufus-27-milyon> (19 Haziran 2013).
- <http://www.sabah.com.tr> (25.09.2005). Tuğçe Kazaz Kilise Düğünüyle Evlendi. *Sabah.* <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/09/25/gun103.html> (27 Haziran 2013).
- <http://zaman-online.de> (28.09.2012). Evet, İslam Bizim Bir Parçamız. *Zaman.* <http://zaman-online.de/3090/evet-islam-bizim-bir-parcamiz> (21 Haziran 2013).
- Kolat, K. (t.y.). *Göç Yasası ve Almanya'daki Tartışmalar.* <http://www.btsonline.de/upload/BTS-Goec-Tarihi.ppt> (01 Mayıs 2012).
- Lohre, M. (2008). Vatandaş Olmak İsteyenlere Bilgi Sorgulaması – Yeni Vatandaşlık Testi. M. Çelikkafa (çev.). *Goethe-Institut e. V., Online-Redaktion.* <http://www.goethe.de/ins/tr/lp/ges/mig/pol/tr3721957.htm> (06 Haziran 2013).
- Oruç, M. (29.04.2000). Hem Hıristiyan hem Müslüman?!. *Türkiye Gazetesi.* <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/makaledetay.aspx?ID=57061> (20.06.2013).
- Özcan, E. (2003). "Türkçenin Alman Okullarındaki Konumu". *Almanya'da Eğitim ve Pisa Araştırmasının Türkler ile İlgisi Üzerine Yorumlar içinde. BTEU (drl.).* http://www.bteu.de/download/2003_bteu_studie_Almanya_da_turk_ogrencilerin_durumu.pdf (29 Şubat 2012).
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods.* Beverly Hills, CA: Sage, 169-186. <http://legacy.oise.utoronto.ca/research/field-centres/ross/ctl1014/Patton1990.pdf> (17.06.2013).
- Saldıray, Yaşar (23.06.2008). Türk ve Alman Hukukuna Göre Evlenme ve Boşanma. http://www.turkhukuksitesi.com/makale_849.htm (11 Haziran 2012).
- TDK (Türk Dil Kurumu). *Büyük Türkçe Sözlük.* <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (15 Mart 2013).

- Top, K. (21.10.2001). Eşcinsel 10 Türk, Almanya'da Evlilik için Başvuruda Bulundu. *Hürriyet*. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=22964> (12 Haziran 2013).
- Uğur, A. ve A. Kul (2003). “Almanya’da Sadece Türkler mi ‘Yabancı’?”. *Almanya’da Eğitim ve Pisa Araştırmasının Türkler ile İlgisi Üzerine Yorumlar içinde*. BTEU (drl.).
http://www.bteu.de/download/2003_bteu_studie_Almanya_turk_ogrencilerin_durumu.pdf (29 Şubat 2012).
- YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı) (06.11.2012). *Bozdağ: "Büyük bir asimilasyonla karşı karşıyayız."*. <http://www.ytb.gov.tr/index.php/yurtdisi-vatandaslar/627-2012110601.html> (21 Haziran 2013).

EKLER

Ek:1 Deneklerin Demografik Yapısını Tespit Etmeye Yönelik Sorulan Sorular

Adınız (İsteğe Bağlı):

Cinsiyetiniz:

Doğum Yeri:

Uyruğunuz:

Vatandaşlık:

Dini İnancınız / Mezhebiniz:

(Din Değiştirmişseniz) Önceki Dini / Mezhebi:

Yaşınız:

Medeni Durumunuz:

Kaç Yaşında Evlendi:

Kaç Yıldır Evli:

Yaşadığınız Yer (Şehir):

Mesleğiniz:

Eğitim Durumunuz:

Çocuk Sayısı:

Çocukların Adları ve Yaşları:

Çocukların Dinleri:

Ek:2 Mülakat Soruları

1. Kendi dininizle ilgili bilgilerinizi nasıl edindiniz? Kendinizi nasıl bir dindar olarak tanımlıyorsunuz (Liberal / Muhafazakâr)?
2. Evlenmeden önce, eşinizin mensup olduğu dini inanç ve etnik köken ile ilgili düşünceleriniz nasıldı ve o dine karşı ön yargılarınız var mıydı?
3. Evlendikten sonra, eşinizin mensup olduğu dini inanç ve etnik köken ile ilgili bakış açınızda bir değişme oldu mu, olduysa ne yönde oldu açıklayabilir misiniz?
4. Evlenmeden önce, akrabalarınızdan ve çevrenizden, sizi yadırgayan veya karşı çıkanlar oldu mu? Farklı dini inanç ve etnik kökene sahip birisiyle evlenmeniz konusunda fikirleri nasıldı ve evliliğiniz sonrasında bu fikirlerinde bir değişme oldu mu?
5. Evlenmeden önce, eşinizin akrabalarından ve çevresinden, sizi yadırgayan veya karşı çıkanlar oldu mu? Farklı dini inanç ve etnik kökene sahip birisiyle evlenmeniz konusunda ve evliliğiniz sonrasında bu fikirlerinde bir değişme oldu mu?
6. Eşinize evlenmeden önce, dini veya kültürel anlamda bir şart koştunuz mu?
7. (Dinini değiştirenler cevaplayacak) Dininizi değiştirmede etkili olan şey veya etkilendiğiniz şey neydi?
8. Farklı bir din veya etnik kökenden olduğunuzu eşinizin çevresinden ve eşinizin farklı bir din veya etnik kökenden olduğunu çevrenize karşı gizlemeye çalıştınız mı?
9. Yaşadığımız muhitte genelde Müslümanlar mı ağırlıkta yoksa Hristiyanlar mı?
10. Farklı dine ve etnik kökene mensup birisiyle evli olmanız, yaşadığınız ve yaşayacağınız çevreyi belirlemede bir etkisi oldu mu?
11. Kaç çocuğunuz var? Doğan çocuklar, hangi dini geleneğe göre yetiştiriyorsunuz? Çocukların dini seçimlerini tamamıyla kendilerine mi bıraktınız / bırakacaksınız yoksa dini belirlemede sizin bir etkiniz oldu mu / olacak mı?
12. Tatillerinizi genelde nerelerde geçiriyorsunuz? Tatil yeri olarak Türkiye'ye de gidiyor musunuz? Gidiyorsanız, çocuklarınıza büyük camiler vb. ibadethaneleri gezdiriyor musunuz?
13. Farklı bir dini inanç ve etnik kökene mensup olmanız ve farklı çevrelerde yetişmenizden ötürü, evlenmeden önce evliliğinizle ilgili bir takım sorunlar yaşayacağımızı düşündünüz mü?

14. Düşündüğünüz gibi sorunlarla karşılaştınız mı veya evlendikten sonra önceden beklemediğiniz bir sorunla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız bu problemlerin üstesinden nasıl gelebildiniz?
15. (Hristiyan-Alman erkeklere yöneltilecek) Eşinizle tanışmadan önce, medyanın yansıttığı Türk-Müslüman kadın imajından dolayı Türk kadınları hakkında olumsuz görüşlere sahip miydiniz? Tereddütte kalma bir yana, bir Türk-Müslüman kadınla asla evlenmem diye kesin bir görüşe sahip miydiniz?
16. (Önceden Müslüman olmayan veya evlendikten sonra da Hristiyan kalan bayanlara sorulacak) Eşinizle tanışmadan önce, çevrenizin veya medyanın yansıttığı Türk-Müslüman erkek imajından dolayı Türk erkekleri hakkında olumsuz görüşlere sahip miydiniz? Tereddütte kalma bir yana, bir Türk-Müslüman erkekle asla evlenmem diye kesin bir görüşe sahip miydiniz?
17. Size göre Avrupa'da özellikle Almanya'da Türkler entegre mi yoksa asimile mi oluyor veyahut kendilerini tamamıyla Almanlardan soyutluyorlar mı?
18. Türban, ezan vb. dini emir ve geleneklerin, Türklerin Almanya'ya entegrasyonunu olumsuz yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?
19. Daha iyi bir entegrasyon adına, Türk ve Almanların siyaset olsun, gündelik yaşantıda olsun neler yapmaları gerektiğini düşünüyorsunuz?
20. Dinler veya kültürler arası evliliğin, entegrasyona katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Eğer sağlıyorsa, ne yönde sağlamaktadır?
21. Avrupa ve bilhassa Almanya'da, Müslümanlara ne tür bir özgürlük veya sınırlama sağlandığını düşünüyorsunuz? Bu konuda değişmesini istediğiniz bir uygulama var mı?
22. Türkiye'deki Türkler ile Almanya'daki Türklerin dini yaşantılarını karşılaştırabilir misiniz, aralarında farklılıklar olduğunu düşünüyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Abdualmuttalip Baycar, 1984 yılında Siirt'in Aydınlar (Tillo) ilçesinde doğdu. 1989 yılında İstanbul'a taşındı ve orada ilkokulu bitirdikten sonra, yine İstanbul'da Bakırköy İmam-Hatip Lisesi'ne başladı ve 2002 yılında mezun oldu. 2008 yılında KSÜ İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Lisans eğitiminin 7. ve 8. dönemlerinde, Erasmus Programı aracılığıyla Almanya'nın Georg-August Universität Göttingen'de bulundu. 2011 yılında SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine ve ilgili birimde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı.